

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ

TEHDİT VE GÜÇ DENGESİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ İLİŞKİLERİ

DOKTORA TEZİ

Jalal TS SELMI

Enstitü Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yıldırım TURAN

ŞUBAT-2024

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ENSTİTÜSÜ

TEHDİT VE GÜÇ DENGESİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE-
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ İLİŞKİLERİ

DOKTORA TEZİ

Jalal TS SELMI

Enstitü Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yıldırım TURAN

ŞUBAT-2024

TEZ ONAYI

Jalal TS SELMI tarafından hazırlanan “Tehdit ve Güç Dengesi Çerçevesinde Türkiye-Birleşik Arap Emirlikleri İlişkileri” adlı bu çalışma jürimizce Doktora Tezi olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi: 28/02/2024

JÜRE ÜYESİ	KANAATİ
Doç. Dr. Yıldırım Turan	BAŞARILI
Prof. Dr. Tuncay Kardaş	BAŞARILI
Doç. Dr. İsmail Numan Telci	BAŞARILI
Doç. Dr. Fatih Fuat Tuncer	BAŞARILI
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Bahadır Keskin	BAŞARILI

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Jalal TS SELMİ

28/02/2024

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu tez çalışması, dünya genelinde ve özellikle Ortadoğu’da teşekkül etmeye başlayan yeni uluslararası ve bölgesel düzenlerin-denklemlerin şekline ilgi duymaya başladığım 2015 yılından beri elde etmeye çalıştığım bilgi birikiminin ürünüdür. Bu süre zarfında gerek akademik gerekse sosyal hayatımda bana her türlü desteği sunan Doç. Dr. Yıldırım Turan ve Dr. Mehmet Rakipoğlu hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca teze akademik formatı kazandırmak için bana yardımcı olan Arş. Gör. Erdoğan Demir ve tezin akademik diline zenginlik kazandıran Dr. Abdullah Özçelik’e şükranlarımı sunarım. Tezin yazımı dünyanın farklı yerlerinde saha araştırmaları ve görüşmeler yapmama yardımcı olan, her türlü konuda istişare ettiğim Neşet Şavamreh ve ismini sayamadığım tüm dostlarıma hürmetlerimi sunarım.

ÖZET

Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü

Doktora Tez Özeti

Tezin Başlığı: Tehdit ve Güç Dengesi Çerçevesinde Türkiye-Birleşik Arap Emirlikleri İlişkileri

Tezin Yazarı: Jalal TS SELMI

Danışman: Doç. Dr. Yıldırım TURAN

Kabul Tarihi: 28/02/2024 **Sayfa Sayısı:** ix (ön kısım) + 272 (tez) + 2 (ek)

Anabilim Dalı: Ortadoğu Çalışmaları

Bu çalışmada uluslararası ilişkiler literatüründe son yıllarda sıklıkla kullanılan tehdit dengesi teorisi ile Türkiye ve BAE arasında 2011 yılı sonrası yaşanan rekabetin temelleri ve detayları açıklanmıştır. Çalışmada tehdit dengesi, olaylar ve gelişmeler arasındaki ilişkileri detaylı bir şekilde ele alıp analiz kriterleri çerçevesinde bir değerlendirmeyi yapma amacını taşıyan betimsel ve meydana gelen değişkenler arasında ilişki olup olmadığını inceleyen bağlantısal yöntemler çerçevesinde ele alınmıştır. 2011 sonrası Türkiye ile BAE arasında çıkan rekabeti konu eden çalışma iki ülke arasındaki ilişkilerin 1983-2011 ile 2011-2021 dönemlerinde nasıl geliştiğini incelemektedir.

2011 yılında Ortadoğu bölgesinin birçok ülkesinde meydana gelen ayaklanmalar, uluslararası sistemin bir geçiş süreci yaşamasında önemli rol oynamıştır. Ortadoğu ve dünya çapında uluslararası sistemin bir geçiş sürecinde olması ve buna bağlı olarak ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki nüfuzunun azalmasının yanı sıra İngiltere, Fransa, Çin ve Rusya gibi büyük güçlerin aktif rol oynamaları, bölgenin bazı ülkeleri için; özellikle Türkiye ve BAE için aktif olma fırsatını sunarken bazı ülkelerdeki otorite boşluğu ve çok kutuplu sistemin istikrarsız bir güç dengesini ortaya çıkarması birçok tehdidin meydana gelmesine sebep olmuştur. Ortadoğu'da aktif jeopolitik faaliyetler gerçekleştirerek bölgesel bir güç olmak isteyen Türkiye "Arap Baharı" devrimlerini destekleme yoluna girince statükoyu koruma hedefini benimseyen BAE ve diğer Körfez ülkeleri için büyük bir beka tehdidi oluşmuştur. Bu noktadan yol çıkarak Türkiye ile BAE arasında karşılıklı bir tehdit dengesinin yaşandığı iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tehdit Dengesi, Güç Dengesi, Orta Ölçekli Güç, Küçük Güç, Türkiye, BAE

ABSTRACT

Sakarya University, Middle East Institute Abstract of PhD Thesis

Title of the Thesis: Türkiye-United Arab Emirates Relations within the Framework of Threat and Balance of Power

Author: Jalal TS SELMI **Supervisor:** Doç. Dr. Yıldırım TURAN

Acceptance Date: 28/02/2024 **Nu. of pages:** ix (pre text) + 272 (thesis) + 2 (appendix)

Department: Middle Eastern Studies

This study explains the foundations and details of the competition between Turkey and the UAE after 2011 based on the balance of threat theory, which has been widely used in the international relations literature in recent years. In the study, the balance of threat was discussed within the framework of descriptive and connectionist methods, which examine whether there is a relationship between the variables that occur, with the aim of examining the relationships between events and developments in detail and making an evaluation within the framework of the analysis criteria. The study, which deals with the competition between Turkey and the UAE after 2011, examines how relations between the two countries have developed between 1983-2011 and 2011-2021.

The uprisings that took place in many countries in the Middle East region in 2011 played an important role in the transition of the international system. For some countries in the region, the international system in the Middle East and the world is undergoing a transition period, and as a result, the influence of the US in the Middle East region and the active role of great powers such as Britain, France, China and Russia are declining; while it provides an opportunity to be active, especially for Turkey and the UAE, the lack of authority in some countries and the emergence of an unstable balance of power in the multipolar system has led to the emergence of many threats. When Turkey, which wanted to become a regional power by carrying out active geopolitical activities in the Middle East, started to support the "Arab Spring" revolutions, a major survival threat arose for the UAE and other Gulf countries, which adopted the goal of preserving the status quo. On this basis, it has been argued that there is a mutual threat balance between Turkey and the UAE.

Keywords: Balance of Threat, Balance of Power, Medium Power, Small Power, Türkiye, UAE

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
TABLOLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VII
KISALTMALAR	VIII

GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: BÖLGESEL HİYERARŞİK DÜZENDE DIŞ POLİTİKA: GÜÇ VE KUTUPLULUK BAĞLAMINDA TÜRKİYE İLE BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	23
1.1. Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı.....	24
1.1.1. Büyüklük Açısından Süper, Orta Ölçekli ve Küçük Güç.....	33
1.1.1.1. Süper Güç	33
1.1.1.2. Orta Ölçekli Güç-Bölgesel Güç	33
1.1.1.2.1.Orta Ölçekli Güç.....	33
1.1.1.2.2. Bölgesel Güç	36
1.1.1.3. Küçük Ölçekli Güç.....	38
1.1.1.3.1. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Küçük Devletlerin Dış Politikası	43
1.2. Güç Dengesi-Tehdit Dengesi Kavramları	46
1.2.1. Güç Dengesi.....	46
1.2.2. Tehdit Dengesi.....	50
1.3. Kutupluluk Kavramı.....	55
1.3.1. Uluslararası İlişkilerde Kutupluluk	57
1.3.1.1. Tek Kutuplu Sistem	59
1.3.1.2. İki Kutuplu Sistem.....	59
1.3.1.3. Çok Kutuplu Sistem	60
1.3.2. Ortadoğu Bölgesinde 2011 Yılı Sonrası Kutupluluk Tartışmaları	61

BÖLÜM 2: HİYERARŞİK KONUM BAĞLAMINDA TÜRKİYE-BAE VE TARİHİ KONJONKTÜR AÇISINDAN İKİ TARAFIN İLİŞKİLERİNİN SEYRİ (1971-2011)..... 65

2.1. Orta Ölçekli ve Bölgesel Güç Olarak Türkiye.....	68
2.1.1. Türkiye'nin Diplomatik Gücü	70
2.1.2. Türkiye'nin Askeri Gücü.....	73
2.1.3. Türkiye'nin Coğrafi Konumu	74
2.1.4. Türkiye'nin Ekonomik Kapasitesi	78
2.2. Küçük Ölçekli Güç Olarak Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)	79
2.3. Türkiye ile BAE İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı	83
2.4. 2011 Öncesi Mevcut İlişkilerin Seyri.....	90
2.4.1. Siyasi Boyutu.....	90
2.4.2. Askeri Güvenlik boyutu	101
2.4.3. Ekonomi Boyutu	112
2.5. 2011 Öncesi İlişkileri Tehdit Dengesi Çerçevesinde Değerlendirmek	115

BÖLÜM 3: TÜRKİYE VE BAE ARASINDA 2011 SONRASI İLİŞKİLER..... 120

3.1. Arap Baharı.....	124
3.2. Arap Baharı ve Güç Dengesi	127
3.3. Arap Baharı ve Tehdit Dengesi.....	136
3.4. Arap Baharı ve Türkiye'nin Konumu	139
3.4.1. Arap Baharı'nın Tehdit Dengesi Bağlamında Türkiye'ye Yansımaları.....	149
3.4.1.1. Siyasi Yansımalar.....	149
3.4.1.2. Ekonomik Yansımalar	151
3.4.1.3. Güvenlik Alanındaki Yansımalar	152
3.5. Arap Baharı'nın Tehdit Dengesi Bağlamında BAE'ye Yansımaları	154
3.5.1.1. Siyasi Yansımalar.....	154
3.5.1.2. Ekonomik Yansımalar	155
3.5.1.3. Güvenlik Alanındaki Yansımalar	156
3.6. Türkiye ile BAE Rekabetinde Tehdit Dengesinin Doğası	159
3.7. Arap Baharı Sonrası Tehdit Dengesi Açısından Türkiye-BAE İlişkileri.....	161
3.7.1. Siyasi Boyut.....	161

3.7.2. 2013 Mısır Darbesi.....	161
3.7.3. Kızıldeniz ve Somali	167
3.7.4. Sudan'daki Rekabet.....	172
3.7.5. Yemen Krizi.....	175
3.7.6. Suriye Krizi.....	178
3.7.7. Türkiye-Katar İttifakı	182
3.7.8. Akdeniz'deki Rekabet	184
3.7.9. Libya'daki Rekabet	188
3.7.10. Tunus Krizi	203
3.7.11. Filistin Meselesi	208
3.8. Güvenlik ve Askeri Boyutu	212
3.9. 2011 Sonrası Ekonomik ve Ticari Düzey.....	220
3.10. Rekabetin Tehdit Dengesi Açısından Ortadoğu'ya Etkileri	223
3.10.1. Cephelerin Oluşumu.....	224
3.10.2. Liman Savaşlarının Alevlenmesi	229
3.10.3. Türkiye'nin Müdahalelerindeki Artış.....	229
3.10.4. Bölgesel Devletlerin Vekâlet Savaşlarına Yoğun Şekilde Başvurması	231
3.10.5. İslami Akımlar Arası Rekabet: BAE'nin desteğiyle Sufi İslamcılığın Doğuşu	231
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	233
KAYNAKÇA.....	244
ÖZGEÇMİŞ.....	281

TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1: Milyon Dolar Cinsinden Türkiye-BAE İhracat ve İthalat Verileri (2002-2010)	
.....	114
Tablo 2: Türkiye'nin Arap Baharı'nın Yaşandığı Başlıca Ülkelerle Mal İhracatı (000 \$)	
.....	151
Tablo 3: 2013'ten 2020'ye Kadar Türkiye İle BAE Arasında Gerçekleşen Ticaret Hacmi	
.....	221
Şekil 1. Ortadoğu Haritası.....	62
Şekil 2. Türkiye'nin Diplomatik Güç Raporu.....	71
Şekil 3. Arap Doğal Gaz Hattı.....	75
Şekil 4. TANAP Doğal Gaz Hattı	76
Şekil 5. Türk Akım Doğal Gaz Hattı	76
Şekil 6. Bakü-Tiflis-Ceyhan Hattı.....	77
Şekil 7. Libya ile İmzalanan Deniz Yetki Alanları Antlaşması Sonrası Türkiye'nin Yeni Deniz Sahası 1	196
Şekil 8. Libya ile İmzalanan Deniz Yetki Alanları Antlaşması Sonrası Türkiye'nin Yeni Deniz Sahası 2	196
Şekil 9. Libya ile Türkiye Arasında İmzalanan Deniz Yetki Alanları Antlaşması Sonrası Doğu Akdeniz Havzası'nın Kıyıdaş Ülkelerinin Deniz Sahaları	199

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
ASELSAN	: Askerî Elektronik Sanayii
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
İŞİD	: Irak-Şam İslam Devleti
İHA	: İnsansız Hava Aracı
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
PYD	: Demokratik Birlik Partisi
ROKETSAN	: Roket Sanayii ve Ticaret AŞ
SDG	: Suriye Demokratik Güçleri
SMDK	: Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TİKA	: Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsaları Birliği
TUSAŞ	: Askeri Havacılık ve Uzay Sanayii Şirketi
UMH	: Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti
YPG	: Halk Savunma Birlikleri

GİRİŞ

Türkiye'nin dış politika alanlarında Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile olan ilişkileri, tercih edilen parametreler eksenine göre, zaman içerisinde değişmekte ve farklı boyutlar kazanmaktadır. İdeoloji, liderin karakteri, güvenlik, ekonomi ve uluslararası sistem gibi parametrelerin etkili olduğu davranış kalıpları iki devletin ilişkilerindeki en etkin boyutlar olarak öne çıkmaktadır. Zaman içerisinde dinamiği değişen bu parametreler Türkiye ve BAE arasındaki ilişkilerin değişmesi ve dönüşmesine sebep olmaktadır. Özelde Ortadoğu'da genelde ise dünyada yaşanan gelişmeler karşısında her iki devletin dış politikası kalıplarındaki en önemli etken ideolojik, siyasi ve güvenlik esaslı faktörlerdir. “*Arap Baharı*” olarak bilinen iç karışıklıklarla birlikte Türkiye'nin Ortadoğu ve Körfez ülkelerine yönelik yaklaşımları, fırsat ve kısıtlar temelinde güç ve tehdit dengesi odağında şekillendiği düşünülebilir. Diğer yandan BAE, Türkiye'nin bu yaklaşımlarını bir tehdit olarak görmüştür. Bu kavramsal çerçeve dâhilinde Türkiye ile BAE politikalarında etkili olan parametrelerde, küresel anlamda etkili olan politikaların belirleyici olduğunun anlaşılması mümkündür.

Türkiye ve BAE, küresel güçlerle olan gerilimli süreçlerde uluslararası baskıların etkisiyle hareket alanlarını belirlemektedirler. Öncelikle bölgesel ve küresel ölçekte güç kapasitelerini diplomatik ve yumuşak güç unsurlarıyla tahkim etme yolunu seçmişlerdir. Parametrelerin kullanım alanları daha sonrasında sert güç unsurlarının tahkim edilmesinde etkili olmuştur. BAE'nin Arap Baharı olaylarından önce Türkiye ile diplomatik etkileşimleri olumlu bir şekilde gelişirken bu olaylardaki yaklaşımlarda güvenlik öncelikleri ve bölgede çatışan çıkar ve hedefler bağlamında gerginlik hâkim olmuştur. Arap Baharı sonrasında meydana gelen her iki tarafın faaliyetleri, bazı bölgeler ve alanlarda karşılıklı tehditlere sebep olduğu için konunun tehdit dengesi çerçevesinde ele alınması tercih edilmiştir.

Tezin Konusu

Bu çalışma Arap Baharı'nın başladığı 2011 yılı sonrası Türkiye ile BAE ilişkilerinde yaşanan kırılma noktalarını konu edinmektedir. Ortadoğu'da, 2011 yılında meydana gelen Arap Baharı ile ortaya çıkan güç dengesinde Türkiye ve BAE arasındaki rekabet gittikçe kızışmıştır. Bu minvalde tezin esas gayesi söz konusu rekabetin nasıl-neden

ortaya çıktığı ve hangi bölgeler ve konularda etkili olduğunu teorik ve ampirik bir zeminde analiz etmektir.

Ortadoğu’da orta büyüklükte güç olan Türkiye ve küçük güç olarak kabul edilen BAE’nin Arap Baharı süreci ve sonrasında girdiği rekabet karşılıklı tehditler oluşturularak görünmüştür. Bu rekabet nisbeten farklı karşılıklı ittifaklardan oluşan bölgesel bir kutupluluğa yol açmıştır. Bu kutupluluk, Ortadoğu’nun jeopolitiğini alt üst eden bazı dramatik gelişmelere sebebiyet vermiştir. İki ülke arasındaki rekabet; Mısır, Libya ve Suriye gibi bazı ülkeleri etkilerken Kızıldeniz ve Doğu Akdeniz gibi jeopolitik önemi haiz bazı bölgelerde ise siyasi konjonktürü etkileyerek birçok yeni ve radikal jeopolitik değişimlerin meydana gelmesinde etkili olmuştur.

2011 yılı öncesinde mevcut olan iki ve tek kutuplu uluslararası sistemin denkleminde iki ülke arasındaki ilişkiler olumlu gidişat içindeydi. Ancak 2011 yılı sonrasında dünya güç dengesinin nisbeten değişmeye başlaması ile varlığı hissedilmeye başlayan çok kutuplu uluslararası sistemin denkleminde iki ülkenin bölgede daha etkin olmak amacıyla aktif bir dış politika izlemek adına yaptıkları faaliyetler karşılıklı tehditler şeklinde süregelmiştir.

Bundan yola çıkarak çalışmanın ana çerçevesini güç, güç dengesi, tehdit dengesi ve kutupluluk kavramları oluşturmaktadır. Çalışmada Türkiye ve BAE’nin dostluk ilişkileri çerçevesinde rekabetten uzak hareket etme imkânları önündeki engeller ortaya konmaktadır. Bu çerçevede Türkiye ile BAE arasındaki ilişkiler 2011 öncesi ve sonrası olarak incelenmektedir.

Tezin Amacı

Çalışmanın temel amacı, Ortadoğu’da orta büyüklükte güç Türkiye ile küçük güç BAE arasındaki ilişkilerin 2011 yılı sonrasında nasıl değişikliğe uğradığını teorik bir çerçevede irdelemektir.

İki devlet arasındaki ihtilaf ve rekabet hakkında çok sayıda akademik makale yayınlanmış olmasına rağmen, konuyu teorik sentezle ele alan çalışmalar sayı ve nitelik bakımından sınırlıdır. Aşağıda değinilen çalışmaların, iki devlet arasındaki ilişkileri hiyerarşik bir perspektifle güç ve tehdit dengesi teorilerini referans alan sistematik bir bağlamda ele almamış olması literatürde hem teorik hem ampirik boşluğa yol açmıştır. Bu nedenle iki devlet arasında 2011 yılı öncesi ve sonrası ilişkilerin karşılaştırmasına

yerinde bir perspektif geliştirilememiştir. Çalışma bu sentezlemeyi bahsi geçen temel amacın bağlamında ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Abdullah Erboğa'nın (2020), "Ak Parti Döneminde Türkiye'nin Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri Politikaları" başlıklı doktora çalışmasında Türkiye ile BAE arasında olan siyasi ihtilafları ve jeopolitik rekabet alanlarını karşılıklı artan tehditler bağlamında ele alması literatüre büyük bir katkı sağlamıştır. Ancak bu çalışma diğer çalışmalarda olduğu gibi hiyerarşik güç sınıflandırması, meydana gelen uluslararası sistemin kutupluluk kaymalarıyla güç ve tehditler dengelerini ihmal etmesi literatürde bulunan teorik sentezleme boşluğunun devam etmesine sebep olmaktadır.

Böylece çalışma şu sorunun cevabını aramaktadır: "Arap Baharı sonrasında Türkiye ile BAE arasında 2011 yılı sonrası cereyan eden bölgesel rekabetin temelindeki esas etkenler nelerdir?". Çalışmamızda bu soruya cevap ararken genellikle iki ülke arasındaki "demokrasiye yönelik tutum farkı" ile sınırlandırıldığı tezinin aksine, esas sorun teşkil eden durumun bölgesel "hiyerarşi sisteminde artan karşılıklı tehditlerin sebep olduğu" noktasının olduğu vurgulanmaktadır. Şimdiye kadar iki devlet arasındaki Ortadoğu bölgesinde görülen rekabetin herhangi bir uluslararası ilişkiler teorisi içerisine sistematik olarak dahil edilmemiş olması Türkiye ile BAE birbirlerine karşı dış politikalarında yaşanan dönüşümleri açıklama konusunda yetersizlik durumuna sebep olup bu dönüşümleri kavramak üç açıdan sınırlı kalmaktadır. İlk olarak, konuya daha çok demokrasi teorileri temeli üzerinden yaklaşarak ya da konuyu sadece demokrasi meselesine indirgeyerek iki devletin dış politikalarındaki değişiklikleri güç hiyerarşisi ve Ortadoğu bölgesinde sürekli değişiklik gösteren güç ile tehdit dengesi bağlamında ele almaktan uzak kalmıştır. İkincisi, BAE gibi tamamen lider olan kişinin karakteristik etkisinin altında kalan bir devletin Ortadoğu bölgesinde aktif rol oynamasına iten iç nedenler ve gelişmeler göz ardı edilmiştir. Son olarak, BAE ve Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde kısmen olsa da görülen çok kutupluluk ortamında bazı alanlarında bağımsız bir dış politika açılımlarına gittikleri argümanı gözden kaçmıştır.

Bahsedilen sebeplerle çalışmamız, Türkiye ile BAE'nin 2011 sonrası Ortadoğu'ya yönelik dış politikalarında ortaya çıkan aktif dönüşümlerinden dolayı aralarında görülen ihtilaf ve rekabetin "güç", "tehdit dengesi", "güç dengesi" ve "kutupluluk" kavramları üzerinden analiz edilmesini önermektedir. Kenneth Waltz'un öncülüğünde uluslararası ilişkiler literatüründe yaygın olan ve Stephen Walt, John Mearsheimer, Andrew Cooper,

William Thompson, Tom Crowards, Hans Morgenthau, Robert Steinmetz, Robert O. Keohane ve Joseph Nye gibi önemli isimlerin de katkılarda bulunduğu güç, güç dengesi, tehdit dengesi ve son olarak kutupluluk kavramlarına dikkat çekmektedirler. Bahsi geçen teorisyenlerin ortaya attığı ortak kanaate göre, uluslararası ilişkiler sistemi asimetrik ilişkiler ve düzenler içerisinde dönmektedir. (Özlük, 2009: 237). Bu sistemde hiyerarşik güç sınıflandırması hâkim olup bazı durumlarda özellikle orta ölçekli ve küçük güce sahip devletlerin dış politika otonomisini sınırlandırmaktadır. Ancak bu sınırlandırma mutlak değildir ve süper güce sahip olmayan devletler çizilen hiyerarşik güç sınıflandırmasını aşip gücünü çeşitli yönlerle maksime etmeye çalışmaktadırlar. Çok kutupluğun hâkim olduğu uluslararası ilişkiler sisteminde ikincil olarak belirlenen orta ölçekli ve küçük devletler manevra alanlarını genişletmeye daha çok teşvik olurlar. Çünkü bu sistemde ikincil devletlerin dayanabileceği büyük devletler daha çok bulunmaktadır. İkincil devletler ihtilafa ve rekabete düştükleri zaman aralarında güç imkanları farklılığı nedeniyle güç dengesi değil birbirlerinin çıkarlarını bazı bölgeler ve hususlarda tehdit teşkil ettikleri karşılıklı tehditler dengesini oluşturmaktadır. Çalışma bu bağlamda, 2011 yılı sonrasında özellikle Ortadoğu bölgesinde değişen güç dengesinin sonucunda bölgenin devletleri arasında rekabet alanlarını çoğalttığı ve bölgede bulunan devletlerin çıkarlarını kendileri bizzat korumaya yöneldiğinden birbirlerine karşı tehdit oluşturduğu argümanını Türkiye ve BAE arasındaki rekabet örneği nezdinde somutlaştırmayı amaçlamaktadır.

Tezin Önemi

Güç ve hiyerarşi teorilerinin öngörüsü: orta büyüklükte ya da küçük güç olan devletlerin dış politika otonomisini sınırlandırıp büyük güçlerden bağımsız bir dış politika oluşturamayacağıdır. Ancak söz konusu teorilerin aksine büyük güçlerin; İngiltere, Fransa, Çin ve Rusya gibi, Ortadoğu'ya dönük farklı dış politika yaklaşımlarını benimseyerek bölgede gitgide güç dağılımını paylaşması mevzubahis orta ve küçük büyüklükteki güç olarak sayılan devletlerin manevra alanını genişletmiştir. Bu bağlamda Türkiye ve BAE arasındaki bölgesel rekabet, yeni bir bölgesel eksen çıkarmıştır. Ancak konunun henüz herhangi bir uluslararası ilişkiler teorisi içerisine dahil edilip incelenmediği görülmektedir. Çalışmanın konusu, uluslararası ilişkiler literatüründe kendine çok fazla tartışma alanı bulamamasının yanında uluslararası

ilişkilerde bölgesel-orta büyüklükte ve küçük güç rekabeti kavramlarını tartışması bakımından oldukça önem taşımaktadır.

Güç kavramı konseptinin değişime uğramasına ek olarak uluslararası ilişkilerde orta ve küçük güçlerin etkinliği artmaktadır. Tehdit dengesi yaklaşımını ortaya atan Stephen Walt'un tehdit dengesinin kurulması için belirlediği en önemli kriter; "tehdit oluşturma kapasitesi" şeklindeydi. Bu kritere bağlı çalışmada orta ve küçük ölçekli güçlerin güç konseptinin değişimine dayalı olarak artan kapasite etkinliği ve meydana gelen olguları tehdit dengesi bağlamında yeni bir bakış açısı doğrultusunda değerlendirilmektedir. İki aktör arasında güç eşitliği ya da dengesi olmamasına rağmen, bölgedeki güç dengesini ve nüfuz alanlarını etkileyip yapısal bir rekabet oluşturmaktadır. Türkiye ve BAE arasındaki ilişki ve ihtilaf sebeplerinin anlaşılması ve bunun Ortadoğu'daki güç dengesini etkilemesi açısından bu çalışma büyük bir önem taşımaktadır.

Tezin Yöntemi

Çalışma genel olarak nicel yöntemlere başvuracaktır. Bu yöntemlere başvurarak iki ülkenin uluslararası ilişkiler literatüründeki kategorik tanımlanmasını doğru tespit ederek 2011 öncesi ve sonrası ilişkilerinin mukayesesini dakik bir şekilde ortaya çıkarılması planlanmaktadır. Nicel yöntemlerden olan ve mevcut sorunları ayrıntılı bir şekilde ele alıp analiz kriterleri çerçevesinde değerlendirerek olaylar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlayan betimsel yöntem ile meydana gelen değişkenler arasında ilişki olup olmadığını inceleyen bağlantısal model kullanılmaktadır. Bahsi geçen nicel yöntemlere başvurulmasının temel amacı, tehdit ve güç dengesindeki ülkelerin hiyerarşik konumunu detaylı açıklayan teorilerden faydalanmaktır. Güç dengesi ile tehdit dengesi kuramlarının ortak oldukları temel nokta; iki ülke arasındaki rekabeti ve bu rekabetin etkisini kavramak için söz konusu ülkelerin gücünü hiyerarşik yapı içinde sınıflandırmaya tabi tutmak gerekir.

Bahsi geçen nicel yöntemler ile Türkiye ve BAE'nin bölgedeki etkileri ve 2011 öncesi ve sonrası ilişkilerinin karşılaştırılması; özellikle güç ve tehdit dengesi teorileri bağlamında gerçekleştirilecektir. Bu bağlamda iki devletin ilişkilerinin doğası, tarihi ve gelişimi üzerine yazılmış akademik kitap, akademik makaleler, konferans bildirileri ve mülakat yöntemlerinden yararlanılacaktır. Ayrıca, bu çalışmada 2011 öncesi ve sonrası dönemde yayınlanan gazete arşivlerinden, iki devletin dış politikalarında güdülen

değişim ve birbirlerinin dış politikalarına dair söylemlerini ihtiva eden resmî açıklamalardan istifade edilecektir.

Türkçe, Arapça ve İngilizce literatürde akademik anlamda incelenen Türkiye ile BAE arasındaki ilişkiler, bir jeopolitik güç mücadelesi bağlamında ele alınmaktadır. Çalışmanın literatüre katkısı, değişen güç dengesinin neticesinde orta ölçekli ve küçük güçlerin beka ve çıkarlarını korumak için tehdit dengesine başvurmalarının ampirik bir modelini ortaya çıkarmakta yatmaktadır. Bölgesel güçler olan İsrail, İran ve Suudi Arabistan'ın yanında uluslararası aktörler olan ABD, Fransa, İngiltere, Rusya ve Çin'in bölgedeki güçler dengesine aktif bir şekilde nüfuz etmeleri, Türkiye ile BAE arasındaki ilişkilerin mecrasını değiştirmiştir. Bununla birlikte çalışmanın kapsamı Türkiye ve BAE ilişkilerini ilgilendiren hususlar ile sınırlıdır. İki ülke arasındaki ilişkiler ve iki ülkenin Ortadoğu'daki faaliyetleri; 2011 öncesi (1983-2011) ve sonrası (2011-2021) dönemlerinin karşılaştırılarak güç, hiyerarşi, güç dengesi, tehdit dengesi, rekabet ve kutupluluk teorilerini içeren akademik literatür esas alınarak açıklanmaktadır.

Literatür Taraması

Çalışmanın güç hiyerarşisi bağlamında gelişen tehdit denge yaklaşımını teorik bir yöntem olarak seçmesinin temel nedenini Kenneth Waltz ve Stephen Walt kendi teorileriyle vermiştir. Waltz'a göre devletler gücü bir araç olarak değerlendirip duyulan tehditlere karşı artırır. Stephen Walt ise şunu ileri sürer; hiyerarşik olarak aynı güç sınıfında olmayan devletler aralarındaki güç dengesini sağlayamadıkları zaman karşılıklı tehditlerin aracılığıyla dengeyi kurmaya çalışırlar. Bu teorilerin çerçevesinde daha önce belirtildiği gibi demokratik bir rejime sahip Türkiye, demokrasinin uygulanmasını isteyen halk devrimlerine destek vermekten yana olmaya karar vermiştir. Ancak monarşik bir rejime sahip olan ve statükonun değişmesinden büyük endişe duyan BAE, Arap Baharı'na karşı bir tutum sergilemiştir. Türkiye'nin devrimlerin çıkmasında ve büyümesine büyük rol oynayan aktörlerle -özellikle Müslüman Kardeşler hareketi ile- siyasi ilişki kurması, BAE tarafından büyük bir kaygıyla karşılanmıştır. Bu noktadan sonra da iki devlet arasındaki tehditler gitgide artmaya başlayıp iki ülke aralarındaki dengeyi karşılıklı rekabet ve tehditlerle kurmaya yönelmiştir. Güç ve tehdit dengesi teorilerini seçmenin ikinci nedeni, Türkiye ve BAE dış politikasına ilişkin tez ve makaleler söz konusu dönemdeki değişimi harekete geçiren faktörleri çoğunlukla

teorik bir zemin sunmadan analiz etmeksizin dönemin dış politika olaylarını kronolojik¹ bir anlatımla takdim etmesine dayanmaktadır. Bu yöntem literatürde teorik bağlamda bir boşluğa yol açmıştır. Üçüncü neden ise, bazı akademik çalışmaların Türkiye ile BAE arasındaki rekabeti belli bir bölgeyle² sınırlandırıp bütüncül bir açıklama getirmemiş ve teorik bir zemine oturtmamış olmasıdır. Bu bağlamda örneğin; Türkiye ile BAE 2011 sonrası dönemde rekabeti belli bir bölgenin üzerinden ele alan çalışmalar bölgesel jeopolitik çıkar çatışması perspektifini ön plana çıkarmışlardır. Söz konusu çalışmalar 2011 sonrası dönemde iki aktör arasında ortaya çıkan rekabeti soyut bir biçimde jeopolitik öneme sahip bazı bölgelere nüfuz kurma hedefine bağlamış ya da iki ülkedeki liderlerin ideolojik kimlikleri üzerinden analiz etmiştir (Coşkun, 2017: 140-143; Yenigül, 2019: 165-170; Duran ve Alrantisi, 2022: 120-123). Bu da iki devletin içinde bulunduğu sistematik iç ve dış koşullarının kapsamlılığının göz ardı edilmesine yol açmıştır.

¹ Söz konusu kaynaklar Türkiye ile BAE arasındaki ilişkileri güç ve tehdit dengesi teorilerine dayanmadan kronolojik ve Türkiye ile BAE'nin politikalarını bölgenin başka devletlerin politikalarıyla karşılaştıran yöntemle sıralayan örnek kaynaklar için bkz... Abdullah Erboğa "Ak Parti döneminde Türkiye'nin Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri Politikaları", Sakarya Üniversitesi-Ortadoğu Enstitüsü, 2020, 14-59; Ayten Mehmed "Türkiye-Birleşik Arap Emirlikleri İlişkileri", Uluslararası İlişkiler ve diplomasi Dergisi, 2020, 69-90; Mahmut Alrantisi "Bölgesel Güç dengelerinde Türkiye-Katar İlişkileri", Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA), 2021, 80-101; Hülya Kınık "Türkiye'nin Çok Boyutlu Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye Katar İlişkilerinin Gelişimi", Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt. 10, No: 1, 27-46; Ahmed Nouri Alnuaimi "Arap Türk İlişkileri (1945-2016)", Almanhal Yayınları, 2017, 356-397; Sameer Salha "15 Temmuz 2016 Sonrası Türkiye ve Dünya", Middle East Studies Center, 2017, 115-131; Gerald M. Feierstein "The Impact of Middle East Regional Competition on Security and Stability in The Horn of Africa", Middle East Institute, 2020, 6-12; Alaa Al-Din Arafat "Regional and International Powers in the Gulf Security", Palgrave Macmillan publishers, 2020, 171-197; Zainul Abideen Jibril "Tehditler ve Dengeleme Stratejileri: Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn'in Arap Baharı Öncesi Dönem İle Arap Baharı Sonrası Dönem Stratejilerinin Karşılaştırmalı Analizi", Bursa Uludağ Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021, 145-195; Emirhan Kaya "Dış Politika Değişimi: Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 2015, 72-92; Kübra Kadem "Arap Baharı Sonrası Ortadoğu'nun uluslararası ilişkileri ve Türk Dış Politikası", Bursa Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, 41-58.

² Türkiye ile BAE arasındaki rekabeti belli bir bölgede sınırlandıran ve bütüncül bir açıklama getirmeyen örnek çalışmalar için bkz... Zeynep Coşkun "1990 Sonrası Güçler Dengesinde (ABD-Türkiye-Rusya-İran) Ortadoğu Politikalarının Karşılaştırılması", Marmara Üniversitesi-Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, 2017, 140-145; Orhan Yenigül "Ak Parti Dönemi Türkiye'nin Değişen Ortadoğu Politikası", Yalova Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, 165-179; Ahmet Mahamat Oumar, "21. Yüzyılda Afrika Boynuzunun Uluslararası Politikada Önemi", Akdeniz Havzası ve Afrikalar Medeniyetleri Dergisi, 2020, 58-69; Göktürk Tüysüzöğlü "Kızıldeniz'e Odaklanan Güç Mücadelesi: Sebepler ve Aktörler", Ortadoğu Etütleri Dergisi, 2019, 330-346; Burhanettin Duran ve Mahmoud Alrantisi "Akdeniz Havzasında Türkiye ve Enerji", SETA Vakfı İktisadi İşletmesi, 2022, 17-137; William Gueraiche and Kristian Alexander "Facets of Security in the United Arab Emirates", Routledge, 2022, 57-101; Fabio Van Loon "Middle-Power Aid Rivalry in the Horn of Africa: A Comparative Study of Emirati and Turkish Foreign Aid Policy in Somalia", Journal of Indo-Pacific Affairs, 2022, 84-98.

Yine bazı çalışmalar konuyu Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme teorisi ekseninde araştırmaya yönelmiştir. Bu çalışmaların başında Gözde Çağlar'ın ele aldığı “Birleşik Arap Emirlikleri Dış Politikası ve Bölgedeki Askeri müdahaleleri” isimli yüksek lisans tezinin yanı sıra Nigar Neşe Kemiksiz'in yayınladığı “Kızıldeniz’de Güvenlik: Bölgesel Sorunlar, Güç Mücadelesi ve Terörizm” başlıklı makale öne gelmektedir. Güvenlikleştirme teorisinin pratiği kısaca şuna işaret eder: “Bir meselenin politika yapıcılar tarafından güvenlik gündemine eklenmesi ve bu söylem doğrultusunda şekillenen olağan dışı siyasi işleyişlerin meşrulaştırılmasıdır” (Hisarlıoğlu, 2019: 12). Güvenlikleştirmesinin pratik işleyişine bakılırsa aslında dış politikaya hem iç hem dış kamuoyunda uygun ya da meşru bir zemin oluşturmak için takip edilen bir teknik olarak karşımıza çıkar. Bu teknik Türkiye BAE'nin bazı bölgelerdeki politikalarına açıklık getirebilir ancak iki devletin ilişkilerinde görünen rekabetin sebepleri ve faktörlerini net bir şekilde izah etmekte yetersiz kalabilir. Zira güvenlikleştirme teorisi bir devlet tarafından çizilen dış politikanın sonuçlarında ortaya çıkar. Bu dış politikanın sonuçlarına sebep olan faktörleri açıklamakta güvenlikleştirme teorisi gerçekleri şaşırtabilir ve Türkiye ile BAE arasındaki rekabetin güç hiyerarşisi, güç dengesi, tehdit dengesi ve kutupluluk teorileriyle alakalı gelişmelerden kaynaklandığı gerçeğini ihmal etmeye yol açar³ (Gözen, 2019: 123).

Konuyu daha önce ele alan çalışmaların Türkiye ile BAE 2011 sonrası döneme ilişkin dış politikalarında gidilen değişimi kronolojik, ideolojik ve güvenlikleştirme temelli yaklaşım ile sınırlandırmaları ve sistemlerin içerisinde yer alan devletler arasındaki ilişkilerin hiyerarşik bağlamlarda ve karşılıklı tehdit dengesi çerçevesinde ilerlediğini gözden kaçırmaları literatürde döneme ilişkin hiyerarşik bağlamda bir teorik analiz boşluğunun devam etmesini sağlamaktadır.

³ Güvenlikleştirme, güvenlik tehditlerinin söylem yoluyla nasıl inşa edildiklerini tarif eden bir yaklaşımdır. Kopenhag Üniversitesi bünyesinde 1985 yılında birçok uluslararası analizci tarafından geliştirilen güvenlikleştirme teorisi şu iddiayı savunmaktadır: bazı tehditlerin gerçek olmadığı ancak belli bir bölgede ya da hususta devletin çıkarlarını gerçekleştirmek politika yapıcılar tarafından söylem yoluyla bir tarafı bekaya tehdit olarak ilan edilir sonrasında söylemin tekrarıyla hem iç hem dış kamuoyunda bir kanaat oluşturulur ve sonuç olarak tehdit olarak ilan edilen tarafa icra edilen önlemler meşruiyet kazanır. Tanımlanmasından yola çıkarak şu nokta fark edilir; güvenlikleştirme kamuoyunu gerçeklerden şaşırtma ihtimalini taşımasının yanı sıra dış politika yapıcılarının neden belli bir tarafı tehdit olarak ilan ettiklerini kapsamlı ve anlaşılır bir şekilde açıklamakta yetersiz kalır (Miş, 2011: 345-357; Ünver ve Kurnaz, 2022: 211-216).

Tezin İçeriği ve Bölümleri Hakkında Genel Bilgiler

1979 yılında Türkiye'nin BAE bykelliğini açmasıyla başlayan Türkiye ile BAE arasındaki resmi ilişkiler, 1983 yılında BAE'nin Ankara'da bykelliğini aması ile diplomatik, ekonomik ve askerî açıdan büyük bir gelişme göstermiştir. 1983 yılından 2011 yılına kadar iki taraf arasındaki ilişkilerde siyasi, askeri ve ekonomik iş birliği alanları oluşmuştur. Söz konusu yıllar içerisinde iki ülke arasında çıkar atışması yaşanmamıştır. 2011 yılı öncesi dönemde SSCB ve İran'dan kaynaklanan jeopolitik tehditler BAE ile Türkiye arasında ortak çıkar doğurmuş ve bunun sonucunda BAE hem kendi bekası ve milli güvenliğine yönelik oluşan tehditlerine hem de Ortadoğu bölgesinin bazı ülkelerinde bölünme risklerine karşı Türkiye ile güçlü bir askeri ve ekonomik ilişki kurmayı tercih etmiştir. Ancak 2011 yılında Arap Baharı'nın başlamasıyla iki taraf arasındaki ilişkiler radikal bir değişime uğramış ve iki devlet çıkar atışması krizlerini yaşamaya başlamıştır.

İki lke arasında oluşan ihtilafın altında, Türkiye'nin Arap Baharı ayaklanmalarını desteklemesi sonucunda monarşıyla yönetilmesi sebebiyle Arap Baharı etkilerinin kendi ülkesine ulaşmasından endişe duyan BAE'nin bu hareketlere karşı tutum alması yatmaktadır. Bu dönemden sonra Türkiye ile BAE arasında sert rekabet ve asimetrik ilişkiler görülmüştür. Bu rekabet, somut olarak ilk başta Mısır'da 2013 yılında vuku bulan askeri darbe BAE tarafından desteklenirken Türkiye tarafından kınanmıştır. 2014 yılında Libya'da Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) ile Hafter arasındaki başlayan krizde, Türkiye meşru hkmetten yana tavır alırken BAE Hafter'i desteklemiştir. 2017 yılına gelindiğinde ise, Katar'a karşı BAE ve Suudi Arabistan öncülüğünde birkaç Arap lkesi ambargo uygularken Türkiye Katar'a askeri destek vermiş ve ekonomik yardımda bulunmuştur. Yine 2017 yılında Türkiye'nin büyük bir milli güvenlik sorunu olarak gördüğü Kuzey Irak'ın bağımsızlık referandumu BAE tarafından organize edilip finansal destek almıştır. Sonrasında ise Türkiye'nin yine büyük bir milli güvenlik sorunu olarak gördüğü PYD, BAE tarafından istihbarat ve finansman desteği görmüştür. Son olarak da Türkiye'nin Kızıldeniz kıyılarında Sudan'a ait olan Sevakin adasında yatırım yapmasını BAE engellemeye çalışmıştır (Al-Rashdan ve diğ., 2018: 282-290; Odeh, 2017: 122; Yıldırım, 2020: 17-28).

2011 öncesine kadar diplomatik, ekonomik ve NATO aracılığıyla güçlü bir askeri iş birliği içerisinde olan iki ülke ilişkilerinin 2011 sonrası radikal olarak değişmesinde hangi faktörler rol oynamıştır? Daha açık bir ifadeyle, 1980’lerde silah alışverişinde bulunan ve 1990’lı yılların başından 2011 yılına kadar ekonomik ilişkilerde zirve yaşayan iki ülke arasındaki ilişkiler neden 2011 sonrası dönemde çıkar çatışması içerisine girmiştir? Bu sorunun cevabı çalışmamızı, bölgesel gelişmelerin sadece büyük güçlerin çıkarları ve direktifleri yönünde hareket etmediği aksine orta büyüklükteki güçler ile küçük güçler arasındaki gelişmelerle de büyük bir etkileşim içinde olduğu iddiasına götürmektedir. Bir bölgede güçlerin ve tehditlerin durumu değiştikçe bölgenin güçleri arasındaki kutupluluk ya da rekabet ortamı yoğunlaşmaktadır. Orta büyüklükteki güçlerin ve küçük güçlerin yer aldıkları coğrafya siyasi, ekonomik veya askeri şartlara göre farklı ilgi alanlarına konu olabilir ve buradaki devletler arasında ittifak yerine rekabet oluşabilir.

2011 öncesi iyi ilişkiler seyrinde bir araya gelen iki ülke; Türkiye ile BAE neden 2011 sonrası dönemde çıkar çatışması içerisine girmiştir? Bu soruya cevap ararken temel olarak Kenneth Waltz’un çalışmalarıyla uluslararası ilişkilerinde yaygın olan “*yapısal realizm ya da neorealizme göre güç hiyerarşisi*” ve bununla birlikte güç dengesinin gerçekçiliğinde bir paradigma değişikliği yapan Stephen Walt’ın şu şekilde; “*bölgesel ya da küçük güçlerin büyük güçler karşısında, güç dengesini sağlayamayacaklarından dolayı, tehdit ile dengeyi sağlamaya çalışır*”, tarif ettiği “*tehdit dengesi*” argümanlarına başvurulmaktadır.

BAE’de 1993 yılında genel kurmay başkanlığına gelen Muhammed Bin Zayid, babası sağken ülkesini güçlendirmeye, bölgedeki hiyerarşik güç dengesini lehine değiştirmeye yönelmiştir. Dolayısıyla Türkiye’yi küçük ölçekli bir aktör olarak konumlandıran Bin Zayid, her ne kadar küçük bir devlet olarak tanımlansa da BAE’yi orta ölçekli bir bölgesel güç yapma sürecini 2011 sonrasında değil 1993 sonrasında gerçekleştirmeye koyulmuştur. Bu süreçte bölgenin önemli bir aktörü olan Türkiye ise Ortadoğu’nun bölgesel denkleminde daha çok milli güvenlik tehdidi ile ilişkilendirilen Kuzey Irak’a yoğunlaşmış ve bölgesel bir güç olmaktan uzak kalmıştır. Bu süre zarfında BAE’ye karşı İran’ın ve sonrasında Irak’ın genişleme politikalarından dolayı Körfez bölgesine yönelik artan güvenlik tehditleri, BAE’yi Kuzey Irak ile meşgul olan Türkiye’den uzaklaştırmakta etkili olmuştur. Bu gelişmelere 2011 yılına meydana gelen Arap Baharı

ve Arap Baharı sonrasında Ortadoğu bölgesinde görülen yeniden güç dağılımı dönüşümleri eklenince iki taraf arasında ideolojik ve karşılıklı tehditler kapsayan jeopolitik ihtilaf oluşmuş ve ilişkileri yoğun bir rekabet eksenine kaymıştır. İdeolojik ihtilaf iki tarafın Müslüman Kardeşler'e yönelik olan tutum ve yaklaşımlarında görülmüştür. Türkiye, Müslüman Kardeşler'in iktidara gelme hakkının olduğunu savunurken BAE, onları bir milli güvenlik tehdidi olarak görüp onlara karşı sert bir mücadele başlatmıştır. İki taraf arasındaki jeopolitik ihtilaf ve rekabet birçok bölgede ve hususta görülüp o bölgeler ve hususlarda rekabete yol açmıştır. Bu rekabet Mısır, Libya, Suriye, Kuzey Irak, Sudan, Akdeniz ve Kızıldeniz bölgelerinin yanı sıra iki taraf arasındaki bazı bölgelerde limanlar savaşı ve askeri rekabet olarak görülmüştür. Bu rekabetin sonunda BAE, Türkiye'ye karşı hem Kuzey Suriye'de hem Kuzey Irak'ta da bir bölgesel kutuplaşma oluşturmaya çalışmıştır. BAE, 2017 Eylül tarihinde Kuzey Irak'ta gerçekleştirilen bağımsızlık referandumunu organize edip desteklemiştir. BAE bunu yaparken Mısır ve Suudi Arabistan ile birlikte hareket etmiştir. Bununla yetinmeyip PKK'ya silah desteğini blok halinde sağlamıştır. BAE, Suudi Arabistan ve Mısır ile olan ittifakını Kuzey Suriye'de de inşa etmeye çalışmıştır. BAE, Kuzey Suriye'de Suudi Arabistan ile hareket edip Arap aşiretlerini Türkiye'ye karşı bir kutup-blok içinde organize etmek istemiştir (Al-Rashdan ve diğ., 2018: 282).

Yine bu rekabetin etkisi Sudan'da görülmüştür. 2018 yılında Türkiye, Sudan ile Sevakın adasını kullanmak, adadaki tarım ve diğer alanlardaki üretimi geliştirmek için bir anlaşma imzaladığında BAE, Suudi Arabistan ile hareket edip Sudan eski Başkanı olan Ömer El-Beşir'e karşı grupları desteklemiştir. Sonuç olarak El-Beşir, 2019 Nisan tarihinde iktidardan darbe ile uzaklaştırıldı. Sudan'da BAE ile Suudi Arabistan arasındaki koalisyon 2021 yılına kadar somut bir rol oynamıştır. Diğer yandan Türkiye Sudan'a yönelik aktif politika takip etmiştir. Bu kapsamda Sudan'daki geçiş hükümeti/konseyi de Türkiye ile yakınlaşmış, Cumhurbaşkanı El-Burhan Türkiye'yi ziyaret etmiştir (BBC News, 2018a).

Sudan'dan çok da uzak olmayan Somali'de de iki tarafın rekabet halinde olduğu görülmüştür. Türkiye'nin Somali hükümetiyle güçlü olan ilişkilerine karşı BAE, ayrılıkçı bölge olan Somaliland ile güçlü bir ilişki kurmuştur. İki taraf arasındaki rekabetin Somali'de askeri ve siyasi bir kargaşaya neden olduğu açıktır. Bu rekabet Sudan ve Somali'yi kapsayarak Kızıldeniz bölgesini sıcak bir rekabet bölgesine

dönüştürmüştür. Zira BAE, Yemen'in güney bölgesinde ve Babülmendep boğazına yakın Yemen'e ait adaları (Mion ve Sokotra adaları) işgal ederek İsrail ile birlikte nüfuzunu artırırken Türkiye rekabeti kızıştırarak Babülmendep boğazının diğer yakası olan Somali'de askeri ve diplomatik nüfuzunu artırma amacını taşımaktadır (Tüysüzoğlu, 2019: 330).

Akdeniz bölgesinde ise Türkiye'nin Akdeniz havzasındaki varlığına karşı Mısır öncülüğünde kurulan Doğu Akdeniz Gaz Forum Organizasyonu'na Akdeniz kıyısı olmadığı halde katılma başvurusunu yapan BAE, Türkiye ile olan rekabet hacmini yansıtmıştır (Duran ve Alrantisi, 2022: 17).

Buraya kadar özetlenen rekabet konularına kavramsal bir çerçeve kazandırmak için iki taraf arasındaki 2011 sonrası ilişkilerin dostluktan rekabete dönüşmesinin nasıl ortaya çıktığı sorusuna cevabı ararken uluslararası ilişkilerde güç teorilerine başvurmak gerekmektedir. Uluslararası ilişkiler alanında güç kavramı, çoğu yönüyle devletlerin davranışını anlamak ve yönlendirmek için ana kriter olarak gücü temel alan realizm teorisiyle ilişkilendirilmiştir. Realizm teorisine göre uluslararası sistem, devletlerin hayatta kalmasını tehdit eden ve onları rakiplerine kıyasla güç düzeylerini sürekli olarak yükseltmeye doğru iten bir güvenlik ikilemiyle sonuçlanan güç mücadelesi içinde bırakan anarşi ile karakterize edilmiştir. Zira baskıya ve sertliğe dayanan güç, güvenlik, hayatta kalma ve çıkarları elde etmenin temel yoludur. Realizm; ülkenin coğrafi alanının, nüfusunun, asker sayısının ve askeri yeteneklerinin ana güç kaynakları olduğunu varsaymakta ve buna "potansiyel güç" vasfını vermektedir (Sarı, 2020).

Realizm teorisinden esinlenecek yönelimler, yapısal, savunmacı ve saldırgan realizm teorileridir. Yapısal yaklaşım çerçevesinde güç dengesi tanımını yapan Kenneth Waltz'ın savunmacı realizm teorisine göre; uluslararası sistemde ülkeler güç dengesini korumak için statükoyu korumaya çalışmaktadırlar. Aslında bu da BAE'nin Arap Baharı devrimlerine karşı benimsediği yönelim olmuştur. Waltz'a göre; devletlerin gücünü artırmaları bir amaç değil, duyulan tehditlere karşı bir araçtır. Bu araçla devletler diğer devletlerin güçlerini dengelemeyi hedeflemektedirler (Kutlay ve Dinçer, 2012: 63). Diğer taraftan John Mearsheimer, saldırgan realizm teorisini ileri sürmektedir. Buna göre; devletler rakiplerine kıyasla gücünü sürekli olarak maksimize etmeyi benimser ve rakiplerine karşı önleyici proaktif hamleler yapar. Türkiye, bölgesel

bir devlet olması nedeniyle Arap Baharı devrimleriyle meydana gelen statüko değişikliklerine karşı önleyici ve proaktif politikalar benimsemiştir. BAE'yi hesaba katmayan Türkiye 2013 yılında BAE ile karşı karşıya gelmek zorunda kalmıştır. Hem Türkiye'nin hem de BAE'nin birkaç bölgede aktif politika yürüttüğünü göz önünde bulundurulursa; önleyici-proaktif hamleleri kapsayan saldırgan realizm de ele alınacaktır. Saldırgan realizm yaklaşımını öne süren John Mearsheimer, potansiyel güç ve askeri güç şeklinde gücü ikiye ayırmaktadır. Potansiyel güç; coğrafi alan, büyük nüfus, zenginlik, coğrafi konum ve sanayileşmeyi içermektedir. Askeri güç ise, potansiyel gücünün faktörlerini iyi kullanmakla ortaya çıkmaktadır (Tokatlı, 2011: 127). Bir anlamda Mearsheimer askeri güç yeteneğini çıkar korumak için temel bir kriter olarak ileri sürmüştür. Bu kriter başka anlamda bir tehdit oluşturma kapasitesi manasını taşımaktadır.

Türkiye ile BAE 2011 sonrası rekabetin nedenlerini kapsamlı bir şekilde değerlendirmek için güç dengesi teriminin yetersiz kaldığı için karşılıklı tehdit dengesi teorisinde başvurulacaktır. Bundan dolayı Mearsheimer'e göre sıralanan güç teknik ve faktörleri büyük bir katkıda bulunmaktadır. Türkiye ve BAE arasında hiyerarşik güç sınıflandırması açısından büyük bir fark mevcuttur. Bu da çalışmamızın teorik kapsamını genişletip iki devlet arasındaki rekabeti birçok faktör açısından değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Türkiye ile BAE arasında güç seviyesi açısından büyük bir fark olduğu için iki taraf güç açısından tasnif edilecektir. Türkiye orta ölçekli/bölgesel güç olarak bilinirken BAE ise, küçük bir devlet olarak sayılmaktadır. Çalışmamızda güç hiyerarşisinin tanımlanması temel olarak Kenneth Waltz'un yaklaşımları çerçevesinde yapılmaktadır. Waltz devletleri; orta, küçük ve büyük ölçekli güçler olarak sınıflandırmaktadır. Buna göre; devletlerin güç açısından sınıflandırılması uluslararası sistemdeki hiyerarşik konumu ve iç yapısal sistemi açısından değerlendirilmektedir (Tokatlı, 2011: 127). Ancak Waltz'un haricinde güç hiyerarşisini ele alan diğer teorisyen ve yaklaşımlar ihmal edilmemektedir.

Türkiye'nin BAE ile olan rekabetini çok yönlü bir şekilde ele almak için Türkiye'nin Ortadoğu'daki konumunu ve büyük devletlerle olan ilişkilerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Türkiye hem orta ölçekli güç hem de bölgesel güç olarak

değerlendirilmektedir. Orta ölçekli güç, “başkalarının yardımına ihtiyaç duymadan güvenliğini sağlayacak yeterli güç ve yetkiye sahip bir aktör” şeklinde tanımlanmaktadır (Wight, 1978: 120). Bu tanım çerçevesinde Türkiye’nin siyasi, diplomatik, kurumsal, askeri ve ekonomik gücü değerlendirerek orta güç kategorisindeki yeri araştırma konusu yapılmaktadır.

Diğer taraftan BAE’nin Türkiye ile olan rekabet seviyesini ölçmek için küçük güç kategorisinin tanımlanması yapılmaktadır. “Small States” olarak işaret edilen küçük devletler; önemli ekonomik kaynaklara sahip oldukları, uluslararası sistemde önemli bazı görevler üstlendikleri, jeopolitik konuma sahip oldukları ve kendi çaplarında bağımsız politikalar yürütmeleri sebebiyle değerlendirmelerde önemli bir yerleri bulunmaktadır (Neumann ve Gstöhl, 2006: 5-6).

Türkiye ile BAE arasında hiyerarşik olarak aynı miktarda güce sahip olmadıkları için aralarındaki rekabeti güç dengesi açısından değerlendirmek doğru olmayabilir. Bu noktayı daha iyi kavramak için güç dengesi kavramı ele alınmalıdır. Güç dengesi, bir devletin veya devletler grubunun, siyasi, askeri, ekonomik ve bilimsel gücünü maksimize ederek aynı zamanda rakiplerinin bunu yapmasını engelleyerek elde ettiği pozisyon veya politikadır. Bu güç dengesiyle, gücünü karşı tarafın gücüyle birleştirerek kendisini başka devlete veya devletler grubuna karşı korumayı hedeflemektedir. Devletler güç dengesi politikasını iki şekilde yürütebilir. Birincisi; büyük güçlerin yaptığı şekilde, silahlanma veya pozisyon edinme yarışı ile ikincisi ise; bir grup devletin güçlerini tek bir yapı altında birleştirdikleri ittifak siyaseti ile şeklindedir. Bu tarz siyasi yapıların içerisinde büyüklü küçüklü devletler bulunurken bu sisteme büyük güçlerden daha çok orta ve küçük ölçekli güçler ihtiyaç duyarlar (Oğuzlu, 2019: 2-3). Türkiye ile BAE arasındaki rekabetinin güç dengesi teorisiyle nisbi bir şekilde ele alınması yeterli olmayabilir. Çünkü iki devletin bulundukları güç kategorileri aynı seviyede değildir. Bundan dolayı iki devlet arasındaki rekabeti güç dengesi teriminin yanı sıra tehdit dengesi çerçevesinde ele almak daha uygun olacaktır.

Stephen Walt, tehdit dengesi teorisi-stratejisini uluslararası ilişkilerde güç dengesi kavramının gelişmiş bir hâli olarak sunan ilk kişi oldu. Walt, İran ile Kuzey Kore’nin çevre bölgelerde etkili aktörler olmalarının, sahip oldukları gücün büyüklüğüyle değil, uluslararası sistemde oluşturdukları tehditlerle ilişkili olduğunu vurgulamıştır. Walt’a

göre, güçlü devlete ya da eşit kapasitedeki devletlerarasındaki tehdit dengesinde çıkar alanlarının tehdit altında olma durumu dengeyi esas unsurdur. Yani dengeyi sağlamak için diğer devletin çıkarlarına karşı tehdit oluşturma kapasitesi hayatidir. Karşılıklı oluşan bu durum bu ülkelerin birbirlerini hedef almaktan kaçınmasına, kuşatma ve çevreleme uygulayarak müzakere yoluyla uzlaşmaya doğru ilerlemesine sebep olur (Walt, 2002: 121-125). Tehdit dengesi güç büyüklüğünü önemli saymayıp herhangi bir devletin başka bir devlete karşı herhangi bir şekilde tehdit oluşturabildiği ve bu tehdidin karşı karşıya gelen iki devlet arasında bir dengeyi sağlayabildiğini ileri sürdüğü için Türkiye ile BAE arasındaki rekabeti anlamak için çok uygun bir yaklaşımdır. Çalışmada vurgulanan husus Türkiye ile BAE arasında güç sınıflandırması açısından tam bir güç dengesi denklemi olmadığından iki devlet arasındaki rekabet tehdit dengesi çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bundan yola çıkarak Türkiye ile BAE karşı karşıya düştükleri ve ABD'nin nisbi olarak izole olduğu Ortadoğu bölgesi ve çevresinde birbirlerine karşı tehdit ve kuşatma durumunu nasıl inşa ettiği ve rekabetlerinin bu bağlamda nasıl oluşup geliştiği incelenmektedir.

Ortadoğu Bölgesi sadece Türkiye ile BAE arasındaki ilişkilerin çizgisinden geçmediği için uluslararası ilişkilerdeki kutupluluk kavramı ele alınmalıdır. Değişen kutupluluk denklemleri Türkiye ile BAE arasında 2011 sonrası kızışan ilişkileri doğru bir şekilde kavramak için önemli bir rol oynamaktadır. Güç Dengesi kavramında açıklandığı gibi küresel sistemde bir otorite ve güç dağılımı olduğu düşünüldüğünde, zaman içinde uluslararası sistemdeki güç dağılımının şeklinde bir değişiklik olması doğaldır. Kutupluluk uluslararası sistem içinde otorite ve gücün dağıtıldığı biçim anlamına gelmektedir. Güç dağılımı, büyük güçlerin dış politikalarına yansıtmaya çalıştıkları otoriteleriyle ortaya çıkmaktadır (Kutlay ve Dinçer, 2012: 64). Klasik olarak ya da Tarih boyunca güç, uluslararası arenada tek kutuplu, iki kutuplu ve çok kutuplu olmak üzere üç sisteme bölünmüştür. Yukarıda bahsedilen sistemleri birbirinden ayırt edecek kriterler net parametrelerden yoksundur. Bununla birlikte, söz konusu sistemler esasen askeri ve ekonomik güçle bağlantılıdır. Bu farklı sistemler, temel olarak iktidarı ele geçirmek için rekabet eden güçlü devletlerin sayısını ve hiyerarşik ilişkilerini yansıtmaktadır. Ek olarak, bu sistemler her bir kutbun güç açısından diğeriyle karşılaştırılabilir olduğunu varsaymaktadır. Bu karşılaştırmada her bir tarafın diğeriye karşı otorite üstünlüğüne sahip olmaya çalışması sebebiyle, kutuplaşma oluşmaktadır.

Sert bir askeri, ekonomik ve jeopolitik ihtilaf çıkarsa yoğun bir kutupluluk ve karşılıklı bir kutuplaşma görünür. Uluslararası ilişkilerde kutupluluk üçe ayrılır; tek kutuplu bir sistemde ise tek devlet; en büyük siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel yeteneklere sahiptir. İki kutuplu sistemde, güç dengesi rekabeti içerisinde bulunan iki güç demektir. Çok kutuplu sistem ise birçok gücün (büyük-bölgesel-orta ölçekli-küçük) rekabet içinde olduğu anlamına gelmektedir (Horness, 2015: 19-20).

Çalışma, ekseninde Türkiye ve BAE aktörlerinin etkili olduğu Ortadoğu bölgesi ve yakın çevresine odaklanmaktadır. Bölgesel ilişkilerdeki kutupluluk denklemi, uluslararası sistemdeki kutupluluk denklemine tabidir. Tek kutuplu sistemde bölgesel denklem istikrarı yaşandığı zaman o kutbun yokluğunda ya da çok kutuplu sisteme geçilmesi durumunda bölgesel istikrarsızlık görülmektedir. Bu teorileri ve yaklaşımları seçmemizin nedenleri şöyle belirtilebilir. İlk olarak iki ülke arasında 2011 sonrası Ortadoğu bölgesinde ciddi ve sert bir güçler ve tehditler denge mücadelesinin yaşanmasıdır. İkincisi, dünyanın süper gücü olan ABD'nin bölgedeki varlığını hafifletmesidir. Üçüncüsü ABD'nin çekilmesiyle Ortadoğu'da oluşan güç ve otorite boşluğunu birçok bölgesel ve büyük ölçekli gücün doldurmaya çalışmasıdır. Dördüncüsü, devlet dışı ya da altı faktörlerinin Ortadoğu'nun birçok bölgesinde görülmesidir. Son olarak Ortadoğu bölgesinin jeopolitik ve askeri güç dengesinin, 2011 sonrası bariz bir şekilde değişikliğe uğramasıdır. Dolayısı ile elimizdeki çalışma, bir taraftan Türkiye'nin 2011 öncesi ve sonrası dönemlerde Ortadoğu'ya yönelik politikasını ele alırken diğer taraftan BAE'nin de Ortadoğu'ya yönelik politikasını değerlendirmektedir. Değerlendirmeleri yaparken bu politikalarının neden çeliştiği hem teorik hem ampirik çerçevede araştırılmaktadır.

Bu veriler doğrultusunda çalışmamızın odaklandığı temel soru, *2011 öncesi iyi ilişkilere sahip Türkiye ve BAE arasındaki ilişkilerin 2011 sonrası tehdit dengesi stratejileri bağlamında nasıl ve neden rekabete geçtiğidir*. Temel araştırma ve odak meselemizin yanı sıra, çalışmada ayrıca belirlenen bazı ikincil soruların yanıtları da araştırılmaktadır. Bu sorular şöyle sıralanabilir:

1. Güç, güç hiyerarşisi, güç ile tehdit dengesi ve kutupluluk tam olarak nasıl tanımlanabilir?

2. Türkiye uluslararası güç literatürüne göre hangi güç kategorisinde yer almaktadır?
3. BAE uluslararası güç literatürüne göre hangi güç kategorisinde yer almaktadır?
4. Uluslararası sistemdeki kutupluluk kaymaları orta ölçekli büyüklükte ve küçük güç olarak değerlendirilen devletlerin davranışlarını nasıl belirler?
5. Türkiye ile BAE arasındaki ilişkiler tarihsel süreçte nasıl gelişmiştir?
6. Türkiye ile BAE arasındaki ilişkiler Arap Baharı sonrasında rekabete mi geçmiştir?
7. Türkiye ile BAE arasında jeopolitik rekabet ya da kutupluluk yaşıyorsa, sebepleri ve belirtileri nelerdir?
8. Türkiye ile BAE arasındaki ihtilaf bölgeleri ve hususları nelerdir?
9. Türkiye ile BAE arasındaki rekabetle alakadar olan aktörler kimlerdir?
10. Türkiye ile BAE arasındaki rekabet, güç dengesi mi yoksa tehdit dengesi çerçevesinde mi gerçekleşmektedir?
11. Türkiye ile BAE arasındaki rekabetin Ortadoğu’da sebep olduğu bölgesel gelişmeler nelerdir?

Bu kurgu doğrultusunda çalışmanın “Bölgesel Hiyerarşik Düzendeki Dış Politika: Güç ve Kutupluluk Bağlamında Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri” başlıklı ilk bölümünde aynı bölgede yer alan aktörlerin hangi koşullar ve kriterlere göre güç açısından değerlendirilip tasnif edileceğinin ve aynı bölgedeki iki aktör arasında ne zaman rekabet ya da kutupluluğunun var olabileceğinin teorik zemini ortaya konulmaktadır. Bu amaca ulaşmak için bu bölüm iki kısımdan oluşacaktır. İlk kısımda güç ve tehdit dengesini teşkil etmekte temel faktör olan gücün ne demek olduğu, şekilleri ile boyutlarının neler olduğu ve nasıl oluştuğu konularına değinilmektedir. Konu ele alınırken Türkiye’nin uluslararası sistemin içerisindeki hiyerarşik kategorisini belirlemek için bölgesel ve orta ölçekli güç teorileri ve yaklaşımları incelenirken BAE’nin kategorisini belirlemek için ise küçük ölçekli güç yaklaşımları ele alınacaktır. İkinci kısımda ise, bölgesel aktörler arasında güçler ve tehditler dengelerinde bir bozukluk olduğu zaman rekabet ya da kutupluluğun nasıl ortaya çıktığı ayrıntılı bir şekilde araştırılmaktadır. Bu kısımda bir devleti bölgesel-orta ya da küçük statüde konumlandığı bölgesel hiyerarşik düzendeki dış politikasında başka bir ülkeyle rekabete yönelten nedenler ve koşullar kapsamlı bir

analize tabi tutulmaktadır. Bölümün sonunda belli bir bölgede iki aktörü harekete geçiren nedenler ve koşullara dair bazı hipotezlere ulaşılmaktadır.

Hipotez 1: Uluslararası yapının anarşik ve güç dengesi açısından değişken bir yapıda olması bütün devletlerin davranışlarını etkiler.

Hipotez 2: Bir devletin iç yeteneklerinin ve bir alanda uzmanlaşması dış politikasının şeklini etkiler.

Hipotez 3: Orta ölçekli büyüklükte ve küçük güç olarak değerlendirilen devletlerin materyal kapasitesi arttığında otonomi arayışına yönelir.

Hipotez 4: İki ile tek kutuplu sistem orta ölçekli büyüklükte ve küçük devletler arasındaki tehditleri azaltır.

Hipotez 5: Alternatif güçler ya da hiyerarşik düzenlerin sayısının artması, devletlere dış politikalarında otonomi arttırma fırsatını tanır, rekabet ortamını yoğunlaştırır ve dolayısıyla tehdit dengesi etkisini daha çok gösterir. Bu ortamda sadece büyük ölçekli devletler değil orta ve küçük ölçekli devletler de rekabet içinde rol oynamaktadırlar.

“Hiyerarşik Konum Bağlamında Türkiye-BAE ve Tarihi Konjonktür Açısından İki Tarafın İlişkilerinin Seyri (1971-2011)” başlıklı ikinci bölümün birinci kısmında küçük ve orta ölçekli güce sahip devletin teorik kriterleri bağlamında güç ve tehdit dengelerinin teorik bulguları Türkiye ve BAE arasındaki ilişkiler çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu iki devlet ilişkilerinin başladığı tarihten itibaren 2011’e kadar nasıl geliştiği detaylı bir şekilde incelenmektedir. Bu bağlamda özellikle kişilerin (liderlerin) karakteristik yönlerinin iki ülke arasındaki ilişkileri nasıl etkilediği dikkatli bir şekilde araştırılmaktadır. 1979 ile 1991 yılları arasında iki kutuplu sistemin uluslararası ilişkilere hâkim olması, Türkiye ve BAE’nin batı kutbunda yer alması aralarında iyi ilişkilerin kurulmasına sebep olmuştur. İki aktör arasında iyi ilişkilerin olması Sovyet komünizm ve İran Şii eğilimli devriminden sonraki ideoloji temelli güvenlik tehditlerinin ortaya çıkmasına bağlıdır. 1991-2011 arası dönemde dünya politikasında ABD’nin hâkim olduğu tek kutuplu bir sistem geçerli olmuş, bu da iki tarafın aynı çizgide olmalarını sağlamıştır. 1991-2001 yılları arasındaki dönemde ABD’nin hegemonya olduğu batı kutbu ve sonrasında tek başına hegemonya hâline geldiği uluslararası ilişkiler sistemi, iki tarafın iyi ilişkiler kurmasına ve bir anlamda mutlak kazanç denklemi içinde bulunmasına neden olan temel faktördür. Bunun yanı sıra,

Türkiye'nin ekonomik yatırım ihtiyacı ve BAE'nin askeri yardım ihtiyacı; bir anlamda iki taraf arasında karşılaştırmalı üstünlük temelli karşılıklı ihtiyaçlar vb. durumlar bahsi geçen dönemde iyi ilişkilerinin kurulmasını sağlayan diğer başat faktörlerdendir. Bu faktörler ikinci bölümde detaylı bir şekilde analiz edilmektedir.

2011 yılından önce, “iki taraf arasında ilişkilerin mecrasını değiştiren faktörler olmuş mudur” sorusu ikinci bölümün ikinci kısmında cevaplandırılmaktadır. Bu bağlamda, 1990'ların sonunda BAE'nin kendi kendine yetebilme (self-help) ve çok boyutlu ilişkiler kurmak istemesiyle onun otonomi arayışını harekete geçiren ilk nedenlerin nasıl oluştuğu, o zaman hangi kutuplarla ilişki kurduğu ve nereye vardığının genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin 2002 sonrasında nasıl geliştiğinin detaylı bir değerlendirmesi yapılmaktadır. İkinci bölümün sonunda Türkiye ile BAE arasındaki ilişkilerin iyi seyirde gelişmesinden yola çıkarak bazı hipotezlere ulaşılmaktadır.

Hipotez 1: Mutlak tehdit haline gelen SSCB Komünizmi ve sonrasında İran'ın mezhepsel yayılcılık politikasının Ortadoğu bölgesinin güvenliğini tehdit etmesi Türkiye ile BAE 1983'ten 2000'li yıllara doğru arasındaki ilişkilerin mutlak kazanç çerçevesinde gelişmesine sebep olmuştur.

Hipotez 2: Karşılıklı tehdit dengesi zayıf-etkisiz devletler tarafından kurulamaz.

Hipotez 3: Ortadoğu'nun çoğu ülkelerinde demokratik ve kurumsal rasyonel bir yönetim şekli olmadığı için, kişisel karakterin vizyonu ve isteklerinin dış politika üzerindeki etkisi çok büyüktür. Bu nedenle bölgenin ülkeleri arasındaki rekabet yoğunudur. Ortadoğu devletlerin geleneğinde kurumsal devamlılık nadiren bulunur. Yapısal olarak devletlerin monarşik ve kişisel rejimler tarafından yönetilmesi dolayısı ile devlet başkanın karakteristik yönelimleri devamlılık, kurumsallık ve bazen rasyonelliğini geride bırakır.

Hipotez 4: İktidarı devralan yeni lider; selefi ile farklı değerleri, ideolojiyi ve dış politika amaçlarını paylaşmıyorsa bu devlet, statükoyu ve oyunun kurallarını aynen devam ettirmez ve dost devletleri hasım görebilir.

Hipotez 5: İki kutuplu sistemin hâkim olması büyük devletlerarasındaki çatışmayı engellediği ve dengeyi sağladığı gibi küçük ve orta ölçekli devletlerarasındaki tehditleri

azaltır. Çok kutuplu sistemde ise küçük ve orta ölçekli devletlerarasındaki rekabet seviyesi artar.

Hipotez 6: Tek ve iki kutuplu düzenlerde küçük ve orta büyüklükte güçlerin davranışlarını belirlemekte tehdit unsurunun önemi yüksekken çok kutuplu düzende bu güçlerin kendi kendine yetebilme (self-help), manevra ve otonomi alanları genişlediği için tehdit dengesi ile birlikte güç dengesi de önemli bir rol oynamaktadır.

Hipotez 7: Küçük devletlerin aşırı güvenlik sorunu yüzünden bölgesel güçlerle ya da bölgesel güçlerin aracı olduğu güvenlik iş birliğine soğuk bakıp doğrudan doğruya büyük ya da süper güçlerle iş birliğini tercih ederler.

“Türkiye ve BAE Arasında 2011 Sonrası İlişkiler” isimli üçüncü bölümde; iki taraf arasında oluşan rekabetin ortaya çıkmasına sebep olan ideolojik, jeopolitik, askeri ve ekonomik gibi faktörler güç, güç dengesi, kutupluluk ve özellikle tehdit dengesi teorileri çerçevesinde ele alınmaktadır. İki taraf arasındaki gergin ilişkilerinin göstergesi ilk kez 2013 yılında görülmektedir. Mısır’da seçilmiş Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi’ye karşı gerçekleştirilen darbeyi, Türkiye sert bir şekilde kınarken BAE ise çok büyük bir şekilde desteklemiştir. Bu tarihten sonra iki taraf arasında birçok bölgede açık bir rekabet ve bazı bölgelerde bu rekabetin karşılıklı tehditlerini artırdığı ve kutupluluğa dönüştüğü görülmüştür. İki taraf arasındaki rekabetin sebepleri ve etkili olduğu alanlar jeopolitik perspektif ile analiz edilmektedir.

İki kısımdan oluşan üçüncü bölümün ilk kısmında, Türkiye ve BAE arasında gergin ilişkilerin nasıl başladığının ve yoğunlaştığının tarihsel arka planına değinilmektedir. İkinci kısımda ise; iki taraf arasındaki tehditler dengesinin nasıl ortaya çıktığı ve iki taraf arasında görünen rekabetin bölgesel gelişmeleri ne şekilde etkilediği ve yönlendirdiği argümanları ortaya konulmaktadır. Bölümün sonunda iki devlet arasındaki tehdit dengesini ampirik bulgularla tespit ettikten sonra şu hipotezlere ulaşılmaktadır.

Hipotez 1: İdeolojik farklılıkları olan aktörlerin ihtilafı ve çıkar çatışması, diğer aktörlere göre daha yoğun olmaktadır.

Hipotez 2: İdeoloji farklılığı bölgesel rekabet ortamını alevlendirip özellikle bu ideolojiler farklılığını taşıyan iki veya daha çok aktörlerde rekabeti arttırma fırsatı sunar.

Hipotez 3: Bir bölgede güçlerin ve tehditlerin durumu değiştikçe bölgenin güçleri arasındaki kutupluluk ya da rekabet ortamı yoğunlaşmaktadır. Çok kutuplu sistemde bölgesel, orta ölçekli ve küçük güce sahip devletlerin yoğun bir rekabete girmesi kesindir. Büyük ya da süper ölçekli güçlerin varlığı bir bölgede azalırsa ya da yok olursa orta ve küçük güçlerin etkisi ortaya çıkmaktadır. Süper güç ya da tek kutup yokluğu bir hegemonya boşluğu yaratıp çıkar ihtilafına yol açmaktadır. Orta ölçekli ve küçük güçler, bulundukları coğrafyaya göre ya da siyasi, ekonomik ve askeri şartlarına göre farklı ilgi alanları taşıyabilir ve aralarında kutupluluk oluşabilir.

Hipotez 4: Çok kutuplu sistemlerde ve bir bölgede süper güce bağlı nüfuzun yokluğunda, bölgenin aynı aktörleri arasında yoğun bir nüfuz rekabetinin oluşma ihtimali yüksektir.

Hipotez 5: Ortadoğu'nun iki aktörü olan Türkiye ile BAE arasında yaşanan rekabet tehdit dengesinin ideal bir ampirik yansımasıdır. Bu yansıma iki tarafın birçok bölge ve alanda birbirlerine karşı çok sert karşılıklı tehdit oluşturmalarında görülmüştür. Uzun zaman süren bu rekabet birbirlerinin direk askeri olarak hedef alma aşamasına geçmemiştir. Bu rekabetin sonunda iki taraf, bir tarafın diğer tarafın çıkarlarına zarar vermesini engellemek için birbirlerini kuşatma altına alacak ve sonrasında kurulan dengeyi sürdürmek için müzakere yoluyla uzlaşmaya doğru gideceklerdir.

Tezin sonuç bölümünde özetle şu bulgulara ulaşılmaktadır. Türkiye ile BAE arasında 1983 ile 2011 yılları arasındaki ilişkilerin iyi ve gelişmiş olmasını iki kutuplu ve tek kutuplu sisteme borçludur. 1983'te Türkiye ile BAE arasında imzalanan askeri ve güvenlik iş birliği anlaşması, iki tarafın aynı kutupta (Batı Bloku) ve aynı tehditlere (Doğu Bloku kaynaklı tehditler) maruz kaldığı için yapılmıştır. 1990'larda tek kutuplu olan uluslararası ilişkiler denklemi, iki tarafı yine mutlak kazanç denklemi çerçevesinde bir araya getirmiş ve maruz kaldıkları tehditlere karşı ortak bir çaba sarf etmelerini sağlamıştır. Ancak 2011 sonrasında nisbi kazanç-çıkarcı elde etme kapsamında ve çok kutupluluk denkleminde dış politika uygulayan iki devlet birçok bölgede birbirlerine karşı tehdit oluşturmıştır. Karşılıklı olarak oluşan bu tehditler, tehdit algılamının kriterleri olarak sayılan unsurlar: coğrafi yakınlık, toplam güç, saldırı kapasitesi ve son olarak saldırı niyeti, çerçevesinde meydana gelmiştir. Bunun yanı sıra tehdit dengesinin stratejileri olarak bilinen faaliyetler: Kendi kendine yetebilme (self-help) yöntemiyle

jeopolitik nüfuz oluşturma, aynı seviyede olan güçler ile ittifak oluşturarak dengeleme kurma ve büyük bir gücün peşine takılma, her iki ülkenin birbirlerine karşı olan politikasının mecrasında fark edilmiştir. Devletin güç seviyesi ya da güç kategorisine fazla önem vermeyen ve tehdit algısı teşkil etme unsurunu vurgulayan tehdit dengesi orta büyüklükte olan Türkiye ile küçük güç olarak sayılan BAE arasında birçok bölgede ve alanda oluşan rekabeti açıklamak için yerinde bir yaklaşım olmuştur. Bu sonuca; iki tarafın bazı bölgeler ve alanlarda birbirlerine karşı oluşturdukları tehditleri tehdit dengesi kriterleri ve stratejilerine göre inceleyerek varılmıştır. Stephen Walt’a göre tehdit durumu sonsuz bir durum değildir. Niyeti değişken olan devletlerin tehdit dengesinin zirvesine ulaştıklarında birbirlerini hedef almadan nüfuzlarını bir kuşatma altına alır ve müzakere yoluyla uzlaşmaya doğru yönelirler. Öyle ki birçok bölgede birbirlerini kuşatan Türkiye ve BAE Ağustos 2021 tarihinde dönemin BAE Veliaht Prensi Muhammed Bin Zayid’in Ankara’yı ziyareti sonucunda iki taraf arasında müzakereler başlamıştır.

BÖLÜM 1: BÖLGESEL HİYERARŞİK DÜZENDE DIŞ POLİTİKA: GÜÇ VE KUTUPLULUK BAĞLAMINDA TÜRKİYE İLE BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ

Bölgesel hiyerarşik düzende dış politikayı irdelerken güç ve kutupluluk kavramları öne çıkmaktadır. Özellikle konunun bağlamını oluşturan Türkiye Cumhuriyeti ve Birleşik Arap Emirlikleri açısından bazı kavramsal çerçevelerin oturtulması, açıklanması yerinde olacaktır. Güç nedir? Orta ve Küçük Güç nasıl tanımlanmalıdır? Orta ve Küçük Güçler bulundukları coğrafya, siyasi, iktisadi şartlar nasıl ve ne şekilde ilgi sahaları oluşturur? Orta ve Küçük güçlerin arasında oluşabilecek muhtemel rekabetin ortaya çıkması hangi temel(ler) etrafında gelişme gösterecektir? Soruları bahsedilen açıdan cevaplanması gereken sorular olarak karşımıza çıkmaktadır. Sorular cevaplanırken güç hiyerarşisi, güç dengesi, tehdit dengesi, kutupluluk teorileriyle güç, küçük, orta, bölgesel güç tanımlamaları üzerinde duran Kenneth Waltz, Hans Morgenthau, John Mearsheimer, Robert Dahl, Joseph Nye, Humphrey Hume Wrong, Andrew Cooper, William Thompson, Tom Crowards, David Vital, Robert Steinmetz, Robert O. Keohane ve Stephen Walt gibi başlıca isimlerin ortaya koydukları teoriler ve kavramsal katkılar ana başvuru kaynaklarındandır.

Anarşi merkezli uluslararası ilişkiler teorileri; realizm, neo-realizm ve konstrüktivizm gibi, uluslararası alanda devletlerarası ilişkilerin geçmişten günümüze anarşik ve istikrarsız yapılarda süregeldiğini bu nedenle devletlerarası ve özellikle bölgesel ilişkilerde hiyerarşik ilişkilerin olabileceğini savunmaktadırlar. Hiyerarşi (teorileri)nin yöntem olarak seçilmesinin temel sebebinin bu kabul olduğu açıktır.

Güç dengesi ve tehdit dengesi bağlamında hiyerarşi teorisi, neo-realistlerin iddia ettiği gibi, hiyerarşinin sadece iç politikaya özgü olmadığını uluslararası alanda devletlerarası ilişkilerin geçmişten günümüze anarşikten ziyade hiyerarşik yapıda süregeldiğini belirtmektedir. Ancak uluslararası alandaki hiyerarşi, iç politikadaki hiyerarşik yapının aksine daha gevşek kurallar, normlar, prosedürler ve kontrol mekanizmaları ile sürmektedir. İki devletin rekabeti bahsedilen mekanizmalar ve normlar üzerinde somut bir etki yaratmaktadır (Waltz, 1993: 81-88). Bu pencereden Türkiye, bölgesel ve orta ölçekli güç teorileri ve yaklaşımları çerçevesinde değerlendirilirken BAE, küçük ölçekli

güç yaklaşımları açısından irdelenecektir. Ayrıca, bölgesel aktörler arasında güç ve tehdit dengelerinde bir bozukluğun olduğu zaman rekabet ya da kutupluluğun nasıl ortaya çıktığı, ayrıntılı bir şekilde araştırılmaktadır. Son olarak tek, iki ve çok kutuplu uluslararası sistemlerde bölgesel güçlerin manevra sınırları ve kapsamlarını tespit etmek için kutupluluk yaklaşımları ve kriterleri göz önünde bulundurulacaktır. Tezin ana çerçevesini oluşturan “Arap Baharı sonrasında Türkiye ile BAE arasında 2011 yılı sonrası cereyan eden bölgesel rekabetin tehdit dengesi bağlamında incelenmesi” amacına ulaşmak için bu bölümde; devletlerin hiyerarşi ve güç açısından kategorize edilmesini özellikle yapısal realizm ve diğer uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının doğrultusunda ele alınması, Türkiye’nin nasıl orta ölçekli büyüklükte-bölgesel bir devlet olduğunun açıklanması, BAE’nin nasıl küçük ölçekli bir devlet olarak tarif edildiğinin açıklanması, güç dengesinin, farklı tanımlar yapan klasik realizm ve yapısal-neorelizm teorilerine başvurarak somut bir şekilde tanımlanması ve çalışmanın bağlamındaki öneminin belirtilmesi, güç dengesine bağlı olarak tehdit dengesinin nasıl ortaya çıktığının beyan edilmesi, uluslararası sistemde kutupluluk nasıl oluşur sorusunun cevaplanması hedeflenmiş ve mezkur hedefler teorik ve ampirik zaviyelerden ortaya konulmuştur.

1.1. Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı

Literatürde “Güç”, sosyal bir bakış açısıyla tanımlanırken farklılıklar gösterir. Bunlardan bazıları gücü boyutuna göre ele alır. Bu görüşe göre güç; büyük, orta ve küçük ölçekli güç olarak sınıflandırılır. Bazı yaklaşımlara göre ise güç; şekline bağlı sınıflandırılarak yumuşak güç ve sert güç şeklinde ele alınmaktadır. Genel olarak güç, herhangi bir siyasi varlığın temel taşıdır. Siyasi güç, “*devletlerdeki siyasi kararları vermek ve tatbik etmek için, devletin yönetimini kontrol eden ve genel akışı sert veya yumuşak araçlarla yönlendiren, toplumsal güçler tarafından yürütülen süreç veya mekanizma*” şeklinde tanımlanır (Abu Eid, 2016). Gücün bu şekilde tanımlanması klasik dönem düşünürlerinin ileri sürdüğü yaklaşımlarından esinlenmiştir. Özellikle İbn Haldun, mukaddimesinde gücün, devletin varlığının ve bekasının temel unsuru olduğuna işaret ederek, onun farklı şekillerinin zorbalık, etkileyicilik ve cazibe olarak tezahür ettiğini belirtmiştir (İbn Khaldun, 1958: 56).

Uluslararası ilişkiler disiplininin bağımsız olarak gücü tanımlayan düşünürler genel olarak onu bir yetenek ya da mekanizma olarak belirtip uygulanması istenen kararları

tehdit ya da ikna yoluyla realiteye dönüştürülmesi şeklinde tarif etmişlerdir. Örneğin, iletişim ve karar alma süreci alanında uzman olan Harold Lasswell ve Abraham Kaplan; gücü, karar vermede önemli bir etkiye sahip olma yeteneği olarak tanımlamışlardır (Lasswell ve Kaplan, 2017: 35). Keza Peter Blau, gücün “*insanların veya grupların kendi iradelerini başkalarına empoze etme yeteneği*” olduğu görüşündedir (Blau, 2017: 17-18).

Görüldüğü üzere güç kavramının tanımı, dünya genelinde benzer özelliklere sahip bir şekilde yapılarak, ona sahip olanların çıkarlarına hizmet eden bir nüfuz etme ve nüfuz kullanma aracı olduğu vurgusu öne çıkmaktadır. Başarıyla kullanılmadığı sürece güç gizlidir, potansiyeldir. Güç görecelidir ve bir yapıdan diğerine değişir. Güç birçok biçimdedir ve en önemli biçimleri zorlama ve diplomasıdır (Milish, 2014: 75).

Bu tanımlardan hareketle güç kavramı, iki taraf arasında bir ilişki olarak özetlenmektedir. Taraflardan biri, iradesini diğer tarafa sert veya yumuşak araç kullanarak empoze edebilmeyi sağlayan yetenekler açısından daha öndedir.

Zikredildiği gibi güç, en güçlüünün izlediği güzergâh etrafında döner ve uluslararası ilişkilerin temel taşıdır. Daha güçlü olan gücünü, göreceli olarak daha güçsüz olanın üzerine dayatır. Bu durum, güç kavramını ele alırken realizm teorisinin ortaya çıkış temelini teşkil etmektedir. Uluslararası ilişkiler alanında güç kavramı, genel anlamda devletlerin davranışını anlamak ve yönlendirmek için ana kıstas olarak gücü temel alan realizm teorisiyle de ilişkilendirilmiştir.

Bu açıdan güç ve gücün önemi üzerine kurulan realizm teorisine göre uluslararası sistem; devletlerin hayatta kalmasını tehdit eden ve onları rakiplerine kıyasla güç düzeylerini sürekli olarak yükseltmeye doğru iten bir güvenlik ikilemiyle sonuçlanan, güç mücadelesi içinde kalan anarşi ve çatışmalarla karakterize edilmiştir. Zira baskıya ve sertliğe dayanan güç; güvenlik, hayatta kalma ve çıkarları elde etmenin temel yoludur. Realizm teorisi; ülkenin coğrafi alanının, nüfusunun, asker sayısının ve askeri yeteneklerinin ana güç kaynakları olduğuna inanır ve buna “potansiyel güç” vasfını vermektedir (Halimi, 2020).

Realizm teorisinin çok önemli bir teorisyonu olan Niccolo Machiavelli gücü; devletin ya da herhangi bir kurumun ortaya çıkışını, kalıcılığını ve genişlemesini garanti eden unsur olarak görmektedir (Morgenthau, 1948: 139-140). Realizmin diğer teorisyenleri Machiavelli’nin tanımlamasından uzaklaşmayıp onun görüşünü geliştirmişlerdir.

Devlete, uluslararası kaosa yüzleşmek ve bireye sağladığı güvenlik ve refah durumunu koruması için çeşitli biçimlerde güç kullanma hakkını meşru gören John Hobbes ve Carl Von Clausewitz, güçlü olanın krizler boyunca egemenliğini koruyabildiğini ileri sürmektedir (Abu Eid, 2016). Güç kavramı, Hans Morgenthau tarafından insanların istekleriyle çelişen davranışlarını etkileme yeteneği olarak tanımlanmıştır. Ona göre, bahsi geçen yetenek olmazsa ulaşılması istenen etki ortaya çıkmaz. Morgenthau, bu etkinin, gücü elde edip uygulayanlarla üzerine uygulananlar arasındaki psikolojik ilişkiden ortaya çıktığını belirtmiştir. Morgenthau, *“Bu yetenek, güçlüye, tehdit veya ikna araçlarıyla yönetilmek istenen insanların zihinleri üzerinde etki yaratıp somut bir kontrol sağlama imkânı verir”* şeklinde bir açıklama yapmaktadır (Morgenthau, 1948: 140).

Realizmin birden fazla alt kolu bulunmaktadır. Bunlarında başında neorealizm gelmektedir. Yapısal realizm olarak da bilinen bu akımı, Kenneth Waltz’un düşünceleri doğrudan etkilemiştir. Bu anlamda Kenneth Waltz, hem neo-realizm akımının hem de bu akımın bir alt kolu olan savunmacı realizmin temel kurucularından biri olarak sayılır. Savunmacı Realizm (Defensive Realism), kolektif uluslararası ittifak mekanizmalarını geliştirerek uluslararası sistemin diğer ülkeleriyle güç dengesini sağlamak için statükoyu koruma fikrine dayanmaktadır. 1979 yılında yayınlanan *“Uluslararası Politikalar Teorisi”* isimli kitabında Kenneth Waltz, gücün güvenliği sağlamak için bir araç olduğuna ve devletlerin her zaman en yüksek seviyelerine ulaşmak için çabaladığı bir amaç olmadığını öne sürer. Bu nedenle ülkeler, devlet güvenliğini olumsuz etkilediği için, güç seviyesini yükseltmek amacıyla bir silahlanma yarışına girmeden, dış tehditler karşısında güvenliklerini koruyacak şekilde güçlerini dengeleme eğilimindedir (Orsi, 2018: 16). Bununla birlikte, savunmacı realizmin aksine, rakiplere kıyasla kendi gücünü maksimize etmeyi mutlak bir şekilde benimseyen ve rakiplere karşı önleyici-proaktif hamleler yapma yönelimi ile saldırgan realizm ortaya çıkmıştır (Mearsheimer, 2003: 138-139).

John Mearsheimer, Saldırgan Realizm (Offensive Realism) teorisini ortaya atan isimdir. 2001’de yayınlanan *“Büyük Güç Siyasetinin Trajedisi”* adlı kitabında, realizm teorisinin güç kavramına yeni yönler eklemiştir. Mearsheimer bu eserinde gücü ikiye ayırmıştır. Buna göre coğrafi alan, büyük nüfus, zenginlik, coğrafi konum, sanayileşmeyi içeren potansiyel güç ve potansiyel gücünün faktörlerini iyi kullanmakla ortaya çıkan askeri

güçtür. Mearsheimer, gücü tanımlarken askeri kriterlerden uzaklaşmamıştır. Bu çerçevede, Mearheimer'e göre, zengin ülkelerin mutlaka güçlü ülkeler olmadıklarını, çünkü güvenlikleri için başkalarına bağımlı durumda olabileceklerine işaret etmiştir. Mearsheimer bu görüşüne Japonya ve Almanya örneğini vermiştir. “Askeri güç, gücün temelidir” şeklinde bir görüş öne sürmüştür. Askeri güç ise, kara, deniz, hava ve nükleer güçten oluşmaktadır. Kara kuvveti, askeri gücün temel bileşenidir. Çünkü savaşlar sahadaki kuvvetlerin hazırlığı ile kazanılır (Mearsheimer, 2003: 138, 267).

Ele aldığımız konuda Kenneth Waltz'ın güçle ilgili savunmacı görüşü BAE'nin dış politikasını doğru bir şekilde analiz etmek için büyük bir katkı sağlamaktadır. Bir devletin gücünü rakip olan devletin gücüne göre maksimize etmesi üzerine kurulan güç dengesi yaklaşımının aksine gücü bir araç olarak görüp statükoyu koruma hedefini benimseyerek silahlanma yarışına girmeden sadece güvenliğini ve çıkarlarını korumak amacıyla güç seviyesini çeşitli mecralarda yükseltmek ve kolektif bölgesel ve uluslararası ittifaklar kurmak yaklaşımı birebir BAE'nin 2011 sonrası Türkiye'ye karşı uyguladığı dış politikasına açıklık getirmektedir. Bu jeopolitik nüfuzunu yükseltme ile bölgesel ve uluslararası ittifaklar belli bir ülkeye yönelik tehdit yöneltmek için yapılırsa tehdit dengesi ortaya çıkar. John Mearsheimer'in ofansif realizm yaklaşımı ise Türkiye'nin 2011 sonrası rakiplerine göre kendi gücünü maksimize edip rakiplerine karşı önleyici hamleler üzerine kurulan dış politikasını açıklamaktadır. Bu noktada bölümün başında sürülen ilk hipotez “uluslararası yapının anarşik ve güç dengesi açısından değişken bir yapı olduğundan bütün devletlerin davranışlarını etkiler” somut bir şekilde vuku bulur. 2011 yılı sonrası daha anarşik bir hale gelen uluslararası sistem ve Ortadoğu bölgesi alakadar bütün devletlerin davranışlarını etkilemiştir. Ampirik olarak Türkiye 2011 yılı sonrası aktif politika benimserken BAE kendi (self-help) gücünü artırıp statüko ve çıkarlarını korumak için tehdit oluşturmaya yönelecektir.

Güç göstergeleri düzlemine gelindiğinde ise özellikle de askeri güç göstergeleri aracılığıyla, devletlerin uluslararası ilişki ve meselelerde ne kadar etkili olduklarını tespit etmek mümkündür. Uluslararası siyaset ve meselelerde somut bir etki yaratabilecek devletlerin, en son teknolojik silahlarla donatılmış bir orduya sahip olduğu konusunda hiçbir ihtilaf yoktur. Çünkü bu onların ulusal çıkarlarını koruyan müdahaleleri hızlı ve esnek bir şekilde yapmalarını sağlamaktadır. Ancak uluslararası ilişkilerin askeri yönü artık devletlerin klasik anlamda güçlü olup olmadıklarını

belirlemede yeterli değildir. 1980’lerin sonuyla birlikte uluslararası ilişkilerin gelişimi, başka belirleyiciler ve yeni güç türlerini üretmiştir. Askerî açıdan güçlü ancak ekonomik, teknolojik veya siyasi açıdan zayıf ülkelerin yanı sıra uluslararası güç dengesinde pay sahibi olan, aynı zamanda askeri güç unsurlarına sahip olmayan devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, güç dengesinde bulunma koşulu artık sadece askeri tarafla sınırlı kalmayıp başka yönlelere bağlı hale gelmiştir (Arabi, 1990: 218-239).

1980’lerden sonra, devletler yukarıda bahsedilen güç yönelimlerini tamamlamak için çaba harcamaya gerekliliğinin farkına varmışlardır. Zira bu tarihten sonra, kurallar ve örgütler çerçevesinde gelişip statüko kazanan uluslararası ilişkilerin kurumsal yapısı sayesinde “Kurumsal Güç” denen bir güç belirlenmiştir. Bu güç, devletleri kendi kendine güç dengesi yöntemleriyle yetinmekten uzaklaştırıp, çıkarlarını uluslararası kurumsal sistemin kurallarını ustalıkla kullanma, müzakere, diyalog ve ittifak fırsatlarını güçlendirmeye itmiştir. Zikredilen yeni yöntemler de “Kurumsal Liberalizm” şeklinde isimlendirilmeye başlanmıştır (Sarı, 2020). Bahsedilen gelişme bağlamında Stephen Lux, gücün, devletlerin davranışını etkilemek amacıyla gündemi belirlemeye bağlı hale geldiğini öne sürmüştür. Ona göre, uluslararası ilişkiler kavramının gelişmesiyle birlikte güç artık cebir/zorlama anlamına gelmemekte, aksine birbirlerini tamamlayan politik, ekonomik, kültürel ve teknolojik boyutlarla varlık göstermektedir (Lukes, 1974: 14). Bu gelişme, gücü tanımlayan yeni faktörlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Örneğin; ekonomik güç, rantiyer zenginliğinin boyutu, stratejik coğrafi konum, nüfus, coğrafi alan, kültürel değerler, siyasi liderliğin yönü vb. faktörler ülkelerin güçlü ya da zayıf, zengin ya da fakir, büyük ya da küçük olarak sınıflandırılmasına yol açmıştır (Halimi, 2020). Bununla birlikte, Robert Dahl’a göre bu kaynaklar ancak bunları etkili bir silaha dönüştürebilen liderlik vasfı mevcut olduğu zaman bir güç kaynağı olarak sayılabilir. Bu kaynaklar, başkalarının yapmayacakları şeyleri, yaptıracak etkili bir silaha dönüştürebilen liderlik yeteneğiyle ağırlık ve nitelik kazanmaktadır (Dahl, 1957: 20). Bu faktörler, Türkiye ile BAE 2011 sonrası ikili ilişkileri ve rekabeti ele alınırken askeri gücünün unsurlarından ziyade başka unsurların önemini ortaya çıkarmaktadır. Güç ve güç hiyerarşisi açısından aynı kategoride olmayan Türkiye ve BAE’nin rekabeti kavramak için diğer güç faktörleri (ekonomik güç, stratejik coğrafi konum, nüfus, coğrafi alan, liderlik ve ittifaklar kurma yeteneği gibi faktörler) daha çok yardımcı olmaktadır.

1990'ların sonunda Sovyetler Birliği dağılmıştır. Bunun sonucunda, devlet gücünün sadece askeri güçle tezahür etmeyeceği kanaati pekişmiştir. Bu gelişmeden sonra kurumsal liberalizmden kaynaklanan başka güç çeşitleri gözlemlenmiştir. Bu çeşitler, ekonomik, kültürel, enformasyonel, teknolojik ve bilişsel güçler olarak sınıflandırılmıştır. Gücün bu yeni boyutlarına yumuşak güç denmiştir. Joseph Nye, 2004'te yayınlanan *“Yumuşak Güç: Uluslararası Politikada Başarı İçin Bir Araç”* adlı kitabında, *“Dünyanın, korkutma değil, ikna ve cazibe yoluyla, kalpleri ve zihinleri birlikte kazanması gerekiyor”* demiştir. Nye, ayrıca güç kaynaklarına sahip olmanın devletin güçlü olduğu anlamına gelmediğini vurgulamıştır. Ona göre, aktörün güçlü olması için Güç Dönüşümü (Power Conversion) yeteneğine sahip olması gerekir. Bahsi geçen güç dönüşümü, kurumsal yapıların varlığına, iyi müzakereci olmaya ve devletin çıkarları için en iyisini seçme becerilerine sahip olma durumudur (Nye, 2004: 11-16).

Uluslararası ilişkilere epistemolojik ve felsefi yaklaşımın gelişmesiyle güç, devletin gücünü, kimliği, söylemi ve uluslararası sahnede oynadığı işlevsel ve davranışsal rol açısından gösteren “yapısal ve inşacı yaklaşım” edinmiştir. Bu gelişmenin neticesinde, güç davranışları ile toplumsal ve kültürel değerler ve medya söylemleri ile milli kimlik tanımı arasında güçlü bir ilişki oluşmuştur (Özdemir, 2008: 117).

Yapısal ve inşacı yaklaşımlar uluslararası ilişkilerin seyrine hâkim olmuştur. Öyle ki devletler, uluslararası arenada manevralarına meşruiyet katarak ve etik bir karakter kazandırarak kimliğini oluşturan kültürel ve toplumsal değerlerini ihraç edip çıkarlarını gerçekleştirmeye başlamıştır. Örneğin; Japonya teknolojik olarak gelişmiş bir ülkedir ve halkı inovasyon ve üretimde öncüdür. Bu kimlikle Japonya uluslararası arenada hareket eder ve hamleleri geniş bir kabul görür (Abu Eid, 2016). 2011 sonrası Türkiye demokrasi ve halkın hedeflerinden yana bir diplomatik ve medyatik destek sağlayan bir kimlik benimserken, BAE statükocu istikrar ve radikal eğilimlere karşı ılımlı eğilimlerden yana bir kimlik benimsediği iddiasıyla hareket etmiştir.

Sonuç olarak, uluslararası ilişkilerde örgütlü güç kullanımının tezahürleri farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Güç kullanımı, savaşlar yoluyla doğrudan müdahale ve doğrudan ya da dolaylı askeri tehditle başka bir ülkeyi belli bir hedefe yönlendirmek şeklinde görülebilir. Siyasi ve askeri blokların oluşumuna dayanan NATO gibi kolektif ittifaklar, Avrupa Birliği gibi ekonomik iş birlikleri esaslı yapılar, ASEAN gibi bölgesel

kuruluşlar aracılığıyla da kendisini gösterebilir. Aynı zamanda güç kullanımı; gizli istihbarat savaşları ve ekonomik, politik, askeri yaptırımlar veya yumuşak kontrol şeklinde de kendini gösterebilir. Özetle uluslararası ilişkilerde gücün üç yön veya seviye aldığı anlaşılmaktadır. İlki; diğer devletleri askeri, ekonomik, demografik, coğrafi güç kaynaklarıyla etkileme yeteneğine sahip olup onu güce sahip olanın çıkarlarına boyun eğmeye ikna etme şeklindedir. İkinci olarak uluslararası ilişkilerin seyrini etkileyerek önemli kararların alınması adına ikili ve çoklu ittifaklar çerçevesinde katılma şeklindedir. Sonuncusu ise; başka bir devleti, doğrudan veya dolaylı olarak, siyasi meseleleri gündeme getirerek ve güçlü olanın çıkarlarına hizmet edecek değerleri, kültürleri ve söylemleri gündemde tutmaktır.

Fark edildiği üzere buraya kadar bahsi geçen uluslararası ilişkiler disiplini düşünürleri, uluslararası ilişkilerde güç kaynaklarının tartışılması konusunda büyük farklılıklar göstermiştir. Bu kaynaklar Türkiye ve BAE'nin güçlerini kategorik ve hiyerarşik olarak konumunu tespit etmek için çok önemlidir. Bu tespiti doğru yapmak için güç kaynağı olarak tarif edilen kriterlere dayanmaktadır. Bu bağlamda devlet gücünün ana kaynaklarının şunlar olduğu konusunda neredeyse fikir birliği vardır (Ashraf, 2018):

1. Doğal faktörler. Devletin doğal kaynakları ve özellikle gıda, hammaddeler ve diğerleri.
2. Ekonomik faktörler: Devleti ekonomik bir güç haline getiren stratejiler de dahil olmak üzere, devleti doğal kaynaklarını uygun şekilde kullanma yetkisini veren unsurlar ve niteliklerdir.
3. İnsan faktörleri: Devletin yukarıda belirtilen faktörlere yatırım yapan zihinlere sahip olması nüfus-eğitim, sağlık-planlama düzeyleri ile ilgilidir.

Yukarıda belirtilen faktörlerin daha iyi anlaşılması için, uluslararası ilişkilerde güç denklemi ise şu unsurları kapsamaktadır:

1. Coğrafi faktör: coğrafi alan, coğrafi konum, topografya, denizcilik etkisi ve diğerleri
2. Ekonomik faktör: Ekonomik faktörler kriterine eşdeğerdir.

3. Siyasi faktör: Devletin coğrafi alanı üzerinde sağlam egemenliğe sahip bir siyasi otoriteyi içeren bu faktör, aynı zamanda stratejik siyasi ve kurumsal istikrar faktörünü de içerir.
4. Psikolojik faktör: Karar alıcıların, ulusal çıkarları gerçekleştirmede rasyonelliklerinin derecesi ile ilgilidir.
5. Askeri faktör: Devletin gücünün gerçek yüzünü yansıtmaması ve çıkarlarını etkin bir şekilde elde etmesini sağlayan şey bu denklemdeki temel kriterdir.

Güç kaynaklarını Hans Morgenthau da ele aldı. Morgenthau “*Milletler Arasında Politika*” adlı kitabında, bir aktörün kapsayıcı güç kaynaklarının dokuz unsurla ifade edildiğine dikkat çekmektedir (Morgenthau, 1948: 150):

1. Coğrafi faktör
2. Doğal kaynaklar
3. Endüstriyel enerji: özellikle ağır sanayiler
4. Askere hazırlık: Sayı ve nitelik bakımından
5. Nüfus
6. Ulusal kimlik ve nüfusun yurt dışında varlık göstermesini kabul etme derecesi
7. Karar alıcı kadroların ve bölge halkının morali
8. İzlenen diplomasi türü ve ulusal çıkarla fiili tutarlılığının boyutu
9. İktidarın şekli ve toplumdaki partiler, çıkar grupları ve diğer aktörler arasında iç dengeyi sağlama yeteneği.

Güç tanımlarına bakıldığında zaman devletler arasında bir fark ortaya çıkar. Bunun nedenini Hans Morgenthau’nun güç tanımı net bir şekilde açıklamıştır. Tanıma göre; “güç, devletlerin davranışlarını yönlendiren unsurdur. Güç seviyesine göre dış politika farklılık gösterir” (Morgenthau, 1948: 140-141). Dış politikadaki farklılık güç hiyerarşisine işaret eder. Güç hiyerarşisi uluslararası sistemin güç dağılımına bağlıdır. Meşruluk kazanmak için sisteme katılan devletler sisteme hâkim olan güç dağılımından elde edebildikleri kapasiteleri güç seviyesini belirler. Devletlerin elde ettikleri kapasiteler ve meşruluk zor

ya da karşılıklı istişareler üzerine formüle edilen asimetrik sosyal sözleşmelere⁴ dayanır (Yetim, 2020: 400).

Asimetrik sosyal sözleşmelere göre kurulan uluslararası veya bölgesel sistemlerde hegemonik ve ikincil devletler bulunmaktadır. Hiyerarşik sistem materyal güç kapasite üstünlüğüne sahip olan bir gücün, sistemin diğer ikincil güçleri tarafından bir üst otorite olarak kabul edilmesiyle kurulur (Malici, 2005: 95). Bu sistemde ikincil devletler çeşitli nedenlerinden dolayı (askeri ve ekonomik yardım ihtiyacı gibi) egemenliklerinin bir kısmını üst otoriteye devreder. Ancak bu sistemde devletlerine otonomilerine getirilen sınırlar mutlak değildir (Malici, 2005: 95).

İkincil devletler çeşitli nedenlerden dolayı hiyerarşik sistemin üzerine kurulan asimetrik sosyal sözleşmeleri sorgulayıp meşruiyeti kaybetmemeye önem göstererek kendi çıkarı ya da yönelimine göre bir dış politika benimseyebilir. İkincil devletleri otonomi arayışlarına iten faktörler değişebilir; karizmatik bir liderin egemenliğinin büyük bir kısmını devretmeyi reddetmesi, materyal güç kapasitesinin çeşitlendirilmesi ve artması, bölgede daha önce olan ortak tehdidin kaybolması, ortak çıkarların farklılaşması, hiyerarşik sistemde hâkim olan üst otoritenin belli bir bölgeden çekilmesi gibi faktörler (Yetim, 2020).

Türkiye ile BAE arasındaki güç hiyerarşisi tam bir hegemonik-ikincil devlet hiyerarşisi değildir. 2011 öncesi iki devlet üst otorite olan ABD'ye bir anlamda ortak olarak egemenliklerinin bir kısmını devretmiştir. Ancak 2011 sonrası görülen birçok faktör; ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik ilgisini bir nebze olsa da azaltması, Türkiye ile BAE arasında bir çıkar çatışmasının yaşanması gibi, her iki tarafı mevcut hiyerarşik sistemin kapsamından uzaklaşıp dış politikalarında otonomi arayışına girmiştir. Bu da rekabeti körükleyen temel unsurlarından birisi olmuştur.

⁴ Uluslararası sistem anarşik bir sistemdir. Bu sistemde materyal kapasite açısından devletler arasında bir hiyerarşi kurulur. Güç bakımından görece zayıf olan devletler sistemin büyük güçlerinden ekonomik, askeri, siyasi veya güvenlik yardımı sağlamak karşılığında iç veya dış politika otonomilerinin tamamını veya bir bölümünü sosyal sözleşmeler vasıtasıyla rıza veya zorlama ile devrederler. Bahsi geçen sözleşmeler bir ilişkiden bir ilişkiye göre farklı oldukları için onlara asimetrik sosyal sözleşmeler denmiştir (Yetim, 2021: 679).

1.1.1. Büyüklük Açısından Süper, Orta Ölçekli ve Küçük Güç

1.1.1.1. Süper Güç

Süper güce sahip devlet, uluslararası sistem içerisinde ilk sırada yer alan, dünya çapında olayların çoğuna etki edebilen ve gücü somut olarak kullanabilen devlettir. Eski dönemlerde süper güç (Super Power) realist kriterlere göre değerlendirilmiştir. Bu anlamda en güçlü orduya sahip ve jeopolitik olarak küresel kaynakların çoğunu kontrol eden bir güç, süper güç olarak tanınmıştır (Kutlay ve Dinçer, 2012: 64). Ancak günümüzde bu statüyü sürdürmek için bunlar yeterli değildir. Küreselleşen dünyada süper güç statüsü, kaynakları elde etmek ya da savaşları kazanmakla birlikte liberal güç kriteri de önem kazanmaktadır. İnsanların kalplerini ve akıllarını kazanmak ile alakalıdır. Diğer bir deyişle, süper güç konumu, günümüzde öncelikle uluslararası ve bölgesel kurumları, değerler, kültür ve politikaların yayılması unsurlarını içeren yumuşak güce (Soft Power) dayanmaktadır (Kutlay ve Dinçer, 2012: 65).

Hem sert hem yumuşak olarak süper güce sahip olan devlet dünya kamuoyunun görüşünü ve ajandasını şekillendirir ya da en azından etkiler (Belkhirat, 2017: 87).

Süper gücün en bilindik özelliklerinden birisi uluslararası sistemde meydana gelen değişimlere başa çıkabilmesidir. Benzer şekilde bu değişim ve dönüşüm süreçlerini kendi lehine veya muhalifleri aleyhine yönlendirebilen ülke süper güçtür. Süper gücün bir diğer özelliği, etrafında kümelenen aktörleri somut/maddi güç dışında anlayış, kültür gibi soyut kavramlar ve güç parametreleri ile kendine çekmesidir. Bu özellikler olmadan süper güce bağımlı olan devletler ondan uzaklaşır ve süper güç süper güç olma özelliğini kaybeder. Günümüze kadar olan süper devletler şöyle sayılabilir; Roma İmparatorluğu (14-235), Moğol İmparatorluğu (1220-1294), Osmanlı İmparatorluğu (1299-1630), İspanya ve Portekiz İmparatorlukları (1492-1600), Fransa İmparatorluğu (1804-1814), Britanya İmparatorluğu (1807-1949), Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (1945-1991), Amerika Birleşik Devletleri (1945-) (Kutlay ve Dinçer, 2012: 66).

1.1.1.2. Orta Ölçekli Güç-Bölgesel Güç

1.1.1.2.1. Orta Ölçekli Güç

Orta ölçekli güç kavramı ilk defa 15. yüzyılda, Milano Belediye Başkanı Giovanni Botero, tarafından kullanılmıştır. Botero'ya göre “*orta ölçekli güç, başkalarının yardımına*

ihtiyaç duymadan kendi başına güvenliğini sağlayacak yeterli güç ve yetkiye sahip bir aktör” olarak tanımlanmıştır (Wight, 1978: 120). O dönemden bu yana, orta ölçekli güç kavramı uluslararası ilişkiler alanında sıkça kullanılmaktadır.

II. Dünya Savaşı’nın son aşamalarında, orta ölçekli güç kavramı, öncelikle Kanada ve Avustralya ile ilgili olarak ciddi bir şekilde incelenmiştir. Nitekim bu iki ülke, orta ölçekli güç tanımına uygun biçimde, İkinci Dünya Savaşı sonrası küresel düzeni inşa etmeye çalışan, müttefiklere katkıda bulunmaya yönelik nüfuzlarını artırma yöntemleri üzerine odaklanmıştır (Shin, 2015). O zamanki Kanada Başbakanı William MacKenzie King, orta ölçekteki ülkelerin uluslararası toplumdaki nüfuzlarını güvence altına almak için birbirleriyle iş birliği yapmaları gerektiğine tekrar tekrar işaret etmiştir. Bu da 1944’te orta ölçekli güç teriminin popülerliğinin kanıtıdır. Benzer şekilde Avustralya Dışişleri Bakanı Herbert Evatt, II. Dünya Savaşı’ndan sonra yeni bir dünya düzeninde ülkesinin ulusal çıkarlarını güvence altına almak amacıyla orta ölçekli güçler kavramını tartışmıştır. Dolayısıyla modern dönemde II. Dünya Savaşı’ndan beri orta ölçekli güç kavramı Kanada ve Avustralya dış politikalarının ayırt edici özelliği haline gelmiştir (Shin, 2015).

1990’ların sonlarından itibaren Sovyetler Birliği’nin çöküşü ve yeni cumhuriyetlerin ortaya çıkmasıyla ve özellikle Güney Kore ve Japonya’daki akademisyenlerin gayreti ile bu terimin önemi artmış ve daha sonra hükümetler ülkelerinin dış politikasını ve işleyişlerini orta ölçekli güç kavramı çerçevesinde görmüştür (Shin, 2012: 52).

Benzer şekilde teorik düzeyde, neo-realizm ve devletlerin orta, küçük ve büyük ölçekli güçler arasında sınıflandırılmasıyla çokça ilgilenen Kenneth Waltz’a göre, orta ve küçük güçler nitelik olarak zayıf devletlerle aynı kategoriye girerler. Bunlar yapısal olarak, büyük devletlerin siyasetinin şekillendirdiği sistemin birer alt birimleridir (Waltz, 1979: 210).

Uluslararası realite, yapısal açıdan büyük güçlerin politikalarından kaynaklanan güç denklemleriyle şekillenmiştir. Bununla beraber yapısal olarak bazı orta ölçekli ülkeler de diplomatik manevralar yapmaktadır. Orta ölçekli ülkeler organize bir askeri ve ekonomik güç oluşturmak için yumuşak güç kullanarak büyük devletlerle olan ilişkilerinin denklemini ve dengesini şekillendiren etkileyici bir yapısal güce sahip olabilmektedir. Bundan yola çıkarak orta ölçekli güç kavramı, büyük güçten ve zayıf

devletten farklı bir sınıf oluşturmada bir faktör olabilmektedir. Orta ölçekli gücün yapısal düzeyi, kendi iç kaynaklarına ve bu kaynakları uluslararası arenadaki manevralarının ya da politikalarının hizmetine nasıl eşleştirdiğine göre ölçülür (Shin, 2012: 131).

Nisbi olarak üzerinde uzlaşılan teorik yaklaşımlara istinaden, orta ölçekli gücün özellikleri “işlevsel”, “davranışsal” ve “hiyerarşik” üç şekilde sınıflandırılır (Chapnick, 1999: 73, 82). İşlevsel “fonksiyonel” perspektif, uluslararası ilişkilerde belirli alanları, işleri ve görevleri etkileyebilecek bir ülkenin orta ölçekli güç olarak görüldüğünü kabul eder. Kanadalı diplomat Hume Wrong, bu perspektifi ısrarla savunup, uluslararası topluluğun, Kanada’nın uluslararası arenadaki rolüne üç işlevsel kriterde orta ölçekli güç olarak saygı göstermesi gerektiğini söylemiştir. Wrong’a göre uluslararası örgüt, operasyon gibi noktalara katılım kapsamı, ilgi ve diplomatik, ekonomik ve askeri yetenekler Kanada’nın orta ölçekli güç olarak tanımlanmasını sağlayacak üç işlevsel kriterdir (Shin, 2012). Davranışsal perspektife göre ise bir devlet, orta ölçekli gücün rolleri olarak kabul edilen belirli rolleri oynar veya bu minvalde bir siyaset güderse orta ölçekli güç olarak değerlendirilir. Andrew Cooper, davranışsal perspektifin 3 unsura dayandığını söylemektedir. Bunlar; uluslararası sorunlara ve ihtilaflara çok taraflı çözüm arayışı, uluslararası anlaşmazlıklarda çözüm ve anlayış tercihi ve entegrasyon kavramını uluslararası toplum örgütleri içinde güçlü bir şekilde benimsemek (uluslararası vatandaşlık kavramını kabul etmek) şeklinde sıralanabilir (Cooper, Higgott ve Nossal, 1993: 30-32).

Son olarak hiyerarşik perspektif, devletleri kapasitesiyle ilgili kriterlerin uygulanması yoluyla sınıflandırır. Bu nedenle devletin kendi kapasitesini kullanma yeteneği ne kadar geniş olursa, orta ölçekli güç olmaya o kadar yakın olur (Shin, 2012).

Liberal eğilim görünümlü bu yaklaşımların yanı sıra realizm de orta ölçekli güç sahibi devleti tanımlaya katkıda bulunmuştur. Klasik realizm, ulusal çıkarları elde etmek için bir amaç ve araç olarak güç kavramından faydalanmasıyla yukarıdaki yaklaşımlardan farklıdır. Klasik realizm, teoride tüm ülkelerin uluslararası sistemin denklemleri üzerinde çeşitli düzeylerde etkiye sahip olduğunu kabul eder. Ancak Morgenthau orta ölçekli gücü tanımlamak için, “devlet zekâsı” kavramına ve onun, “emperyalist” ya da “diplomatik güç sahibi” olan büyük güçlerin önünde dış politikaları tanımlama

becerisine odaklanır. Rakiplerinin pasifize edilmesi ve kontrol altına alınmasında ustalaşıp gücünü bazı güçlere dayatarak uluslararası arenadaki çıkarını elde etmenin doğru yolunu seçebilen bir ülke, orta güce sahip bir ülkedir. Burada klasik realizm, devletin kapasitesini ve uluslararası arenadaki performansını, gücünü tanımlamak için temel kriter olarak görür (Cooper, Higgott ve Nossal, 1993: 30-32).

İşlevsel ve davranışsal yaklaşım ile klasik realizm yaklaşımı arasında bir benzerlik olabilir. Ancak klasik realizmdeki temel farklılık noktası, orta ölçekli güç yaklaşımının merkezinde güvenlik yönelimlerinin konumlandırılmasında yatmaktadır. Klasik realizmin orta ölçekli güç görüşüne klasik görüş, liberal ve yapısalcı görüş ise modern görüş olarak adlandırılır. Orta ölçekli gücün kaynakları hakkındaki iki görüşe ilişkin literatür tutarlıdır. Her ikisi de fiziksel güce ek olarak, maddi olmayan gücün de bir güç kaynağı olduğunu savunmaktadır. Silahlı kuvvetler, gücün en önemli fiziksel yönü iken, ülkenin karakteri, morali ve yönetim kalitesi de önemli güç kaynaklarıdır (Cooper, Higgott ve Nossal, 1993: 30-32). Böylelikle liberal eğilimler klasik realizmde nisbi olarak gözlenirken, yapısalcı eğilimler, klasik realizmin ülkedeki kimlik ve egemen kurallara ilgisi ile ortaya çıkar.

Orta ölçekli gücün tanımını özetlemek gerekirse, belirli bir bölgesel sistemde, güç dağılım denklemleri üzerindeki etkisi sınırlı olan ve uluslararası sistemde büyük güçlere kıyasla daha az etkisi olan güç olarak adlandırılır. Ayrıca büyük güçlerin tutumlarının bazılarını değiştirebilen ve onları doğrudan etkileyen ulusal veya bölgesel güvenlikle ilgili konularda kendi pozisyonlarını savunabilen güçtür.

1.1.1.2.2. Bölgesel Güç

Devletler, güçlerini siyasi, ekonomik, sosyal ve coğrafi özelliklerine göre planlarlar. Bölgesel güç kavramı, güç ile bölgenin birleşmesini taşır. Belirli bir bölgede, bir devletin somut hâkimiyet kurmasını veya bölgeyi etkilemesini sağlayan bir güç kazanabilir (Kutlay ve Dinçer, 2012: 67-68).

William Thompson belirli bir bölgede görülen etki hakkında konuşurken 3 temel faktörün göz önünde bulundurulduğunu ifade eder. Bu özellikler şu şekildedir (Kutlay ve Dinçer, 2012: 67-68):

- Coğrafi yakınlık
- Aktörler arasındaki etkileşimin yoğunluğu ve düzenliliğinin alt sistemin bir yerindeki değişikliğin diğer noktaları etkilemesine neden olacak derinlikte olması
- Bölgeye ait en az iki devletin ve uluslararası sistemdeki diğer aktörlerin bölgenin ayırıcı vasıflarına dair farkındalığının olması

Stefan Schirm, kriterler bağlamında bölgesel devlet olma kabiliyetine sahip olanların çoğunlukla orta ölçekli ülkeler olduğuna işaret eder (Schirm, 2010: 197). Schirm'e göre; bölgesel güç olduğunu iddia eden aktör, bölgesel rolünün net bir tanımına sahiptir ve diğer bölgesel aktörler bu rolü hissetmektedir. Bölgesel rol, devlet yararına olumlu sonuçların ortaya çıkmasına neden olan bileşenlerin ve kabiliyetlerin etkin yönetimi ve kullanılması sonucu ortaya çıkan sonuçlardır. Ayrıca, Schirm bir devletin bölgesel güç olarak tanımlanması için maddi güç kaynaklarına sahip olmak ve organize diplomatik kabiliyete ek olarak askeri güce sahip olmak zorunludur. Schirm, bölgesel güç olduğunu iddia eden aktörün bölgesel rolünü diğer bölgesel aktörler ve küresel sistemin işleyişinde aktif ve etkili devletler tarafından kabul edildiğini vurgular. Schirm son olarak bölgesel güç olarak tanımlanan devletle ilgili yumuşak ve sert güç unsurlarına dayanan bölgesel güç, sahadaki denklemde etkili sonuçlar üretebildiğini ifade eder (Schirm, 2010: 222).

Yukarıda bahsedilen güç parametreleri okunduğunda, askeri, ekonomik ve yumuşak güç gibi liberal ve realist teorilerde yer alan güç unsurlarının birleştirildiği ifade edilebilir. Ayrıca, Schirm, bölgedeki diğer aktörlerin gözünde etkili bir rezonans-yankıya sahip olması koşuluyla, açıkça tanımlanmış bir bölgesel rolün gerekliliğini vurgulayarak sosyal yapısalcılık teorisinin önemini vurgulamıştır (Schirm, 2010: 223).

1.1.1.3. Küçük Ölçekli Güç

Uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde Soğuk Savaş döneminde “Küçük Ülkeler ve Dış Politika” konusu bir araştırma konusu olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ardından “sömürgecilikten kurtulma” (Decolonisation) hareketlerinin başlamasıyla bazı küçük ülkeler bağımsızlıklarını kazanmıştır. O günden günümüze, bu küçük aktörler uluslararası sistemin denklemleri içinde önem kazanmaya başlamıştır (Tür ve Salık, 2017: 3).

Küçük devletler (Small States) ve büyük güçler (Great Powers) sınıflandırmasının ortaya çıkışı eski dönemlerde dayanmaktadır. Bu sınıflandırma 1815 yılında yasal olarak Viyana Kongresi’nde kabul edilmiştir. Fransız Devrimi’nin ardından milliyetçilik ve ulus-devlet kavramlarının ortaya çıkmasıyla ve Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesinin ardından, Avrupa’da küçük devletler ortaya çıkmıştır (Neumann ve Gstöhl, 2006: 5-6).

Birinci Dünya Savaşı’nın bitmesinin ardından, bazı büyük imparatorluklar dağılmış ve bu da küçük devletler olgusunun daha yaygın hale gelmesine neden olmuştur. Modern çağımızda, üçüncü dalga küçük devletler Yugoslavya Cumhuriyeti’nin ve ardından Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle gelmiştir. Üçüncü dalga, küçük ülke sayısında önemli bir artışla sonuçlanmıştır (Kotchikian, 2008: 5, 13). Küçük devletlerin uluslararası ilişkilerin gündemine gelmesi birçok küçük ülkenin önemli ekonomik kaynaklara sahip olmasıyla gerçekleşmiştir. Bu durum akademisyenleri, uluslararası ilişkilerde yeni denklemler doğuran bu ülkelerin politikalarına daha fazla ilgi gösterecek şekilde uluslararası sistemi incelemeye yönlendirmiştir (Rothstein, 1968: 397: 418).

Uluslararası ilişkiler denklemlerinde küçük kuvvetlerin önemi göz ardı edilemez. Bu duruma birçok neden öne sürülebilir. Bu ülkelerden bazılarının jeostratejik konumu büyük öneme haiz olması, bazılarının önemli ekonomik kaynaklarına sahip olması, bu ülkelerden birkaçının “NATO” ve Avrupa Birliği” gibi önemli uluslararası kuruluşlara katılmış olup uluslararası ilişkilerde bu kurumlar aracılığıyla çeşitli roller üstlenmesi, bu ülkelerden bazıları arasında vuku bulan çatışmaların ve sıcak savaşların patlak vermesiyle uluslararası toplumu zaman zaman meşgul etmesi, bu ülkelerden birkaçının çevrelerinde kendilerini göreceli olarak üstün kılacak güç kaynakları edinme eğiliminde bulunması bu nedenlere örnek gösterilebilir. Bu etki bölgesel etki düzeyine ulaşmasa da

bazıları medya gücü, ekonomik güç ya da diplomatik güce çeşitli ölçeklerde sahip olmuştur (Bauwens, 1996: 123).

Küçük devlet tanımında “niceliksel”, “niteliksel” ve “algısal” yaklaşımlara dayanılmaktadır. Öncelikle Tom Crowards tarafından geliştirilen niceliksel yaklaşım, devleti sınıflandırırken gayri safi yurtiçi hasıla, coğrafi büyüklük ve nüfus gibi somut kriterlere dayanır. Bu yaklaşım ülkeyi sınıflandırmak için nüfus ve coğrafi alana odaklanır (Crowards, 2002: 160: 143: 173). Niceliksel yaklaşım, devleti küçük bir güç olarak sınıflandırmak için nüfus kriterinin göz önüne alınması esasına dayanır. Devletin insan kaynaklarının ve yerel pazarın yaklaşık büyüklüğü nüfus kriteri ile belirlendiği öngörülmektedir (Ólaffson, 1998: 8). Niceliksel yaklaşım bağlamında, en önemli çalışmalardan David Vital’ın çalışması. Vital ülkeleri küçük güç olarak sınıflandırmak için kriterleri şu şekilde sıralamaktadır: Gelişmiş bir ülke durumunda 10 ile 15 milyon insanı barındırması, Gelişmemiş bir ülke durumunda 20 ile 30 milyon insanı barındırması (Vital, 1967: 8). Jean Luc-Vellut, ülkelerin sınıflandırmasını; Büyük ülkeler, orta ülkeler, küçük ülkeler ve çok küçük ülkeler olarak dört sınıfta incelemiştir. Bir ülkeyi küçük bir güç olarak sınıflandırma kriterlerine gelince, bunun kriterinin 10 ile 50 milyon kişiyi barındırmak ve 2 ila 10 milyar dolar arasında gayri safi yurtiçi hasılaya sahip olması şeklinde ifade etti (Vellut, 1967: 254). Robert Steinmetz ve Anders Wivel’e gelince, küçük ülkeyi diğer çeşitli ülkelerden ayıran temel ve küresel ayrımı 15 milyon nüfus olarak belirledi. Gayri safi yurt içi hasıla standardını ise 500 milyar Euro olarak belirledi. Bu iki sayının altına düşen ülkeler küçük ülkeler olarak kabul edildi (Steinmetz ve Wivel, 2010: 5). Dünya Bankası da bu sınıflandırmayı benimsemekte ve dünyadaki 44 ülkenin küçük olduğunu ifade etmektedir (Steinmetz ve Wivel, 2010: 5). Çok sayıda küçük devletin ortaya çıkmasıyla, bazı düşünürler ülkeleri küçük devlet olarak sınıflandırmak için nüfus olarak 100 bin ile 1,5 milyon arasında bir kriter benimsemiş ve bunun üstünde kalanlar orta ya da büyük ülkelerdir diye sınıflandırmıştır (Ott, 2000: 18).

Küçük devletler kategorisini sınıflandırmak ve sahadaki güçlerini belirlemek için belirli bir ölçüt tanımlama konusundaki düşünürlerin farkı, niteliksel yaklaşımın gelişmesine yol açmıştır. Niteliksel yaklaşım, bir ülkeyi küçük bir güç olarak sınıflandırmak için temel bir kriter olarak kuvvetin yeteneklerini ve diğer devletlerle ilişkilerini ölçmeye dayanmaktadır. Niteliksel yaklaşıma göre ülkelerin sınıflandırılması alanında çalışan en

önemli isimlerden biri de Laurent Goetschel'dir. Güç kavramını olumlu ve olumsuz anlamda kullanmıştır. Olumlu anlamda güç: bir aktörün diğerlerinin davranışını kendi iradesiyle değiştirme yeteneğidir. Olumsuz anlamda gelince, güç: failin, diğer etmenlerin davranışını etkilemesini engelleme yeteneğidir. Kuvvetin olumlu anlamı “etki” (Influence), olumsuz anlamı ise “özerklik” (Autonomy) olarak adlandırılır (Steinmetz ve Wivel, 2010: 6). Goetschel, güç ilişkileri açısından küçük devletlerin büyük ülkelere göre daha az güçlü olduğuna ve etki ile bağımsızlık açısından zayıflık içinde olduğuna inanır. Goetschel'e göre, önceleri küçük devletlerin nüfus ve coğrafi alanlar açısından sınıflandırılması önemliydi. Ancak bugün ise devletin bekasını etkileyen iki unsur, stratejik derinlik ve beşerî askeri güç veya kabiliyettir. Yani, bir devletin büyüklüğü ya da küçüklüğü, nüfusu ya da alanına değil, gücüne bağlıdır. Çünkü bu, esas olarak güç kavramına bağlı olan uluslararası sistemin gerçek doğasından kaynaklanmaktadır (Goetschel, 1998: 14-15).

Diğer yandan Olav Knudsen, küçük devletleri aynı kritere bağlı olarak tanımlar ve küçük bir ülkenin diğerlerinden daha az güçlü olabileceğini belirtir (Knudsen, 2002: 184-185). Knudsen'in görüşünü benimseyen Erling Bjøl yaklaşımını şöyle izah eder; devletin kapasitelerini değerlendirerek küçük olarak sınıflandırılmadığını belirtir. Bilakis bu kapasite diğer ülkelerle karşılaştırarak nisbi olarak değişik sınıflandırılabilir. Belçika, Fransa'ya kıyasla küçüktür, ancak Belçika Lüksemburg'a kıyasla büyüktür. Fransa ise ABD'ye kıyasla küçüktür (Bjøl, Schou ve Brundtland, 1971: 29-30). Dilaver Arıkan Açar, Susan Strange'in “*yapıcı güç*” ve “*ilişkisel güç*” terimlerine atıfta bulunarak, küçük devlet kavramının niteliksel yaklaşım açısından tanımlanmasına katkıda bulunur ve küçük devletin kendisini diğer ülkelerle bağlayan ilişkisel güç aracılığıyla sınıflandırıldığını açıklar. Öte yandan, “*büyük güçlerin uluslararası düzeyde diğer ülkelerin hareketlerini etkileme becerisinin altında yatan yapısal bir güç vardır*” fikrini öne sürmektedir. Bu nedenle, niteliksel yaklaşım ve küçük devletlerin sınırlı güç kapasitesi uluslararası arenadaki konumlarını belirlemektedir (Açar, 2008: 20-21). Bu bağlamda, küçük devletleri uluslararası alanda güç dengesinde görebilirsiniz, ancak bu ilişkilere ve göreliliğe bağlıdır. Örneğin, küçük bir devlet diğer bir devletle ilişkilerinde güçlüyken başka bir devletle ilişkilerinde zayıf olabilir. Romanya, Moldova ile ilişkisinde güçlü olmasına karşın, ABD ile ilişkilerinde zayıftır. Bu metot uyarınca Açar, devletin alan küçüklüğünün devletin zayıflığı kavramından farklı olduğunu açıklamaktadır. Devletin

küçüklüğü (Smallness) maddi açıdan ya da alan açısından belirlenebilir, ancak kendine özgü güç imkânlarını kapsayan niteliksel özellikler açısından zayıflığını (Weakness) değerlendirmek mümkündür. Alan açısından küçük, fakat potansiyeli yüksek devletlere ise İsrail devleti örnek olarak gösterilebilir (Açar, 2008: 20-21). Bununla beraber Michael Handel, küçük coğrafi alana sahip devletlerin, küçük ülke kavramına dahil olması gerekmediğini, küçük ülke kavramının büyük coğrafi alanlara sahip ülkeleri de kapsayabileceğini belirterek bu yaklaşımı eleştirmektedir (Handel, 2006: 10-11).

Algısal yaklaşım, küçük devletlerin tanımlanması ve sınıflandırılmasında kullanılan diğer bir yöntemdir. Robert Rothstein, algısal yaklaşıma göre küçük devletleri tanımlayan ilk kişi olma sıfatını taşır. Robert, küçük devletleri kısaca şu şekilde tanımlar:

“Küçük devletler, tehditlerle dolu bir güç dengesi sistemi altında, ulusal güvenliğini kendi potansiyellerine dayanarak koruyamayacaklarını, ancak diğer ülke ve kuruluşların yardımına veya desteğine güvenmekle koruyabileceklerini idrak eden (kabul eden) devletlerdir” (Rothstein, 1968: 29).

Aynı şekilde Jeanne Hey de küçük devletler kavramına değinmiş ve şu sözleriyle tanımlamıştır; *“Küçük devlet kavramı algı fikrine dayanır. Yani devletin kurumları ve halkı, devletin küçük olduğunun farkındaysa ve diğer ülkelerin halkları ve kurumları o devleti böyle görüyorsa, söz konusu devletin küçük bir devlet olarak kabul edilmesi gerekir”* (Hey, 2017: 3). Robert O. Keohane, küçük devleti algısal yaklaşıma göre şu sözüyle tanımlamaktadır: *“Bir devlet veya küçük bir güç, liderlerinin küresel sistem üzerinde önemli bir etki yaratması için, tek başlarına veya küçük bir ittifak grubu aracılığıyla hareket edemeyeceklerini kabul eden bir devlettir”* (Keohane, 1969: 59). Ayrıca Keohane küçük devletleri küresel sistem üzerinde hiçbir etkisi olmayan devletler olarak sınıflandırırken, uluslararası sistemin hâkim devletlerini de dört kategoride sınıflandırmaktadır (Keohane, 1969: 59):

Birincisi: Karar alabilen devletler “Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği”

İkincisi: Uluslararası sisteme etki edebilen devletler “İngiltere, Fransa, Çin, Batı Almanya, Japonya, Hindistan”

Üçüncüsü: Aktif devletler, “Kanada, İsviçre, Pakistan, Brezilya ve Arjantin”

Dördüncüsü: Etkisiz devletler “diğer devletler”

Bu üç yaklaşım dışında, Raimo Vayrynen, küçük devletleri 5 kritere göre tanımlayan kendine ait bir yaklaşıma sahiptir. Bu kriterler;

Somut verilere ve algısal eğilimlere dayalı iç ve dış ölçekteki konumu, Dış müdahale düzeyi, Belirli bir davranış kalıbı, diğer ülkelerin yönelimlerine nisbeten, farklı menfaatler üzerine odaklanması, Uluslararası sistemde somut rol oynaması; olarak sıralanmaktadır (Värynen, 1971: 92-97).

Vayrynen'e göre, "rol" (Role) ve "derece" (Rank) olmak üzere iki faktör, devlet seviyesini belirlemede önemlidir. Buna göre Varyen, küçük gücün, rol, davranış ve dış müdahaleler (External) açısından düşük derecede, kendini gösterebileceği ve iç meselelere (Domestic) daha fazla odaklanacağına işaret eder. Küçük devletin, diğer devletlerden farklı yönelimler göstererek kendi menfaatini belirleme kapasitesinin farkında olma seviyesinin düşük olduğunu ifade eder (Värynen, 1971: 92-97).

1.1.1.3.1. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Küçük Devletlerin Dış Politikası

Yukarıda görüldüğü gibi küçük gücü tanımlamak için birkaç görüş vardır. Küçük gücün uluslararası sistemdeki dış politikasını tespitini yapan teori neorealizm olmuştur. Neorealizm, küçük bir ülkeyi tanımlamak için niteliksel⁵ ve algısal⁶ yaklaşımları birleştirmektedir. En önemli varsayımlarından biri, dış faktörlerin küçük devletlerin dış politika davranışlarını etkiliyor olmasıdır. Küçük devletler her zaman küresel sistemin karmaşasında hayatta kalmaya çalışan zayıf unsurlardır. Neorealizm teorisi iç faktörleri katiyen konu almaz (Elman, 1995: 175-179). Neorealizm, küçük ülkelerin dış politik davranışlarının, uluslararası güç dağılımı faktöründen (Distribution of Power) ve tehdit dengesinden (Balance of Threat) etkilendiği hipotezine dayanmaktadır. Bunun sonucunda, uluslararası sistemde meydana gelen değişikliklerle birlikte, küçük ülkelerin dış politikalarında da değişiklik meydana gelmektedir (Elman, 1995: 175-179).

Neorealizm kurucusu Kenneth Waltz, küçük devletlerin güvenlik ve dış politikalarının, büyük güçlerin politikaları ve uluslararası sistemin kısıtlamalarıyla büyük ölçüde bağlantılı olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü küçük devletlerin uluslararası sistemdeki manevra alanı, büyük devletlere kıyasla kısıtlıdır. Ancak yine bu devletler kendi manevra alanını belli alanlarda uzmanlaşarak, fırsat yoklayarak ve büyük güçlerle ilişki ve ittifak kurarak genişletmeye yönelirler (Waltz, 1979: 184, 195). Michael Handel, Waltz'ın küçük devletlerin dış politikalarını değerlendirme ve analiz etme yaklaşımına vurgu yapmaktadır. Ancak Handel'e göre, bu ülkeler etkisiz aktörlerdir. Bu nedenle küçük devletlerin iç politikaları ve liderleri, uluslararası sistemin gidişatı üzerinde en ufak bir etkiye sahip değildir. Aksine bu devletlerin iç ve dış politikalarını etkileyen faktör, uluslararası sistemin denklemleridir (Handel, 2006: 149: 150). Annette

⁵ Niteliksel yaklaşım, bir ülkeyi küçük bir güç olarak sınıflandırmak için temel bir kriter olarak kuvvetin yeteneklerini ve diğer devletlerle ilişkilerini ölçmeye dayanmaktadır. Niteliksel yaklaşıma göre, güç ikiye ayrılır: olumlu anlamda güç; bir aktörün diğerlerinin davranışını kendi iradesiyle değiştirme yeteneğidir, olumsuz anlamda güç; failin, diğer etmenlerin davranışını etkilemesini engelleme yeteneğidir. Kuvvetin olumlu anlamı "etki" (Influence), olumsuz anlamı ise "özerklik" (Autonomy) olarak adlandırılır. Küçük devletler olumsuz anlamda yani özerklik üzerine dış politika yürütmektedir. Küçük devletler ilişkilerini çeşitlendirerek belli alanlarda aktif olmaya çalışırlar.

⁶ Algısal yaklaşıma göre, küçük devletler, tehditlerle dolu bir güç dengesi sistemi altında, ulusal güvenliğini kendi potansiyellerine dayanarak koruyamayacaklarını, ancak diğer ülke ve kuruluşların yardımına veya desteğine güvenmekle koruyabileceklerini idrak eden (kabul eden) devletlerdir. Yine bu yaklaşıma göre, küçük devletler dış politikasını büyük güçlerin çatısı altında yürütmektedir. Küçük devletler büyük güçler arasındaki güç dengesine göre çıkarlarını korumaya çalışırlar.

Baker Fox, Finlandiya, Norveç, İsveç, İspanya ve diğer küçük devletlerin dış politikasının, İkinci Dünya Savaşı sırasında, büyük güçlerin istek veya davranışları çerçevesinde oluştuğunu söyleyerek buna örnek vermektedir (Fox, 1969: 67). Bjøl, küçük devletlerin davranışlarının şu denklemlere göre belirlendiğini vurgulamaktadır: yaşadıkları (hareket ettikleri) güvenli coğrafya, uluslararası sistem ve hakim düzen içindeki denklem türü, çatışma sistemleri, entegrasyon sistemleri, güvenlik odakları ve son olarak dış politikalarını kendilerine göre belirlemeye iten diğer denklemler (Bjøl, 1971: 29, 34). Hans Mouritzen, küçük ülkelerin dış politika davranışlarının temelden ve doğrudan, çevredeki jeopolitik blokların dengesinden etkilendiğini ifade etmektedir (Mouritzen, 1991: 217, 230).

Özetle Neorealizm teorisinin küçük devletlerin dış politikalarını gözlemlemeye dikkatle odaklandığı açıktır. Araştırmacıların bu teori çerçevesinde, küçük devletleri uluslararası sistemde etkili veya aktör olarak değil, ikincil olarak tanımladıkları belirtilmektedir. Yani küçük devletlerin dış politikaları, bölgesel ve uluslararası güç dengesinin yönlendirmelerinden etkilenmektedir. Aynı zamanda bu devletler proaktif olarak (Proactive) önceden aksiyon almak yerine, hadiseler meydana geldikten sonra karşılık vermektedir. Küçük devletler olumsuz anlamda yani özerklik üzerine dış politika yürütmektedir. Küçük devletler ilişkilerini çeşitlendirerek belli alanlarda aktif olmaya çalışırlar. Küçük devletler büyük güçler arasındaki güç dengesine göre çıkarlarını korumaya çalışırlar. Bu devletler, Waltz'un belirttiği gibi, kendi manevra alanını belli alanlarda uzmanlaşarak, büyük güçlerin kurduğu güç dengesinin denklemine göre fırsat yoklayarak ve büyük güçlerle ilişki ve ittifak kurarak genişletmeye yönelirler.

Diğer yandan, neoklasik realizm teorisinin (Neoclassical realism) bazı öncüleri, bu ülkelerin iç meselelerinin de dış politikalarını, faaliyetlerini etkilediğini öne sürer. Örnek olarak, Miriam Fendius Elman, *“küçük devletlerin dış politikaları değerlendirirken, uluslararası sistemin kısıtlamalarına yahut dış kaynaklı kolektif etkilere veya bireysel tercihlere bakılmadan yerel kurum ve kuruluşların tesiri gözetilerek analiz edilmesi gerektiğini”* savunmaktadır. Elman, kurumların ve kuruluşların bu ülkelerdeki etkin yerel denklemden bağımsız olarak, bazı potansiyel aktörlerin yöntemlerini belirlediğini düşünmektedir. Elman, ABD’de dış politika güden kurumların gelişmesinin, 1900 yılından sonra bu kurumların uluslararası arenada önemli bir aktör haline getirdiğini vurgulamaktadır (Elman, 1995: 180-190). Aynı ekolden David Mccraw, Yeni Zelanda’da iktidarı ele geçiren siyasi

parti veya grupların, ideolojik yönelimlerine göre ülkenin dış politikasını etkilemesini temel alarak küçük ülkelerin iç meselelerinin dış politikaları üzerinde etkisi olduğu fikrini benimsemiştir. Zira İşçi Partisi'nin dış politikası, Milliyetçi Parti'nin dış politikasından farklıdır (McCraw, 1994: 7-8).

Liberal kurumsalcılık ekolünden Fredrik Doeser, realist güvenlik politikasının etkilerinin bazı alanlarda azaldığını savunmaktadır. Nitekim ülkeler arası iş birliği ve dayanışma, dış politikaları etkileyen faktörler haline gelmiştir. Böylece güvenlik eğilimleri ve uluslararası yönelimlerin etkisi de azalmıştır. Bunun yerine eşitliğe dayalı, mevcut kurumsal sendikal eğilimler getirilmiştir. Aynı zamanda barışçıl çözüm yönelimleri, bu alanlarda çokça etkili olmuştur. Örneğin, devletlerin oylarının eşit olduğu Avrupa Birliği, küçük ülkeler için daha geniş manevra alanı haline gelmiş bulunmaktadır (Doeser, 2011: 223-224). Bu sistemde Doeser, küçük devletlerin büyük devletlerin önünde manevra fırsatlarının daha geniş hale geldiğine inanmaktadır. Nitekim küçük devletlere “Value-promotive” (Değer Artırıcı) olarak bilinen, bu ilkelerin desteklenmesinde önemli bir rol oynama fırsatı veren mevcut sistem uluslararası ilke ve kanunların gelişimine tanıklık etmiştir (Doeser, 2011: 223-224). Christine Ingebritsen bunu doğrulayarak, özellikle İskandinavya; Norveç, İsveç, Danimarka ve Finlandiya gibi küçük ülkelerin, uluslararası sistemin “Norm Entrepreneurs” (Norm Girişimciler) kurallarını koyup geliştirebilecek, uluslararası iş birliğinin kurallarını belirleyebilecek ve büyük devletlerin politikalarının seyrini etkileyebilecek hale geldiğine dikkat çekmektedir. Hali hazırda küçük ülkelerin Avrupa dışındaki bölgelerde yaptıkları şey budur (Ingebritsen, 2002: 11-23).

Son olarak, inşacılık teorisinin “Constructivisme” çerçevesinde, devletler için olumlu veya olumsuz yönelimleri vardır. Buna göre, küçük devletlerin kimliği, güç bakımından zayıf ve sınırlı görülmemelidir. Küçük devletlerin uluslararası ilişkilerde olumlu değerlendirilmesi, onlara dış politikada daha geniş bir olanak sağlamaktadır. Bununla beraber çevrelerinde nüfuz kazanma stratejisi olarak kendilerini küçük olarak tanımlayan bazı ülkeler de vardır. Bu bağlamda Christopher Browning, Finlandiya liderlerinin beyanlarına göre kendisini küçük olarak tanımladığını ve uluslararası ilişkilerde önemli dengeler üzerine birçok müzakerede “kolaylaştırıcı-müeyesser” bir rol oynaması sebebiyle kendisine uluslararası ilişkilerde önemli bir kimlik kazandırdığını

açıklamaktadır. Bu tanımın, devletin kimliğinin mutlak manada olumsuz olmadığını, aksine bazen bir fırsat olabileceğini göstermektedir (Browning, 2006: 673-674).

1.2. Güç Dengesi-Tehdit Dengesi Kavramları

1.2.1. Güç Dengesi

Güç dengesi belli bir bölgenin kutupluluk ve güç hiyerarşisiyle ilgili durumları kavramamızda ve dolayısıyla ortaya çıkması muhtemel tehdit dengesini belirlememizde çok yardımcı olabilecek bir terimdir. Zira bu terim rekabet içinde olan büyük güçleri ortaya çıkarır ve bu büyük güçlerin hangi bölgede ya da hususta rakip oldukları ve buna bağlı hangi orta ölçekli ve küçük devletlerin nerede ve kiminle ittifak yaptığını belirler. Bu belirleme orta ölçekli ve küçük devletlerin manevra sınırını tespit etmeye katkıda bulunur.

Basit bir deyişle tanımlanacak olursa güç dengesi “*bir veya daha fazla devletin başka bir devlet veya devlet grubunu dengelemek için izlediği güç maksimizasyonu-azamileştirmesi*” (Başaran, 2017: 12) başka bir tabirle, güç dengesi bir devletin veya devletler grubunun, siyasi, askeri, ekonomik ve bilimsel gücünü maksimize ederek aynı zamanda muhaliflerinin bunu yapmasını engelleyerek elde ettiği pozisyon veya politikadır. Bu güç dengesiyle, gücünü karşı tarafın gücüyle birleştirerek kendisini diğer bir devlet veya devletler grubuna karşı korumayı hedeflemektedir (Britannica, 2008). Tanımlara bakıldığında zaman güç dengesinin, devletler ya da ittifaklar arasındaki nisbi olarak eşit güç oranı anlamını ifade ettiği görülür. Anarşik bir uluslararası sistemde bulunan bir devletin gücünü frenlemek için diğer devletlerin gücü güvenilir unsur konumundadır. Böylece de uluslararası sistemin egemenliğini ele geçirmek amacıyla yola çıkan devletin karşı ittifaklar sonucunda engellenerek uluslararası sistemin eşit güç dengesi ve uluslararası sistemin istikrarı sağlanır (Kaplan, 2005: 35).

Genel olarak devletler güç dengesi politikasını iki şekilde yürütebilir; büyük güçlerin yaptığı şekilde, silahlanma veya pozisyon edinme yarışı veya bir grup devletin güçlerini tek bir yapı altında birleştirdikleri ittifak siyaseti şeklinde bu yürütme tezahür edebilir. Bu tarz siyasi yapıların içerisinde büyüklü küçüklü devletler bulunur. Ancak bu sisteme büyük güçlerden daha çok orta ve küçük ölçekli güçler ihtiyaç duyarlar (Kaplan, 2005: 35).

Karşı karşıya gelen devletler ya da ittifaklara göre uluslararası sistemin kutupluluk şekli belirlenir. İki devletten fazla devletin dengelediği uluslararası sisteme çok kutuplu sistem denir. Ancak iki devletin dengelediği sisteme iki kutuplu sistem denir. Tek bir devlet egemen olduğu zaman uluslararası sisteme tek kutuplu sistem denir ve bu sistemde güç dengesinden bahsetmek zordur (Aydın ve Bakıncak, 2016: 102). Bu bağlamda tarihsel olarak klasik güç dengesi dönemi uzun savaşımlardan sonra 1648 yılında imzalanan Westphalia Antlaşması'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Bu sistem Avrupa'da 1618-1648 yılları arasında Habsburglar ile Bourbonlar arasında meydana gelen Katolik-Protestan dini çatışmasının sonucunda ortaya çıkmıştır. Westphalia Antlaşması'nın imzalanmasıyla uluslararası sistemin kuralları belirlenmiş ve mevcut devletler birbirlerinin egemenliğini tanıyıp birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı göstermeyi taahhüt etmişlerdir. Bu da günümüzde bilinen ulus devlet mefhumunu meydana getirmiştir. Ulus-devlet din temelli savaşlar yerine ulusal çıkar savaşları ve çatışmalarına geçmiştir (Aydın ve Bakıncak, 2016: 102). 1648'den 1945'e kadar devam eden döneme birçok devletin uluslararası sistemin dengesini etki ettiği çok kutuplu bir sistem hâkim olmuştur. Bu sistemin güçleri Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu ve sonrasında yerine geçen Almanya İmparatorluğu, İspanya, Fransa, İngiltere ve İsveç İmparatorluklarıyla Hollanda Cumhuriyeti olmuştur. Bu sistemde en bariz güç dengesi çalışması, Fransa Kralı 14. Louis'un, ulusal çıkarları doğrultusunda egemen olma hedefinin İngiltere'nin önderliğindeki diğer Avrupa devletlerinin ittifakıyla engellenmesi ve 1713 Utrecht Antlaşmasıyla güç dengesinin ve sistemin istikrarının yeniden kurulmasıyla görülmüştür (Sönmezoğlu, 2011: 48). Bu sistemde en önemli özellik devletin; büyüklüğü fark etmeksizin, dış politikasında egemenlik otonomisi temelli manevra alanının geniş olmasıdır. Çok kutuplu sistemde devletler çeşitli ittifaklar içine girerek ulusal çıkarları için uygun gördükleri çizgi takip edebilir (Aydın ve Bakıncak, 2016).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında güç dengesi şekli değişmiştir. Soğuk Savaş olarak adlandırılan İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde uluslararası sistem iki kutuplu bir yapıya bürünmüştür. Bu dönem ABD ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) iki süper güç olarak karşı karşıya gelip iki kutuplu sistem üzerine kurulan güç dengesini üretmişlerdir. İki kutuplu sistemin güç dengesi, birçok devletin sürekli savaşmaları veya ittifak kurmaları şeklinde ortaya çıkan klasik güç dengesi sisteminden

farklı olarak ABD ve SSCB'nin nükleer caydırma ilkesine başvurmaları etrafında kurulmuştur (Sheehan, 2004: 6-7). 1991 yılında SSCB'nin yıkılmasıyla tek süper güç olarak kendi liderliğinde bir uluslararası sistem çabasına girmiştir. Ancak 11 Eylül 2011 tarihi sonrasında Rusya, Çin, Fransa, İngiltere ve hatta Hindistan ile Pakistan gibi devletler gibi birçok bölgede kendi ismini duyurmuştur. Bu da çok kutuplu sistemi andırmıştır (Toledo, 2005: 61).

Tarihsel bakıştan teorik çerçeveye geçildiği zaman güç dengesi konusuyla en çok ilgilenen realizm teorisini ele almak gerekir. Realizmin çerçevesinde güç dengesi terimini iki yaklaşım üzerinden incelenmesi doğru olacak olacaktır. Bu yaklaşımlar klasik realizm ve neorealizmdir.

Klasik realizm yaklaşımı, uluslararası ilişkilerde gücü tanımlamak için temel strateji olarak güç dengesini benimsemektedir. Klasik realizm teorisinde, uluslararası sistemdeki ana aktörler devletlerdir. Devletler, ulusal çıkarlarını maksimize etmek için rasyonel olarak hareket ederler. Bu aktörlerin izledikleri politikalar, aralarında hiyerarşik bir güç yapısının kurulmasına yol açmaktadır. Bu hiyerarşik yapı, aktörlerin karşılıklı ilişkilerinde bir güç dengesi çerçevesinde gerçekleştirilmektedir (TUIÇ Akademi, 2014). Hans Morgenthau güç dengesinin, devletlerarasında eşit veya üstün güç elde etmede sürekli bir rekabet yarattığını savunmaktadır. Morgenthau'ya göre bir devlet veya bir grup devlet, tek bir devletin bölgesel veya uluslararası hiyerarşiye liderlik etmesini önlemek için çaba sarf edecektir. Tek başına egemen hiçbir devlet olmayacaktır (Morgenthau, 1948: 143). Hans'ın güç dengesini tanımlama yaklaşımı bir politika olarak değerlendirilmektedir. Bu politika, bir devletin kendi lehine bir durum yaratması ya da aleyhine olacak bir durumu engellemesi için takip edilen bir politikadır. Hans bu politikayı, çıkarlarını korumak isteyen herhangi bir devlet tarafından bir amaç olarak benimsenmeli aksi takdirde çıkarları zarar görür. Bu da güç dengesinden çok güç mücadelesini andırır. Hans'a göre güç dengesinin kurulması 4 araçla kurulur: böl ve yönet, silahlanma, toprak paylaşımı ve ittifak oluşturmaktır (TUIÇ Akademi, 2014).

Kenneth Waltz güç dengesi terimine farklı bir anlam yüklemiştir. Waltz güç terimini başat bir amaç olarak değil gerektiği zaman kullanılan bir araç olarak görmüştür. Waltz'a göre devletler gücü bir araç olarak değerlendirip duyulan tehditlere karşı artırır (Keyik ve Erol, 2019: 18). Waltz'a göre, *“devletlerin savaş halinde olması insan doğası değil,*

uluslararası sistemin yapısının anarşik olmasından kaynaklanmaktadır” (Waltz, 1979: 188). Bahsi geçen yapı süper ya da büyük aktörlerin gücünde yaşanan değişim ile şekillenmektedir. Yapının anarşik olması sebebiyle devletler hayatta kalmak için duyduğu tehditlere karşı güvenliklerini artırır (Tokatlı, 2022: 128). Waltz’un bir ilkesine göre bütün devletler uluslararası yapıda eşittirler. Yani küçük devletler de büyük devletler de güvenliği ve çıkarını korumak için bir işlev benimsemektedir. Ancak bu devletleri ayırtıran kriter kabiliyetleri, yani güçleridir. Devletler birbirleriyle ilişki kurarken göreceli kazançlarını düşünmektedir. Bu nedenle bir devlet diğer bir devletle göreceli veya nisbi olarak daha çok kazandığı veya eşit ölçüde kazanç sağladığı zaman iş birliğine yanaşmaktadır. Anarşik bir sistemde bulunan devletler birbirlerine karşı güvenmedikleri için başka bir devletin göreceli olarak güçlenmesini kabullenmemektedir. Diğer bir taraftan devletler birbirlerine bağımlı hale gelmemek için karşılıklı bağımlılık ilkesini reddedip her alanda uzmanlaşmaya yönelirler (Waltz, 1959: 97).

Waltz güç dengesini anlatırken büyük aktörlerin gücüne önem vermektedir. Ona göre; büyük devletlerin güç dağılımı uluslararası yapı şeklini belirlemektedir, başka bir deyişle büyük güçler arasındaki rekabet dünya düzenini belirlemektedir. Waltz’un güç dengesiyle ilgili görüşünü şu şekilde belirtmektedir;

“güç dengesi, tek bir devletin ya da devletler topluluğunun güçlenmesini önleyecek şekilde gücün dağılımını ifade etmektedir. Uluslararası sistemde aktif olan devletlerin amacı gücü arttırmak olmadığı zaman, sadece sistem içerisinde kendi konumlarını devam ettirmeye yönelir.” (Waltz, 1979: 19)

Waltz güç dengesinin önemini klasik realizm yaklaşımına göre benimsemiştir. Ona göre, güç dengesi uluslararası sistemdeki istikrarı sağlamakta büyük rol oynar. Ancak Waltz’un güç dengesi konusunda klasik realizm yaklaşımına göre farklı ileri sürdüğü nokta büyük devletler güç dengesini sağlamak için diğer orta ölçekli ve küçük devletlerle ittifaklar kurarlar (Tokatlı, 2011: 129).

Waltz’un uluslararası sistem ve güç dengesiyle olan görüşü, çalışmamızın ele aldığı Türkiye ile BAE konusu açısından oldukça büyük önem taşımaktadır. Waltz uluslararası sistemde mevcut bütün devletler güvenliği için aktif bir politika icra ettiğini ileri sürer. Waltz dış tehditlere karşı güvenliğini korumak için devletler her alanda uzmanlaşmaya ve ittifak kurmaya yönelir. Bu da uluslararası sistemdeki (günümüzde çok kutuplu olan

sistem) devletlerin, büyüklüğü ve gücü hangi kategoride olursa olsun, bir rekabet içine girebildikleri ve güç dengesini bir bölgede olsa bile etki edebildiklerine işaret eder.

1.2.2. Tehdit Dengesi

Kenneth Waltz'un güç dengesiyle ilgili çizdiği “*bütün devletler uluslararası sistemde eşittir ve aynı işlevi yapmaktadırlar*” (Waltz, 1979: 199) mantığı Stephen Walt'ı etkilemiş olsa gerek. Walt tehdit dengesi stratejisini uluslararası ilişkilerde güç dengesi kavramının gelişmiş bir hâli olarak sunan ilk kişi oldu. Walt, İran ile Kuzey Kore'nin çevre bölgelerde etkili aktörler olmaları, sahip oldukları gücün büyüklüğüyle değil, uluslararası sistemde oluşturdukları tehditlerle ilişkili olduğunu vurgulamıştır (Oğuzlu, 2019). “*The Origins of Alliances*” ve “*Alliance Formation and The Balance of World Power*” adlı eserlerinde tehdit dengesi konusunu ele alan Walt, teorisinde devletlerin güvenlik fikirlerini bir güç dengesini koruma ihtiyacına değil algılanan tehdide bağladığı ve tehdit algılaması ile devletlerin güvenlik fikrinin oluştuğu ve dolayısıyla tehdit dengesinin güç dengesinden daha çok önem kazandığını ileri sürmektedir (Walt, 2013: 260-270). Walt'a göre, güçlü devlet ya da eşit kapasitedeki devletler arasındaki tehdit dengesinde beka ve çıkar alanlarının tehdit altında olma durumu dengenin esas unsurudur. Yani dengeyi sağlamak için diğer devletinin çıkarlarına karşı tehdit oluşturma kapasitesi hayatidir (Walt, 2000: 128).

Burada Stephen Walt “tehdit dengesi” teorisine Waltz'un ortaya attığı savunmacı realizm yaklaşımına katkıda bulunmuştur. Walt'un Waltz ile anlaştığı nokta; “*devletler algıladıkları tehdide göre dengeleyici davranış ve politika icra ederler*” noktasıdır. Bu nokta ile ve diğer benzer noktaların sebebiyle Walt da bir savunmacı/yapısal realist olarak değerlendirilir. Ancak Walt ile Waltz arasındaki temel farklılık noktası güç ile ilgilidir. Walt'a göre; devletler potansiyel tehditler ve muhtemel müttefikleri belirlerken dikkate alacakları tek faktör güç değildir başka faktörler de mevcuttur. Dengelenmesi gereken devletin güçlü olması şart değildir. Bu devlet uzmanlaşarak bir potansiyel tehdide sahip olabilir. Kısacası; zayıf ya da küçük bir güç tehlike teşkil ediyorsa devletler ona karşı silahlanma veya aynı seviyede olan devletlerle ortak hareket ederek (dengeleme) ya da diğer güçlü devletlerle ittifak kurarak (peşine takılma) denge kurabilirler ve bu bağlamda tehlike teşkil eden devlet güçlü olmayabilir ama tehditkâr bir devlet olabilir (Walt, 2013: 8-9). Sonuç olarak Walt'un tehdit dengesi teorisi yapısal

ya da neorealizmin temel argümanları üzerine inşa edilmiştir. Anarşik bir yapının mevcudiyeti ve niyetlerin bilinmemesi nedeniyle belirli bir askeri kapasiteye sahip aktörler birbirlerinin davranışlarından sürekli olarak kaygı duyacaklardır. Bu sistemde, daha önce belirtildiği gibi, devletlerin en yüksek amacı bekasını korumak olacağından kaygılandıkları en hassas konu kendilerini hedef alan bir tehdidin varlığıdır (Polat, 2016: 26-27). Walt'un tehdit dengesi teorisine bakıldığında zaman aslında güç dengesinin stratejilerinden uzaklaşmadığı fark edilir. Zira güç dengesini kurmak için yine silahlanma yarışı ve ittifak kurma stratejileri uygulanır (Kaplan, 2005: 35). Walt ise herhangi bir güç dengesi çerçevesinde ikincil-etkisiz konumda olan orta ölçekli ve küçük güç olarak değerlendirilen devletlerin güvenliğini korumak için takip edecekleri stratejileri işlemiştir. Walt tehdit dengesi teorisiyle ikincil devletlerin etkinliğini artırmaya yönelik bir çalışma ortaya atmıştır.

Walt devletlerin anarşik olan uluslararası sistemdeki davranışlarında tehdit hiyerarşisinin temel belirleyici bir faktör olduğunu iddia etmektedir. Yine Walt devletlerin en çok tehdit algıladıkları aktörler ya da bu aktörlere karşı ittifak kurma eğiliminde olduklarını ileri sürmektedir. Walt'a göre; tehdit derecesi yüksek olan küçük veya orta ölçekli devlete karşı tehdit algılayan devlet güçlü bir devletle ittifak kurup (peşine takılma) dengelemeyi gerçekleştirebilir (Walt, 2013: 17).

Walt'un tehdidi tanımlaması şöyle özetlenir: *“Bir devletin ulusal çıkarlarının, kendi yakın coğrafyasında bir devlet veya bir grup devletler tarafından gerek niyet gerek saldırı yeteneği veya saldırı girişimlerine doğrudan maruz kaldığı en yüksek dereceli tehlike algılamasıdır”* (Ucuzsatar, 2005: 12, 34, 44).

Bu tanımlama ile birlikte Walt'un tehdit dengesi teorisinde önemli yeri olan dengeleme ve peşine takılma yaklaşımlarıyla ilgili olan temel argümanları şöyle sıralanabilir (Walt, 2013: 5):

- Silahlanma ve jeopolitik faaliyetlerin çoğaltılması ile kurulan dengeleme (balancing: peşine takılmaya (Bandwagoning) göre çok daha yaygındır. Ancak uluslararası sistemde artık devletler güce karşı değil tehditleri dengelemek için ittifak arayışındalardır. Uluslararası sistemde güç dağılımı son derece mühim bir faktör olmasına rağmen, tehdit seviyesi aynı zamanda coğrafi yakınlık, saldırı

imkânları ve algılanan niyetlerden de etkilenir. Bu yüzden güç dengesi yerine tehdit dengesi daha önemlidir.

- İdeolojik ittifakların birçoğu aslında dengeleyici bir davranış biçimidir. Ancak ideoloji ittifakları bazen ittifak yerine rekabete yol açar. Bu nedenle ideolojilerin zamanla dengelemede olan etkisi azalmıştır.
- Dış yardım ve siyasi nüfuz her zaman tek başına güçlü bir ittifak nedeni değildir. Olağandışı koşullar dışında bu iki unsur etkili değildir.

Görüldüğü üzere Walt devletlerin davranışlarını etkilemede ideoloji, güç, dış yardım ve siyasi nüfuz değil tehdidin daha çok etkili olduğunu savunmaktadır. Walt'a göre tehdit, dengelemenin temel motivasyonudur.

Devletlerin karşı tarafın faaliyetlerini bir tehdit olarak algılamalarını sağlayan kriterler, Walt tarafından şöyle sıralanır (Walt, 2013: 22-26; Walt, 1985: 10-12):

- *Toplam Güç (Aggregate Power)*: Bir devletin toplam güç kaynakları; nüfus, askeri yetenek ve teknolojik yetenek, ne kadar büyük olursa başka devletler için o kadar büyük bir muhtemel tehdit oluşturabilir. Bu bağlamda bu güçleri kullanabilme yeteneği de çok önemlidir. Toplam gücü büyük olan devlet kendi başına dengeleme ya da peşine takılma tercihlerini yapabilir. Zira büyük güce sahip devletler düşmanlarını caydırabilir ve cezalandırabilir yahut dostlarını lehine daha fazla çekerek ödüllendirebilir.
- *Coğrafi Yakınlık/Yakın Güç (Proximity)*: Devletlerin tehdit algılaması ve bu algılamamanın sonucunda takip edecekleri stratejiler tehdidin coğrafi olarak yakın olup olmamasından etkilenmektedir. Bu noktanın temelinde, aktörlerin güçlerinin etkisi ve bu güçlerini yansıtmaya kabiliyetlerinin coğrafi mesafeye göre azalması ya da artması fikri yatmaktadır. Doğal olarak yakın devletler birbirlerine karşı daha çok tehdit oluşturabilir.
- *Saldırı Gücü/Saldırgan Kapasite (Offensive Capability)*: Tüm diğer faktörler eşit olduğunda, özellikle askeri açıdan zayıf olan aktörlerin, büyük saldırı kapasitesine sahip olanlar karşısında birleşip ittifak kurma olasılığı daha yüksektir. Bu kabiliyetler hissedildiği zaman acil tehdit olarak algılanıp karşı aktörler birbirleriyle ittifak kurarak dengeleme arayışına girerler. Coğrafi yakınlık arttıkça bu tehdit algısının ölçeği daha yüksek bir hale gelir. Bu

durumda dengeleme fazla işe yaramayacağı mantığından yola çıkarak tehdit algılayan küçük-orta ölçekli devletler büyük devletler ile ittifak kurma anlamına gelen peşine takılma stratejisine daha fazla yönelirler.

- *Saldırgan Niyetler/Agresif Niyetler* (Offensive Intentions): Saldırgan olarak değerlendirilen aktörler diğer aktörleri dengeleme davranışına itebilir. Bir devletin ideolojik, güvenlik veya başka faktörlerden dolayı niyetinin saldırgan ve onunla müttefik olunsa bile bir mağduriyet yaşanılacağı düşünülüyorsa bu durumda saldırgan bir niyetten bahsedilebilir.

Özet olarak Walt iki devlet ya da bir grup devletlerarasında karşılıklı tehdit, her çıkar çatışması ya da jeopolitik nüfuz alanında yaşanabilir. Tehdit ne kadar büyükse savunmasız devletlerin, küçük veya orta ölçekli devlet fark etmeksizin, statükoyu ve dengelemeyi korumak için ittifak arayışına girme olasılığı o kadar artar (Walt, 2000: 127-128). Askeri güce önem veren Walt, realist düşünür olan Morgenthau'nun güç tanımlamasıyla aynı fikri paylaşmaktadır. Morgenthau gücü insanları tehdit veya ikna araçlarıyla yönetme yeteneği olarak tanımlar, tehdidi yaratmak için en etkili unsur olarak askeri unsura işaret eder (Akçay, 2008: 17).

Bu bağlamda, karşılıklı oluşan tehdit durumu, Walt'a göre, sonsuz bir durum değildir. Ona göre; karşılıklı oluşan tehdit dengesi, niyeti değişken olan devletlerin birbirlerini hedef almaktan kaçınmasına, kuşatma ve müzakere yoluyla uzlaşmaya doğru ilerlemesine sebep olur (Walt, 2000: 127-128).

Walt'a göre; Tehdit dengesi stratejisi, büyük güçlerin askeri tehditlerinden kurtulmaya çalışan küçük ve orta ölçekli güçteki devletler için iki avantaj sağlar (Walt, 2000: 127-128):

- Bu stratejinin yalnızca devletlerin sahip olduğu yeteneklere değil, algı faktörüne odaklanması, yani küçük ve orta büyüklükteki devletlerin büyük devletlerin algısını manipüle edebilmesidir. Büyük güçlerle yüzleşmek için fiili askeri yeteneklere sahip olmasa bile askeri bir hedef olma riskine maruz kalmaz ve diğer güçleri küçük çapta etkileyebilmektedir.
- İkinci avantaj ise, tehdit dengesi stratejisinin zarar verme kabiliyeti ve kapsamlı bir güç dengesi elde etmeme ile ilgili olmasıdır. Yani askeri yeteneklerde farklılıklar olsa bile, devlet belirli bir durumda askeri tehditlerden kaçınabilir.

Büyük güçlerin hayati çıkarlarına zarar verecek yetenekler geliştirebiliyorsa, karşı taraftan geri dönüş alma korkusuyla askeri şekilde hedef almaktan kaçınacak ölçüde yapabilir.

Bahsedilen avantajlara örnek olarak Walt, İran ve Kuzey Kore'ye işaret etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, İran ve Kuzey Kore arasındaki güç dengesi farkının çok büyük olduğunu ancak ABD tarafından hedef alınmalarını engelleyen unsurun, bu iki devletin sahip olduğu caydırıcı tehdit unsuru olduğunu açıklamaktadır. Böylece bu ülkeler tehdit dengesine dayalı bir stratejiyle, ABD ve Batılı güçler tarafından askeri olarak hedef alınmamalarını sağlamış bulunmaktadır. Walt bu örneği verirken tehdit dengesini kurmaya çalışan devletlerin resmi (devletlerle) ve gayri resmi (devlet olmayan aktörler) ittifak kuracağını savunmaktadır (Walt, 2000: 127-128).

Sonuç olarak klasik realizmin temel isimlerinden olan Hans Morgenthau uluslararası politikayı devletlerarasında sırf bir güç mücadelesi şeklinde okumakta ve bundan yola çıkarak devletlerin sürekli güç elde etme hedefi ve kaygısıyla hareket ettiklerini ileri sürmektedir. Ancak bu görüşe karşı çıkan yapısal-neorealizmin kurucusu Kenneth Waltz güç elde etmeyi bir amaç değil gerektiğinde bir araç olarak görmüştür. Waltz'a göre; uluslararası yapının anarşik olması sebebiyle devletler hayatta kalmak için duyduğu tehditlere karşı güvenliklerini artırır. Yine Waltz güç dengesini korumak için güç sahibi devletlerin gerekli şekilde gücünü artırır şeklinde bir güç dengesi tezini ortaya atmıştır. Aynı yapısal realizm ekolünden olan Walt, Waltz'un tezine karşı çıkıp "güç sahibi devletler" değil bütün devletler, potansiyel tehditler ve muhtemel müttefikleri belirlerken dikkate alacakları tek faktörün güç olmadığını ve başka faktörlerin de olduğunu ileri sürmüştür. Walt'a göre; herhangi bir devlet tehlike ya da tehdit teşkil edebilir ve bu tehdit ile belli bir bölgede denge kurabilir.

Çalışmada realist paradigmanın ortaya attığı bu yaklaşımlardan Walt'un tehdit dengesini öne çıkarmasının, daha önce belirtildiği gibi, üç temel gerekçesi bulunmaktadır:

Birincisi, Walt *"askeri ve jeopolitik açıdan güç dengesini kuramayan orta ölçekli ve küçük güç olarak değerlendirilen devletler belirli bir alanda birbirlerini hatta büyük güce sahip devletleri etkileyebilir"* şeklinde ortaya attığı yaklaşım ile orta ölçekli ve küçük devletlerin politikalarına önem vermiştir. Bu da konumuz olan Türkiye ile BAE

rekabetine büyük bir anlam katmaktadır. Konumuz olan iki devlet arasında tam bir güç dengesi yoktur. Ancak iki taraf zaman zaman bekası zaman zaman bazı bölgelerde milli güvenliğinin ve çıkarlarının tehdit altında olduğunu algılayıp bu kaygıyla davranışlar sergilemiştir. İki devlet algı faktörüyle belirli durumlarda birbirlerinin çıkarlarına karşılıklı olarak zarar verecek yeteneklere sahip olup aralarındaki güç dengesi değil tehdit dengesini kurmaya yönelmiş ve bu şekilde resmi ve gayri resmi ittifaklar kurarak rekabet içine girmiştir.

İkincisi, devletlerin yüksek amacı bekasını korumaktır. Anarşik bir sistemde beka sorunu öne çıktığı zaman devletlerin diğer bütün hedefleri; ekonomik ya da siyasi iş birliği fırsatları gibi konular ikincil konuma düşmektedir. Burada çıkarlara değil tehditlerin dengelenmesine önem verilir ki tipik olarak Türkiye ile BAE arasındaki ilişkiler 2011 sonrası bu süreçten geçmiştir.

Üçüncüsü, Ortadoğu ve dünya genelinde çok kutuplu sistemi andıran düzen göz önüne alındığında devletlerin çıkarlarını korumak için öncelik güç değil tehdit kullanmasıdır. Çünkü çok kutuplu sistemde gücün dağılımı daha fazla olmakta ve dolayısıyla belirsizlik artmaktadır. Bu ortamda büyük güçlerin varlığı azalmakta ve küçük ile orta ölçekli güçlerin faaliyetleri artmaktadır. Belirsizliğin hâkim olduğu çok kutuplu sistemde küçük ile orta ölçekli güçlerin faaliyetleri eşit güce sahip ya da aynı bölgeyi paylaşan devletlerin karşılıklı tehditleriyle dengelenir. Burada bir devlet tehdit teşkil eden başka bir devletin davranışlarına karşı hareket edecek ve dolayısıyla denklem güç merkezli değil tehdit merkezli olacaktır. Ortadoğu’da nasıl çok kutuplu bir sistemin oluştuğunu anlatmak için ayrıca kutupluluk terimi ve teorileri de ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır.

1.3. Kutupluluk Kavramı

Küçük ve orta ölçekli güçlerin manevra alanlarını belirlemek için bölgesel ortam ve uluslararası düzende faal olan kutupluluk sistemi büyük bir öneme sahiptir. Güç dengesi kavramında açıklandığı gibi küresel sistemde bir otorite ve güç dağılımı olduğu düşünüldüğünde, zaman içinde uluslararası sistemdeki güç dağılımının şeklinde bir değişiklik olması doğaldır. Burada kutupluluk, uluslararası sistem içinde otorite ve gücün dağıtıldığı biçim anlamına gelmektedir. Güç dağılımı, büyük güçlerin dış

politikalarına yansıtma çalışmaları otoriteyle ortaya çıkmaktadır (Waltz, 2002: 29, 67).

Kutupluluğun tanımlanması açısından Edward Jordan önemli bir isimdir. Jordan, istikrar ve uluslararası güvenliğin sağlanmasında devletlerin dış politika kararlarının ve diplomatik kabiliyetlerinin belirleyici olduğunu ifade eder. Bu sınıflandırma kriterlerine göre devletler farklı güç kaynaklarına sahiptir. Bu kaynaklarla, ülkeler uluslararası ya da bölgesel arenada egemenliklerini nisbi rekabet arayışı içinde kurmaya çalışırlar. İki ya da daha fazla ülke arasında yoğunlaşan ve askeri güç ile jeopolitik nüfuz üzerine odaklanan rekabet kutupluluğa dönüşür. Türü ne olursa olsun, bir kutupluluktan dolayı güç dengesi belli bir bölgede sağlanırsa oluşan kutupluluk statüko durumunu kazanır (Core, 2021).

Kutupluluğu tanımlama konusunda Kenneth Waltz konuyu güç ve yapısal perspektifinden ele alır. Ona göre; uluslararası sistemde gücün hangi devletin elinde olduğu ve bu devletin bu gücü ne kadar sürdüreceği hususuna dikkat çeker. Gücü elinde bulunduran devletlerin bu gücü sonsuza kadar elinde bulunduramayacağı açıktır. Bu gücün, devletlerin gerek kendi hatalarından gerekse diğer devletler tarafından zayıflatılması veya diğer devletler tarafından dengelenmesi durumunda yapısal bir rekabet çıkıp belli bir coğrafyada güç ve kaynak mücadelesi başlar ki buna kutupluluk denir (Waltz, 1988: 18).

Tarih boyunca güç, uluslararası arenada tek kutuplu, iki kutuplu ve çok kutuplu olmak üzere üç sisteme bölünmüştür. Bahsedilen sistemleri birbirinden ayırt edecek kriterler net parametrelerden yoksundur. Bununla birlikte, söz konusu sistemler esasen askeri ve ekonomik gücün yanı sıra jeopolitik yayılma ile bağlantılıdır. Bu farklı sistemler, temel olarak iktidarı ele geçirmek için rekabet eden güçlü devletlerin sayısını ve hiyerarşik ilişkilerini yansıtmaktadır. Tek kutuplu bir sistemde tek devlet; en büyük siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel yeteneklere sahiptir. İki kutuplu sistemde ise iki tarafın güç açısından eşit olduğu varsayılmaktadır. İki kutuplu sistem, sistemde en güçlü olarak değerlendirilen her tarafın diğerine karşı otorite üstünlüğüne sahip olmaya çalışması sebebiyle, kutuplar arasındaki güçlerin birbirine yakın miktara ulaşması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu iki kutuplu iki tarafın güç bakımından hemen hemen eşit olduğu anlamına gelmektedir. Son olarak birçok devletin askeri ve ekonomik güç dağılımı ve

jeopolitik yayılma açısından etkin olduğu sisteme çok kutuplu sistem denir (Waltz, 1988: 18).

1.3.1. Uluslararası İlişkilerde Kutupluluk

Kutupluluk kavramıyla ilgili uluslararası ilişkilerde en önemli çalışmalar klasik realizm ve neorealizm teorilerinin içinden çıkmıştır.

Klasik realizm yaklaşımının başında gelen Hans Morgenthau gücü tanımlarken temel strateji olarak güç dengesi terimini benimsemektedir. Ona göre, uluslararası sistemin ana aktörü olan devletler ulusal çıkarlarını maksimize etmek için gücünü makimize etmeye giderler. Devletlerin izledikleri politikalar, aralarında hiyerarşik bir güç yapısının kurulmasına yol açmaktadır. Bu hiyerarşik yapı, aktörlerin karşılıklı ilişkilerinde bir güç dengesi çerçevesinde gerçekleştirilmektedir (TUIÇ Akademi, 2014). Hans Morgenthau'a göre güç dengesi devletlerarasında bir rekabet yaratır. Ona göre, devletler tek bir devletin uluslararası hiyerarşiye tek başına liderlik etmesine engel olmak için çaba sarf ederler. Bu çabaların sonucunda hiçbir devlet tek başına sisteme egemen olamayacaktır ((Morgenthau, 1948: 143). Morgenthau'a göre devletler güç dengesini kurmak için şu yöntemlere başvurur; böl ve yönet, silahlanma, toprak paylaşımı ve ittifak oluşturmadır (Britannica, 2008). Morgenthau kutupluluğu net bir şekilde ele almamıştır. Ancak güç dengesinin sonunda oluşan kutupluluk Morgenthau'nun görüşüne göre bir devlet veya bir grup devletin çıkarlarını ve sistemin güç dengesini korumak için başka bir devlet veya grup devlete karşı izledikleri çabanın sonucunda birkaç kutup ortaya çıkar. Morgenthau'nun kutupluluğu güç kaynaklarını elde etme, kapasite, kabiliyet ve sert yöntemlere (böl ve yönet, silahlanma, toprak paylaşımı ve ittifak oluşturma) bağlıdır.

Diğer yandan, düşünür Kenneth Waltz, uluslararası ilişkilerde kutupluluk kavramını en iyi koordine eden kişiydi. Waltz aynı zamanda neorealizm veya yapısal realizm teorisini ortaya çıkararak, uluslararası ilişkilerde önemli bir kavramsal ve bilişsel kutupluluk tabanı oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. Waltz kutupluluk kavramını; güç kavramından, kaynaklarından ve biçimlerinden ayırmaktadır. Devletlerin uluslararası arenadaki rollerine ek olarak, gücün ve ülkeler arası ilişkilerin şeklinin kutupluluk kavramını tanımlayan birincil faktörler olduğuna işaret etmektedir (Waltz, 1993: 50-51).

1960'lı yıllar ile birlikte uluslararası ilişkilerde yaşanan değişimlerin etkisiyle birlikte daha fazla önem kazanan yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımların çoğu, özellikle yapısalcılık, dönemin hâkim teorisi klasik realizmin eleştirilmesine sebep olmuştur (Aydın ve Bakıncak, 2016: 97). Bu eleştirileri göz önünde bulundurup ders çıkaran Waltz gibi yazarlar yapısalcı görüşün etkinlik kazanmasını sağlamışlardır. Yapısalcı realizm ya da neorealizm olarak isimlendirilen yeni yaklaşım devletlerin içinde yer aldığı uluslararası sistemin yapısının kısıtlayıcı etkisini açığa çıkarmak için uluslararası ilişkilerin aktörlerin karakterlerine veya birbirleriyle etkileşimlerinin doğasına dayanan bir sistem olduğunu ileri sürmüştür (Waltz, 1993: 56).

Yapısalcı realizmi teorisinin temelini inşa eden Waltz'a göre uluslararası ilişkileri ve belli devletlerarasında ilişkileri anlamak için şu soruları sormak lazım gelmektedir; Devletler birbirleriyle nasıl ilişkilidir? Uluslararası sistemde siyasal işlevler nasıl tahsis edilir? Güç ve kapasite nasıl dağılır? (Waltz, 1993: 56). Bu soruları soran Waltz birinci soruya cevaben uluslararası ilişkilerde hâkim olan ilkenin hiyerarşi ve anarşi olduğuna işaret etmektedir. Waltz'a göre uluslararası sistemdeki birimler ya iktidar ve hâkimiyet arayışındadır ya da değildir. İkinci soru ise şöyle cevaplanmıştır: *“Uluslararası ilişkilere hâkim olan diğer ilke işlevlerin farklılaşması ilkesidir”*. Bu ilkede uluslararası sistem bir devletler topluluğu olarak düşünülmekte ve devletler uluslararası sistemin birer birimi olarak görülmektedir. Bu birimler de teorik olarak birbirinden farklı görülmemektedir. Ancak aralarında kaynakların, nüfuzun ve coğrafi özelliklerin dağılımı ve karakteristik konularda farklılıklar bulunmaktadır (Waltz, 2002: 35). Kaynaklar dağılımına göre işlevsel farklılıkların çerçevesinde şekillenen uluslararası sistemde yer alan devletlerarasındaki farklılık güç ve yeteneklerin dağılımı yani kapasite dağılımı açısından belirginlik göstermektedir. Bu sistemdeki farklılaşma ise sistemde yer alan süper ve büyük güçlerin değişen yetenekleri ve kaderleri ile ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle uluslararası sistem, büyük güçlerin sayısına yani sistemin kutupluluğuna göre değişmektedir (Waltz, 2002: 40). Aslında Waltz, Morgenthau'nun görüşünden çok fazla uzaklaşmadı. Zira o da kutupluğun ortaya çıkması süper ve büyük devletlerin yetenekleri ve kapasitelerinin yanı sıra güç dağılımına bağlamıştır. Waltz'un Morgenthau'den farkı; Morgenthau kutupluluğun oluşması devletlerin çıkar koruma iradesine bağlarken Waltz kutupluluğu devletlerle arasındaki ilişkiler ve uluslararası sistemin yapısı ya da şekline bağlamıştır.

1.3.1.1. Tek Kutuplu Sistem

Bir sistemin tek kutuplu olarak adlandırılması için, tek bir devletin uluslararası sistemde başat güç konumunda olması ve gücünü ile dinamiklerini kullanarak tek başına uluslararası ilişkilerde nüfusun büyüklüğü ve işlevselliği, kaynakları etkin bir şekilde işleyebilme yeteneği, ekonomik ve askeri güç ile örgütsel yeterlilik konusunda ve jeopolitik nüfuz alanında ileri düzeyli olması gerekmektedir. Bu sistemdeki güç, askeri, ekonomik, sosyal, kültürel gibi birçok alanda, elinde bulunduğu devlet tarafından etkili bir biçimde kullanılır. Egemen güç, diğer devletlerin, kendi istediği gibi hareket etmesini isteyebilir veya buna zorlayabilir (Aydın ve Bakıncak, 2016: 100-101).

Bu hususta işaret edilmesi gereken nokta tek kutupluluk ile hegemonya arasındaki farktır. Hegemonya, sistem içerisindeki aktörlerin, siyasi ilişkilerinde, birbirlerini etkileme kapasitesidir. Bir devletin hegemonik ya da başat güç sahibi olması için, maddi güce sahip olması yetmez. Hem maddi güce sahip olacak hem de bu güçle ve diğer güç şekilleriyle sistemde yer alan devletlerin çoğunu etkileme gücüne haiz olacaktır. Bundan yola çıkarak tek kutupluluğun maddi gücün dağılımına ilişkin olduğuna işaret edilebilir ve tek kutupluluk sisteminde diğer aktörlerin tek bir aktörün gölgesinde tamamen tabi hareket etmezler. Bu güçler nisbi bir şekilde manevra yapabilirler. Ancak davranışları başat devletin istemediği fiili zorlayamaz (Wohlforth, 2009: 28, 57).

1.3.1.2. İki Kutuplu Sistem

İki kutuplu bir sistemden bahsedebilmek için uluslararası sistemde iki süper güç vardır. Diğer devletler bu iki süper gücün etrafında toplanırlar. Bu iki süper gücün birbiriyle çatışma ihtimalinin olması gerekmektedir. Etraflarında toplanan devletlerin güvenlik kaygısı içinde olması gerekmektedir. Bu sistem iki başat gücün hegemonya yarışması sistemi dengeler. 1945 yılından 1991 yılına kadar devam eden Soğuk Savaş bunun tipik örneğidir (İşyar, 2013: 345).

İki kutuplu sistemde güvenlik ikileminden dolayı iki kutup sürekli bir silah yarışı içindedir. Silahlanma yarışı nükleer silah seviyesine kadar varabilir. Ancak yine iki kutuplu sistem diğer sistemlere göre daha istikrarlıdır. Bunun nedenleri; bütün güçler iki süper güç etrafından toplanır, böylece bölgesel karışıklıklar azalır. Güç dengesini kuran iki süper güç arasında yüksek bir caydırıcılık seviyesi mevcuttur ve biliyorlar ki olası bir savaş durumunda altından kalkılamayacağı ağır bir hasar olacaktır. Bu sistem çok

açıktır; bir tehdit oluştuğu zaman hemen sistemin diğer aktörleri tarafından algılanır. İki kutuptan lider olan iki süper güç ekonomik olarak kendi kendilerine yetebilmektedir. Kutup içindeki devletler kolektif-mutlak bir çıkarın peşindedir; bu da ikili çatışmaları çok alt bir seviyeye indirir. Son olarak bu sistemde sadece iki süper güç bulunduğundan dolayı devletlerin yanlış hesap yapma olasılığı azdır (Aydın ve Bakıncak, 2016: 100).

Bu teorik anlatımın çerçevesinde daha sonra Türkiye ile BAE'nin karşılıklı tehdit dengesini kurmaya yönelmelerini, konjonktürünü ve faktörlerini belirlemek için çok yardımcı olacak şu hipotez *“İki ile tek kutuplu sistem orta ölçekli büyüklükte ve küçük devletler arasındaki tehditleri azaltır”* çıkarılmıştır.

1.3.1.3. Çok Kutuplu Sistem

Bu sistemde hiçbir devletin üstünlüğü söz konusu değildir. Devletlerden biri sisteme egemen olmak istediğinde, sisteme egemen olmak isteyen devlet diğer devletler tarafından dengelenir hatta baskılanır. Kısaca, bu sistemde uluslararası ya da bölgesel çapta ikiden fazla gücün olduğu bir yapıdan bahsedilmektedir (Aydın ve Bakıncak, 2016: 100).

Çok kutuplu sistemde büyük olarak değerlendirilen ya da bir belli bir ittifak çerçevesinde olan devletlerin güçleri neredeyse denktir. Çok kutupluluk sisteminde güç dengesi ve istikrar her zaman kurulmuş olmayabilir. Bu nedenle çok kutuplu sistem ikiye ayrılır (Mearsheimer, 2001: 44):

- *Dengesiz Çok Kutupluluk:* Bu sistemde başat devletlerin güçleri birbirinden farklıdır. Bu nedenle büyük ya da başat güç olarak değerlendirilen güçlerin biri diğer güçlere göre daha güçlü görüldüğünde diğer güçler bir hegemonya arayışına girmektedir. Bu sistemde güvenliği sağlama mekanizması yoktur. Bu sistemde mutlak değil nisbi çıkar hesabı döner. Bu bağlamda *“Alternatif güçler ya da hiyerarşik düzenlerin sayısının artması, devletlere dış politikalarında otonomi arttırma fırsatını tanır, rekabet ortamını yoğunlaştırır ve dolayısıyla tehdit dengesi etkisini daha çok gösterir. Bu ortamda sadece büyük ölçekli devletler değil orta ve küçük ölçekli devletler de rekabet içinde rol oynamaktadırlar”* şeklindeki hipotez bahsi geçen teorik anlatımla bağlantısını göstermektedir. Bu hipotez 2011 sonrası Türkiye ile BAE arasında yoğunlaşan rekabetin ortaya çıktığı ortamla bağlantılı olacaktır.

- *Dengeli ya da Dengelenmiş Sistem:* Bu sistemde mevcut başat güçler birbirlerine üstünlük kuramamaktadır. Bu sistemdeki devletler güç açısından birbirlerine yakındır. Bu yapıda, güvenlik, istikrar ve güç sistemleri kolay bir şekilde kontrol edilebilmektedir.

Son olarak, bu sistemde devletlerin herhangi bir hatalı davranışı kutuplar içinde veya dışında diğer devletlerin ve kutupların davranışlarını etkileyebilmektedir. Çünkü bu sistemde çoğu devletler birbirlerine birçok sebepten dolayı bağlı ve bağımlıdır. Çok kutuplu sistemde güçlü devletlerin dışında kalan orta ölçekli ve küçük devletler büyük devletlerarasında yaşanan güç mücadelesinden yararlanarak kendilerine özerk-otonom bir hareket-manevra alanı yaratabilirler. Bu durum sistemdeki ya da belli bir bölgedeki güçlü ve aktif devletlerin sayısının artmasına yol açabilir. Bunun sonucunda da karışıklık ve istikrarsızlık durumu ortaya çıkabilir (Aydın ve Bakıncak, 2016: 99). Aslında son nokta tezimizin temeli oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi çok kutuplu bir sistem olduğu zaman sistemin orta ölçekli ve küçük devletlerin manevra alanı genişleyebilir. Bundan yola çıkarak Türkiye ve BAE'nin nasıl çok kutuplu sistemden faydalanarak özellikle Ortadoğu bölgesinde bir rekabet içine girdikleri hususu incelenecektir.

1.3.2. Ortadoğu Bölgesinde 2011 Yılı Sonrası Kutupluluk Tartışmaları

Bölgesel ilişkilerdeki kutuplaşmadan bahsederken, Ortadoğu, Karadeniz Havzası, Kafkasya, Balkan, Orta Asya bölgesi gibi belirli bölgelere işaret edilmektedir. Araştırmalar ekseninde, Türkiye ve BAE aktörlerinin etkili olduğu Ortadoğu bölgesi ve yakın çevresine odaklanılacaktır.

Ortadoğu terimi, Amerikan jeopolitik-kültürel terimidir. Terim, ABD Donanması stratejisti-uzmanı Alfred Thayer Mahan'ın ilk olarak 1902 tarihli yazılarında yer almıştır. Ortadoğu terimi önermesinin amacı, Arap bölgesinin “Bilâdü’ş-Şâm” veya “El-Maşrik El-Arabî” gibi tarihi isimlerle anılmasından kaçınmaktı. Ortadoğu terimi Sudan, Mısır, Afrika Boynuzu'ndan Basra Körfezi'ne, Türkiye ve İran'dan Pakistan ve Afganistan'a ve kuzeyde Mağrip ülkelerinden, Atlantik Okyanusu'na kadar olan bölgeleri kapsamaktadır (Desouki, 2009: 34-35).

Şekil 1. Ortadoğu Haritası

Kaynak: Desouki, 2009: 34-35.

Bölgesel ilişkilerdeki kutupluluk denklemi, uluslararası sistemdeki kutupluluk denklemine tabidir. I. Dünya Savaşı öncesinde uluslararası sistemin çok kutupluluğa dayanmasıyla, Avrupa kıtasında bölgesel kutuplar çoğalmış ve bu birçok sömürgeci Avrupalı devletin Ortadoğu'nun ülkelerinde jeopolitik faaliyet göstermesine sebep olmuştur. Ancak uluslararası denklem iki kutuplu bir denkleme dönüştüğünde, bölgesel kutuplaşmada iki kutupluluk denklemine göre ortaya çıkmıştır. Ardından bazı ülkeler Amerika Birleşik Devletleri liderliğinde batının gölgesi altına ve bazıları da Sovyetler Birliği liderliğinde doğunun gölgesi altına girmiştir. Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu bölgesinde SSCB kutbuna yakın Irak, Suriye, Güney Yemen ve Libya ile Batı'dan yana olan Türkiye ve İsrail gibi güçlü bölgesel kutuplar ortaya çıkmıştır (Alrantisi, 2021: 105).

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, başta Irak, Suriye ve Libya olmak üzere onun gölgesine sığınan ülkeler koruyucu müttefiklerini kaybetmişlerdir. 2003'te Saddam Hüseyin rejiminin ortadan kaldırılmasıyla Irak gücü dengelenmiştir. Böylece Suriye'nin doğu sırtı ABD'ye karşı savunmasız kalmıştır. Libya ise ABD'ye yanaşma sürecine girmeye mecbur hale gelmiştir. ABD'ye yanaşmayan Suriye, ABD'nin Irak ve Afganistan'da terörle mücadeleye girişmesiyle beraber hegemonyasının hızla gerilemesinden yararlanarak Rusya Federasyonu ile iş birliğini güçlendirme yolunu izlemiştir. Ancak 2011 sonrası iç karışıklık olaylarıyla boğuşan Suriye'nin zayıf düşmesinden sonra çevresinde büyük bir otorite boşluğu yaratmıştır. Bu boşluk sadece Suriye'nin etrafıyla sınırlı kalmadı. Libya, Yemen ve daha sonrasında, 2019 yılında,

Sudan’da meydana gelen rejim liderlerinin devrilmesiyle Ortadoğu büyük bir kargaşaya teslim olmuştur (Alamy, 2021).

Son dönemde ABD’nin kurumları açısından stratejik önemini bir nebze yitiren Ortadoğu Bölgesi, Rusya ve Çin, İngiltere, Fransa ve Hatta Hindistan’ın nüfuzunun artmasına tanıklık etmektedir. Çin’in diğer bölgelerdeki yükselişi, Amerikan kurumlarının dikkatini başka jeopolitik alanlara çekmeye başladı. Zira Çin’in bazı bölgelerdeki jeopolitik nüfuzu ABD’nin uluslararası ekonomik hâkimiyet düzenine tehdit oluşturmaktadır. Pasifik Okyanusu ve Güney Çin Denizi’ndeki Çin etkisini “kuşatma ve çevreleme” stratejisini uygulamaya yönelik bir Amerikan eğilimi gözlemlenmektedir. Zira bu bölgelerde büyük miktarlarda doğal gaz rezervleri ve ticaret yolları bulunmaktadır. Özellikle Malakka Boğazı’nda, ABD’nin nüfuzu nisbeten Çin’den daha üstündür. Küreselleşme çağı, ülkeler arasındaki karmaşık ekonomik alışveriş ve rant kaynaklarının öneminin artması askeri gücün de öneminin azalmasına yol açmaktadır. Bu da ekonomik gücün lehine olmuştur. ABD ise bahsedilen bölgelerdeki Çin’e karşı üstünlüğünü doğal olarak kaybetmek istememektedir (Alamy, 2021).

ABD’nin Ortadoğu’daki göreceli izolasyonu, Rusya, Fransa ve İngiltere gibi büyük güçlerin daha geniş çapta ortaya çıkmasına ve dengesiz bir şekilde yayılmasına yol açmıştır. Bu da Ortadoğu bölgesinde çok kutuplu bir sistemin hâkim olmasına neden olmuştur. Nüfuzu ve manevra alanları artan bölgesel güçlere, Türkiye, İsrail, Suudi Arabistan ve İran; küçük güçlere de Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar örnek olarak verilebilir. Bu devletler Ortadoğu bölgesinin denkleminde etkili olmalarını ve somut bir rol oynamalarını garanti eden stratejiler geliştirmeye çalışmaktadırlar. Uluslararası kutupluluğun göreceli artışının ortaya çıkması neticesinde bölgesel denklemin çok kutupluluk denklemine yönelimini pekiştirmiştir (BBC News, 2019).

Türkiye ile bazı Ortadoğu ülkeleri arasındaki uyumluluk ve ihtilaf durumunun aksine, Ortadoğu bölgesindeki Türkiye-Birleşik Arap Emirlikleri ilişkilerinde çeşitli faktörlere bağlı olarak keskin bir rekabet ortaya çıkmış olup bu rekabet nisbi bir jeopolitik-askeri kutuplaşmaya dönüşmüştür. Çalışmamız da iki ülkenin 2011 öncesi ve sonrası ilişkileri karşılaştırılarak incelenmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda, 2011 sonrası Ortadoğu’da değişen güç dengesi ve dolayısı ile kutupluluk düzeninde anarşi görülmeye

başlamaktadır. Anarşinin görüldüğü sistemde başat devletlerin güçleri güç ve nüfuz açısından birbirinden farklıdır. Bu farklılık yüzünden güvenliği sağlama mekanizması değil çıkar çatışmasının sebep olduğu anarşik bir düzen ortaya çıkmaktadır. Bu düzende büyük güçlerin rekabetinin kızıştığı ve dönem dönem azaldığı için küçük ve orta ölçekli güçlerin toplam güç artırma ve çıkar elde etme faaliyetleri artmaktadır. Bu denklemin sonucunda artan tehditler bazı devletler -BAE gibi- için beka sorunu haline gelmiştir. Walt'un belirttiği gibi tehdit algılaması ile birlikte statükoyu koruma hedefini taşıyan devletler de güvenlik fikrini çıkar yerine artan tehditlere bağlayıp tehdit gördükleri devletlerin davranışlarına karşı hem dengeleme hem peşine takılma stratejilerine başvurmuştur. Yine Walt'un belirttiği gibi tehdit dengesi askeri yeteneklerde farklılık olsa bile oluşur. Walt'un tehdit denge teorisinden çıkan sonuç olarak, ülkeler arasında ortaya çıkan karşılıklı tehditler, yakın coğrafyada bir tehdit hiyerarşisi oluşturabilir ve devletleri birbirlerini kuşatma eğilimine yönlendirir. Ancak saldırgan bir niyet olmadığı sürece, devletler ittifak ve anlaşma yolunu tercih ederler. Bunun ışığında, Türkiye ile BAE arasında 2011 sonrası oluşan tehdit dengesinin, Ortadoğu bölgesinde değişen güç dengesi ve kutupluluk denklemini incelemeyi tespit edilmesi zordur. Bu nedenle kutupluluk terimi ve onunla ilgili olan unsurlar ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

BÖLÜM 2: HİYERARŞİK KONUM BAĞLAMINDA TÜRKİYE-BAE VE TARİHİ KONJONKTÜR AÇISINDAN İKİ TARAFIN İLİŞKİLERİNİN SEYRİ (1971-2011)

II. Dünya Savaşı sonrası sanılanın aksine bütün küçük devletler bağımsızlığını hemen kazanmamıştır. Birçok küçük devlet, özellikle Ortadoğu bölgesinde sömürgeci kuvvetlerin siyasi ve askeri vesayeti altında kalmıştır. O dönemde devam eden sömürgecilik bazı küçük ülkelerde sömürgecinin yegane rağbetinden dolayı değil küçük ülkelerin isteği üzerine devam etmiştir. Özellikle, küçük devletler ihtiyaç duyduğu güvenlik sağlama ya da koruma karşılığında dış politikalarındaki egemenlik haklarının bir kısmını sömürgeci kuvvetlere devretmişlerdir. Körfez ülkeleri, ortaya çıkan tehditlere karşı ilk olarak bölgesel devletlerle iş birliği yaparak dengeleme stratejisini benimsemişlerdir. Daha sonra, ABD liderliğinde kurulan Batı Bloğu hiyerarşik düzenine dahil olan Körfez ülkeleri, ekonomi ve/veya güvenlik politikaları üzerindeki egemenlik haklarının bir kısmını ya da önemli ölçüde tamamını bu bloğa devretmiş ve peşine takılma stratejisine yönelmişlerdir. SSCB'nin ideolojik yayılma politikası ve keza 1979 yılındaki devrimden sonra kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin mezhepsel yayılma politikasından dolayı ortaya çıkan tehdit bu küçük ülkeleri kaygıya sürükleyen başat unsurlardan bazılarıdır (Al-Ruhani, 2020: 296).

Körfezdeki bazı Arap ülkeleri; BAE dahil, bağımsızlıklarını kazanmadan önce İngiltere'nin vesayeti altındaydı. 70'lerin başında Körfezi terk etmeye çalışan İngiltere bu küçük devletlerin askeri üs kurması talebiyle karşı karşıya kaldı. Ancak tamamen çekilmekte kararlı olan İngiltere o ülkeleri güvenlik sorunuyla karşı karşıya bıraktı. Bahsi geçen küçük devletlerden olan BAE 70'li yıllarda devletin siyasi, askeri ve ekonomik sistemini kurmaya çalışırken 1971 yılında İran ona (BAE'ye) ait olan üç ada işgal etti. İşgalin ardından 1979 yılında ise İran Devrimi patlak verdi. Şii eksenli olan bu devrim BAE'yi coğrafi yakınlık hasebiyle büyük bir güvenlik endişesine soktu. O dönemde siyasi ve ekonomik krizlerle boğuşan Batı'nın büyük devletlerinin BAE'nin ittifak taleplerine sıcak bakmadıkları ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine BAE bölgesel devletlerle iş birliğine yönelip SSCB ve İran tehdidine karşı dengeleme stratejisini benimsedi. Bu devletlerin başına Türkiye geldi (Mawlana, 2021).

1984 yılında BAE lideri Şeyh Zayid bin Abdullah Al Nahyan Ankara'yı ziyaret ederek BAE'den Türkiye'ye üst düzey ilk tarihi ziyaretini dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kenan Evran ile bir araya gelerek gerçekleştirdi. Bir sonraki yılda BAE'ye iade-i ziyarette bulunan Türkiye Cumhuriyeti Başkanı Kenan Evren Türkiye ile BAE arasında üst düzeyli siyasi, ekonomik ve askeri anlaşmaların imzalanmasını sağladı. Bu anlaşmaların sayesinde Türkiye BAE'ye askeri ekipman tedarik etti (Gül, 2021). Bu anlatımın bağlamında şu temel soru öne çıkmaktadır: 1980'lerde ilişkileri o kadar gelişmiş iki devletin nasıl oluyor da daha sonrasında birbirlerinden uzaklaşıyor? İki devleti birbirinden uzaklaştıran faktörler nelerdir? Bu faktörler ne zaman ve nasıl ortaya çıktı?

Bu bölümde sorulun soruların yanıtları daha önce belirtilen Kenneth Waltz ve sonrasında Stephen Walt'un çalışmaları ile uluslararası ilişkiler literatüründe büyük önem kazanmış uluslararası sistemin güç hiyerarşi ve yapısallığı, tehdit dengesi ve güç dengesi yaklaşımlarına başvurarak ortaya koyulacaktır. Bunu yaparken Kenneth Waltz'un önemli bir katkısı olan nisbi kazanç-mutlak kazanç⁷ yaklaşımının Türkiye ile BAE arasındaki 2011 öncesi ilişkilerde varlığının olup olmadığı test edilecektir. Bu bağlamda uluslararası sistemde mevcut olan kutupluluk düzeni, jeopolitik denklem ve küçük ile orta ölçekli güce sahip devletlerin teorik kriterleri bağlamında Türkiye ve BAE arasında ilişkinin nasıl başladığı ve BAE'nin o dönemde mevcut olan iki kutuplu ve jeopolitik denklemin etkileri ve tehditlerinden dolayı Türkiye ile ortak tehditlere karşı nasıl bir gelişmiş mutlak kazanç ilişkisi kurduğu ilk bölümde verilen teorik çerçevenin argümanlarına dayanılarak ortaya koyulacaktır. Daha sonrasında iki tarafı birbirinden gitgide uzaklaştırmaya sebep olan faktörler ve gelişmeler incelenecektir. Ayrıca, özellikle kişilerin (liderlerin) karakteristik yönlerinin iki ülke arasındaki ilişkileri nasıl etkilediği dikkatli bir şekilde araştırılacaktır.

⁷ Neorealizm teorisinin babası olarak tanınan Kenneth Waltz'ın ortaya attığı mutlak ile nisbi kazanç yaklaşımı uluslararası sistemin anarşik bir sistem olduğuna işaret eder. Bu yaklaşım devletin temel amacının güç elde edip hayatta kalma olduğunu inkar etmez. Waltz, uluslararası ilişkiler disiplininde önemli bir yeri olan neoliberalizmden esinlendiği mutlak kazanç yaklaşımına göre; devletler ortak çıkarları için bir araya gelip müşterek bir şekilde maksimize edebilirler. Ancak Waltz bu yaklaşımı ele alırken uluslararası sistemde anarşinin daim olacağı noktasını vurgulayıp "mutlak kazanç çerçevesinde bulunan devletler belli bir ortak amaç gerçekleştirmek için geçici bir ortaklık içinde bulunurlar" şeklinde bir eleştiri ileri sürer. Waltz'a göre, devletler mutlak kazancı gerçekleştirirken ya da gerçekleştirdikten sonra nisbi kazanç yaklaşımına dönmektedirler. Nisbi kazanç ise; devletin kendi çıkarını düşünür diğer devletlere göre üstün bir konumda olmaya çalışır (Waltz, 1979: 130-150).

Sorulan sorulara özetle cevabı jeopolitik denklem ve uluslararası sisteme hakim olan kutupluluğun değişime yönelmesinde yatmaktadır. Bu yönelmeden dolayı tehdit dengesi de değişime uğramıştır. Jeopolitik denklemin değişim göstermeye başladığı 1990 yılının başında 2. Körfez Savaşı patlak verdikten sonra o dönemin Türkiye Başbakanı Turgut Özal savaşı fırsat görerek Ortadoğu'ya konuşlanmayı hedeflemesi üzerine ABD'den yana tavır alıp Türkiye'nin jeopolitik konumunu ve önemini güçlendirip Kuzey Irak'ta bulunan PKK'ya sağlam bir darbe vurmayı amaçladı. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Özal'ın planına sıcak bakmaması üzerinden Türkiye'nin Ortadoğu'daki nüfuzu geriledi ve onun yerine Batı güçlerinin; özellikle ABD, Fransa ve İngiltere'nin, nüfuzu arttı. Bu gelişmelerden sonra Kuzey Irak'ta PKK'nin artan konuşlanması ve terör eylemleri Türkiye'yi Ortadoğu bölgesinden daha da fazla uzaklaştırdı. Bu gelişmeler doğal olarak BAE ile Türkiye arasında siyasi ve askeri iş birliğini kötü etkiledi (Pusane, 2017: 43). Bu dönemden sonra BAE, algıladığı tehditlere karşı Türkiye ve onun gibi bölgesel güçler ile ittifak kurarak izlediği dengeleme stratejisinin yetersiz olduğunu fark edip büyük güçlerin peşine takılma stratejisinin daha faal olacağı fikrine kapıldı. SSCB'nin çöküşünden sonra değişen güç dengesi ve kutupluluk denklemi BAE'yi rahatlatmayıp aksine çoğalan tehditlerden dolayı ABD ve Fransa gibi büyük güçlerin peşine takılma stratejisini geliştirmeye yönelmiştir. Ortadoğu'da yükselen anarşi emareleri ve ortaya çıkan tehdit hiyerarşisi BAE'ye beka kaygısı yaşatmıştır (Diab, 2022).

1990'lar boyunca Türkiye'de koalisyon hükümetlerinin arda ardına gelip geçmesi ve daha sonrasında 28 Şubat 1997 tarihinde meydana gelen “*Postmodern Darbe*”, Türkiye'yi Ortadoğu bölgesinden somut ve büyük bir şekilde uzaklaştırdı (Menek, 2016: 142-145). O dönemde Türkiye'nin İsrail'e askeri olarak yaklaşması Ortadoğu ülkeleriyle olan son ipini koparmıştır (El-Din, 1997: 254)

2000'li yılların başında NATO ile birlikte Afganistan'da asker konuşlandıran BAE iktidardaki yeni neslin teveccühünü gösterdi. O dönemde 1993 yılında BAE'de etkili bir hava kuvvetleri subayı konumunda olan Muhammed Bin Zayid, BAE'yi Batı'ya daha yakın ve kapsamlı bir hale getirdi. Bunun emaresi açıkça 2004 yılında İstanbul'da meydana gelen NATO zirvesinde görüldü. O zirvede Türkiye liderliğinde NATO ile körfez ülkeleri arasında güçlü askeri ve siyasi bir iş birliği girişimi öne atıldı. Bu iş birliğine Suudi Arabistan ve Umman hiç dahil olmamışken BAE katılan ülkeler arasında en son ülke oldu. Katıldığı halde BAE ile Türkiye arasında somut ya da güçlü

bir siyasi ya da askeri iş birliği görülmedi. BAE, Türkiye’den az sayıda bazı askeri teçhizat aldı (North Atlantic Treaty Organization (NATO, 2021).

Bu gelişmeler olurken iki taraf arasında herhangi bir gerginlik yaşanmadı. Aksine, BAE 30 Mayıs 2005 tarihinde Türkiye ile Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi arasında imzalanan kurumsal çerçeve anlaşmasının imzalanmasını desteklemiştir. Ayrıca, BAE Türkiye ile olan ekonomik ilişkileri en yüksek seviyeye yükseltmek için 15 Şubat 2008 tarihinde karma ekonomi anlaşmasını imzaladı ve bunun sayesinde iki ülke arasında olan karşılıklı ticaret hacmi yüzde 60 artarak 2008 yılının sonunda 11.9 milyar dolara ulaştı (Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi, 2008). İki taraf arasında bir gerginliğinin yaşanmaması, her iki tarafın müttefiki olduğu ABD’nin liderliğinde kurulan tek kutuplu düzenin kurallarına bağlıdır. Bu gelişmeler gösterdi ki Türkiye ve BAE 2011 öncesi ilişkilerini ABD liderliğinde kurulan koalisyonun peşine takılıp mutlak kazanç çerçevesinde tutmaya çalışmışlardır.

Türkiye ve BAE'nin 1983-2011 arasındaki ilişkilerin ve sonrasında ortaya çıkan karşılıklı tehdit dengesinin anlaşılması için, bu ülkelerin güç kategorisi ve uluslararası sistemdeki konumlarını değerlendirmek önemlidir. Bu dönemde Türkiye ve BAE'nin ilişkileri, çeşitli faktörlerin etkisiyle şekillenmiştir. Son yıllarda ortaya çıkan çok kutuplu sistemde ise, her iki ülkenin birbirlerine yönelik tutumları da değişmiştir. Bu değişimlerin analizi, uluslararası sistemin hiyerarşisi ve güç dengeleri açısından yapılmalıdır.

2.1. Orta Ölçekli ve Bölgesel Güç Olarak Türkiye

BAE, 1983 yılında Türkiye’de büyükelçiliğini açtığında o dönemki Türkiye 1990’ların sonuna kadar bölgesel bir güç olarak değerlendirilmemekteydi. Nitekim bu yıllar materyal kapasite (nüfus, askeri güç, uluslararası siyasetteki rol ve katılım gibi) ve dönemin iktidarlarının politik vizyonlar açısından Türkiye daha çok orta ölçekli bir devlet olarak tanımlanmaktaydı. Ayrıca bölgesel bir güç olarak tanınma konusunda da zorluk yaşamaktaydı çünkü bölgedeki diğer devletlerle kıyaslandığında Türkiye bu dönemde uluslararası ve bölgesel siyasette bugünkü kadar aktif bir rol oynamamış ve diğer aktörlerce bugünkü gibi tanınmış bir pozisyona ulaşmamıştır. Ancak 2011 yılından sonra Türkiye, Ortadoğu’da sadece diplomatik düzeyde değil, popüler alanda da yumuşak gücü çevre bölgesinde hissettirmiştir. Çeşitli alanlarda ana aktör olarak öne

çıkmiştir. Türkiye bu rolü, devrim sürecine giren bölge halklarına karşı, kendisini rol model olarak takdim etmesiyle elde etmiştir.

Türkiye bu önemli rolü, ülke içerisinde gösterdiği gelişme çabalarının ardından elde etmiştir. Bu doğrultuda aktif diplomatik hamleler yapmıştır. NATO üyeliği, güçlü diplomatik ilişkileri ve Avrupa Birliği ile güçlü ilişkileri bunu desteklemiştir. Bu ilişkiler Türkiye'ye Ortadoğu'daki dış politikada özgün bir kimlik kazandırmıştır. Bu rolü, onu hiyerarşi ve işlevsellik açısından önemli bölgesel bir devlet haline getirmiştir.

Türk dizileri ve Türkiye'den yardım kuruluşlarının faaliyetleri, Türkiye'nin yumuşak gücü perspektifi ile Ortadoğu'daki çoğu eve ulaşmıştır. Yapısal bağlama gelince, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kişiliği ve hitabeti bölge halklarının gönlünde güçlü bir şekilde yer almıştır.

Türkiye'nin dış politika aktifliği 2020 yılına gelince, artık sadece Ortadoğu bölgesiyle sınırlı kalmadı. Türkiye'nin Kafkasya'da güvenlik ve diplomasi alanındaki aktif ve somut faaliyetleri de hissedilir hale gelmeye başladı. Artık Suriye, Libya ve Azerbaycan gibi krizlerin çözümü için Türkiye'nin olmadığı bir masadan çözümün çıkması imkânsız hâle gelmiştir. Bu da davranışsal perspektif açısından Türkiye'nin hem aktif bir orta ölçekli güç hem de bölgesel güç olduğunu kanıtlamıştır. Türkiye, bölgesel sorunlara ve ihtilaflara çok taraflı çözüm arayışlarına katılması, bölgesel ve uluslararası anlaşmazlıklarda çözüm tercihinin benimsemesi ve son olarak uluslararası toplum örgütlerine entegre olma ilkesini benimsemesiyle gerçek bir orta ölçekli güç olduğunu göstermiştir. Bunları yaparken uluslararası ilişkilerde belirli alanları, bölgeleri, işleri ve görevleri etkileyebilecek gücünü katılım ve ilgi kapsamını genişleterek ve diplomatik, ekonomik ve askeri yeteneklerini sunarak özellikle Ortadoğu ve Kafkasya bölgelerinde diğer devletlerin işlevsel açıdan rolüne saygı göstermesini sağlamıştır. Bu kriterler Türkiye'nin hiyerarşik olarak üstün kapasitesini ortaya çıkarmış ve orta ölçekli ile bölgesel güç konumunu pekiştirmiştir.

Sahadaki gerçeklere dayanarak, Türkiye'nin işlevsel, davranışsal, hiyerarşik ve klasik ile yapısal realizm güç kriterlerine sahip olmasıyla, özellikle Ortadoğu'da bölgesel bir devlet haline geldiğini açıkça belirtebiliriz. Türkiye'nin gücü aşağıdaki listeye göre kriterler sıralanarak incelenecektir:

2.1.1. Türkiye'nin Diplomatik Gücü

Bir devletin, bölgesel devlet olarak gücünü ölçmek için en önemli kriter yahut unsurlardan biri, diplomatik gücüdür. Bu güç, bölgesel olarak etkili bir rol oynamayı amaçlayan devletin, sahadaki organize ve etkin faaliyetlerini yansıtan temel bir ölçüdür.

Diplomatik gücü Dışışleri Bakanlığı temsil eder. Dışışleri Bakanlığı diplomatik gücün lojistik altyapısını teşkil edip devletin önde gelen gücü sayılmaktadır. Bu güç diplomasi alanında faaliyet gösteren kişilerin yeterlilikleriyle orantılı kapasite gösterir. Dışışleri ve dışışlerine bağlı kurumların yaşanan olaylar karşısında doğru kararları alması ve sonuca ulaşması öteki devletlerin dışışleri bakanlıkları ve uluslararası kurumlarıyla sağladıkları iletişimin hızı ve güvenilirliği ile alakalıdır.

Türkiye 2011 yılından 2018 yılına kadar dünya çapında 138 büyükelçilik, 86 konsolosluk ve 13 daimi temsilcilik açmasıyla diplomatik gücünü göstermiştir. Böylece Türkiye, uluslararası diplomasi alanında gösterdiği gelişim açısından dünyada beşinci sırada yer almıştır (Anadolu Ajansı, 2018a).

'TÜRKİYE EN ÇOK DIŞ TEMSİLCİLİĞİ OLAN 5. ÜLKE'

Türkiye, dış politikadaki etkinlik alanını genişleterek, dünyada en çok dış temsilciği bulunan ülkelerden biri oldu

TÜRKİYE DÜNYADA EN ÇOK DIŞ TEMSİLCİLİĞİ BULUNAN 5. ÜLKE

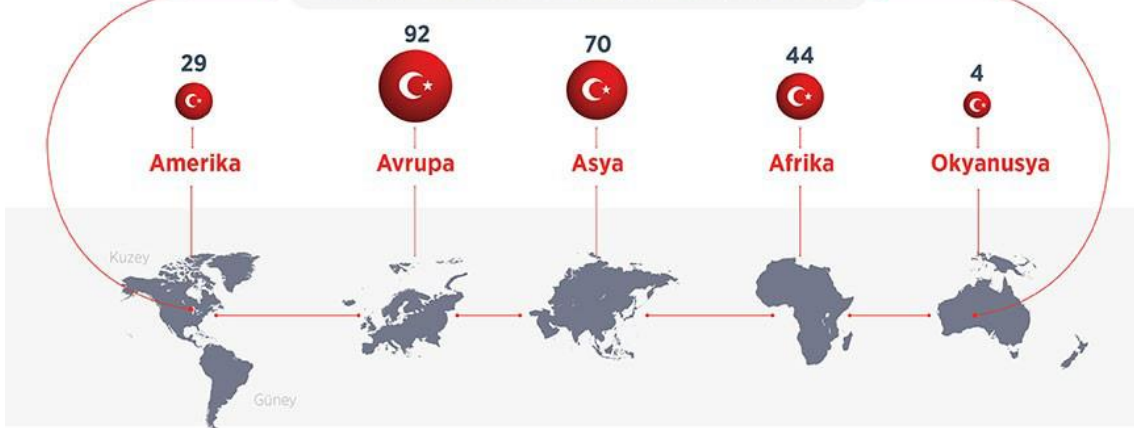
• ABD	273
• ÇİN	268
• FRANSA	266
• RUSYA	242
• TÜRKİYE	239
• JAPONYA	229
• İNGİLTERE	225
• ALMANYA	224
• BREZİLYA	221
• İSPANYA	215

TÜRKİYE'NİN
DIŞ TEMSİLCİLİK
SAYISI

239

- 138 Büyükelçilik
- 13 Daimi Temsilcilik
- 86 Başkonsolörlük
- 1 Konsolosluk ajanlığı
- 1 Ticaret ofisi

TÜRKİYE'NİN 5 KİTADA GÜÇLÜ DİPLOMASİ AĞI

Şekil 2. Türkiye'nin Diplomatik Güç Raporu

Kaynak: Anadolu Ajansı, 2018a.

Türkiye, çok sayıda diplomatik personel istihdam ederek diplomatik kabiliyetini güçlendirmiştir. Bu sayı 2017 yılı sonu itibarıyla 4 bin 506 çalışana ulaşmıştır. Bu çalışanların 1850'si diplomatlardan oluşmaktadır. Bu büyük sayı Türkiye'nin başta

kendi topraklarında olmak üzere, dünyada bölgesel-merkezi bir rol oynamaya yönelik gerçekçi eğilimini yansıtmaktadır (Anadolu Ajansı, 2018a).

Arap Baharı devrimlerinin baş göstermesiyle, Türkiye Dışışleri Bakanlığı istenen role ayak uydurmayı amaçlayan “çok boyutlu-çok kulvarlı” bir dış politika stratejisini başlattı. Bunun öncesinde 2010 yılı ortalarında TBMM’ye bir yasa tasarısı sunulduğu bilinmektedir. Bu yasa tasarısı ile Dışışleri Bakanlığı’na bağlı personel sayısına sınır konulmaması hedeflenmiştir. Böylece Dışışleri Bakanlığı için 6004 sayılı yasa çıkarılmıştır. Ankara “*diplomat ordusu*” aracılığıyla, 2011’den sonra, kendisini işlevsel, hiyerarşik ve güvenlik sahasında merkezi-bölgesel güç olarak sunmayı hedeflemiştir. Bu hedef, Türkiye’nin “*Çok boyutlu-Çok kulvarlı*” diplomatik stratejisini başlatmasıyla birlikte, somut bir değişime tanıklık eden rakamlarla ortaya çıkmaktadır (Kardaş, 2012: 43).

Bu bağlamda, 2011 yılında yaşanan olaylardan sonra, Ortadoğu Türkiye için ulusal güvenliğin tesisi çerçevesinde bir merkez haline geldi. Bu amaçla sahada hızlı bir şekilde bölgesel bir güç olarak yerini alıp bu hususlarda bölgesel ve uluslararası düzeydeki rakipleri sayılabilecek İran ve Rusya gibi ülkelere karşı sahadaki dengelerin içerisinde yer aldı. Türkiye ulusal güvenliğinin korunmasında, uluslararası destekle hızlı bir şekilde, dengeli bölgesel güç pozisyonuna ulaşmasında ve özellikle İran ve Rusya olmak üzere uluslararası toplumla rekabetinde büyük rol oynamaya çalışmıştır (Kutlay ve Dinçer, 2012: 71-74).

Bahsedilen arka planın ışığında Türkiye 2011’den sonraki süreçte Ortadoğu’da bulunan Arap ülkelerindeki diplomatik temsilci sayısı 17’ye ulaşmıştır. Bu temsilciliklerde 90 civarında diplomatik ve idari personel görev yapmaktadır. Her temsilcilikte 5 diplomatik personel bulunmaktadır. Ancak sadece 4 tanesinin Arapça konuşması dikkat çekicidir. Merkezde çalışan 122 personel, Arap ülkeleri üzerine çalışmaktayken bunların sadece 8 tanesi Arapça bilmektedir (Kutlay ve Dinçer, 2012: 71-74). Ortadoğu bölgesindeki ilgisini göstermek ve çıkarını korumak için Türkiye personel sayısını artırmaya yönelecektir.

Ortadoğu’daki hızlı değişiklikler karşısındaki etkileşimlere, uzmanlara ve operasyonlara bakıldığında bu rakamlar Türkiye’nin bölgesel güç yapısının eksik olduğunu göstermektedir. Ancak bu rakamlar, 2016’dan sonra Türkiye’nin, ABD’nin açık,

Batı'nın kısmi desteğiyle, işlevsel bir diplomatik rol oynamasına engel olmadı. İşlevsel role ek olarak, diplomatik ve kurumsal çabasını Ortadoğu bölgesine yönlendirerek davranışsal bir yönelim de gösterdi. Ayrıca, kendi imkânlarını, diplomasi çabalarını desteklemek üzere tahsis edip belirgin bir hiyerarşik yaklaşım aksetti. Bu yaklaşımların sonucunda, 2017 yılının başında başlayan Astana görüşmeleri aracılığıyla Suriye'deki çözüm için büyük bir adım atıldı. UMH ile çok yakın ilişkiler kurularak Doğu Akdeniz'deki dengeleri tamamen değiştiren deniz sınırları anlaşması 2019 yılında imzalandı. Bu anlaşmanın sonucunda Libya çatışma taraflarını uzlaştırmayı hedefleyen Berlin Görüşmeleri hızla ayarlanıp başladı. Bu da Türkiye'nin Akdeniz'deki somut ve aşılmaz nüfuzunu ya da varlığını gösterdi (Kazım, 2021).

Ayrıca, Türkiye'nin Filistin ve Lübnan'da somut bir şekilde diplomatik varlığı görünmektedir. Türkiye Hamas ile El-Fetih uzlaşma görüşmelerine birkaç defa ev sahipliği yapmıştır. Tunus, Sudan ve Kuveyt ile aynı sıkı ilişkiler kendisini göstermektedir. Bu gelişen ilişkilerin en önemlisi şüphesiz Katar'la olandır. 2014 yılında Katar ile imzalanan ortak savunma anlaşmasıyla bu gelişim kendini göstermiştir. Bu yakınlık aynı tarihlerde ortaya çıkan Körfez Krizi şartlarında ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin bu kriz esnasındaki Katar lehine müdahalesi, Türkiye'nin Ortadoğu'daki gelişmelerde aktif rol aldığını ve hatta bölgedeki bazı denklemleri kendisinin kurduğunu göstermiştir. Zira Akdeniz havzasındaki denklem ve UMH ile ortak savunma anlaşmasını imzalayarak, meşru hükümetin Hafter'in Trablus'u işgal etme girişimleri karşısında hayatta kalmasını sağlamıştır. Bu yolla Türkiye Libya'da faaliyet gösteren aktörleri çözüm görüşmelerini başlatmaya itmiştir (Yahya, 2021).

2.1.2. Türkiye'nin Askeri Gücü

Global Firepower (GF) sıralamasına göre Türk ordusu, 2019 yılında dünyanın en güçlü orduları listesinde dokuzuncu sırada yer almıştır. Türk askeri güçleri, 355 bini hizmette, 380 bini yedekte olan 745 bin askeri bünyesinde barındırmaktadır. Türk ordusunun askeri kabiliyetleri, çeşitli tiplerde 1.067 savaş uçağı, 10.620 topçu ve zırhlı aracın yanı sıra 350 roketatar ve 194 savaş gemisinden oluşan bir filoyu içermektedir. Bunların yanı sıra Türk ordusunun bütçesi 2019 sonunda 8,6 milyar dolara ulaşmış bulunmaktadır (Global Firepower, 2021).

Türkiye, Somali, Katar ve Musul'da askeri üsler kurarak ve Suriye ile Irak'ın bazı bölgelerine doğrudan askeri müdahale gerçekleştirerek Ortadoğu'ya yönelik sert gücünü kullanmıştır (Noonpost, 2018). Tamamı Suriye'de olmak üzere, Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı Harekâtını, ardından 20 Ocak 2018'de Zeytin Dalı Harekâtı'nı ve daha sonra 9 Ekim 2019'da "*Barış Pınarı*" Harekâtı'nı gerçekleştirmiştir (Aljazeera.net, 2019a). Bu harekâtlar Türkiye'nin orta ölçekli ve bölgesel bir güç olarak sert gücünü gösterebileceğini ispatlamıştır. Ayrıca, Türkiye bu hareketlerle John Mearsheimer'in ofansif güçle ilgili olan görüşünü pratiğe dökerek ciddi bir orta ölçekli ve bölgesel bir güç olduğunu göstermiştir. Kastedilen Mearsheimer'in görüşü askeri güç olanla ilgili görüştür. Bu görüşe göre "*Askeri güç, gücün temelidir. Askeri güç ise kara, deniz, hava ve nükleer güçten oluşmaktadır. Kara kuvveti, askeri gücün temel bileşenidir*" (Mearsheimer, 2003: 138, 267). Türkiye, Irak ve Suriye sahalarında kara gücünün kapasitesini göstererek bölgenin vazgeçilemeyen bir güç olduğunu kanıtlayarak Ortadoğu'da bir oyun kurucu aktör kimliğini takdim etmiştir.

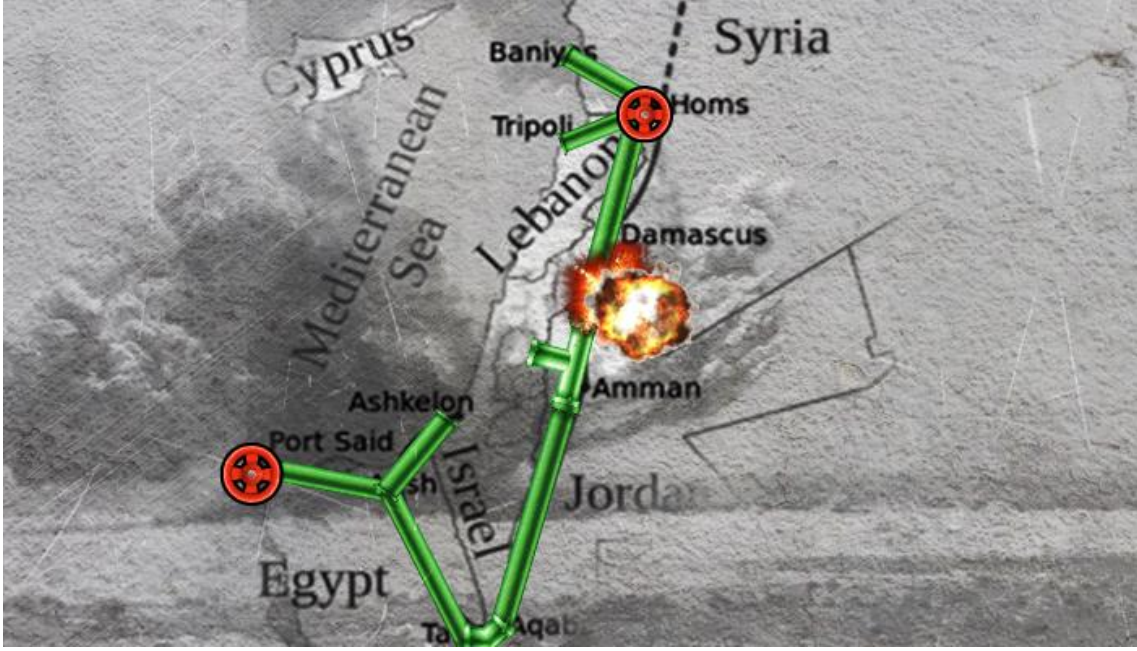
Buna ek olarak, Türkiye'nin askeri desteği, özellikle de insansız hava araçları (İHA: güç dengelerini Trablus hükümeti lehine çevirmede önemli bir rol oynamıştır. 2014 yılında angajman kurallarını ilan etmesiyle Akdeniz'deki haklarını korumadaki askeri kabiliyetlerine, işaret etmek gerekmektedir. Nitekim bu doğrultuda 11 Şubat 2018'de Kıbrıs'a giden bir İtalyan sondaj gemisine müdahale edilmiştir (Alaraby, 2014a).

Diplomatik ve askeri güç açısından donanıp coğrafi ve operasyonel anlamda kendisini orta ölçekli büyüklükte ve bölgesel bir güç olarak gösteren Türkiye'nin işlevsel rolü, davranışsal etkisi ve hiyerarşik konumu bölgenin içinde ve dışında bulunan birkaç devlet tarafından tanımlanmaktadır. Bu gelişme "*Bir devletin iç yetenekleri ve bir alanda uzmanlaşması dış politikasının şeklini etkiler*" hipoteziyle irtibatlıdır. Zira realist, liberal ve yapısalcı eğilimlere göre; kendisini özellikle diplomatik, askeri ve ekonomik güç açısından geliştiren ve arabuluculuk gibi bir alanda uzmanlaşan Türkiye 2011 yılı sonrası aktif ve proaktif bir dış politika benimsemiştir.

2.1.3. Türkiye'nin Coğrafi Konumu

Türkiye 780.000 km'lik bir alana sahiptir. Asya, Avrupa ve Afrika'nın antik dünyasının kıtalarını birbirine bağlayan dört deniziyle birlikte her gün çok sayıda ticaret ve savaş gemisinin geçtiği İstanbul Boğazı ile stratejik bir konuma sahiptir (Akhbarak, 2018).

Türkiye, 2008 yılından bu yana, coğrafi konumunu enerji üreten ve enerjiyi talep eden ülkeler arasındaki transfer merkezi olma yolunda aktif bir ekonomi politikası benimsemiştir. Bu doğrultuda 2008 yılında Arap doğal gazının Avrupa'ya taşınması için bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma Mısır gazının Ürdün, Lübnan ve Suriye'den geçerek Türkiye üzerinden Avrupa Birliği'ne taşınmasını içermektedir. Ancak Suriye krizi bunun gerçekleştirilmesini engellemiştir (Milliyet, 2021).

Şekil 3. Arap Doğal Gaz Hattı

Kaynak: Stepsnews, 2021.

Aynı şekilde 26 Aralık 2011'de Azerbaycan gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması için "TANAP Anlaşması" imzalanmıştır. İran anlaşmayı imzalamıştır ancak henüz projeye ilgili gerçekleşen herhangi bir gelişme yaşanmamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2021a).

Şekil 4. TANAP Doğal Gaz Hattı

Kaynak: Tanap, 2021.

13 Ekim 2016'da Türkiye ve Rusya, Rus gazını Avrupa'ya taşımak maksadıyla Türk boru hattı için bir anlaşma imzaladılar. Türkiye, coğrafi konumunun ve bu hattaki siyasi gücünün önemini göstermiştir. Avrupa'nın o dönemde Kırım'ı işgal eden Rusya'ya yaptırımlar uygulamasının ardından Avrupa baskıları sonucu projeyi durduran Bulgaristan'a alternatif olarak Rusya ile yaptığı görüşmelerle Türkiye bu alandaki varlığını da göstermiştir (Sabah, 2014).

Şekil 5. Türk Akım Doğal Gaz Hattı

Kaynak: Türkstream, 2021.

Tüm bu hatların öncesinde Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının genişletilmesi için 2003 yılında bir anlaşma imzalanmıştır. 2006 yılında faaliyete geçen hat Azerbaycan petrolünü Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşımaktadır (TRT Arabi, 2021).

Şekil 6. Bakü-Tiflis-Ceyhan Hattı

Kaynak: TRT Arabi, 2021.

Türkiye bu hatlarla, Rusya ve Avrupa Birliği benzeri merkezi ülkeler gibi hayati önemde bir enerji transferi merkezi haline gelmeye çalışmaktadır. Bununla Türkiye siyasi bir nüfuz kazanıp enerji iletim denklemlerini kontrol etmede yetki sahibi bir ülke olmayı hedeflemektedir (Bal, 2010: 251).

Bu projeler ülkeler için enerji güvenliği seviyesini yükseltmektedir. Ayrıca bu projeler ekonomik fayda sağlayan, alıcı ülkeleri daha fazla iş birliğine iten, anlaşmazlıkları önleyen bir “Karmaşık ekonomik bağımlılık” (Complex Economic Interdependence)⁸ ilişkisi meydana getirmektedir (Akçadağ Alagöz, 2016: 35). Bu projeler kapsamında olan ülke hem kendi diplomatik, ekonomik ve coğrafi (jeopolitik) önemini artırır hem

⁸ Robert Keohane ve Joseph Nye'nin ortaya attığı Karşılıklı bağımlılık kavramına göre, devletler dış politika kararlarını alırken ilgili devletlerle mevcut bağımlılık ilişkisini göz önünde bulundurur. Askeri, diplomatik ve ekonomik anlamda ne kadar güçlü olursa olsun bir devlet başka bir devlete herhangi bir sebeple herhangi bir hususta bağımlı olabilmektedir. Karşılıklı olan bağımlılık devletler uluslararası alandaki kararlarının maliyetini hesaplamaya iter. Maliyeti ne kadar fazla olursa devletler o kadar karşılıklı anlaşmaların nezdinde ortak hareket etmeyi tercih eder (Keohane ve Nye, 1989: 50-55).

de ortak fayda sağladığı ülkeler ile sıkı bir ilişki içinde olma fırsatını elde eder. Bu iki faktör rakip olan bir ülkeye güçlü bir tehdit oluşturma kapasitesini sağlamaktadır.

2.1.4. Türkiye'nin Ekonomik Kapasitesi

Ekonomi, bir projenin başarısının temeli olan, devletin ulusal güvenliğini korumayı hedefleyen finansal güçtür. Türkiye dünyada, en güçlü ekonomiye sahip 20 ülke arasında yer almaktadır. Türkiye'nin gayri safi yurt içi hasılası 2019 sonunda yaklaşık 735 milyar dolara ulaşırken, kişi başına düşen yıllık gelir 9 bin 127 dolara ulaştı (Hürriyet, 2021). Ticaret hacmi 180 milyar 394 milyon dolara ulaşırken, ticaret açığının büyüklüğü 2019 sonunda 2,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Hürriyet, 2020). Belirtilen bu rakamlarda görüldüğü üzere Türkiye bir ticaret ülkesidir. Aynı zamanda Ortadoğu'daki çok sayıda ülkeye kıyasla üstünlüklere sahip olduğu için bölgedeki en büyük ekonomilerinden biridir (Kutlay ve Dinçer, 74-75).

Ekonomik kapasite Türkiye'nin yumuşak güç unsurlarından önemli bir unsura sahip olmasına katkıda bulunmuştur. Ortadoğu'nun 16 ülkesinden 2323 kişiyle yapılan bir ankete göre, katılımcıların %61'ine ulaşan kısmı Türkiye'nin önemli ekonomik bir model olduğunu ifade etmektedir (Kutlay ve Dinçer, 74-75). Ancak Ortadoğu'da kaosu yayılmasının ardından, Türkiye'nin diğer bölgesel aktörlerle ticaret ve yatırım ilişkilerine bağlı olarak, bölgedeki karışıklığın “açık ekonomi” sistemine dayandığı düşünüldüğünde, Türkiye'nin gelir kaynaklarının eksikliğinin bölgede arzuladığı planları gerçekleştirmesini olumsuz etkilediği görülmektedir (Al-Sawy, 2015). Haliyle orta ölçekli güç olarak değerlendirilen Türkiye bahsi geçen olumsuz etkileri gidermek için Ortadoğu bölgesine yönelik aktif bir dış politika sergileyecektir. Bu bağlamda şu hipotez “*Bir devletin iç yeteneklerinin ve bir alanda uzmanlaşması dış politikasının şeklini etkiler*” vuku bulur. Bahsi geçen hipoteze bağlı olarak da “*Orta ölçekli büyüklükte ve küçük güç olarak değerlendirilen devletlerin materyal kapasitesi arttığında otonomi arayışına yönelir*” hipotezi bu çerçevede yerini bulur. Zira görüldüğü üzere iç yeteneklerini geliştiren Türkiye sahip olduğu gitgide artan materyal (askeri ve ekonomik) kapasitesiyle Ortadoğu ve başka bölgeleri kapsayan (Balkan ve Kafkasya bölgeleri) etkin bir dış politika yürütmüştür.

2.2. Küçük Ölçekli Güç Olarak Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)

ABD Eski Savunma Bakanı James Mattis Mayıs 2018’de görevinden istifa etmeden önce, Birleşik Arap Emirlikleri’ni küçük devlet olarak sınıflandırmasına rağmen “*Küçük Sparta*” olarak adlandırmıştır. Bu söylemiyle Ortadoğu bölgesinde oynamış olduğu karmaşık role atıfta bulunmuştur (Shazly, 2018). Antik Yunan şehri Sparta, sayıca az nüfus sahibi olmasına rağmen askeri ve diplomatik gücü ile öne çıkmıştır ve zamanında birçok uluslararası meselede önemli bir rol oynamıştır. Ancak BAE’nin pragmatizmi ve maceracılığı, döneminin diğer ülkelerini geride bırakmıştır (Shazly, 2018).

BAE 10 Şubat 1971’de bağımsızlığını ilan etmesinin ardından altı emirlik, ittifak oluşturup 10 Şubat 1972 tarihinde Resü’l-Hayme’nin de katılımıyla bugünkü devlet yapısına yedi emirliğin birleşimiyle kavuşmuştur (The United Arab Emirates’ Goverment Portal, 2021).

Abu Dabi diğer emirliklere kıyasla geniş alanı ve petrol kaynaklarına sahip olmasıyla, federasyonda söz hakkını kazanıp başkanlığını devralmıştır. BAE’nin ilk başkanı Şeyh Zayid Al Nahyan olmuştur. Başkanlık koltuğuna oturmasının ardından Zayid, oğullarını Batı akademilerine göndermiştir. 1979’da Sandhurst Askeri Akademisi’nden mezun olduktan sonra askeri görevlere terfi eden oğlu Muhammed bin Zayid, silahlı kuvvetlerde komutan yardımcısı ve Veliaht prens hatta devletin fiili yöneticisi olmuştur (Sputniknews, 2020).

BAE, Basra Körfezi’ne bakan önemli bir jeostratejik konuma sahiptir. Bu nedenle Doğu ve Batı Asya arasında önemli bir bağlantı oluşturmaktadır. Bazı konularda önemli rol oynayan somut bir kimlik kazandırılan Körfez İş birliği Konseyi’nin kurulmasında aktif olmuştur. Bunun yanı sıra 97 milyar varil petrol rezervine sahiptir (Sputniknews, 2020).

BAE, dünyadaki herhangi bir ülke ile doğrudan bir savaşa girmemiştir. Ancak son zamanlarda bir dizi bölgesel denklemde önemli roller oynamıştır. Bunlardan bazıları (Khaleej, 2020):

- Yemen’de 2015 yılında Husilere karşı faaliyetlerine başlayan koalisyonun en önemli aktörlerinden biri olması,
- Suriye ve Libya’daki bazı silahlı milisleri desteklemedeki aktif rolü,

- Gelişmiş elektronik radar cihazları ve askeri uçaklar gibi askeri güç kaynakları elde etmeye çalışması,
- “*Liman savaşları*” olarak nitelendirilen Afrika ve Ortadoğu’da liman yönetimi yarışı stratejisi ve diğer güç kaynakları aracılığıyla ekonomisini geliştirmeye çalışması.

Bu göstergeler Birleşik Arap Emirlikleri’nin önemli küçük bir devlet olduğunu göstermektedir. Ancak tam bu noktada bir ihtilaf bulunmaktadır. BAE’yi küçük bir ülke olarak sınıflandıranlar olduğu gibi, bölgesel bir devlet olarak sınıflandıranlar da bulunmaktadır. Bu nedenle BAE’yi güç kategorisine göre tanımlamak için uluslararası ilişkilerde bu konu üzerine mutabık kalınan yaklaşımlara göre incelemek gerekir.

Nüfus, coğrafya ve gayri safi milli hâsıla kriterlerine göre küçük devletleri tanımlamayan niceliksel yaklaşım açısından Birleşik Arap Emirlikleri küçük bir ülke olarak kabul edilmektedir. Bu durum, ülkenin 2021’de 1 milyon nüfusa, 71 bin km² coğrafi yüzölçümüne ve 2018’de 393 milyar dolar gayri safi milli hasılasına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. (CNN, 2019). Niceliksel yaklaşım küçük devletleri tanımlarken gayri safi milli hasılası kriterini 500 milyar avro olarak belirlemektedir. Gayri safi milli hasılası bu rakamın altında kalan devlet küçük bir devlettir. BAE büyük petrol rezervine sahip olduğu halde gayri safi milli hasılası 500 milyar avroyu geçmemiştir. Bu nedenle yine petrol zengini olsa da küçük bir devlet olarak değerlendirilmektedir. Nüfus açısından ise niceliksel yaklaşım 15 milyon nüfus kriterini benimsemektedir. Buna göre BAE küçük bir devlettir.

BAE, Niteliksel yaklaşım açısından değerlendirildiği zaman yine küçük bir devlettir. Laurent Goetschel’e göre, küçük devletleri küçük kılan unsurlar: stratejik derinlik yokluğu ve beşeri askeri güç ya da kabiliyet eksikliğidir (Goetschel, 1998). Bunun bir pratik örneği; BAE, Yemen, Libya, Sudan, Cibuti ve Etiyopya gibi bölgelerden kendisine bağlı milisleri, bazı bölgelerde istihdam etmektedir. BAE, askeri şirketleri destekleyerek nüfusunun azlığından kaynaklı kendi güçlü ordusunun olmamasından doğan durumu telafi etmeye çalışmaktadır. Bu da stratejik beşeri güç kabiliyetinden yoksun olduğunun göstergesidir. Öte yandan stratejik derinlik açısından değerlendirildiğinde büyük bir belirsizlik söz konusudur. Örneğin; ABD’nin Suriye’nin doğusundaki operasyonel nedenleri bağlamında, BAE’nin varlığı söz konusudur;

BAE'nin Yemen, Libya ve Kızıldeniz'deki stratejik derinliğinin zaafı, silah desteğini sağlayan ABD ve Batı'nın muhtemel uygulayabilecekleri baskıların yanı sıra rakip güçlerin örgütsel, askeri ve beşeri gücünden kaynaklanmaktadır. Niteliksel yaklaşıma farklı görüş katan Olav Knudsen'e göre; küçük bir devletin dış politikası gücüne bağlıdır. Knudsen küçük bir devletin diğerlerinden daha güçlü olabileceğini belirtir. Buradaki temel kriter kapasitedir. Bu kapasiteyi tespit etmek için Erling Bjøl küçük devletleri diğer devletlerle karşılaştırmayı önerir (Bjøl, 1971: 29, 36). Bjøl'un kriterine göre BAE, bölgedeki diğer devletlere kıyasla büyük ve çeşitli güçlerine kıyasla küçük bir devlet olarak sınıflandırılır. Türkiye, Suudi Arabistan, İran ve İsrail gibi ülkeler niceliksel veya niteliksel olarak askeri, teknolojik, ekonomik, coğrafi, beşeri, medyatik ve retorik vb. güçler açısından BAE'yi geride bırakmaktadır. Ancak Bjøl'un güç kriteri açısından BAE, diğer küçük ülkelerle karşılaştırıldığında, Bahreyn, Yemen, Kuveyt, Cibuti ve Somali'den daha güçlüdür.

Algısal yaklaşım açısından Robert Rothstein'in sınıflandırmasına göre, BAE yöneticileri kendi imkânlarıyla dış arenada hamle yapamayacaklarına veya ulusal güvenliklerini koruyamayacaklarına inanmaktadır. Bu sebeple BAE şimdiye kadar ABD, Fransa ve Avusturalya'nın askeri ve lojistik üslerini bünyesinde bulundurmıştır. Bu üslerin arasında 4.240 Amerikan askeri, 700 Fransız askeri ve 600 Avustralya askeri bulunmaktadır (Anadolu Ajansı, 2018b). Ancak bu yaklaşıma göre BAE küçük bir ülke olarak sınıflandırılmasına rağmen, ülkenin liderleri onu etkisiz küçük ülkeler kategorisinden, uluslararası sistemin nisbeten aktif devletleri kategorisine sokmaya çalışmaktadır. Bunu da Raimo Vayrynen'in "*bölgede etkin/aktif koordinasyonlu dış politika yürütme*" yaklaşımını izleyerek yapmaktadır (Vayrynen, 1971: 92). Vayrynen'in yaklaşımı çerçevesinde BAE iç işlerine odaklanan ya da diğer ülkelerin yönelimlerine tamamen ayak uyduran değil de kendi çıkarlarına yönelen ve uluslararası sistemde ortak bir şekilde rol oynama ve dış müdahale yönünde aktif hamleler gerçekleştiren bir devlet imajını çizmeye çalışmaktadır. Bunu gerçekleştirerek bölgesel ya da küçük ancak bölgede etkisi görülen bir devlet olduğunu ispat etmeyi hedeflemektedir. Bu çabayı bölgenin birçok denkleminde göstermektedir. Şöyle ki, Katar'a abluka uygulamak için Suudi Arabistan ile birlikte koordineli hareket etmesi, Yemen'deki savaşa girip Yemen'i bölmek için çaba göstermesi, Suriye, Libya ve Sudan'daki silahlı milislere destek vermesi de bunu göstermektedir. Aynı şekilde

“Cibuti, Somali, Eritre ve Yemen’de olmak üzere bölgedeki limanları kontrol etme” stratejisini ve bölgedeki yönelimleri farklı kılan diğer faaliyetleri de benimsemiştir (Aleam, 2020), .

Neorealist düşünür olan Hans Mouritzen’in jeopolitik denklem ya da bloklar yaklaşımı ışığında, BAE, Ortadoğu’yu çevreleyen manevralarını neorealizm teori çerçevesinde sürdürmektedir. Şöyle ki güvenlik ve dış politikaları, uluslararası sistemin sınırlamaları ve büyük güçlerin politikaları ile önemli ölçüde bağlantılıdır. BAE’nin rolü, nisbeten ABD ve büyük ölçüde Fransa tarafından desteklenmektedir. Nitekim Fransa; Türkiye, Çin ve Rusya’nın rolünü dengelemek için, Libya’da ve bazı Afrika ülkelerinde somut bir rol oynamada BAE ile iş birliği yapmak istemektedir.

Neoklasik realizm teorisine, özellikle de Elman’ın değerlendirmesine göre dış politika üretme kurumları küçük çapta olanlar dâhil aktörlerin, uluslararası arenadaki davranışlarını belirlemektedir. Ancak BAE ve diğer küçük ülkeler, vatandaşın söz hakkının ve kurumsallığın hâkim olduğu bir oluşum değil, belirli bireyin tercih ve hükümlerine tabi hareket eden devletler olarak kabul edilir. Bunun sonucunda yapılan tercihleri ortaya atan birey yok olduğu zaman, devletin iç ve dış politikaları da radikal olarak değişir ya da tamamen ortadan kalkar. Bu kriterin bağlamında BAE küçük bir ülkedir.

Bu anlatımın sonunda özellikle niteliksel yaklaşıma göre BAE’nin, bölgenin diğer küçük devletlerine kıyaslan iç kurumlarını geliştiren ve bazı alanlarda uzmanlaşan küçük bir ülke olduğu sonucuna varılır. Bu bağlamda “*Bir devletin iç yeteneklerinin ve bir alanda uzmanlaşması dış politikasının şeklini etkiler*” hipotezine kolay bir şekilde ulaşılmaktadır. Diplomatik, askeri ve ekonomik yeteneklerini geliştiren BAE stratejik derinlik emaresini gösteren dış politika uygulamaya yönelmiştir. Limanları kontrol etme ve askeri-insani lojistik hizmetleri sağlamak gibi projeler stratejik derinlik projeleri kapsamında sayılmaktadır. Son zamanlarda uyguladığı dış politikanın sayesinde BAE’nin Ortadoğu’da rol ve derece açısından yüksek mertebeli ve kapsamlı bir konuma geldiği fark edilmiştir. Rol ve derece açısından dış müdahale düzeyi artan BAE “*Orta ölçekli büyüklükte ve küçük güç olarak değerlendirilen devletlerin materyal kapasitesi arttığında otonomi arayışına yönelir*” hipotezi çerçevesinde değerlendirilir. Bu hipotez

tehdit dengesinin oluşması için kriter olarak Walt'un ileri sürdüğü toplam güç ölçütüyle bağlantılıdır.

2.3. Türkiye ile BAE İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

29 Ekim 1923'te, 783 bin km²'lik bir coğrafi alanda Türkiye Devleti Cumhuriyeti ilan edildi (Bulut, 2021). Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ise, 30 Kasım 1971'de İngilizlerin çekilmesinin ardından 2 Aralık 1971'de bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktı (Al-Qasimi, 2017: 265). BAE, sömürgecilerin terk ettiği son Arap bölgesidir. İç ve dış politikalarda en çok söz hakkına sahip olan Abu Dabi ve Dubai Emirliği'nin birleşmesiyle Birleşik Arap Emirlikleri isminde bağımsızlığını kazandı. BAE'nin petrol rezervlerinin %90'ı Abu Dabi sınırları içindedir. Dubai ise bu petrolün nakli adına deniz taşımacılığı alanında büyük öneme sahiptir (The United Arab Emirates' Government Portal, 2021).

Bağımsızlığından sonra, BAE, uluslararası tanınma meselesine yoğunlaşmıştır. Bu alanda attığı adımlarla önce 2 Aralık 1971'de Arap Birliği'ne katıldı ardından aynı ayın 9'unda Birleşmiş Milletlere katılması Güvenlik Konseyi tarafından onaylandı (The United Arab Emirates' Government Portal, 2021). BAE'nin uluslararası tanınma meselesini öncelemesi Türkiye de dahil olmak üzere diğer ülkelerle ilişkilerinin kurulmasını geciktirdi. Türkiye ve BAE'nin karşılıklı olarak birbirlerini tanıması bu sebepler çerçevesinde 1983 yılına kadar gecikme yaşadı. Bu karşılıklı tanınma meselesinin çözülüp ilişkilerin gelişme ihtimalinin doğduğu yıllarda ise Türkiye sağ-sol çatışmasının yükseldiği bir iç karışıklık döneminden geçiyordu (White ve Gündüz, 2021: 21). Bu çerçevede Türkiye BAE'deki ilk elçiliğini ancak 1979 yılında açabildi. Bunun ardından BAE Türkiye'deki elçiliğini 1983 yılında açtı (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2021b). İkili ilişkiler Türkiye'deki büyükelçiliğin 1983 yılında açıldığı tarihten itibaren değerlendirildiğinde, Türkiye ile BAE arasındaki ilişkilerin 2011 öncesi için otuz yıl gibi bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir. Bu, uluslararası ilişkiler tarihinde kısa bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu dönem içerisinde iki ülke arasında genel itibariyle çok büyük ihtilaflar yaşanmamıştır.

Bağımsızlıklarını kazandıklarından beri tehdit olarak gördükleri SCCB'nin yanı sıra 1979'da Şii mezhebi temelinde kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin ortaya çıkmasının

ardından, 1980 yılında İran-Irak savaşı patlak verince körfez ülkelerinin tehdit algılamaları artıp çoğaldı. Bu durumların yarattığı endişe ortamı körfez bölgesinin devletlerini 1981 yılında Körfez İşbirliği Meclisi'ni kurmaya yönlendirirken büyük güçler ile daha sıkı bir askeri ve siyasi iş birliği kurmaya itti (Secretariat General of The Gulf Cooperation Council (GCC, 2020). Jeostratejik konumlara ve önemli ekonomik kaynaklara sahip körfez ülkeleri kendi bölgesi için bir ittifak kurup karşı karşıya kaldıkları tehditleri ortak bir dengeleme stratejisini uygulayarak karşılık vermeye yönelmişlerdir. Burada fark ediliyor ki BAE dahil körfez ülkelerinin çoğu niteliksel yaklaşım açısından küçük ülkelerdir. Laurent Goetschel'e göre; olumsuz güç kavramı *“bir aktörün diğer etmenlerin davranışını etkilemesini engelleme çabasıdır”* (Goetschel, 1998: 14-15) anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Körfez ülkelerinin o dönemde *“bir devletin diğer devletlerin davranışını etkilemesini engelleme çabası anlamına”* gelen olumsuz güce sahip oldukları ve tehdit duydukları bölgenin bir aktörüne (İran) karşı karşılıklı bir tehdit oluşturamadıkları söylenebilir. Anlaşıyor ki o dönemde zayıf küçük bir ülke olarak BAE dahil Körfez ülkeleri sadece özerkliklerini koruma peşindeydiler. BAE o dönemde yeni bağımsızlığını kazanmıştı ve iç kurumlarını inşa etme çabası içindeydi. Neoklasik realizm ekolünden olan Miriam Elman'a göre; iç kurumların etkinliği etkin bir dış politikanın tesisinde büyük bir öneme sahiptir (Elman, 1995: 180-190). Yeni bağımsızlığını ilan eden Birleşik Arap Emirlikleri'nin çoğu iç kurumu henüz oluşturulmadığı için, ülke yakınındaki diğer ülkelerle uyum sağlama ve dengeleme stratejisi oluşturma yoluna gitti. Bundan yola çıkarak Walt'un işaret ettiği *“karşılıklı tehdit dengesi zayıf-etkisiz devletler tarafından kurulamaz”* hipotezi somut bir biçimde tespit edilmektedir. Walt *“Devletin tehdit kurma kapasitesini”* şartı 2011 yılı öncesinde BAE'de olmadığı gibi 2011 yılı sonrasında somut bir biçimde pratikte uygulanacaktır.

Durumun bu minvalde olması 1980'lerin başında BAE-Türkiye ilişkilerinde büyük adımların atılmasını geciktirdi. BAE'nin yukarıda bahsedilen kaygılarla meşgul olması onu daha kendi içine kapanık bir hale sevk etti. Fakat Körfez İşbirliği Teşkilatı'nın kurulmasının ardından yayılan güven ortamı ve bu ortamın devamlılığı ile bekasını sağlamak amacıyla BAE uluslararası ilişkilerini ve bölgede yayılan anarşiye karşı güvenlik esaslı ittifaklarını geliştirmeye yöneldi. Ayrıca iç kurumlarının yüksek bir kapasite ile faaliyete geçmesi onu aktif bir dış politika çizmeye teşvik etti. 1983'te Ankara'da BAE Büyükelçiliği bu çerçevede faaliyete girdi. 1984 yılında BAE lideri

Şeyh Zayid bin Abdullah Al Nahyan Ankara'yı ziyaret ederek BAE'den Türkiye'ye üst düzey ilk tarihi ziyaretini dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kenan Evran ile bir araya gelerek gerçekleştirdi (İNSAMER, 2021). BAE'nin bu ziyarette dile getirdiği öncelikli talepler, iki ülke arasındaki askerî ilişkileri geliştirmek ve Türkiye'nin askerî kapasitesinden yararlanmak, Türkiye'nin NATO içerisindeki diplomasi ve güvenlik alanındaki konumundan faydalanmak olarak öne çıktı. BAE'nin Ortadoğu ülkeleriyle, özellikle de bölge ülkeleriyle yürüttüğü diplomatik hamlelerinin tamamen güvenlik konseptleri çerçevesinde gerçekleştiği açıkça görülmektedir. Kendini küçük bir ülke olarak hisseden BAE, askeri kapasitesini arttırmak ve hissettiği tehditlerin dengelenmesini daha etkin biçimde sağlamak için bölgenin başka devletleri ile birlikte hareket etmek istemekteydi. Bu sayede kendisine karşı coğrafi yakınlıkta ve saldırı niyetleri ile kapasitesi olan hasmane olarak tanımladığı Doğu Bloğunun güçlerine (SSCB ve İran) karşı istikrarını Batı Bloğunun bir gücü olan Türkiye'ye askeri iş birliği bağlamında yakınlaşarak sağlamayı amaçlamaktaydı (İNSAMER, 2021). Çalışmada ileri sürülen

“Mutlak tehdit haline gelen SSCB Komünizmi ve sonrasında İran'ın mezhepsel yayılmacılık politikasının Ortadoğu bölgesinin güvenliğini tehdit etmesi Türkiye ile BAE 1983'ten 2000'li yıllara doğru arasındaki ilişkilerin mutlak kazanç çerçevesinde gelişmesine sebep olmuştur”

hipotezi bu gelişmelerin çerçevesinde vuku bulur. Zira iki tarafın ilişkilerinin başladığı tarihten takriben 1995 yılına kadar ortak tehditlere karşı karşıya kaldıkları için karşılıklı ilişkilerini mutlak kazanç çerçevesinde geliştirdikleri görülmüştür.

Öte yandan Türkiye, BAE Başkanı Şeyh Zayid'in 1984 yılındaki ziyaretini karşılıklı çıkar ilişkisine ve Batı bloğu adına Ortadoğu'da konumu ve önemini arttırmaya dayalı iş birliği çerçevesinde değerlendirdi. Bu ziyaretin ışığında BAE ve Körfez sermayesini Türkiye'ye çekmek ve BAE ile ikili ticari ilişkileri geliştirmek için yatırım yolları açmak adına *Karma Ekonomi Komitesi* kuruldu. Bunun karşılığında ise Türkiye askeri imkânlarını BAE'ye açtı (Gül, 2021). 1985 yılında ise BAE yetkililer Türk askerî yetkililer ile asker ekipmanlar ithal konusunda görüşmeler gerçekleştirdi (Gül, 2021).

Görüldüğü üzere 1980'ler boyunca iki devlet arasında ilişkiler hissettikleri tehditler ortak bir tehdit olarak belirlenip mutlak kazancı sağlayan tehdit dengeleme ittifakları

çerçevesinde çizildi. BAE kendisini askeri ve beşeri güç açısından zayıf olduğunun farkındaydı. Küçük devletleri algısal yaklaşım açısından devletlerin güç durumunu değerlendiren Robert Rothstein'in belirttiği gibi *“küçük devletler ulusal güvenliğini kendi potansiyellerine dayanarak koruyamayacağını idrak eden devletlerdir”*. BAE realist bir biçimde kendi durumunu idrak edip diğer devletlerin desteğine ihtiyaç duyup Walt'un ileri sürdüğü bölgenin güçleri ile ittifak kurup tehditleri dengeleme stratejisinin peşindeydi. BAE o dönemdeki güç durumu Robert Keohane'nin tanımına göre etkisiz devlet konumundaydı. Daha doğrusu Walt'un tarif ettiği gibi zayıf bir devlet konumundaydı. BAE'nin o dönemin Başkanı Şeyh Zayid devletini küçük bir devlet olarak kabul edip ulusal güvenliği korumak için hem Suudi Arabistan, Türkiye ve onlar gibi olan bölgenin devletleri ile ittifak kurmakla gerçekleştirilen dengeleme stratejisini uygulamaya koymuştur. Aslında Şeyh Zayid özellikle Türkiye ile olan ittifakı ile ABD ve NATO devletleri ile bir peşine takılma stratejisini uygulama fırsatını elde etmenin peşindeydi. BAE Raimo Vayrynen'in rol-derece kriterine göre uluslararası sistemde kendisini bir rol üstlenerek veya bir hiyerarşi derecesini tahsil ederek göstermemiş ve daha çok iç meselelere ve tehditleri dengelemeye odaklanmıştır. İki kutuplu sistemin güç dengesi çerçevesinde bağımsızlığını yeni kazanan küçük bir devletin bu durumda olması gayet doğaldır.

İşaret edilmesi gereken önemli bir nokta da şu ki; o dönemde uluslararası sisteme iki kutuplu sistem denklemi hakimdi. Bu denklemde küçük ülkeler dış politikalarında bu denkleme karşı bir tehdit olarak algılanacak faaliyetlerden kaçınır. Çünkü bu hatalar iki başat gücün kurdukları güç dengesini olumsuz etkileyebilir ve bu olumsuzluk hata yapan ve alt birim olarak değerlendirilen devlete bir maliyet yükletebilir. Bunun sonucunda BAE Waltz'un *“küçük devletlerin güvenlik ve dış politikalarının, büyük devletlerin politikaları ile uluslararası sistemin kısıtlamalarıyla bağlantılıdır”* (Waltz, 1979: 184-185, 195) yaklaşımı çerçevesinde hareket etmiştir. Öyle ki BAE'nin coğrafi yakınında bulunan İran ile Yemen'de üssü olan SSCB'nin (Al-Oqab, 2011: 268) BAE'nin faaliyetlerinin bir tehdit algılamaması için ancak yine bu tehdit fiili bir tehlikeye dönüştüğü taktirde onu püskürtecek bir blok ile ilişkileri bağlantılı olsa aktif tutmak için BAE Türkiye ile tam bir ittifak değil cüzi bir askeri ekipman talep etti. Jeopolitik blokların dengesi küçük devletlerin dış politikalarını doğrudan etkilemektedir

(Mouritzen, 1991: 217, 230). 1991 yılına kadar devam eden iki kutuplu uluslararası sistem BAE'nin dış politikasını pasif tutmuştur.

Aynı dönemin Türkiye'sinin durumuna bakıldığında ise tam orta ölçekli ya da bölgesel bir devletten bahsetmemiz zordur. Türkiye o dönemde bölgesel-orta ölçekli bir devlet stratejisi yönünde hareket etmemiştir. Aksine iki kutuplu sistemin jeopolitik denkleminde Batı Bloğunda bulunan bir devletlin aynı blokta bulunan başka bir devletle mutlak kazanç uyum-dengeleme ve büyük bir gücün peşine takılma stratejileri çerçevesinde ilişkilerini geliştirmeye yönelen bir aktör konumundaydı. Zira bahsedilen dönemde orta ölçekli-bölgesel güç durumunda olan devletler genel olarak etkisiz bir vaziyetteydi. Bunun sebebi de uluslararası sisteme iki süper gücün hakim olmasıdır. Daha önce belirtildiği gibi iki kutuplu sistemde sisteme hakim olan iki süper dışındaki devletler alt birim olarak bilinir ve bu iki süper devletin politikalarının peşinden gider. Bunun yanı sıra, Türkiye de o dönemde yüzleştiği bazı tehditler vardı; SSCB yayılma politikası, Irak ve İran savaşı ve son olarak yavaş yavaş artan PKK tehdidi. Bu tehditlere karşı Türkiye peşine takılma stratejisini tercih edip NATO ile sıkı bir ilişki içindeydi. Bunun nedeni de Türkiye zaten bir NATO üyesidir ve 1974 yılında Batı bloğundan bağımsız hareket ettiğinde 1980 yılına devam eden bir ambargonun altında kalmıştır. Bunun ışığında iki kutuplu sistemde belli bir kutup ile sıkı ilişkiler içinde olan bir devletin bağımsız hareket etmesi zordu. Ayrıca, Türkiye o dönemde işlevsel olarak diplomatik, ekonomik ve askeri yeteneklere sahip bir devlet olarak tanımlanamazdı. Çünkü o dönemin Türkiye'sine bakıldığı zaman Hans Morgenthua, orta ölçekli güç olma tanımlamasında devletin yüksek miktarda bağımsız diplomatik güce sahip olup gücünü bazı güçlere dayatıp uluslararası arenadaki çıkarını elde etmenin becerisine sahip olması gerektiğine işaret etmektedir. Türkiye o dönemde ABD ile bir Kıbrıs krizinin tekrar yaşanmaması ve uygulanması istenen ekonomik açılımın başarılı sonuçlar vermesi için ABD'nin dış politikasının direktifleri yönünde hareket etmeyi tercih etmiştir (Daban, 2017: 79). Bu nedenle hiyerarşik olarak Türkiye bölgesel-orta ölçekli bir devlet olarak değil küçük bir devlet olmaya daha yakın bir durumdaydı. BAE de Türkiye'ye yanaşırken bir peşine takılmadan ziyade NATO'nun bir üyesi olması yeteneğinden faydalanmak isteyerek duyduğu tehditleri dengeleme denklemini kısmı bir şekilde gerçekleştirmek istemiştir. Proaktif politikaları uygulayamayan hem Türkiye hem BAE o dönemde karşı karşıya gelmemişlerdir.

1990'ların başında, Türkiye'nin dikkati, Kuzey Irak'ta konuşlu PKK'nın ulusal güvenliğe muhalif saldırılarının üzerine yoğunlaşmıştı. İkinci Körfez Savaşı'nın patlak vermesiyle de BAE'nin de dâhil olduğu Arap-ABD cephesi Irak'ın Kuveyt'i işgali meselesiyle uğraşmaktaydı. Bu durum BAE-Türkiye ilişkilerin gerilmesinin temel bir sebebiydi. 1990'lı yıllarda ABD Körfez bölgesinin umumunda fiili bir varlık gösterdi (Al-Shammari, 2013: 8-10). Gitgide artan tehditler ortamında ister istemez Körfez devletleri tam ve direk bir ABD'nin peşine takılma stratejisini uygulamaya itmiştir. ABD'nin 1991 yılından sonra tek başat güç olduğu tek kutuplu sistemde küçük olarak ve büyük bir gücün korumasına ihtiyaç duyan devletler olarak değerlendirilen Körfez devletlerin peşine takılma stratejisine sarılması gayet doğaldı.

1997 yılı sonrasında gelişen Türkiye-İsrail askeri ilişkileri bu ilerleyişi tamamen durdurmuştur (El-Din, 1997: 254). Bu durum liderin karakteristik yönelimlerinin bir tespitidir. Pragmatizm yönü düşük ve Arapların müşterek çıkarlarını göz önünde bulunduran Arapçılık yönelimine bağlılığı olan BAE Zayid başkanı İsrail ile kurulan ilişkileri Filistin'in halkına bir haksızlık ve Arap prensiplerine aykırı bir güvenlik sorunu olarak görürdü. Bu durum Muhammed bin Zayid döneminde değişecektir.

1997 yılından sonra ilerlemesi sekteye uğrayan Türkiye-BAE ilişkileri 2003 yılında olumlu bir ivme kazanmıştır. Bu yıldan itibaren Türk-BAE ekonomik ilişkileri hızla gelişmiştir. BAE, Türkiye ile askeri iş birliği seviyesini yükseltmeye yönelmiş ve Türkiye'den çeşitli askeri teçhizatlar almıştır. Ancak Şeyh Zayid'in 2004 yılında ölümünün ardından yönetime gelen Zayid'in oğulları BAE'nin yönünü, Türkiye ile kurulan iş birliğinin hafifletilmesi dâhil olmak üzere güvenlik ilişkilerini çeşitlendirmeye döndürmüşlerdir. Bu çerçevede 2008 yılında Avustralya ile askeri üs açılışını içeren bir anlaşma imzalandı. 2009 yılında ise Abu Dabi'deki Zayid Limanı'nda bir Fransız deniz üssü açıldı (Anadolu Ajansı, 2018b). Bu gelişme, BAE'nin yeni yönetiminin Ortadoğu bölgesindeki aktörler yerine Batılı büyük aktörlerle diplomatik ve güvenlik ilişkilerini geliştirme niyetinde olduğunu göstermiştir. Bu gelişmeler BAE'nin küçük devlet olduğunun farkında olduğunu ancak olumlu bir etki gücünü elde ederek stratejik jeopolitik derinlik gösterme çabasını ifade eden niteliksel yaklaşıma göre olarak hareket etmeye başladığı Söylenebilir.

BAE için Türkiye ile iş birliği içinde olma görüntüsü, aynı bölgenin bölgesel bir devletin yörüngesinde dönen küçük bir devlet izlenimi yarattığı algısı hakim olmuştur. Fransa ve Avustralya gibi bölge dışından, bölgesel ya da büyük ülkelerle iş birliğinin BAE'nin manevra alanını genişleteceği düşünülmüştür (Şavamreh, 2022). Bu tarihten sonra BAE bölgesel ülkeler ile dengeleme-uyum ittifaklarını kurmak jeopolitik manevrasını garanti edecek büyük güçlerin yerine peşine takılma stratejisine geçmiştir. BAE bu bağlamda bir dönüm noktası göstermiştir. 2004 yılından önce etkisiz bir konumda olan BAE algılanan tehditler ile yüzleşmek için sadece ittifak kurarak dengeleme stratejisini uygulamaya çalışırken 2004 yılından sonra bu ittifakların yanı sıra büyük güçlerin açık bir şekilde peşine takılmanın yanı sıra silahlanarak ve jeopolitik faaliyetleri çoğaltarak bir dengeleme kurma sürecine geçmiştir. Bu politikanın yansımaları 2011 yılı sonrasında Türkiye'ye karşı kurmak istediği tehdit dengesinde hissedilecektir.

BAE'nin bölge dışındaki ülkelerle iş birliğine giderek ilişkilerinin eksenini ve boyutlarını çeşitlendirme yoluna gitmesi 2000'li yılların başında görülmeye başlamıştır. İşaret edilen süreçten sonra uluslararası ilişkiler sahasındaki işlevsel rolünü ve hiyerarşik etki statüsünü yükseltmeye yönelik olarak dış politikadaki tutumlarını belirlemiştir (El-Din, 1997: 255). Ancak Türkiye ve BAE arasında 2011 öncesine kadar iki kutuplu ve tek kutuplu sistemi dahilinde ABD'nin müttefikleri oldukları hesabıyla büyük bir ayrışma görülmemiştir. İki ülkenin yaklaşımı, diplomatik ilişkilerin çeşitlendirilmesine dayanıyordu, zıtlasma yönelimine dair herhangi bir bariz işaret yoktu (Şavamreh, 2022). Öyle ki, ikili ilişkilerin olumlu seyri BAE'nin Türkiye ile Körfez İşbirliği Konseyi üyesi ülkeler arasında 30 Mayıs 2005 tarihinde imzalanan diplomatik ve ekonomik iş birliğinin artırılması hedefiyle Ticaret Sistemi Çerçeve Anlaşması'nın Türkiye tarafından kabul edilmesi yoluyla genel gidişata yansımasıdır. Bunun ardından 15 Şubat 2008 tarihinde ekonomik ilişkilerin çeşitli şekillerde geliştirilmesi ve ticaret ve yatırım için teknik işlemlerin kolaylaştırılması amacıyla karma ekonomi anlaşması imzalandı (Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi, 2008). Bu sayede iki taraf arasındaki karşılıklı ticaret yaklaşık %60 artarak 2007 yılındaki 3,2 milyar dolar seviyesinden 2008 yılında 11,9 milyar dolara ulaştı (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2021).

2.4. 2011 Öncesi Mevcut İlişkilerin Seyri

2.4.1. Siyasi Boyutu

İki ülke arasındaki tarihsel ilişkilerin seyrine bakıldığında 2011 öncesi çok olumlu bir gidişat olduğu görülmektedir. Bu gelişme, çeşitli kurumsal siyasi, ekonomik ve askeri düzeylere yansdı. BAE ilk önce uluslararası alanda tanınma meselesiyle meşguldü. Ardından mezhepsel bir motivasyonla İran İslam Cumhuriyeti'nin ilanına giden süreci oluşturan İran devriminin patlak vermesiyle yüzeye çıkan jeopolitik tehditlere maruz kalmıştır. Kısa bir süre sonra 1980'den 1988'e kadar sürececek olan İran-Irak savaşı patlak vermiştir. Ardından Saddam'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan İkinci Körfez Savaşı süreci yaşanmıştır. Bütün bu gelişmelerin yanı sıra o dönem en tehlikelisi SSCB'nin yayılma politikasıydı. Tüm bunlarla beraber Körfez ülkeleri arasında yaşanan iç sorunlar da bulunuyordu. Bu sorunlar BAE'yi Körfez Bölgesi'nde sınırlı kalmaya zorlayıp bu tehditlere karşı güvenlik tedbirlerini öngören bir dış politika geliştirmeye yönlendirdi. Bu sebeplerle bölge dışındaki devletlerle çıkar merkezli güçlü ilişkiler geliştirilememiştir.

Türkiye ile BAE arasındaki resmi diplomatik ilişkiler, Türkiye'nin Abu Dabi'deki büyükelçiliğini açtığı 1979 yılında başladı. BAE, 1983 yılında Ankara'da büyükelçiliğini açarak Türkiye'nin attığı adıma karşılık verdi. Türkiye, 1949'dan beri Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) bir üyesi olduğu için, o zamanlarda Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki Batı Kutbunda hareket ediyordu (ORSAM, 2019). ABD'nin komünist furyaya karşı İslami grupları destekleme eğilimi ışığında Türkiye, İslam ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye ve güçlendirmeye yöneldi. 1982 yılında Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 5 ülke: İran, Federal Almanya, Irak, Suudi Arabistan, İtalya idi. Bu dönemde en çok ithalat yapılan 5 ülke: Irak, Federal Almanya, Libya, Amerika Birleşik Devletleri ve İran'dı. 1978 yılına döndüğümüzde ise en çok ihracat yapılan 5 ülke Almanya, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İngiltere olurken, en çok ithalat yapılan 5 ülke ise Almanya, İran, Fransa, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri şeklindeydi. Bu veriler ışığında Türkiye'nin dış politikasındaki jeopolitik dönüşüm gözlemlenebilmektedir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2021). Yine bu gelişme Türkiye ve BAE arasındaki 2011 öncesi ilişkileri mutlak kazanç dengesi içinde göstermektedir. O dönemde küçük devlet olarak değerlendirilen Türkiye ve BAE

iki kutuplu uluslararası sistemin jeopolitik denklemi çerçevesinde hareket etmiştir. İki kutuplu sistem küçük ülkelerin dış politikasını kısıtlarken aralarında tehdit dengesinin kurulmasının imkanını azaltmaktadır. Çünkü iki kutuplu uluslararası sistemde küçük ülkeler alt-ikincil birimlerdir. İki başat güçten birisine ya da bu iki gücün her birisine tabi olup bu iki başat gücün dış politikalarının gölgesinde hareket etmektedirler (Waltz, 1979: 210).

Ancak bu dönüşüm değerlendirilirken tüm bunların yanı sıra 1973 Petrol krizi, 1974 Kıbrıs Harekâtı ve ardından Batı bloku tarafından uygulanan ambargonun Türkiye'yi belli alanlarda (diplomatik, askeri ve ekonomik alanlar) uzmanlaşarak olumlu (bağımsız) bir dış politika gücü çerçevesinde nisbi bir otonomi kazanmaya yönelttiğine işaret edilmek gerekir. Türkiye bu siyaseti çerçevesinde 1976 yılında İslam Konferansı Örgütü'ne tam üye oldu (Gülbay, 2019: 176-177). Türkiye'nin İslam dünyasına yöneliminin bir başka göstergesi olarak, 1983 yılında faiz dışı katılım bankalarının Türkiye'de faaliyet göstermesine izin veren yasayı çıkarması gösterilebilir (Sırım, 2013: 101). Ardından buna bağlı gerçekleşen bir diğer gelişme olan 1984 yılında İslam İşbirliği Teşkilatı'na bağlı İslam Araştırmaları Merkezi'nin İstanbul'da açılışı gerçekleşti (İSAM, 2021). Fark edilirse Türkiye Ortadoğu'ya yönelik aktif jeopolitik faaliyetlerini icra etmeye 1975 yılından sonra başlamıştır. BAE ise aynı bölgede jeopolitik faaliyetlerini 90'ların ortasından sonra göstermeye koyulmuştur. Ancak iki kutuplu ve tek kutuplu sistemlerin şartları iki devletin geniş bir jeopolitik rekabet ve tehdit dengesi içine girmelerini engellemiştir.

Yukarıda belirtilen göstergeler ışığında Türkiye, İslam ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme eğilimindeydi ve Birleşik Arap Emirlikleri de bu ülkelerden biriydi. BAE ise 1980'lerde, komünist yayılmacılığın ve İran devriminin olası olumsuz etkilerinin kendisini gösterdiği dönemde gerek komünist gerek Şii fikirler akımlarının olumsuz etkilerinden kendisini koruyacak ve bu alanda destekleyebilecek bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye arzusu içindeydi. Zamanın ruhu, her iki tarafın da önlerindeki tehlikeler karşısında güçlü ilişkiler kurma yönündeki, karşılıklı arzuyu vurgulayan bir siyasi boyut taşıyordu (İNSAMER, 2020). Özellikle BAE, 30 Kasım 1971'de Tunb al Kubra, Tunb al Suğra ve Ebu Musa isimli üç adasını işgal eden Şah'ın İran'ından daha fazla, İran İslam Cumhuriyeti'nin ona karşı daha agresif politikalar izlemesinden çekiniyordu (Aljazeera.net, 2015).

Tarafların yakınlaşmasının temelindeki motivasyon, duyduğu tehditlere karşı müşterek bir güvenlik politikasını uygulamak ve bunu gerçekleştirmek için her iki taraf karşılıklı avantajlardan yararlanma arzusunu taşımaktaydı. BAE küçük bir ülke olması hesabıyla bölgede kendisinden nisbi olsa da daha büyük olan Türkiye'nin askeri kabiliyetlerden, Türkiye'nin önemli diplomatik konumundan, NATO içindeki önemli konumundan ve NATO olan irtibatından istifade etmek isterken Türkiye BAE ve genel olarak Arap sermayesinden yararlanacağı karşılıklı güven temelinde ilişki kurmak ve NATO'ya jeopolitik önemini hatırlatmak istedi (İNSAMER, 2020).

İki taraf, Şeyh Zayid Al Nahyan'ın 1984 ziyareti sırasında Karma Ekonomi Komitesi'ni kurarak ikili ilişkileri geliştirme niyetlerini gösterdi ve ardından 1985'te Kenan Evren Emirlikler'i ziyaret etti. Varılan ittifak çerçevesinde Türkiye'nin BAE'ye askeri teminini hedefleyen iş birliği mekanizmasının kurulması kabul edildi (İNSAMER, 2020). Türkiye'nin doğuya açılma politikaları, 1983 yılında Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi'nin Türkiye'de iktidara gelmesinden sonra önem kazanmıştır. Özal, mutlak kazanç dengesi içerisinde ihracat rakamlarını yükseltmek ve özellikle Körfez'deki yabancı yatırımları Türkiye'ye çekip ekonomik açılım gerçekleştirme politikasını benimsiyordu. Özal partisinin seçim konuşmalarında konuyla alakalı, *"Türkiye Doğu ile Batı arasında bir köprüdür. Türkiye ile tarihi, dini ve coğrafi ilişkisi bulunan İslam ülkeleri ile kardeşçe ilişkiler geliştirilmelidir"* ifadelerini kullandı (Pusane, 2017: 4).

1990'lı yıllarda, bölgede ortaya çıkan çeşitli krizlerin, özellikle BAE'nin diğer Körfez ülkeleriyle birlikte büyük bir endişe kapılmasına neden olan, bölgenin dengesini değiştiren ikinci Körfez Savaşı'nın bir sonucu olarak, Türkiye ile BAE arasında somut siyasi bir mesafe kat edilememiştir. Ardından BAE büyük güçlerin peşine takılma stratejisini uygulama hedefi ile ABD ile sağlam ilişkiler geliştirme yoluna girdikçe, SSCB'nin de dağılmasından sonra Türkiye'nin önem kaybetmesiyle, burada Türkiye ile siyasi veya askeri iş birliği zorunluluğunun ortadan kalktığı fikri BAE tarafında yaygınlaştı. BAE bu aşamadan sonra Türkiye'den daha büyük devletler askeri iş birliğine doğru yönelmeye başladı. Bu çerçevede 1995 yılında BAE, Fransa ile ortak bir savunma ve güvenlik iş birliği anlaşması imzaladı. Bu anlaşmayla Arap Körfezi'ne açılan bir Fransız askeri üssü kurulacaktı. Bu Irak'ın gücünün zayıfladığı, Arap bölgesinin doğudan gelen İran tehdidi ile karşı karşıya olduğu şartlar içerisinde güçlü bir korunma unsuru oluşturacaktı (Anadolu Ajansı, 2018b).

Öte yandan Türkiye, Mayıs 1984'ten itibaren Kuzey Irak dağlarında konuşlanan PKK'lı teröristlerden kaynaklanan ulusal güvenliğine yönelik tehditler ile meşguldü. Türkiye bu çerçevede 1980'lerin sonunda, NATO'nun artık üye devletlerini tam manasıyla koruma hedefini taşımadığını hissetmeye başlamıştır. SSCB'nin gücündeki gerileme ve üye devletlerin kendi gündem, yönelim ve çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başlamasının bir sonucu olarak, NATO'nun uluslararası düzendeki aktifliği azalmıştır (Sakhri, 2020). Tek kutuplu sistemde aynı blok içinde olan devletler başat güce direk bir ilişki kurma peşindeler. Başat güç olan devlet kendi bloğunda olan devletleri bir çatının altında birleştirmek istese de bu devletler aynı blokta olsa da bloğun ortak çıkarlarına zarar vermeden belli bir alanda uzmanlaşarak hiyerarşik olarak birbirlerinin jeopolitik alanlarını geçmek gayreti içinde olabilmektedirler (Tokatlı, 2022: 129). Tek kutupluluk sisteminde düşünüldüğü gibi diğer aktörlerin tek bir aktörün gölgesinde tamamen tabi hareket etmezler. Aksine bu güçler nisbi bir şekilde manevra yapabilirler. Ancak davranışları başat devletin istemediği fiili zorlayamaz (Wohlforth, 2009: 28, 57). Bu da iki kutuplu ile tek kutuplu arasında temel bir fark noktasıdır. 1991 Tek kutuplu sisteme geçtikten sonra bahsi geçen nokta Türkiye ve BAE'nin birbirlerinden uzaklaşarak sonrasında bazı alanlarda birbirlerini geçmeye çalışmalarında fark edilecektir. İki kutuplu sistemde orta ölçekli ve küçük devletler iki süper güç arasındaki dengeye zarar vermemek için alt birim olarak kalmaya tercih ederler (Aydın ve Bakıncak, 2016: 102).

PKK terörünün şiddetlenmesi ile onun Batı Bloğu içindeki konumunun öneminin azalması Türkiye'yi bekasına yönelik tehlike teşkil eden tehditleri ile mümkün olduğunca kendi gücü ile bastırmaya başlamıştır. Kuzey Irak'ta bulunan PKK unsurlarına karşı aktif askeri hareketler yürütmeye yöneltmiştir (İNSAMER, 2020). 1990 yılında İkinci Körfez Savaşı'nın patlak vermesiyle, dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Turgut Özal, Irak ile karmaşık ve karışık ilişkilerini Körfez ülkeleri yararına feda etmeye çalışmıştır. Özal'ın hedefi; gitgide değişen güç ve tehdit dengesinde Türkiye'nin hiyerarşik güç konumunu yeniden dizayn etmektir (Pusane, 2017: 46). Bu hedefin doğrultusunda Güvenlik Konseyi'nin Irak'a ambargo uygulamasına ilişkin kararına uyularak Kerkük-Yumurtalık Petrol Hattı 7 Ağustos 1990'da kapatıldı (Önal ve Özdağ, 2016: 58). Bu alanda körfez ülkeleri lehine hareket eden Özal'ın diğer hedefi Körfez ülkelerine yaklaşp yatırımlarının Türkiye'ye yönelmesini sağlamak ve onlara

meydana gelen tehdit dengesinde önemli bir rol oynayabilecek Türkiye'nin konumunu hatırlatmaktı (Önal ve Özdağ, 2016: 58).

Özal, Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde bölgesel-işlevsel etki ve hiyerarşik üstünlüğe sahip bir orta ölçekli güç olmasının temellerini atan liderdir. Ancak Özal'ın Ortadoğu'ya dönük politikalarının önündeki en büyük engel, Türkiye'nin, sınırları dışındaki aktif ya da proaktif politikalara karşı çıkan Kemalist yönelimdi. Dönemin genelkurmay başkanı Necip Torumtay, Türkiye'nin bölgede askeri operasyon yürütüyor olmasına rağmen Doğu'ya yönelik izlenen politikalara itirazını belli ederek istifa etti (Uçar ve Akandere, 2017: 43). Türk devletinin bürokratik zihniyeti hala Türkiye'nin ulusal sınırlar dışında aktif bir rol oynamasına karşı isteksiz eğilimler gösteren kişiler tarafından idare edilmekteydi. Özal, Türkiye'nin Ortadoğu güç ve tehdit dengesinde önemli bir konuma sahip olduğunu göstermesi Ortadoğu'da aktif olmak istemeyen bir bürokrasi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nokta durumu neoklasik ekolünden olan Miriam Elman'ın görüşüne götürmektedir. Elman'a göre, devletlerin dış politikaları sadece uluslararası sistemin kısıtlamalarına bağlı değildir. Bazen iç kurumların hazırlıksızlığı bir kısıtlama teşkil eder (Elman, 1995: 180-190). Bu çerçevede Türkiye'nin yine 1990'lı yıllarda da küçük bir ülke olduğu ya da orta ölçekli bir ülke olması için hazır olmadığı görünürken meydana gelen tehditleri yenmekte ciddi bir müttefik olabilecek durumda olmadığı imajı çizilmiştir.

1. Körfez Savaşı sona erdi ve Türkiye BAE dahil Körfez ülkeleriyle geliştirmeye çalıştığı iş birliğini sağlayamamıştır. Çünkü bu ülkeler karşı karşıya oldukları tehditlerle mücadele için çıkar iş birliğini geliştirmek yerine Batı kutbu ile iş birliği düzeyini geliştirmenin peşindeydiler (Pusane, 2017: 46). Öte yandan Türkiye, Irak'ın gücünün gerilemesi suretiyle egemenlik bölgesinden çekilince Irak'ın kuzeyinde konuşlanan PKK unsurlarıyla uğraşmakla meşgul olmuştur. Türkiye, Türk milli güvenliğine yönelik bu büyük meydan okuma karşısında, her ülkenin en öncelikli politikası olan milli güvenliğin tesisi politikalarını, açılım ve iş birliği politikalarının önüne koymuştur (Balta ve Akça, 2010: 138-139).

1991 yılının Şubat ayının sonlarında, uluslararası koalisyon Irak'ın kuzeyini uçuşa yasak bölge ilan etti. Bu gelişme Türkiye'nin Irak'ın bölgedeki güvenlik ve egemenliği kontrol etme kabiliyetinden duyduğu kaygıyı artırmıştır. Bu gelişmenin ardından PKK

kontrol alanlarını daha da genişletmiştir. 5 Ağustos 1991’de Türkiye bölgeye yönelik Süpürge Harekâtı’nı başlatmak zorunda kaldı. Bu operasyondan sonra 1997 yılına kadar Türkiye 6 büyük operasyon yürüttü. Bunlar ve birçok operasyonlarla birlikte süreci Türkiye içişleriyle ve ulusal güvenliğini savunmakla meşgul olarak geçirdi. Bu dönemde Türkiye, BAE de dâhil olmak üzere Ortadoğu ülkeleriyle ilişkileri geliştirmeye yönelik çabalarını sürdürmekten uzaktı (Önal ve Özdağ, 2016).

Türkiye ile BAE arasındaki ilişkilerin diğer tüm Ortadoğu ülkeleriyle olduğu gibi bir durgunluk hali almasında Türkiye’deki iç gelişmeler önemli rol oynamıştır. Bu gelişmelerin en dikkat çekenini 28 Şubat 1997 tarihinde Doğru Yol Partisi ile ittifak halinde olan Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan hükümetini deviren “*Postmodern Darbe*” oldu (Menek, 2016: 142-145). İslami yönelimli bir kişinin başkanlığındaki hükümetin devrilmesine yol açan bu darbe, İslam ülkelerinin Türkiye’ye bakışını olumsuz etkiledi. Bu darbenin motivasyonu Türkiye’ye kendisini İslam ülkelerinden uzak gören laik bir devlet olarak görmek merkezindeydi (Alrantisi, 2018). Bunun yanı sıra, 1997 darbesinden sonra Türkiye’de iktidara gelen hükümetler İsrail ile birçok askeri anlaşma imzaladı. Bunun üzerine o dönemin BAE başkanı Şeyh Zayid bu anlaşmaları “*bütün İslam ve Arap devletleri için bir tehdit*” olarak değerlendirerek Türkiye’den uzaklaşma yolunu tercih etmiştir (El-Din, 1997: 254). Türkiye bir müttefik değil bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. O tarihten sonra BAE ve Ortadoğu’nun bazı ülkeleri Türkiye’yi bir tehdit olarak görmeye başlamıştır. 2002’de Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) Hükümeti bu imajı düzeltmeye kalksa da 2011 sonrası çok kutuplu uluslararası sistemin emarelerinin ortaya çıkması tek kutuplu sistemin içerisinde şekillenen yumuşak rekabet sert bir rekabete dönüşecektir.

2000’li yılların başlarında 2002’den sonra Türkiye’nin Ortadoğu ülkelerine açılmaya başlamasıyla birlikte Türk-BAE ilişkileri somut bir gelişme göstermiştir. Bu süreçte de BAE kendini toparlamıştı. Türkiye ile iyi ikili ilişkilere geri dönmüş ve bazı askeri teçhizatları Türkiye’den ithal etmeye başlamıştır (İNSAMER, 2020).

Ak Parti 2002 yılında Türkiye’de iktidara geldi. AK Parti’nin kurucuları Necmettin Erbakan’ın öğrencileri olmasına rağmen AK Parti’nin yaklaşımı, Erbakan’ın önceki partilerinin yöneliminden farklı ama yine muhafazakâr bir şekilde karakterize ediliyordu. Soğuk Savaş’ın sona ermesinden bu yana Türkiye, bölgede etkin bir

bölgesel rol oynamaya çalışıyordu. Bu girişimler kendisine sahada yoğunluk bulmaya başlamıştır (Alrantisi, 2021).

Ak Parti liderleri, Ortadoğu'daki nüfuz ve hedeflenen vizyonun gerçekleşmesi için, ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanlaştırılmasının gerekliliğinin farkındaydı. Bunun için devlet içerisinde göreceli kurumsal bir uyum gerekiyordu. Türkiye'nin gerçekleştirdiği iç reformlar, artan ekonomik ve diplomatik etki, bölge devletleri arasında etkin arabulucu rolünün ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Buna paralel olarak, komşu ülkelerle ve Ortadoğu ülkeleriyle sıfır sorun politikasını gerçekleştirmek için aktif diplomasi faaliyetleri yürütmüştür. Türkiye bölgesel bir ülke olduğu kanaatini yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Türkiye dış politikalarını, bölgesel, büyük ve süper güçlerin politikaları etkisinde şekillendiren bölgedeki küçük ülkeleri eksenine etkisi altına almayı hedeflemiştir (Al-Rahahla, 2014: 52-53). Türkiye, gerçek büyüme ve gelişmenin ancak kalıcı barış ve istikrar ortamında mümkün olduğunu gördüğü için komşularıyla “*sıfır sorun*” vizyonu ile yola çıkmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2021c).

Türkiye'nin politikaları, Ortadoğu'daki birçok ülkeyi bir araya getirebilecek ortak paydalar ışığında SSCB'nin dağılmasından sonra dünyanın tanık olduğu jeopolitik değişimler etkisiyle barış, güvenlik ve istikrar için sağlam temeller oluşturma arzusuna dayanmaktadır. Karşılıklı olarak karmaşık ekonomik, kültürel ve politik ilişkiler kurulmasıyla pragmatik ve gerçekçi bir çerçevede sadece bir tarafın çıkarları temelinden uzak ilişkiler kurmak hedeflenmiştir (Al-Rahahla, 2014, 54). Sıfır sorun politikası, kazan-kazan ilkesine göre karşılıklı mutlak kazanç umuduyla Türkiye'nin komşu ülkelerle ilişkilerindeki tüm sorunları ortadan kaldırmayı ve 1980'lerde olduğu gibi duyulan tehditlere karşı ortak bir politika yürütmeyi amaçlamaktadır. Yüksek düzeyli stratejik iş birliği konseylerinin kurulması, Türkiye'nin bu politikayı uygulamasındaki siyasi mekanizmaydı (Al-Rahahla, 2014, 54-55). Bu politikalar, 2009 yılına kadar Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın danışmanı ve sonrasında dışişleri bakanı olan Ahmet Davutoğlu tarafından “*Stratejik Derinlik*” kitabında işlendi. Davutoğlu kitabında, Türkiye'nin, uluslararası arenada herhangi bir tarafın jeokültürel eliminasyonundan uzak durması gerektiğini dile getiriyor. Bahsedilen teori aşağıdaki ilkelere dayanmaktadır (Davutoğlu, 2014: 33, 37):

- Bölgeye yönelik diplomatik açılımı olumsuz etkileyen psikolojik engellerin aşılması,
- Diplomatik, ekonomik ve kültürel bağları geliştiren araştırma merkezlerinin kurulması ve geliştirilmesi,
- Bölgenin tamamına uygun projelerin önerilmesi,
- Türkiye'nin uluslararası ilişkiler denklemindeki hamleleri ile bölge arasında bir tür denge oluşturulması,
- Bölgede arabuluculuk ve kolaylaştırıcı rol oynanması, Bölgede barışı teşvik edecek şekilde, çeşitli düzeylerde ortak çıkarlara yönelik girişimlerin güçlendirilmesi, Bölgedeki hükümetler ve halklar ile her düzeyde diplomatik temasların yoğunlaştırılması gerekmektedir.

2009 yılında dışişleri bakanlığı makamına gelen Davutoğlu'nun çizdiği stratejiye bakılırsa ABD'nin olarak Ortadoğu ve dünya çapında tek kutuplu başat güç olduğu ve tehditlerin azaldığı bir döneme denk geldiği görülebilir. Bu strateji hem orta ölçekli hem küçük devletlerin uluslararası sahada etkinliğini artırmak için uluslararası ilişkilerinin bu alanda çizip yazdığı fikirlerinden esinlenildiği fark edilebilir. Davutoğlu'nun stratejisi, Türkiye'nin Ortadoğu, Balkan ve Kafkasya bölgelerinde bölgesel bir güç olması için birçok adım içeren tabiri caizse bir reçete ortaya atmıştır.

Davutoğlu'nun stratejisi, Türkiye'nin sahip olması gereken güç yetenekleri ve devletlerle olan ilişkilerinin çok yüksek ve dallı olması için gerekli olan unsurları kapsamıştır. Davutoğlu'nun "*Stratejik Derinlik*" ismini taşıyan kitabı Türkiye'nin sahip olduğu güç kaynaklarına; askeri, coğrafi, ekonomik, diplomatik ve beşeri güç potansiyelleri, işaret ederek uluslararası sahada bir stratejik derinliğin içinde olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu stratejik derinlik Davutoğlu'na göre Türkiye için olumlu bir güç etkisi yaratacaktır. Davutoğlu Türkiye'nin uluslararası düzeyde diğer devletlerin hareketlerini etkileme becerisini elde etmesini istemiştir. Davutoğlu bunu isterken daha önce belirtilen Raimo Vayrynen küçük ve orta devletlerin etkili bir rol oynaması için önerdiği kriterleri göz önünde bulundurmuştur. Bu kriterler; devletin dış ölçekteki konumu, siyasi ve askeri olarak dış müdahale düzeyi, belirli bir davranış kalıbı, diğer ülkelerin yönelimlerine nisbeten farklı menfaatler üzerine odaklanması ve son olarak uluslararası sistemde somut rol oynamasıdır. Bahsedilen kriterler küçük ve orta ölçekli güce sahip devletlerin uluslararası sahada rol, davranış ve dış müdahaleler yüksek

derecede olması gerektiği ve bu şekilde gerçekleşirse küçük ve orta ölçekli devletlerin farklı yönelim göstererek kendi menfaatini belirleme kapasitesine sahip olacağını ifade eder. Davutoğlu Türkiye'nin uluslararası arenadaki kimliği değer-artırıcı ve norm girişimci işlevi üzerine kurulmasını amaçlamıştır. Davutoğlu bu kimliğinin; Türkiye'nin kolaylaştırıcı-müeyesser bir rol oynaması, diplomatik ilgi ve katılım kapsamının genişlemesine işaret eden işlevsel yaklaşımı benimsemesi, uluslararası sorunlara ve ihtilaflara çok taraflı çözüm arayışı ve uluslararası anlaşmazlıklarda çözüm önermesine dayanan davranışsal yaklaşımı göz önünde bulundurması ve son olarak hiyerarşik olarak bölgesel bir güç olması için kendi kapasitesini faal bir şekilde kullanmasıyla oluşması mümkün olacağını ifade etmiştir. Bu strateji 2011 sonrası da uygulanmaya devam edilecektir. Ancak o dönem Ortadoğu'nun birçok statükocu, BAE dâhil, devleti tarafından bir tehdit olarak algılanacaktır. Bu konu da üçüncü bölümde daha detaylı ele alınacaktır.

Bu stratejik derinlik politikasıyla, Türkiye'nin başta Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt ve Filistin olmak üzere bölgedeki diğer ülkelerle ilişkilerine olumlu yansımıştır. Ancak 1990'lı yılların ortalarındaki BAE'nin yeni yönelimi, etkilerini 2000'li yılların girişinden sonra da kendisini göstermeye devam etmiştir. Bu durum Türkiye ile güçlü bir siyasi iş birliğinin gerçekleşmesini engelleyip nisbi ve dolaylı yakınlaşmaların dışına çıkılmamıştır (Davutoğlu, 2014: 33, 37).

Diğer yandan, Şeyh Zayid Al Nahyan'ın yaşlanmasıyla yerine geçen oğullarının dış ittifaklar geliştirmedeki farklı yaklaşımı kendisini göstermekteydi. Şeyh Zayid Al Nahyan'ın oğulları, özellikle oğlu Muhammed, devlette önemli görevler üstlenmiştir. Bundan sonrası BAE'nin dış politika tarzında değişiklikler gözlemlenmeye başlamıştır. Bunun nedeni prenslerin çoğunun batı okullarında eğitim görmeleriydi. Uluslararası ilişkiler ve askeri operasyonlar konusunda eğitim almışlardı ve bu alanlarda hırslıydılar. Kendilerini uluslararası arenada önemli roller almak konusunda bu durum cesaretlendirmiştir (The New Khalij, 2020). Davranışsalcılık ekolünden olan Robert Dahl'a göre; güç kaynaklarını egemenlik kazanmak için yönlendiren yetenekli bir lider olduğu zaman bu kaynaklar ülkeye ağırlık ve nitelik kazandırmaktadır (Dahl, 1957: 202). Liderlerin karakteristik etkisinin altında kalan monarşi ülkelerin Dahl'ın yaklaşımının pratiği olması daha yüksektir. Öyle ki ülkesine olumlu güç ve jeopolitik manevra alanlarını kazandırma hedefini taşıyan Muhammed Bin Zayid 1990'lar

öncesinde etkisiz ve zayıf bir ülke olarak değerlendirilen BAE'yi Ortadoğu'nun Jeopolitik dengesinde küçük ama dış müdahale açısından etkili bir konuma taşıyacaktır. Bu bağlamda da

“Ortadoğu'nun çoğu ülkelerinde demokratik ve kurumsal rasyonel bir yönetim şekli olmadığı için, kişisel karakterin vizyonu ve isteklerinin dış politika üzerindeki etkisi çok büyüktür. Bu nedenle bölgenin ülkeleri arasındaki rekabet yoğunudur. Ortadoğu devletlerin geleneğinde kurumsal devamlılık nadiren bulunur. Yapısal olarak devletlerin monarşik ve kişisel rejimler tarafından yönetilmesi dolayısı ile devlet başının karakteristik yönelimleri devamlılığı geride bırakır” ve “İktidarı devralan yeni lider; selefi ile farklı değerleri, ideolojiyi ve dış politika amaçlarını paylaşmıyorsa bu devlet, statükoyu ve oyunun kurallarını aynen devam ettirmez ve dost devletleri hasım görebilir”

şeklindeki hipotezler yerini bulur. Zira gitgide BAE'nin iç ve dış politikadaki rolü yükselen Muhammed Bin Zayid BAE'yi Ortadoğu'nun denkleminde yüksek bir konuma yükseltmek istemiştir. Muhammed Bin Zayid'in karakteristik yönelimleri, BAE ile Ortadoğu'da yer alan Türkiye başta olmak üzere diğer ülkeler arasında yoğun bir rekabet doğuracaktır.

BAE'nin dış politikasında büyük değişikliklerin ardından bu hırs gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. 2004 yılından sonra Şeyh Zayid'in oğullarının etkisi altında kalan BAE küresel ekonomideki ve uluslararası sistemdeki önemli gelişmelere proaktif katılım sağlayarak yumuşak ve sert kuvvetin geniş yeteneklerini stratejik düzeyde kullanmayı umut etmiştir. Bu alanda sadece Türkiye ile değil bölge ülkeleriyle de ilişkilerini, Batılı kutupla ilişki geliştirmek adına ikinci plana itmiştir (Chandrasekaran, 2014). Şeyh Zayid'in oğullarında en önemli ve etkili isim Muhammed bin Zayid'in Etkisi 1993 yılında Genelkurmay Başkanı görevine başladıktan sonra görülmüştür. Babasını askeri iş birliği seçeneklerini çeşitlendirmeye ikna etmeye çalışıyordu. Bu anlayışın hakim olması yönünde 1995 yılında Abu Dabi'de bir Fransız üssü kurulması için anlaşma imzalandı. Ardından 1.200 askerden oluşan bir güçle 1999'daki Kosova operasyonuna katıldı. Operasyondan sonra Emirlik güçleri Fransa tugayıyla birlikte barış gücüne de katıldı. ABD ve NATO yönetimi altına 250 asker tahsis edildi. Ayrıca 2001 ABD işgalinden sonra Afganistan'a çok sayıda asker gönderildi. Bu çerçevede insani yardım çalışmalarına katılıp ABD kuvvetleri ile “NATO” kuvvetlerine hava desteği sağladı.

Afganistan'daki BAE güçlerinin performansı, General James Mattis'in onları "Küçük Sparta" olarak nitelemesiyle ABD'nin takdirini kazandı (The New Khalij, 2020).

BAE 1995 yılından sonra uluslararası sahnede önemli bir diplomatik rol inşa etmeye çalışırken 11 Eylül olayları meydana geldi. Bu süreçte BAE terör tehdidini büyük bir tehlike olarak görüp ABD önceliğinde NATO çerçevesinde yürütülen girişimlere etkin bir biçimde katılmaya başlamıştır. Bu süreçte Muhammed Bin Zayid Amerikalı meslektaşlarıyla yakın çalışmıştır. 2003 yılında Abu Dabi Veliaht Prens Yardımcısı konumuna hızla yükseldi. 2004'te babasının ölümünden sonra Muhammed Bin Zayid veliaht Prens oldu. Böylece Muhammed bin Zayid ile Amerika arasında yakın bir ilişki ortamı oluşmuştur. Bu yolla coğrafi olarak küçük olan ülkenin, bölgesel ve uluslararası olaylarda etkili bir ülke olması hevesi yolunda adım adım ilerlemeye başlamıştır. BAE'nin uluslararası ilişkiler denkleminde önemli ve işlevsel role sahip olma fırsatı sağlanmış olmuştur (Veliaht Prens Divanı, 2021).

Amerikan tarafıyla olan güçlü ilişkileri ve silahlı kuvvetler içindeki önemli konumu Muhammed Bin Zayid'i öne çıkarıyordu. Tüm bu faktörler, Bin Zayid'i ilk önce Abu Dabi'nin fiili hükümdarı yapmıştır. Ardından bütün emirliklerin hükümdarı haline gelmiştir. Abu Dabi'den sonra BAE'nin en önemli emirlik konumunda olan Dubai Emirliği hükümdarı ve Başkan Yardımcısı olan Muhammed bin Raşid El-Mektum'un desteği Bin Zayid'in vizyonunu gerçekleştirmesi için hem içeride hem de dışarıda önemli bir rol oynamıştır (BBC News, 2022).

Vefatından önce Baba Zayid tarafından yürütülen civar ve komşu ülkelerle iyi ilişki ve içe kapanık dış politika anlayışı 2000'li yıllardan sonra etkisini yitirmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra BAE'nin dış politikasının ana direği ABD ve Batı oldu. Sonuç olarak BAE için Türkiye bu çerçevede ister siyasi ister askeri açıdan olsun büyük bir önem taşııyordu (Al-Rahahla, 2014, 55). Baba Zayid Haziran 1972'de Al-Amal gazetesine yaptığı açıklamada, ülkesinin Körfez, Arap ve İslam ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmaya dayalı olarak izlediği ılımlılık ve uzlaştırıcı politikayı özetlemiştir. Baba Zayid'in "BAE, komşu ülkelerle uyumlu pozisyona sahip olmaya istekli ve aynı güzergâhta ilerlemektedir. Ayrıca Suudi Arabistan Krallığı ile aynı yaklaşımı taşımaktadır." (Ulrichsen, 2017) ifadesi artık Muhammed bin Zayid ve onu destekleyen kardeşleri için geçerli görünmemektedir (Ulrichsen, 2017).

2000’li yılların başında Muhammed Bin Zayid’in Batı ile ilişkileri geliştirme arzusu doğrultusunda hareket etmesine rağmen Türkiye ile BAE arasında herhangi bir açık karşılıklı tehdit gerçekleşmemiştir (Alluş, 2021). Türk-Emirlik ilişkileri açısından bunun göstergesi, iyi gelişmiş Türk-Emirlik ekonomik ilişkileri ve BAE’nin 2004 yılında aşırı İslamcılık terörüne karşı NATO’nun kurduğu “İstanbul Girişimine” katılmasıdır (Diab, 2021). Bu gelişmenin ardından BAE, Türkiye Cumhuriyeti ile Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi üye ülkeleri arasında 30 Mayıs 2005’te ekonomik ve diplomatik iş birliğini güçlendirmek amacıyla bir çerçeve anlaşma imzalanmasını kabul etti. Takip eden süreçte 15 Şubat 2008’de ekonomik ilişkileri çeşitli yönlerden geliştirmek, ticaret ve yatırım süreçlerine yönelik teknik işlemleri kolaylaştırmak amacıyla karma ekonomi anlaşması imzalandı. İki taraf arasındaki ikili ticaret hacmi, 2007’de 3,2 milyar dolardan 2008’e kadar yaklaşık %60 artarak 11,9 milyar dolara ulaştı (Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi, 2008).

Sonuç olarak, iki kutuplu ve 1991 yılından sonra kurulan tek kutuplu sistemde Türkiye ve BAE zaman zaman uzaklaşıyorlar da aynı blokta yer alıp duyulan tehditlere karşı ABD’nin önceliğinde kurulan NATO girişimlerine katılmışlardır. Bu bağlamda 1995 yılı itibarıyla Türkiye yerine Batı bloğunun büyük güçleriyle bir askeri ve siyasi iş birliğini kurma hedefini benimseyen BAE’nin Türkiye ile olan siyasi ve askeri ilişkileri gerilmiştir. Ancak her iki taraf sonuç itibarıyla ABD’nin peşine takılma stratejisini takip ettiği için birbirlerinden çok uzak ya da birbirlerine karşı 2011 öncesi hiçbir zaman olmamışlardır. Ancak 2011 sonrası çok kutuplu sistemin belirtileri ortaya çıktığında iki taraf arasında yoğun bir rekabet görülecektir. Bundan yola çıkarak;

“İki kutuplu sistemin hâkim olması büyük devletler arasındaki çatışmayı engellediği ve dengeyi sağladığı gibi küçük ve orta ölçekli devletler arasındaki tehditleri azaltır. Çok kutuplu sistemde ise küçük ve orta ölçekli devletlerarasındaki rekabet seviyesi artar”

şeklindeki hipotezin tespiti teyit edilir.

2.4.2. Askeri Güvenlik boyutu

İki taraf arasındaki ilişkilerin askeri boyutu çeşitli hususlar nedeniyle farklılık göstermiştir. Bu hususların başında; Birleşik Arap Emirlikleri’nin bağımsız bir ülke olarak ortaya çıkışındaki gecikme ve Türkiye’nin 1952’de NATO’ya katıldıktan sonra güvenlik politikalarını NATO ittifakının güvenlik stratejileriyle uyumlu hale getirme

süreci içerisinde olması gelir. Türkiye için Ortadoğu 1952'den 1980'lerin başlarına kadar Türk ulusal güvenlik hesaplamalarının önceliklerine girmemiştir. Bu alanda samimi ya da düşmanca bir tutum takınılmamıştır. Dolayısı ile Türkiye'nin kendi stratejik bünyesinde Ortadoğu'ya yönelik net bir güvenlik politikası yoktu. Türkiye-BAE ilişkilerinde askeri bir boyutun gelişmemesi bu faktörler ışığında gerçekleşmemiştir (Hasnawi ve Rizkallah, 2015).

Ortadoğu'da 1990'lar boyunca sıcak çatışmaların ortaya çıkmasıyla birlikte, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik güvenlik yaklaşımı neticesinde hareketlilik oluşmuştur. Ancak bu eğilim büyük bir etkinliğe dönüşmedi. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Turgut Özal, bölgede bazı etkili politikalar izlemeye çalışmış, ancak Ortadoğu'dan uzak durmaya dayalı Kemalist bir tavırla yönetilen Türk ordusu sıcak konulara doğrudan müdahale etmeden ulusal güvenliği koruma yönelimini sürdürmeye çalışmıştır (Hasnawi ve Rizkallah, 2015). Özal, 1991 yılında Irak'ın başka devletleri işgalini bir tehdit olarak gördüğünden uluslararası koalisyon güçlerinin İncirlik üssünü kullanmasına izin vererek ve Irak güçlerine karşı uçuşa yasak bölge ilan ederek İkinci Körfez Savaşı'na fiilen katıldı. Bu kırılma noktasının ardından Türkiye'nin Ortadoğu'da aktif güvenlik ve askeri katılımı ortaya çıkmıştır. Bu dönemin ardından Türkiye, Ortadoğu'da önemli roller oynamaya başlamıştır. Ancak 1993 yılında Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölümü ile Türkiye'nin koalisyon hükümetleri dönemine girmesi, SSCB'nin dağılması sonucunda Türkiye'nin jeostratejik öneminin azalması ve diğer faktörler ışığında Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolünü durağanlaştırarak ilişkilerini Kuzey Irak ile sınırlandırmıştır (Hasnawi ve Rizkallah, 2015).

AK Parti'nin 2002'de iktidara gelmesinden önce, içe kapanık olmayı önceleyen laik Kemalist ideoloji Türk devletine ve yetkililerine egemen olmuştur. Bu nedenle BAE dahil herhangi bir Ortadoğu devletiyle çok sınırlı bir çerçeve hariç siyasi veya askeri ilişkiye girilmediği gibi yüksek derece seviyesinde karşılıklı tehditler de görülmemiştir (Hasnawi ve Rizkallah, 2015).

1980'li yılların aksine, 1995 yılından sonra BAE'nin o zamanki Genelkurmay Başkanı Muhammed bin Zayid'in yönetiminde olması, iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin gerilemesinde olumsuz rol oynamıştır. Ayrıca Körfez ülkelerinin Amerika ile ittifaklarını geliştirmesi bölge devletleri arasındaki ilişkinin öneminin azalmasında

önemli rol oynamıştır. SSCB'nin çöküşünden sonra iki kutuplu dünya düzeninin bitmesiyle Ortadoğu ve özellikle körfez devletleri için tehlike ve tehditler bitmemiştir. Irak ve İran gibi devletlerin yayılmacılık tehditleri ile karşı karşıya kalan BAE 1991 yılından sonra uygulamaya koyduğu peşine takılma stratejisinin kapsamını genişletmeye devam etmiştir. 1995'te BAE ile ortak bir savunma anlaşması imzalayan Fransa buna bir örnek olarak gösterilebilir (İNSAMER, 2020).

1990'lı yıllar boyunca Türkiye, Irak'ın kuzeyi ile sınırlı, tehdit edilen ulusal güvenliğini korumaya odaklanmıştır ve ister istemez bölgenin diğer devletleri ile hem siyasi hem askeri ittifak kurmaya odaklanamamıştır. Bunun ışığında, BAE zaten bölgesel ülkelerle ittifak kurma stratejisini göz ardı ederek uluslararası ilişkiler denklemindeki işlevsel rolünün seviyesini yükseltme hedefini benimsemekteydi. Bu bağlamda BAE büyük güçler ile ittifak kurmaya yönelmiştir. Bu, BAE'nin sadece Türkiye ile değil, zaman zaman Suudi Arabistan ile de ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. BAE, 1990'ların ortalarından sonra Muhammed bin Zayid'in somut ve artan etkisi altındayken, bölgesel denklemin içerisinde kendisinin başı çektiği bir akım oluşturmaya çalışıyordu. Önce Kosova, sonra Somali ve Afganistan'daki savaşa asker göndermesi, büyük güçlerle hareket etme arzusundan kaynaklanıyordu. Bu hareketler Türkiye gibi bölge ülkelerinin attığı adımlara paralel olarak geliyordu (Jawarneh, 2017: 175). Burada da vurgulanması gerekir ki Muhammed bin Zayid BAE'yi küçük bir devlet olarak idrak ediyordu. Fakat daha önce de dile getirildiği üzere BAE için olumlu bir etki gücü elde etmek istiyordu. Öyle ki büyük güçlere katkıda bulunarak o güçlerin BAE'nin çıkarlarına yönelik olan davranışlarını nisbi olsa da yönlendirmek amaçlamıştır. Bu etkiyle olumsuz güç olarak tanımlanan dış politikada otonomi-özerklik seviyesini mümkün olduğu mertebeye yükseltmek iradesini elde etmenin peşindeydi. Ayrıca, Muhammed bin Zayid, BAE'nin uluslararası sistemin bir alt birimi olarak büyük güçlerin politika ve askeri müdahalelerinde tekmil rolünü üstlenip bu alanda uzmanlaşmasını hedeflemiştir. Bunun yanı sıra, Muhammed bin Zayid belli bir stratejik derinliği gösteren rol oynayıp BAE'nin uluslararası sahadaki askeri ve diplomatik manevra derecesini genişletme amacını benimsemiştir. Muhammed bin Zayid'in bu amacı, Robert O. Keohane'nin *"küçük devletin küresel sistem üzerinde önemli bir etki yaratması için tek başına veya küçük bir ittifak grubu aracılığıyla hareket edemeyeceği"* yaklaşımından yola çıkıp Türkiye gibi küçük devlet olarak değerlendirdiği küçük

devletlerle ittifak kurmaktan uzaklaşıp büyük güçlerle hareket etmeyi tercih etmiştir. Bu davranışlar ile Muhammed bin Zayid'in tehditleri yenmek için aynı seviyede ya da bölgenin devletleri ile ittifak kurmak ile ortaya çıkan dengeleme stratejisinin pek yararlı olmadığı ve büyük güçlerin peşine takılma stratejisinin daha faydalı olduğunu düşündüğü söylenebilir. Muhammed bin Zayid'in düşüncesine göre, bu icraatla büyük güçlerin BAE'ye ve BAE'nin uluslararası sistemdeki kimliğine olan bakışı açısı olumlu bir çizgi çerçevesinde belirlenecektir. Bu bakış açısı BAE için dış politikada daha geniş bir olanak sağlayacaktır. Bu düşünce ile Muhammed bin Zayid sadece duyulan tehditlere karşı çalışmak değil aynı zamanda BAE'nin Ortadoğu'nun jeopolitik denklemini ve güç dengesinde önemli bir rol oynama hedefini uygulamaya koymak istemiştir. Bu noktada Muhammed bin Zayid'in davranışlarının Walt'un tehdit dengesi teorisinden fazla uzaklaştığı söylenemez. Walt'a göre; devletler güvenlik tehditlerini dengelemek için silahlanma, jeopolitik faaliyetlerin çoğaltılması ve aynı seviyede olan devletlerle ittifak kurarak gerçekleşir. Walt bu stratejiye dengeleme tarifini verirken büyük güçler ile kurulan ittifaklara peşine takılma tarifini vermektedir. Walt'a göre dengeleme daha yaygın bir davranış biçimidir. Ancak küçük/zayıf devletler sonuç olarak tehditlerin sert etkisinden dolayı güçlerini arttırsa da peşine takılma stratejisinden vazgeçemez (Walt, 2013: 17). Anlaşıyor ki Muhammed bin Zayid, Waltz'in güç dengesi yaklaşımında işaret ettiği;

“Küçük devletlerin güvenlik ve dış politikalarının büyük güçlerin politikaları ve uluslararası sistemin kısıtlamalarıyla büyük ölçüde bağlantılıdır. Ancak yine bu devletler kendi manevra alanını belli alanlarda uzmanlaşarak, fırsat yoklayarak ve büyük güçlerle ilişki ve ittifak kurarak genişletmeye yönelirler” (Waltz, 1979: 195).

mantığı ile Walt'un vurguladığı “devletler, duyduğu tehditlere karşı silahlanma ve jeopolitik faaliyetlerin çoğaltılması ile bir güç dengelemesi kurarlar. Ancak zayıf devletler peşine takılma stratejisini daha çok tercih ederler” yaklaşımından yola çıkarak hem tehdit dengesini kurmak hem de güç dengesinde önemli bir rol elde etmek istemiştir. ABD ile kurulan peşine takılma stratejisinden vazgeçmeyen Muhammed bin Zayid tehditlerin esas dengeleyici unsur olduğunu göstermektedir. Ayrıca, güç dengesi kurmak bir çıkar çatışmasına yol açar. Bu etki 2011 yılı sonrasında daha somut bir şekilde hissedilecektir. Bahsi geçen ampirik ve teorik detaylar bağlamında “küçük devletlerin aşırı güvenlik sorunu yüzünden bölgesel güçlerle ya da bölgesel güçlerin

aracı olduğu güvenlik iş birliğine soğuk bakıp doğrudan doğruya büyük ya da süper güçlerle iş birliğini tercih ederler” iddiasını taşıyan hipotez kendisini göstermektedir.

Prens Muhammed bin Zayid 2004 yılından sonra doğrudan olmayan liderliğiyle (Ağabeyi Khalifa BAE Başkanıydı o dönem: kendi siyaset felsefesinin yönelimlerini göstermeye başlamıştır. Nüfus, gayri safi milli hasıla gibi niceliksel kriterler temelinde oluşturulan küçük güç sınıflandırılmasının dışında olarak niteliksel boyutunu ön plana alıp uluslararası sahnede varlık göstermeye başlamıştır. BAE bu yaklaşım çerçevesinde gücü mümkün olduğunda kullanmak suretiyle dış ilişkiler alanında manevra alanını geniş ve orta ölçekli seviyeye getirerek özerklik elde etmeye çalışmıştır. Böylece resmi ve gayri resmi diplomatik ilişkiler üzerinden bölgedeki diğer aktörlerin kendi davranışlarını etkilemesini önleme imkânına sahip olmayı hedeflemiştir. BAE’nin Ortadoğu’daki bir dizi denklemin seyrini ve hatta yönetim biçimini dahi etkileme hırsı bulunmaktaydı.

Şeyh Zayid’in ardından oğullarının sahneye çıktığı 1990’ların sonu 2000’lerin başındaki dönemde taşıdıkları BAE’yi önemli bir konuma getirme hedefi, Türkiye-BAE güvenlik ilişkilerini fazla etkilememiştir. İki taraf, 1999’da “NATO” ittifakı içinde Kosova’da ortak hareket etti. Ardından 2001’de Afganistan’da aynı şekilde ortak hareket ettiler. Ancak iki taraf arasında NATO olmadan büyük bir ikili askeri ilişki yaklaşması yaşanmamıştır. O dönemde BAE, kendi hırslarını gerçekleştirmek için Türkiye’yi askeri üsler inşa etmek ve savunma sanayi alanında güvenlik ilişkileri kurulması gereken bir ülke olarak görmekten ziyade, Türkiye’yi kendine eşit veya kendisinden daha az güçlü bir devlet olarak düşünüp, stratejisini bu yönde geliştirip büyük devletlerle ilişkilere yönelmiştir. Buna ek olarak 1997’de Türkiye, İsrail ile silah modernizasyonu için bir anlaşma imzaladı ve bu BAE’nin Türkiye’nin askeri alandaki teknolojik açıdan olan güvenilirliğini azaltmıştır. BAE’nin, İsrail’in askeri iş birliği anlaşmasına üçüncü bir taraf olarak girmesi konusundaki isteksizliği de bu faktörlerin üzerine gelmiştir. O zamanlar İsrail ile normalleşme tutumu sergilenmiyordu (Mawlana, 2021).

2002 yılında Ak Parti, hükümeti devrıldıktan sonra birçok önemli meselede rol oynayarak Türkiye’nin jeostratejik önemini yükseltmeye çalışmıştır. Bunlar arasında, kendi bölgesindeki NATO üyeleriyle ilişkilerini derinleştirerek güvenlik ittifaklarını geliştirme meselesi de bulunuyordu. Bunu takiben Türkiye, NATO ile daha fazla

Ortadoğu ülkesi arasındaki iş birliğini tesis edip kolektif güvenliğin uzun vadede güçlendirilmesine katkıda bulunmak amacıyla ittifakın Haziran 2004'te başlattığı İstanbul Girişimi'ne ev sahipliği yaptı (NATO, 2010). BAE, 2005 yılında Bahreyn, Katar ve Kuveyt ile birlikte İstanbul girişimine katılan ülkeler arasında yer aldı. BAE, muhtemelen bu yola bir alternatif bulma arzusu içindeydi bu nedenle en son katılan devlet olmuştur. Alternatif bulamayınca İstanbul Girişimine katıldı (NATO, 2010). NATO'nun başlattığı İstanbul Girişimi, terörle mücadelede ortaklık ve karşılıklı çıkarlar inşa etmeyi amaçlayan bir çerçeve sunuyordu. Bu da tek kutuplu sistemin başat gücünün müttefiklerini, fikir ayrılığı olsa da mutlak olarak değerlendirilen tehditlere karşı aynı çatı altında birleştirebildiği göstergesidir. İstanbul Girişimi ortak bir savunma bütçesi hazırlayarak, bilgi alışverişinin arttırılması, teröre karşı ortak mücadele, kitle imha silahlarının yayılmasına karşı iş birliği sağlanması ve yasadışı kaçakçılıkla mücadele gibi genel güvenliğin güçlendirilmesi konularını takip etmek için bir grup kurdu (NATO, 2010). BAE, girişimi organize etme ve eksenlerini bir dizi Balkan ülkesini de içerecek şekilde çeşitlendirme alanındaki başarıda önemli bir rol oynamıştır. 28+1 formülü ile öne çıkan yapıda ittifak dışında 28 ülkeye ilave Türkiye'nin varlık gösterdiği bir yapı oluşmuştur. Türkiye'nin bu girişime yönelik hamlesi, AK Parti Hükümeti'nin içine kapanma politikasına alternatif olarak aktif iş birliği diplomasisi ilkesini benimsenmesinden kaynaklanıyordu (Ada ve Çakır, 2017: 633).

AK Parti hükümeti, Turgut Özal'ın danışmanı Cengiz Çandar tarafından laik içe dönüş engelinin aşılmasının bir yolu olarak tanımlanan "Neo-Osmanlılık" fikrine dayanan yaklaşımını benimsemiştir.⁹ Bu yaklaşım çerçevesinde Anadolu'dan Balkanlara ve Ortadoğu'ya Osmanlı jeokültürel kimliğine güven çerçevesinde açılarak güvenliği sağlayan önemli bir aktör olma fikri ortaya atılıyordu (Hasnawi ve Rizkallah, 2015).

Türkiye'nin İkinci Körfez Savaşı'na doğrudan müdahalesi ile bu fikir tedavüle sokulmuş ve söylem olarak zirveye ulaşmıştır. Türkiye bu söylemle Ortadoğu, Balkanlar ve Orta Asya'da aktif bir politika hamlesi başlatmıştır. AK Parti hükümeti, uluslararası sistemi ve diğer uluslararası oluşumları etkilemek için aktif bir dış politika benimseyerek açılan bu yolda devam etmiştir. AK Parti güvenlik alanı da dâhil siyasi

⁹ Cengiz Çandar bu cümlesi ile Türkiye Devleti Cumhuriyeti'nin, laik-seküler ilkesini benimsediğinden Ortadoğu halkına karşı uzak olmaya çalıştığını söylemek istemiştir

hedeflerine ulaşmak için bu aktif politikayı kullanmıştır. AK Parti'nin Türkiye siyasi vizyonu, aktif diplomatik mekanizmalara önem verilmesi ve bunların devreye sokulması gerekliliği temelinde bina edilmiştir. Türkiye'nin bölgenin sorunlarına karşı kendi içine çekilmesiyle sorunların varlığının ve yarattıkları tehlikenin devamlılık oluşturmasından ziyade Ankara'nın çözüm merkezi olması öngörülmüştür. Bu temel amaç şu hedefler etrafında şekillenmiştir:

1. *Bölgesel Rolü Canlandırmak:* Ak Parti'nin iktidara gelmesinden sonra Türk dış politikasının en önemli hedeflerinden birisi haline gelmiştir. Türkiye'nin bölgesel rolün vurgulanması ve bölgede bölgesel bir güce dönüşmesi adına, Türkiye askeri olarak bir anlamda NATO temsilcisi rolünü benimsemiştir. Doğu ile Batı arasındaki her alanda köprü vazifesini gören bir Türkiye yaratılmak istenmiştir (Hamid, 2016: 9). Bu vizyonu çizen Ahmet Davutoğlu'na göre; Türkiye Soğuk Savaş sırasında birincil taraflardan biri olma niteliği taşıırken, sonraki dönemde ülkenin pozisyonu çevresel veya periferik bir konuma evrilmiştir (Hasnawi ve Rizkallah, 2015). Bunun ışığında AK Parti hükümetinin öncelikli hedefi Türkiye'nin ilişkilerinde Batı ile Doğu arasında bir köprü olarak öne çıkıp bölgesel ve uluslararası ilişkilerde bir bağ unsuru olmaktır. Bu sayede sadece güvenlik değil aynı zamanda diplomasi ve ekonomi alanında çeşitli düzeylerde menfaat sağlanabilecekti. Bu strateji ile Davutoğlu jeopolitik nüfuz sağlama hedefini gerçekleştirmek için hem bölgenin devletleri ile uyum hem büyük güçler ile (ABD ve NATO) ittifak kurmak istemiştir. Ayrıca, Ortadoğu, Balkan ve Kafkasya gibi bölgelerin yüksek ve sürekli bir anarşiyle karşı karşıya kalması muhtemel olduğu için Davutoğlu, Türkiye için sıralanan üç bölge ile coğrafi yakınlık içinde olduğundan dolayı hayati çıkarlarına karşı geliştirilebilecek herhangi bir tehdide karşı güçlü, kolektif ve proaktif bir politika imkanını sağlama fırsatını sunar (Hamid, 2016: 10).
2. *Ulusal Güvenliğin Korunması:* Ulusal güvenlik, devletlerin varlığını sürdürmesi adına iç ve dış çıkarların koruması eyleminin temelini oluşturduğu için bu mesele dış politikanın da odak noktasıdır. Uluslararası sistem, devletlerin milli güvenliği sağlama çabalarıyla şekillendiği için uluslararası ilişkilerin temeli de bu çerçevedeki gerçekçilik ilkesi ile yürümektedir (Hasnawi ve Rizkallah, 2015). Birinci noktada belirtildiği gibi Davutoğlu Türkiye'nin bekası ve

ıkarlarını korumayı amaçlayan dengeli ve gerçekçi bir dış politika oluşturmak istedi. Bu hedefi gerçekleştirmek için aşağıdaki taktikler uygulamaya koyulmuştur (Lazhar, 2003: 44):

- Batı ile ittifak sağlanıp strateji, politika ve manevralarına aktif katılım,
- Batı ile ittifak denklemine uygun şekilde komşu ülkelerle bazı Kürt ayrılıki eğilimleri bastırmak için hareket etmek,
- Devletin coğrafi bütünlüğünü korumaya yönelik güvenlik politikaları ve stratejileri oluşturarak savunmacı gerçekçi bir tutumun benimsenmesi yoluyla mümkün olduğunca saldırganlıktan uzak ulusal sınırların içerisinde kalma eğiliminin benimsenmesi gerekmektedir.

Ekim 2005'te Türk Milli Güvenlik Kurulu, 3 bölümden oluşan bir ulusal güvenlik belgesini imzaladı. Bu belgede Türkiye'nin gördüğü tehditleri şöyle sıralandı (Albasosy, 2021):

1. *Dış Tehlikeler Bölümü:* Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ve onunla iş birliği yapanların yanı sıra diğer terör örgütlerine karşı mücadeleyi vurgular.
2. *Dış Tehditler Bölümü:* Belgede, bazı komşu ülkelerin topraklarından kaynaklanan ulusal güvenliğe yönelik dış tehditlerin varlığı kabul edilmiş ve tehlike kaynakları hedef alınarak bu tehditlere karşı önlem alınması gerektiği vurgulandı.

Bahsi geçen belgenin üçüncü bölümünde Türkiye bölgenin g dengesinde önemli bir konum elde etmek için silahlanma ve her türlü nüfuz manevrasını gerçekleştirmek peşine takılma stratejisi bir alternatif olarak sunulmamıştır. Aksine Türkiye'nin bölgedeki faaliyetleri ABD ve NATO ile sıkı bir ilişki içinde icra edilecek şeklinde beyan edildi. Belgeye göre; "NATO" ittifakı altında ABD ve Batı ile stratejik ilişkiler teyit edilmektedir. Türkiye'nin ulusal güvenliğini koruma ve her türlü tehdide karşı güvenliğini sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği manevraları hakkında müttefikleri ile bilgi paylaştığı vurguladı. Bu ilişkilerin diğer devletlerle geliştirilebilecek ilişkilere engel olmadığı bilgisi verildi (Albasosy, 2021).

Belgede Türkiye'nin bazı komşu devletlerde onu tehdit eden tehlikelerin konuşlandığının bilindiği vurgulanıyor. Türkiye'nin batılı ülkelerle ittifakı içinde

kalarak bu riskleri aşması gerektiği değiniliyor. Bu belgenin içeriği, 2003 yılında Amerika'nın Irak'ı işgalinden sonra Ortadoğu'da gelişen güçlü otorite boşluğundan ayrı düşünülemez. Türkiye, bu koşullarda Ortadoğu denklemi içerisinde sadece etkileşime giren bir konumdan çok bu denklemi etkilemek zaruretinde olduğu bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Öte yandan, Irak'ta göreceli istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak da dâhil olmak üzere, küresel düzeni tehdit eden yeni tehlikelere karşı güvenlik iş birliğinin zorunluluk halini aldığı fark edilmektedir (Albasosy, 2021).

Bu strateji ve taktikler, Türkiye için Ortadoğu bölgesinde siyasi, ekonomik, sosyal, askeri ve coğrafi açıdan somut bir bölgesel rol yaratmış ve çok sayıda devlet bu rolü kabul etmiş olduğu görülebilir. Türkiye Ortadoğu'daki rolünü bölgesel bir devlet olarak tanımlamıştır. Tarihsel husumetlerin tarafları arasında arabulucu rolü üstlenip genel entegrasyonun sağlanmasını amaçlamıştır. Türkiye aynı zamanda Batı ile Doğu arasındaki diplomatik ve ekonomik bağlantı görevini de görmektedir. Bölgesel aktörler Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini hissedip bunu kabullenmiştir. Buna Türkiye'nin arabuluculuğu ile Suriye ve İsrail yakınlaşması örnek gösterilebilir (Adwan, 2019: 125-130).

Türkiye'nin yükselen rolünün BAE tarafından tam manasıyla kabulü hemen olmamıştır. Bunun göstergesi de BAE'nin NATO İstanbul Girişimine en son katılan devlet olmasıdır. Güvenlik eksenini olarak Türkiye'nin İstanbul Girişimi aracılığıyla NATO adına yaptığı bu organizasyonla Ortadoğu bölgesinin lideri olmasındaki bölgesel rolü BAE tarafından örtülü olarak reddedilmiştir (Hamid, 2016: 10). Ancak bu ret ilk başta iki taraf arasındaki askeri iş birliğini durdurmamıştır. BAE, Türkiye ile belirli bir düzeyde askeri iş birliğini sürdürme eğilimindeydi. Türkiye'den belirli miktarda askeri teçhizat almıştır. Ancak ilişkilerdeki dönüm noktası, Şeyh Zayid'in 2004 yılında ölümünden sonra BAE Türkiye ile olan askeri iş birliğine çok az önem vermeye başlamıştır. Bu tarihten sonra BAE'nin askeri olarak Batı'ya yönelmesi bariz bir biçim almıştır. 2008'de Avustralya ile askeri üs açmak için bir anlaşma imzaladı. Ardından 2009 yılında, Abu Dabi'deki Mina Zayid'de bir Fransız deniz üssü açıldı (Anadolu Ajansı, 2018b).

1990 yılında patlak veren İkinci Körfez Savaşı BAE'yi Türkiye ve diğer bölgenin devletleri ile olan askeri-güvenlik iş birliğinden uzaklaştıran önemli bir faktördür. BAE

kuvvetlerinin katıldıkları İkinci Körfez Savaşı sırasında BAE diğer devletlerin hava üstünlüğünün avantajlarını fark etmiştir. İnternet bağlantılı teknolojiler, kuvvet entegrasyonu, ortak planlama, donanım standardizasyonu gibi üstün toplam güç BAE'nin ilgisini çekmiştir. Bu gelişmiş teknolojileri elde etmek için BAE liderleri BAE'yi Ortadoğu ekseninden koparıp, ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya gibi nicelikten ziyade nitelik açısından ilerleme sağlayan Batı ülkeleriyle iş birliği yapmaya itmiştir. Bu denklem, ikinci neslin devlette önemli pozisyonlara gelmesinden sonra daha da pekiştirilmiştir (Mawlana, 2021).

2004 yılından sonra BAE'nin yeni dönem iktidarıyla Türkiye ve diğer bölge devletlerinin bölgesel rollerini kabul etmeyeceğine dair birçok gösterge olmakla birlikte, bunların en belirginleri şunlardır:

- BAE özellikle NATO çerçevesinde Kosova ve Afganistan'a yönelik operasyonlarda önemli bir rol almak istedi. Bu rol ile küresel çatışma haritasında sağlam konuşlanma stratejisini benimsediğini göstermek istedi (The New Khalij, 2020).
- BAE'nin NATO'nun İstanbul Girişimine katılımı geç gerçekleşmiştir. NATO çerçevesinde düzenlenen İstanbul Girişimi ile NATO'nun Ortadoğu'daki her bir müttefik ülke ile ayrı ayrı iş birliği yapma eğiliminden ziyade 28+1 formülüne ile ortak bir ilişki öngörülüyordu. Ancak 2005 yılından sonra BAE, Ortadoğu ülkeleriyle ortak iş birliğinden uzaklaşarak, "NATO" ile tek taraflı iş birliği yoluna girmiştir (NATO, 2010).
- BAE güçlü ve modern hava savunma sistemlerini ve silahlarını elde etmek için Batılı ülkelerle çok sayıda askeri iş birliği anlaşması imzalamıştır (The New Khalij, 2020).
- 1995 yılında 2 milyar dolar seviyesindeki askeri harcama oranını, çok boyutlu ve özerk bir güce sahip olma hedefiyle 2010 yılına kadar 17 milyar dolara yükselterek, yüksek düzeyde askeri harcama gerçekleştirmiştir.¹⁰ (The New Khalij, 2020; Mawlana, 2021).

¹⁰ BAE'nin gelişmiş silahları yerli olarak üretmeye dönük bir arzusu bulunmaktaydı. Buna örnek olarak devlete ait Mubadala Yatırım Şirketi'ne bağlı bir şirket olan Abu Dhabi Gemi İnşa Şirketi ile 2004 yılında artan İran tehdidi karşısında Hürmüz Boğazı'ndaki askeri kapasitesini artırmak adına 6 firkateyn inşa etmek için yaptığı sözleşme gösterilebilir. 2009 yılında da aynı şirket aracılığıyla 12 gemi inşa edilip

Güç elde etme çabaları, BAE'nin ABD ve NATO gibi büyük güçlere sıkı bir şekilde bağlı kalmaya devam etmesine neden oldu. Öyle ki BAE askerlerinin yeteneklerini yükseltirken ve bölgedeki sert güç seviyesini ve sahadaki manevralarını arttırırken BAE büyük devletlerin riayetinde insani yardım faaliyetleri ve askeri teknil görevlerini yürütmeye devam etmiştir.

Walt küçük olarak değerlendirilen devletlerin algılanan tehdide göre dış politika yürüttüklerini ve bu devletler için tehdit algılamasının güç dengesinin öne geçtiğini ileri sürer. Bu anlatımın ışığında, BAE gerçekleştirdiği iç silahlanmayla bazı komşu devletlerinden daha üstün olarak değerlendirilmekte ve böylece bölgesel ve hatta uluslararası sistem denkleminde herhangi bir bölgesel devlete tabi olmanın ötesinde bir konuma ulaşabilmektedir. Hatta bölgesel devletlerle rekabet edebilecek işlevsel ve hiyerarşik açıdan etkili bir devlet haline gelmektedir. Bu gelişme gösteriyor ki her iki taraf (Türkiye-BAE) iki kutuplu sistemin çöküşünden sonra Ortadoğu'da gitgide değişen jeopolitik denklemde etkili bir işlevsel rol ve hiyerarşik derece kapmak istemişlerdir. Bunu gerçekleştirmek için her iki taraf proaktif politikalar ve stratejiler benimsemişlerdir. 2011 öncesi ABD'nin Ortadoğu'nun jeopolitik denklemini tek kutup olarak yönetmesi iki taraf arasında herhangi bir rekabet görülmemiştir. Ancak gerçi iki taraf 2011 öncesi gitgide göstergeleri görülmeyen ve şekli tam netleşmeyen bir rekabet denklemi içine doğru hareket ediyorlardı. Bu rekabetin belirgin bir şekilde ortaya çıkması 2011 sonrası oldu. Bu da 2011 sonrası iki tarafın birbirlerinin çıkarlarına yönelik olan karşılıklı tehditlerin artması ve Ortadoğu'da jeopolitik denklemin tek kutupluluktan çok kutupluluğa evrilmesine bağlıdır.

deniz gücünde daha da artış sağlandı. Bunun ardından BAE savunma alanında yerli şirketler kurmaya başladı. Bu şirketlerin sayısı 2013 yılına kadar 200 şirkete kadar ulaştı. Bu şirketlerden en önemlilerinden birisi 2007 yılında kurulan Abu Dabi Otonom Sistem Yatırımları Şirketi olarak gösterilebilir. Bu şirket keşif ve gözetleme sistemlerinin yanı sıra insansız hava aracı üretimi alanında çalışmalar yapmaktadır. Bu şirketlerden bir diğeri ise yine 2007 yılında kurulan Uluslararası Caracal Şirketi'dir. Hafif silah imalatında faaliyet göstermektedir. Caracal hafif mühimmat şirketi de diğerlerinin yanı sıra 1994 yılında kuruldu. Ekonomik Denge Konseyi'ne (Tawazun) bağlı olarak bir yatırım fonu kuruldu. Temel amacı, fonun 40 şirketinin yer aldığı bölgesel ve uluslararası alanda endüstriyel ortaklıklar oluşturup stratejik yatırımlara girilmesiydi. Alman Merkel şirketi bu şirketlerin başında geliyor. Şirket av tüfekleri alanında faaliyet gösteriyor. Bunun yanı sıra kişisel savunma amaçlı tüfekler de üretiyor (Ahmed Mawlana, 2021).

2.4.3. Ekonomi Boyutu

1983 yılında iki taraf arasındaki diplomatik ilişkilerin resmi olarak başlamasına paralel olarak, karşılıklı çıkar ilişkisi denkleminde göre iki taraf arasındaki ekonomik ilişkiler ilerlemeye başladı. BAE, bazı gıda ve hafif sanayi malzemelerinin yanı sıra Türkiye'nin elinde bulunan askeri teçhizatın bir kısmına ihtiyaç duymaktaydı. Türkiye'nin ise petrol ithalat kaynaklarını çeşitlendirmesi ve Körfez sermayesini ülkeye çekmesi gerekiyordu. Bu karşılıklı ihtiyacın bir sonucu olarak 1984 yılında iki taraf arasında *Karma Ekonomi Komitesi* kuruldu. Ardından aynı yıl içerisinde *Teknik ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması* imzalandı. Hava taşımacılığı anlaşmasının imzalanması ile dahi iki taraf arasındaki ticaret hacmi 500 milyon doları geçmedi (İNSAMER, 2020).

Dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Abu Dabi'ye 1985'te yaptığı ziyaretin ardından iki taraf arasındaki ekonomik ilişkiler canlanmıştır. Ancak 1990'da İkinci Körfez Savaşı'nın patlak vermesi sonucunda iki taraf arasındaki diplomatik ilişkiler durağanlaşmış ve bir süre sonra tamamen durmuştur. O dönemde iki devlet de varlıklarını tehdit eden tehlikeleri püskürtmek ile meşguldü. BAE önce İran yayılcılığı ardından Irak yayılcılığı tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Türkiye, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulması tehlikesiyle ilgilenmekteydi. Bu dönemde gerçekleşen tek olay 29 Ocak 1993 tarihinde çifte vergilendirmeyi önleme adına imzalanan anlaşmadır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2021).

1990'ların sonunda iki taraf arasındaki ekonomik ilişkiler düzelmeye başladı. 2000 yılında BAE Ticaret ve Sanayi Odaları, Dubai ve Sharjah Odaları, BAE Ticaret ve Sanayi Odaları Federasyonu'nun mukabilinde İstanbul ve Ankara odalarının başını çektiği Türk ticaret odalarının katıldığı Türkiye-BAE çalışma konseyi kuruldu (Kaya ve Kaya, 2019: 50).

Türkiye'de Ak Parti iktidara gelmesinden sonra Özal ve Erbakan'ın bu konudaki politikasını izleyerek Doğu'ya açılmaya yönelmiştir. AK Parti, 30 Mayıs 2005 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile *Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi* üye ülkeleri arasında kurumsal çerçeve anlaşmanın imzalanmasına öncülük etti (Kaya ve Kaya, 2019: 50). Söz konusu anlaşma, Türkiye ile Körfez ülkeleri arasında karşılıklı ziyaretlerle gelişen olumlu bir süreci beraberinde getirdi. Buna müteakip 15 Şubat 2008'de çok boyutlu olarak ekonomik ilişkileri geliştirmek adına Türkiye ile Körfez İşbirliği Konseyi

arasında karma ekonomi anlaşması imzalandı (Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi, 2008). Bu anlaşma Türkiye ile BAE arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine de yol açarken, iki taraf 28 Eylül 2005'te ikili yatırımları korumak ve teşvik etmek için ayrı bir anlaşma imzaladı. Aynı yıl Dubai Ticaret ve Sanayi Odası'nın genel merkezinde Türkiye-BAE İş Konseyi'nin bir şubesi açıldı. 2009 yılında, Dubai Ticaret ve Sanayi Odası'nın genel merkezinde konseyin başka bir şubesi açıldı. 17 Şubat 2009 tarihinde ise Türk Bankacılık Teftiş ve Denetleme Kurumu ile BAE Merkez Bankası arasında *teknik iş birliği anlaşması* imzalandı (Uludağ İhracatçılar Birlikleri, 2011).

Bu anlaşma ile Türkiye Cumhuriyeti ile Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki ticaret ve yatırım hacmi yaklaşık %135 oranında büyüdü. Ticaret hacmi 2007'de 3,7 milyar dolar seviyelerindeyken 2008'de bu rakam 8,7 milyar dolara yükseldi. Serbest ekonomik modelin her iki tarafça uygulanması, taraflar arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkıda bulundu (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2021).

Tablo 1
Milyon Dolar Cinsinden Türkiye-BAE İhracat ve İthalat Verileri (2002-2010)

Yıl	BAE'nin Türkiye'den İthalatı	Türkiye'nin BAE'den İthalatı	Toplam
2002	457	101	558
2003	703	114	817
2004	1.144	183	1.297
2005	1.675	205	1.880
2006	1.986	352	2.338
2007	3.241	470	3.711
2008	7.975	691	8.666
2009	2.897	668	3.565
2010	3.333	698	4.031

Kaynak: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2021.

2005 yılından sonra BAE'nin Türkiye'den ithal ettiği en başlıca kalemler: Değerli taşlar, mineraller, makineler, elektronik cihazlar, bazı gıda maddeleri, tekstil sanayi ürünleri olarak gösterilebilir. Türkiye'nin BAE'den ithal ettiği başlıca ürünler ise: Altın, alüminyum, mücevherat, petrol yağları, bazı kimyasallar ve demir olarak öne çıkmaktadır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2021).

Türkiye, BAE arasındaki ilişki iki taraf için önemli ölçüdeydi. Türkiye BAE'ye önemli askeri teçhizat ihraç ederken, BAE Türkiye'ye petrol ihraç etmekteydi. İki tarafın arasındaki ticaretin hacmi büyük olmasına rağmen karşılıklı ithal edilen kalemler karşılıklı bağımlılık yaratma olasılığı açısından kilit önem taşımamaktadır. Böylece her iki taraf da her an birbirinden vazgeçebilir bir pozisyonda bulunmaktadır.

Bu ilişkiler, iki tarafın 2011'den önce Karma Ekonomi Komitesi'nin periyodik toplantılarını düzenlemeye istekli olması nedeniyle tedrici olarak gelişmiştir. Komitenin 9-11 Şubat 2011 tarihlerinde gerçekleştirdiği sekizinci oturumu çok önemlidir. Bu oturumda 400'e yakın Türk firmasının yatırım ve inşaat için BAE pazarına girmesinin kapısı açıldı. 75 BAE şirketinin Türkiye'ye girmesine mukabil BAE'de faaliyet gösteren bu şirketlerin yarattığı ticaret hacmi 7 milyar doları buldu (Packworld, 2021).

2011 yılına kadar BAE, Türkiye'nin en büyük ticaret ortaklarından biri haline gelmiştir. İki taraf arasındaki ticaret hacmi 2002'den 2009'a %800 arttı. BAE, Türk mallarının en büyük 12. ithalatçısı ve Türkiye pazarının en büyük 9. ihracatçısı oldu. İki taraf arasındaki turizm bağlarını güçlendirmek amacıyla, var olan 1984 Hava Taşımacılığı Anlaşması uyarınca 2009 yılında birçok Türkiye-BAE şehri arasında direkt uçuşlar düzenlenmeye başlandı (Packworld, 2021).

2002'den 2011'e kadar Türkiye'yi ziyaret eden ortalama turist sayısı yaklaşık 50 bindir. Türk Hava Yolları, turizmi daha da teşvik etmek için Atatürk Havalimanı'ndan BAE havalimanlarına haftada 14 sefer düzenledi. Sabiha Gökçen Uluslararası Havalimanı'ndan da aynı şekilde haftada 10 uçuş planlandı (Arabi21, 2017). Sıralanan ekonomik gidişat yine *“iki ve tek kutuplu sistemlerin hâkim olduğu zaman aynı blokta olan küçük ve orta ölçekli devletler arasındaki tehditleri azaltır ve rekabeti pasifleştirir”* şeklindeki hipotezin ispatını ortaya çıkarmaktadır.

2.5. 2011 Öncesi İlişkileri Tehdit Dengesi Çerçevesinde Değerlendirmek

1983-2011 yılları içerisinde meydana gelen gelişmeler Türkiye ile BAE arasındaki ilişkilerin zaman zaman gelişmesini engellemiştir. Ancak, bu olaylar her iki tarafı sürekli olarak aynı blokta tutmuştur. Bu durum, tehdit dengesi açısından değerlendirildiğinde, o dönemde her iki tarafın karşılaştığı tehdidin neredeyse aynı olduğu sonucunu çıkarmamıza neden olmuştur. O dönemdeki kutuplaşma bağlamında hem Türkiye hem de BAE, devrimcilik fikirlerini benimseyen akımları destekleyen ve jeopolitik etkisini genişletmeyi amaçlayan SSCB veya Doğu Bloğunu bir tehdit olarak görerek Batı Bloğuna yönelmişlerdir. Bu yönelme Waltz'un ortak çıkarların sonucunda oluşan mutlak kazanç ya da Waltz'un tarif ettiği aynı blokta olan devletler ile uyum-dengeleme ve büyük güçlerin peşine takılma stratejileri ile belirlenmiştir.

Aslında görüldüğü gibi BAE ulusal güvenliğine büyük bir coğrafi ve siyasi tehdit olarak gördüğü İran'ın devrimi ve bölgesel ile uluslararası düzey genelinde devrimci rejimlerini (özellikle Irak ve Güney Yemen) desteklemesi tehdit teşkil eden SSCB ve sonrasında yine mezhepsel yayılma politikasını benimseyen İran'ın tehdidine karşı Türkiye ile siyasi ve askeri iş birliği kurup bu tehditleri dengeleme stratejisine başvurmuştur. Bahsi geçen iş birliği 1985 yılında imzalanan askeri anlaşmadan sonra Türkiye'nin BAE'ye sağladığı askeri teçhizat ile belirlenmiştir (Gül, 2021). Ancak bu gelişmeler faal bir sonuç vermeyince ya da yeterli kalmayınca o dönemin jeopolitik şartlarına göre zayıf ya da büyük güç olarak değerlendirilen iki taraf (Türkiye ve BAE) peşine takılma stratejisine başvurup Batı Bloğu ya da NATO ile hareket etmeye başlamışlardır.

1980'li yılların başından 2011 yılına kadar iki tarafı birbirleriyle olan ikili ilişkiler fazla gelişmese de oluşan tehditler her iki tarafı aynı ittifak içerisinde tutmuştur. Bahsi geçen tehditler SSCB, 1979 yılından sonra İran mezhepsel devrimi ve 1991 yılında Kuveyt'i işgalinden sonra büyük bir siyasi anarşi ile boğulan Irak'ın coğrafyasıdır. Bu tehditlerin yanı sıra 2000 yılından sonra meydana gelen terör tehdididir. Bu tehditler Türkiye ve BAE'yi doğal olarak bekasını korumaya yönelik bir güvenlik stratejisini geliştirmeye sebep olmuştur. Oluşan tehditleri teşkil eden SSCB, İran, Irak ve daha sonrasında terörün toplam gücü tartışılmazdı. Bu nedenle ilk başta benimsenen dengeleme stratejisinden vazgeçilip 1991 yılından sonra bu toplam güce karşı gelebilecek ya da caydırabilecek büyük ya da süper güce sahip bir müttefike ihtiyaç duyduklarından her iki taraf da peşine takılma stratejisine yönelmiştir.

1980'li yıllar boyunca 1991 yılına kadar yayılma politikasını benimseyen SSCB, Irak ve İran hem BAE için hem Türkiye için bir tehditti. Ayrıca, 1991 yılından sonra Kuzey Irak'ta oluşan otorite boşluğu da Türkiye için büyük bir tehdit unsuruydu. İran ve Irak'ın Türkiye ve BAE coğrafi yakınlığından dolayı ciddi bir tehdit teşkil etmekteydi. Saldırı gücü ve niyeti Kuveyt'i işgal eden Irak, 1979 devriminden önce BAE'nin körfezde üç adasını işgal eden ve devrimden sonra daha saldırgan bir politika takip edeceğini gösteren ve Kuzey Irak'ta askeri ve siyasi faaliyeti aktif olan Kürt Ulusal Birliği Partisini destekleyen İran ve sonuç olarak devrimci rejim olarak tanımlanan Yemen, Sudan, Libya ve Irak'ı destekleyen SSCB'de gayet hissedilmekteydi.

1980’li yıllarda BAE’yi Türkiye’ye yakınlaştıran faktör tehdit dengeleme isteği olmuştur. Algılanan tehditlere karşı bir dengeleme kurulmak üzere Türkiye ve BAE 1985 yılında güvenlik iş birliği anlaşmasını imzalayarak ortak bir dengeleme girişiminde bulunmuşlardır. Küçük bir devlet olarak değerlendirilen BAE o dönemde duyduğu tehditler ile yüzleşmek için NATO’ya üyeliği ile önemli bir konumda olan Türkiye’den askeri teçhizat sağlamaya yönelerek güvenlik politikasını çizmiştir. BAE ve Türkiye’nin kurduğu ortak iş birliği Walt’un işaret ettiği dengeleme stratejisi ile örtüşmektedir. Bu stratejinin varlığı 1991 yılına kadar devam etmiştir.

1991 yılında SSCB çöktü ancak algılanan tehditler bitmemiştir. Irak ve İran’ın hem yayılma hem nüfuz kurma politikası, terör örgütlerinin çoğalması ve yayılması, kitle imha silahlarının yayılması gibi tehditler devam etmiştir. 1991 yılından sonra yakın coğrafyasında oluşan PKK’nin terörünü bastırmak ile meşgul olan ve teknoloji yetersizliğinden dolayı İsrail ve peşine takılma stratejisinin çerçevesinde Batı devletleri ile anlaşmalar imzalayan Türkiye BAE için cazip bir müttefik olarak görülmez olmuştur.

Ayrıca, bir dönüm noktası olarak 1993 yılında BAE’nin genelkurmay başkanı olarak tayin edilen Muhammed bin Zayid’in Batı gücüne hayran olmasının yanı sıra Körfez bölgesinde büyük bir askeri varlık gösteren ABD olmak üzere Batı devletleri ile sıkı bir iş birliği maratonu içinde olması BAE’nin yüzünü Türkiye ve onun gibi bölgenin devletleriyle ittifak kurmak ile oluşan dengeleme stratejisini peşine takılma stratejisine çevirmiştir. Öyle BAE ABD ve Fransa gibi Batı güçleri ile üs kurma, askeri teknoloji iş birliği ve son olarak NATO’nun bünyesinde ortak askeri operasyon icra etme anlaşması ve ittifakı kurma yoluna girmiştir. BAE bununla yetinmeyip tehditleri dengeleme stratejisinden vazgeçmemiş ancak bu stratejiyi bölgenin devletleri ile ittifak kurarak değil silahlanarak ve jeopolitik nüfuzu arttırmanın sonucunda Ortadoğu’nun güç dengesinde önemli bir rol ve manevra alanını kazanarak uygulamaya koymuştur.

1991 yılından 2002 yılına kadar hem Türkiye hem BAE siyasi ve askeri olarak elle tutulur büyük bir ikili iş birliği içinde bulunmamışlardır. Ancak peşine takılma stratejisi çerçevesinde ABD’nin liderliğinde NATO’nun aracılığıyla Kosova ve Afganistan gibi ortak askeri operasyonlarda bulunmuşlardır. 2002 yılında Türkiye’de iktidara gelen AK Parti hükümeti Türkiye’yi bir bölgesel bir güç haline getirip Ortadoğu, Balkan ve

Kafkasya bölgelerinin güç dengesinde askeri ve siyasi olarak önemli bir aktör haline getirme hedefini taşımaktaydı. Bu hedefin realiteye bir dönüşme göstergesi olarak 2004 yılında kurulan İstanbul Girişimidir. Aslında bu girişim körfez devletlerine ve NATO'nun bölgedeki çıkarlarına tehlike teşkil eden tehditlere karşı bir 28+1 formülünde ortak politikalar kurma hedefini taşımaktaydı. Temel olarak bu girişim ABD'nin bir girişimiydi. ABD'nin buradaki diğer amacı müttefik devletlerinin onun peşine takılma politikalarını ortak bir NATO'nun çatısı altında toplamaktı. Bu hedefi gerçekleştirmek için bölgede NATO'nun üyesi olan ve bölgesel bir güç olma yoluna ilerleyen Türkiye seçilmiştir. Bu girişime Katar, Bahreyn, Kuveyt ve en son BAE katıldı. En son ve tereddüt ile katılması ile BAE Türkiye'nin bölgedeki rolünü örtülü bir şekilde reddetmiştir. Ancak bu ret iki devleti aynı blokta ve bu bloğun çıkarlarına yönelik politika icra etmelerinden uzaklaştırmamıştır. Burada iki devlet arasında ikili olan tehditleri dengeleme stratejisi etkilenmiştir. 2004 yılın ölen Şeyh Zayid'in yerine oğullarının gelmesi Türkiye ile olan ortak dengeleme stratejisi çok düşük seviyelere gerilemiştir. Bu gerileme iki tarafın ABD ve NATO'nun peşine takılma stratejisine herhangi bir etki bırakmamıştır. Ayrıca, aynı blokta oldukları için diğer alanlarda ekonomik ve siyasi iş birliği gibi bir olumsuzluk yaşanmamıştır.

Bu bağlamda önemli bir sonuç çıkarılmalıdır; Walt'un tehdit dengesi teorisinde ileri sürdüğü *“devletlerin güvenlik fikirlerini bir güç dengesini koruma ihtiyacına değil algılanan tehdide bağladığı ve tehdit algılaması ile devletlerin davrandığı ve dolayısı ile tehdit dengesinin güç dengesinden daha önemlidir”* (Walt, 2013: 260-270) yaklaşımının bir tipik örneği 1991 yılında SSCB'nin ortaya çıkan tek kutupluluk denklemi Türkiye ve BAE'nin tutumudur. Tek kutupluluk denklemi çerçevesinde milli güvenliğini ve bekasını tehdit eden PKK ve Kuzey Irak'taki otorite boşluğundan kaynaklanan anarşi Türkiye'yi yine bu tehditleri dengelemek için ABD ile bir ittifak oluşturma fikrinde sabit kalmıştır. İran'ın mezhepsel ve güvenlik tehdidi de BAE'yi aynı blokta tutmuştur. Bu gelişmeden yola çıkarak Walt'un yaklaşımı adeta bir ispatı ortaya çıkar. Öyle ki değişen güç dengesi her iki devletin davranışını etkilememiştir ve yine daha somut ve etkili bir sonuç garanti eden peşine takılma (ABD'nin peşine takılma) stratejisini uygulamaya meyilli olmaya devam etmişlerdir. Bu bağlamda beka ve çıkar alanları tehdit altında kaldığı için iki taraf için dengenin esas unsuru ya da belirleyici faktörü algılanan tehdittir ki tutumları ve davranışları tek kutuplu düzende

değişmemiştir. Bu bağlamda “siyasi ve askeri nüfuzun bir ya da iki başat gücün elinde toplandığı tek kutuplu ve iki kutuplu düzenlerde tehdit unsurunun önemi yüksekken 2011 sonrası çok kutuplu düzende gelişen Türkiye ile BAE ilişkileri gösterecek ki çok kutuplu sistemde kendi kendine yetme (self-help), manevra ve otonomi alanları genişleyen küçük ve orta büyüklükte devletler için tehdit dengesi ile birlikte güç dengesi de önemli bir rol oynamaktadır” şeklindeki hipotez bir sonuç olarak elde edilebilir. İki ve tek kutuplu sistemlerde küçük ve orta ölçekli devletler, iki ya da tek başat bir gücün baskısından dolayı alt birim kalmaya mahkumlardır. Ancak çok kutuplu sistemde büyük, orta büyüklükte ve küçük devletler kendi kendine yetme (self-help) manevra ve kurulan ittifaklar ile kendi çıkarlarını diğer taraflara nazaran daha üstün bir şekilde gerçekleştirmeye çalıştıkları için güç dengesi değişken bir döngüde hareket etmektedir. Bu döngü denkleminde tek başat bir güç yokluğundan dolayı devletler arasında yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Bu rekabet çıkarları yüksek mertebe çatışan devletler arasında karşılıklı bir tehdit dengesinin oluşmasına sebep olmaktadır. Bu durum da sonraki bölümde daha somut bir şekilde fark edilecektir.

BÖLÜM 3: TÜRKİYE VE BAE ARASINDA 2011 SONRASI İLİŞKİLER

2011 yılı Türkiye ile BAE arasındaki ilişkiler için bir dönüm noktasıdır. 2011 yılı öncesinde Ortadoğu'ya yönelik proaktif politikalar çizmeye çalışan iki taraf arasında belirgin bir rekabet görülmemiştir. 2011 öncesi dönemde Ortadoğu bölgesinin jeopolitik denklemi ve güç dengesine hâkim olan ABD'nin tek kutuplu hiyerarşik üstünlüğü mevcuttu. Bu üstünlüğün dışına çıkmama şartıyla her iki tarafa Ortadoğu bölgesine yönelik hedefledikleri politikaları uygulamasına nisbi bir otonomi sağlamıştır. Zira o dönemde SSCB'nin çöküşünü takiben Irak gibi bölgesel bir gücün yok olması, ardından bölgede asi olarak değerlendirilen Suriye, Libya ve Sudan gibi devletlerin gücünün manevra alanlarının daraltılması ABD'nin müttefiklerini (Türkiye ve BAE dâhil) Ortadoğu'da ve uluslararası sistemdeki manevra alanlarını genişletmeye yönelmiştir.

Yine o dönemde ABD'nin müttefikleri arasında bazı alanlarda rekabet ya da çizilen denkleme karşı ters gelme emaresi gözükmiştir. Örneğin Mısır, Kıbrıs Cumhuriyeti ile 2003 yılında deniz sınırlarını belirlediğinde Türkiye bu duruma itiraz edip karşı çıkmıştır (Kadoura, 2021: 203). Yine 2009 yılında Katar, BAE ile aralarında bir köprü inşa etmek istediğinde Suudi Arabistan sert bir tavır gösterip yıkacağını ileri sürmüştür (Al-jalil, 2013: 157). ABD 2004 yılında bu rekabeti tek kutuplu sistem içinde ve Amerikan hiyerarşi düzeninin direktifleri, sınırları, mevcut tehditlere karşı ve mutlak kazancı doğrultusunda idare edilebilen ve gerektiği durumlarda baskılanabilen bir rekabetin olması için İstanbul Girişimi¹¹ sürecini organize etmiştir (Desouki, 2009: 34-35). O dönemde ABD'nin müttefiklerinin, algıladıkları tehditlere karşı çıkma politikaları ABD'nin peşine takılma stratejisi çerçevesinde belirlenmiştir. O dönemde Ortadoğu bölgesindeki tehdit dengesi ABD'nin ve müttefiklerinin İran'ın mezhepsel yayılma politikasına (Mahmub, 2015: 184), Suriye'nin dolaylı olarak cihatçıların Irak'a sızmasına göz yumup ABD'nin çıkarlarını hedef almasına yönlendirmesine ve son olarak El-Kaide'nin yüksek tehditlerine bağlıydı (Ali, 2020: 292). ABD'nin

¹¹ 2001 yılından ABD'yi hedef alan terörist saldırıları takiben NATO'nun teröre karşı ve müttefiklerinin güvenliğini sağlamak adına Körfez devletlerle istihbarat ve güvenlik iş birliğini geliştirmek için organize ettiği kurumsal bir iş birliğidir. Türkiye'nin liderliği ve ev sahipliğiyle kurulan bu iş birliğine Bahrein, Kuveyt, Katar ve BAE katıldı (NATO, 2010).

müttefikleri (Türkiye ve BAE dâhil) arasında karşılıklı tehdit dengesinden bahsetmek zordu.

İstanbul Girişimi olarak nitelendirilen süreç, Türkiye ile BAE arasındaki rekabetin ilk emaresini ortaya çıkarmıştır. Zira BAE, ABD'nin direktifiyle olsa da Türkiye'nin liderliği altında kurulan hiyerarşik bölgesel bir denklemin alt birimi olmak istememiştir. Bahsedilen isteksizlik, BAE'nin adı geçen girişime katılan Körfez devletlerinin sonuncusu olmasıyla hissedilmiştir. 2011 yılında başlayan Arap Baharı ve sonrası süreç Ortadoğu bölgesinin hem güç dengesi hem de jeopolitik denkleminin değişmesine yol açmıştır.

Ortadoğu'da hem Batılı (İngiltere, Fransa) hem Batılı olmayan birçok büyük güç (Rusya, Çin) ve hatta büyük olmayan birkaç gücün (İtalya, Norveç, İran, İsrail) kendi kendine yetebilme (self-help) yaklaşımıyla bölgede aktif rol oynaması, Ortadoğu'nun ABD merkezli kutupluluktan çok kutupluluğa geçtiğinin bir göstergesiydi. Bu ortamda bölgedeki hem orta ölçekli hem de küçük devletlerin aktif rol oynamaya başlaması gayet doğaldı. Ayrıca, bölgede daha önce aktif rol oynayan Mısır, Libya, Suriye ve Sudan gibi devletlerin zayıflaması bölgenin diğer devletlerinin etkin rol oynamasına büyük bir alan açmıştır (Matar, 2017: 92).

Fakat iki tarafın 2011 sonrası Ortadoğu bölgesinin güç dengesinin değişmesine dair olan tutumları farklılık göstermiştir. Türkiye, John Mearsheimer'ın çizdiği proaktif-ofansif realizm yaklaşımıyla, durumu fırsat görüp Ortadoğu'da uluslararası sistemin hiyerarşi hesaplarında çok önemli bir bölgesel güç olmak, model ülke olarak görülmek ve tanınmak istemiştir. Bunu gerçekleştirmek için işlevsel-fonksiyonel olarak Ortadoğu'nun belirli alanlarını etkileme ve o bölgedeki işlevsel görevlerini yükseltmek için bölgeye yönelik katılım ve ilgi kapsamını genişletmiştir. Bununla yetinmeyip diplomatik, ekonomik ve askeri yeteneklerini yükseltme amacını da benimsemiştir.

Türkiye bunu yaparken orta ölçekli gücün rollerini pekiştirecek unsurları yansıtmaya yönelmiştir. Öyle ki Ortadoğu'nun sorunları ve ihtilaflarına çok taraflı arabuluculukla çözüm anlayışı ve uluslararası toplum örgütleri içinde aktif rol oynama prensiplerini benimsediğini vurgulamakla aktif bir dış politika çizmeye çalışmıştır.

Ayrıca, Türkiye bu rolü oynamaya çalışırken klasik realizmin önemli düşünürü olan Hans Morgenthau'nun etkili bir orta ölçekli ve bölgesel güç olmak için büyük güçlerin

orta ölçekli gücün becerisini etkilemek için yüksek bir diplomatik güce sahip olması şartını göz önünde bulundurup dışişleri bakanlığının Ortadoğu'daki personellerinin kapasitesini adeta bir ordunun modernizasyonu gibi hem nicelik hem nitelik açısından geliştirmeye çalışmıştır.

Türkiye hedefini gerçekleştirmeye çalışırken Ortadoğu bölgesinde oluşan otorite boşluğu ve anarşiden mütevellit maruz kaldığı ve kalacağı tehditlere karşı sonuç olarak yeni bir güvenlik politikasını oluşturmak istemiştir. Türkiye bunu yaparken bölgede değişen güç dengesi ve tehdit dengesinin denklemlerine karşı Walt'un ileri sürdüğü hem silahlanma ve jeopolitik faaliyetlerin çoğaltılması ile kurulan dengeleme stratejisi hem peşine takılma stratejisini paralel bir şekilde uygulamaya çalışmıştır.

ABD'nin bölgeye atfettiği önemin nisbi bir şekilde gerilemesi ve ABD dışı diğer büyük güçlerin bölgede faal olmaya başlaması, Türkiye'yi peşine takılma stratejisi çerçevesinde ABD ve NATO ile kurduğu ilişkilerden vazgeçirmemiş ancak niyetlerin bilinmemesi unsurunun esas olduğu çok kutuplu sistemin sebep olduğu yüksek güvenlik kaygısı ve dayattığı çıkar çatışması ve dolayısı ile karmaşık tehdit dengesine karşı dengeleme stratejisine önem vermesini zorunlu kılıp güç dengesinde etkili olma hedefini pekiştirmiştir.

Öte yandan 2011 yılında demokrasi istekleri ile meydana gelen Arap Baharı devrimlerine BAE'nin tutumu ilk başta Kenneth Waltz'ın savunmacı realizmin ve Stephen Walt'un tehdit dengesini dengeleme stratejisinin çizgileri çerçevesinde belirlenmiştir. Bu devrimler bir ulusal güvenlik tehdidi olarak gören BAE ülkesi içinde reform talep eden grupları bastırmıştır (Rakipoğlu, 2020). Sonrasında yine savunmacı realizm gölgesinde Ortadoğu'da kurulu olan güç dengesi ve statükoyu devam ettirmek için Suudi Arabistan ile kolektif ittifak mekanizmasını geliştirerek coğrafyasına yakın olan Bahreyn ve Yemen devrimlerini askeri ve siyasi olarak bastırma girişimlerine katkıda bulunmuştur (Aljazeera.net, 2015). Bu yıllarda BAE gücü bir amaç değil aksine bir araç olarak dış tehditler karşısında güvenliğini koruyacak şekilde gücünü Suudi Arabistan ile birleştirerek Ortadoğu'da yükselecek olan güçlere karşı bir dengeleme eğiliminin içine girmiştir (Trendsresearch, 2021). Ancak 2012 yılında Mısır'da İhvan Müslimin'in adayı Muhammed Mursi'nin kazanmasıyla BAE için hesaplar değişmiştir. Bekası ve çıkarları tehdit altında hissetmeye başlayan BAE savunmacı realizmin

yaklaşımının yerine saldırgan-proaktif realizmin yaklaşımını benimsemeye başlamıştır. Mursi'nin Türkiye ile ortak politikalar ve ittifak kurması ve özellikle Süveyş kanalını geliştirmeye yönelik projesi BAE için bir dönüm noktası olmuştur.

Bu dönemde BAE için demokratik rejim ile yönetilen Mısır ve Türkiye, kendisinin iç güvenliği ve hatta bekasına yönelik bir tehdit olarak görülmüştür. BAE'nin stratejik bir proje olarak benimsediği Ortadoğu'nun limanlarını pasifize edip kendi limanlarını öne çıkarma projesini sekteye uğratacak şekildeki hesapları BAE'yi ofansif realizm yaklaşımının yanı sıra askeri ve siyasi yeteneklerini ifade eden stratejik derinlik yaklaşımını benimseye yöneltmiştir. Bu gelişmelerin sonrasında Türkiye ile BAE arasında bir rekabet oluşmuş ve karşılıklı tehditler dengesi kurulmaya başlamıştır.

BAE, başta Fransa olmak üzere başat güçler ile ittifak kurup peşine takılma stratejisini ve silahlanma, jeopolitik nüfuzu genişletme ile bölgenin güçleri ile; Suudi Arabistan, Kuveyt ve Bahreyn ile uyum ittifakları kurup dengeleme stratejini uygulamaya yönelmiştir. Bu stratejilerin çerçevesinde BAE hasım ya da rakip gördüğü devletlerin, bilhassa Türkiye'nin, ulusal çıkarlarına karşı bir tehdit algısı oluşturmak istemiştir. Yüksek miktarda ve nitelikte bir toplam güce sahip olmadan tehdit algısı yaratma, Walt'un tehdit dengesine atfettiği avantajlardan birisidir. BAE'nin 2011 sonrası ona sık sık başvurduğu görülecektir.

Söz konusu tehdit dengesi Ortadoğu'nun değişime uğrayan güç dengesi ve jeopolitik denklemden nasıl etkilendi? Bahsi geçen tehdit dengesi Türkiye ve BAE arasında nasıl ve nerelerde kurulup gelişti? zikredilen tehdit dengesinin Ortadoğu bölgesi üzerine bıraktığı etkileri nelerdir? Çalışmanın bu bölümü bu soruların yanıtlarını ortaya koymak için bahsi geçen tehdit dengesi teorisine başvurmaktadır.

Tehdit dengesi teorisi, aralarında güç farkı açısından güç dengesi denkleminde rakip olamayan iki devletin rekabet temellerini doğru bir şekilde anlamlandırmamızı sağlar. Bu bağlamda, tehdit dengesi uluslararası sistemin bütün devletleri eşit birer birimi ve dolayısı ile bu birimler aynı işlev yapmaktadırlar varsayımıyla yola çıkar. Tehdit dengesi teorisine göre, bir devletin çevre bölgelerde etkili bir aktör olması, sahip olduğu gücün büyüklüğüyle değil; uluslararası sistemde ve bölgesel denklemden oluşturdıkları tehditlerle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Tehdit dengesinin kurulmasının temel unsuru, karşı tarafın çıkar alanlarının tehdit altında olmasını sağlamaktır. Tehdit dengesi

sağlanırsa eşit güce sahip olmayan iki devlet arasında bir rekabet oluşur. Bir devletin karşı tarafın faaliyetlerini bir tehdit olarak algılaması tehdit olarak görülen devletin toplam gücü, coğrafi yakınlığı, saldırı gücü-kapasitesi ve son olarak saldırı niyeti gibi kriterlerin sayesinde oluşur.

BAE Türkiye'nin faaliyetlerini bir tehdit olarak görmüş ve bu tehditlere karşı bir tehdit oluşturmaya yönelmiştir. Türkiye de BAE'nin tehditlerine karşı bir grup tehditlere başvurmuştur. İki taraf arasında karşılıklı bir tehdit dengesi Libya, Doğu Akdeniz gibi bazı bölgelerde net bir şekilde oluşmuştur. Başka bir ifade ile iki taraf arasında tehdit, bir dengeleme motivasyonu haline gelmiştir. Son olarak tehdit dengesi teorisinin ileri sürdüğü *“karşılıklı oluşan tehditler dengesinin sonunda birbirlerine karşı tehdit unsuru oluşturan iki tarafın birbirlerini hedef almaktan kaçınmasına, kuşatma yoluyla ve hedef almadan, müzakere yoluyla uzlaşmaya doğru gider”* (Walt, 2013: 17) yaklaşımından hareket ile iki taraf arasında sonuç itibarıyla bir uzlaşma oldu mu? sorusunun cevabı aranmaktadır.

Söz konusu teorik açıklamalardan hareketle, birinci bölümde detaylandırılan tehdit dengesinin iki taraf arasında 2011 yılı sonrası dönemde ampirik olarak nasıl, nerede ve ne yaşandığı gibi pratik gelişmeler ile ilişkilendirmek bölümün temel amacıdır. Bu amaçla iki kısımdan oluşacak olan bölümünde ilk kısmında, Türkiye ve BAE arasında gergin ilişkilerin nasıl başladığının ve yoğunlaştığının tarihsel arka planına değinilmektedir. Bölümünde ikinci kısmında, iki taraf arasındaki tehdit dengesinin nasıl oluştuğu, iki taraf arasında dengelemenin temel motivasyonu neden tehdit olduğu, iki tarafın birbirlerine karşı nasıl bir tehdit oluşturduğu, iki taraf arasında görünen rekabetin bölgesel gelişmeleri ne şekilde etkilediği ve yönlendirdiği ve son olarak iki taraf arasında sonuç itibarıyla bir uzlaşma nasıl bir uzlaşmanın gerçekleştiği argümanları ortaya konulmaktadır.

3.1. Arap Baharı

2011 yılına gelindiğinde Türkiye-BAE ilişkileri her alanda gelişmiş ve üst düzey bir seviyeye ulaşmıştı. Ancak, Arap Baharı'nın patlak vermesinden kısa bir süre sonra, iki taraf kökten farklı pozisyonlar alarak ikili ilişkilerde derin bir rekabet haline dönüşen bir noktaya geldiler. Arap Baharı terimi, birçok Arap ülkesinde kötüleşen siyasi, ekonomik

ve güvenlik koşullarını protesto etmek amacıyla, kendi yönetimlerine karşı gelen halkların kalkışmalarını ifade etmek adına ortaya çıktı (Euronews, 2020).

17 Aralık 2010'da Tunuslu genç bir sebze satıcısı olan Mohamed Buazizi, belediye ve polisin baskılarını protesto etmek için kendini ateşe verdi. Buazizi, bu eyleminin neticesinde tedavi gördüğü hastanede 14 Ocak 2011'de hayata gözlerini yumdu. Buazizi'nin ölümünün ardından Tunus'ta mevcut olan ekonomik krize karşı kitlesel protestolar düzenlendi. Bu protestolar kısa bir süre sonra dönemin Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali'ye karşı isyanın dile getirildiği eylemlere dönüştü (BBC News, 2021a). 10 gün süren gösterilerin ardından 23 yıldır Tunus'u yöneten Bin Ali yönetimi devrildi ve Bin Ali Suudi Arabistan'a kaçtı. Tunus'ta "*Yasemin Devrimi*" olarak isimlendirilen bu süreç diğer Arap ülkelerine de yayılmasıyla Arap Baharı olarak isimlendirildi (Euronews, 2020).

Tunus'taki olayların ardından, 25 Ocak 2011'de Kahire, İskenderiye ve Mısır'ın diğer küçük kentlerinin sokaklarında "*ekmek, özgürlük, sosyal adalet*" sloganıyla protestolar patlak verdi. Mısır hükümet kurumlarının yer aldığı Kahire'nin merkezindeki Tahrir Meydanı, "*halk rejimin yıkılmasını istiyor*" sloganıyla anılan protestoların merkezine dönüştü. Protestoların neticesi olarak ülkeyi 30 yıl boyunca yöneten Muhammed Hüsnü Mübarek 11 Şubat'ta istifa edip yetkiyi Silahlı Kuvvetler Yüksek Kurulu'na devretti (Khalil, 2015: 42-48). Çok geçmeden 27 Ocak 2011'de binlerce Yemenli, Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih'in görevi bırakması için gösterilere başladı. Bir yılı aşan gösterilerin ardından Salih, 33 yıllık diktatörlüğünün ardından, 27 Şubat 2012'de ülkenin yönetimini yardımcısı Abderabbu Mansur Hadi'ye devretti (France 24, 2021a). Salih'in iktidarı devretme süreci, meselelerin gidişatını kendi kontrolü altında tutmak isteyen Suudi Arabistan liderliğindeki Körfez ülkeleri tarafından yürütülen müzakereler ile gerçekleşti. Ancak 2014 yılında, Husilerin Sana'yı ele geçirmesi neticesinde Yemen'de silahlı bir çatışma patlak verdi (Al-Suwaiddi, 2017: 10).

14 Şubat 2011'de Bahreyn sokakları, çoğunluğu Şii göstericilerin oluşturduğu kalabalıkların meydanlara inmesi ile protestolara şahitlik etti. Bahreynliler Manama girişindeki Lolo Kavşağı'nda toplanıp bu meydanı Mısır'daki olaylardan esinlenerek "*Tahrir Meydanı*" olarak isimlendirdiler. Bahreynli göstericiler rejimin devrilmesinden ziyade, egemen sistemin anayasal monarşiye dönüştürülmesini talep ettiler. Ancak

Bahreyn yönetimi protestoları bastırdı. Ardından Suudi Arabistan ile yürüttükleri istişareler sonucunda Mart ayında Suudi Arabistan ve Körfez güçlerinin bölgeye intikali gerçekleşti ve protestolar bastırıldı. Bunların neticesinde protestolar yer yer devam etse de zaman içerisinde bitme noktasına geldi (Elsheikh, 2011). Bu bağlamda, Suudi Arabistan, BAE ve diğer Körfez güçlerinin toplandığı koalisyonun kurulması, Walt'un dediği gibi, tehdit motivasyonu ile ortaya çıkmıştır. Körfez devletlerine coğrafi yakınlığı olan Yemen'de devrimci, anti-monarşist ve Bahreyn'de İran destekli Şii protestolar ciddi bir tehditti. Bu tehdidi dengelemek için uyum/dengeleme ittifakları kurulmuştur. Bu da Walt'un yaklaşımını desteklemektedir. Devletlerin davranışlarında anarşik olan tehditler temel belirleyici bir faktördür. Bunun ışığında, devletler genelde en çok tehdit algıladıkları aktörlere karşı ittifak kurarlar. Öyle ki Körfez devletleri, onlara yakın olan Yemen, Bahreyn ve Mısır'ın devrimlerine karşı acil ittifak kurmuşlardır. Ancak Libya, Tunus gibi devletlerde oluşan tehditlere ilk başta ciddi bir tepki göstermemişlerdir. Devrimci-anti monarşist ideolojisine karşı kurulan statükocu-monarşist koalisyon meydana gelen tehditlere karşı kurulmuştur. Ancak bunun sonucunda ideolojik bir ittifak kurulmamıştır. Zira bu koalisyon içinde bulunan Körfez devletlerinin çıkarları zaman ile ihtilaf içine düşerken tehdit algılamaları farklılaşmıştır. Bu nokta da Walt'un ideolojik ittifakların uzun sürmediği iddiasını ispatlamaktadır. Tehditlerin türü değiştikçe tehdit dengesi ve bu dengenin sonucunda oluşan ittifaklar türü değişir.

Devrimlerin gelişmesine dönülürse, Yemen'den sonra yine aynı Şubat ayında özellikle 15 Şubat 2011'de Libya'nın Bingazi kentinde gösteriler patlak verdi ve kısa bir süre sonra protestoların çapının genişlemesiyle güvenlik güçleriyle göstericiler arasında çatışmalar yaşanmaya başladı. Dönemin Libya lideri Muammer Kaddafi'nin protestolara karşı şiddet ve ateşle karşılık vermesi, göstericilerle Kaddafi rejimi arasında silahlı çatışmaların çıkmasına neden oldu. Bu durumun ardından NATO, 20 Ekim 2011'de çöken Libya rejimine karşı Mart ayının sonunda hava saldırılarıyla muhalif silahlı grupları desteklemek için Libya'ya müdahale kararı aldı (Euronews, 2020). NATO'nun müdahalesi ile Libya'da aktif olacak bölgesel ve küçük devletler genel olarak büyük bir gücün peşine takılma stratejisi ile faaliyet gösterecektir.

6 Mart 2011'de Dera kentindeki öğrenciler duvarlara bir göz doktoru olan Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'a atıfta bulunarak "*Sıra Sende Doktor*" sloganını yazdılar. İki gün

sonra, Suriye güvenlik güçleri baskın düzenleyerek sloganı yazan öğrencileri tutukladı ve bu öğrencilere ağır işkenceler uygulandı. Öğrencilerin aileleri, çocuklarının serbest bırakılmasını talepte bulunduklarında güvenlik güçlerince saygısızca muamele gördü. Bu durumun ardından çocukların serbest bırakılmasını talep eden kitlesel gösteriler düzenlendi. Rejimin bu tutumuna karşı gerçekleşen barışçıl protestolar bir süre sonra hızla yayıldı. 15 Mart 2011’de onlarca kişi Şam sokaklarına çıkarak “*özgürlük ve demokratik reform*” çağrısı yaptı. Güvenlik güçleri ve askerler göstericilere karşı şiddete başvurdu. Gösteriler 2012’de barışçıl çatışmalardan silahlı çatışmalara dönüştü (Kahf, 2013: 1-4).

Benzer protestolar 14 Ocak 2011’de Ürdün’de, 20 Şubat 2011’de Fas’ta patlak verdi. Aynı şekilde Körfez ülkelerinde de gözlemlendi. Ancak bu gösteriler, yenilik talep eden kesimlere küçük reformlar sunularak kontrol altına alındı. Bu durumda BAE bir istisnayı temsil ediyordu. BAE reform talebinde bulunan herkesi tutuklanma yoluna gitti (Rakipoğlu, 2020).

3.2. Arap Baharı ve Güç Dengesi

Dünya ve özellikle Ortadoğu’da değişen güç dengesinin sürecinin daha net anlaşılması için 1990 yılına dönmekte yarar vardır. Irak Kuveyt’i işgal ederken Irak’ı Kuveyt’ten çıkarmak için ABD, Ortadoğu’da somut ve tek kutuplu Amerikan hegemonyasının kurulmasına yol açan uluslararası ve Arap koalisyonunu harekete geçirdi. ABD’nin bu hegemonyası, 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra daha da arttı ve ABD bölgede rakipsiz kaldı (Al-Jalali, 2021: 23-29). SSCB’den sonra ABD uluslararası arenada en etkili tek oyuncu halini aldı. Bu dönemde ABD’nin uluslararası alanda yaptığı herhangi bir hamle, bir bütün olarak uluslararası ilişkilerin gidişatını etkilemektedir (Al-Jalali, 2021: 23-29). 2001 yılında Afganistan’a karşı yürüttüğü savaşla ABD Başkanı George W. Bush, Ortadoğu’da Irak, İran, Suriye, Sudan ve Hamas ile Hizbullah gibi güçlerin ve devletlerin doğrudan etkisini sona erdirmeyi ve tüketmeyi amaçlayan sağlam ve güçlü bir ABD hegemonyası kurmaya çalışarak Ortadoğu’nun iç meselelerine yoğun bir şekilde dâhil oldu. Ayrıca, daha sonra terörle mücadele stratejisi olarak adlandırılan perspektifiyle gelişmiş askeri konuşlandırma yoluyla savaşmanın yanı sıra, Ortadoğu ülkeleri üzerinde bir baskı aracı olmak ve

böylece onları Amerikan egemenliğine boyun eğdirmek için “*demokratik yönetimleri*” destekleme stratejisi izlenmiştir (Matar, 2017: 92-96).

Arap Baharı patlak vermeden önce Ortadoğu’daki güç dengesi ABD’nin tam hegemonyası çerçevesinde belirlemiştir. ABD Başkanı olan George W. Bush’un döneminde Ortadoğu’da izlediği yoğun askeri ve siyasi mevcudiyet stratejisi, bölgeyi Amerikan gölgesi altına sokmuştur. Bölgedekiler için ya ABD ile ittifak içerisinde olmak ya da ABD’nin karşısında olup zarar görmeye sebep olacak hareketlerden kaçınma yönünde bir eğilim vardı. Bu iki eğilim Ortadoğu’da ABD’nin tek kutuplu hiyerarşisini göstermiştir (Al-Aqili, 2016: 117-120).

2000’den 2008’e kadar olan dönemde ABD tarafından “Haydut Devletler-Rough States” olarak tanımlanan İran, Suriye, Libya, Sudan ve Lübnan’daki Hizbullah’ın üzerinde ekonomik ve siyasi kuşatma yaratmıştır. Bahsi geçen “haydut” devletlerden önce Irak asi bir tutum sergilemişti, ancak Irak 2003’te doğrudan bir işgalle karşı karşıya kalınca ve Ortadoğu’nun etkili olan jeopolitik denklemden tamamen çekilmiştir (Rawabet, 2021). Tek kutuplu sistemden bahsetmek güç dengesini kuran tek bir süper güçten bahsetmek demektir. Daha önce belirtildiği gibi tek kutuplu düzende süper güç aynı zaman bir hegemon güç olarak hareket eder. O dönemde ABD, Ortadoğu bölgesine müttefiklere havuç-sopa ve “haydut” güçlere karşı çevreleme ve kuşatma stratejisini uygulamaktaydı. Bu bağlamda, ABD, Irak savaşında iş birliği yapmaları ve ABD’ye bağlı güçlerinin Körfez coğrafyasına yayılmasını kabul etmeleri şartı ile Körfez devletlerine güvenlik korumasını sağlamaktaydı ve bunu, bu devletlerin egemenliklerini ona devretmeleri için bir koz olarak kullanmaktaydı. Buna mukabil ABD, Mısır ve Türkiye gibi enerji kaynaklarına sahip olmayan diğer güçlere karşı salladığı sopa “*talep edilen demokratik standartlar*” şeklinde ortaya çıkmaktaydı. Bu ülkeler bu çerçevede ABD’nin bölgedeki girişimleri ve hamleleri için ileri güç pozisyonu almaktaydılar (Michael, 2010).

2011’den önce ABD’nin Ortadoğu’daki stratejisinin en belirgin tarafı İsrail ile kurduğu klasik mutlak ittifaktı. ABD stratejik ortaklığının en önemli temeli olarak bu durumu sunmaktaydı. Yukarıda bahsi geçen güç dengesi ışığında, ABD aktif rolü olmayan Körfez devletlerini 2004’te düzenlenen İstanbul’un NATO İş Birliği Girişimi’ne katılmaya teşvik etti. Bu girişim ile Türkiye’yi bölgede ABD ve NATO adına güvenlik

girişimlerine öncülük eden bir bölgesel devlet rolüne yükseltmek amaçlanıyordu (Ferhavi, 2015: 138). Bir anlamda ABD peşine takılma stratejisini Ortadoğu'da güçlü bir şekilde uygulamak istiyordu. Katar, Bahreyn, Kuveyt ve BAE bu girişime katılırken (NATO, 2010) Suudi Arabistan Türkiye'nin bölgedeki rolünün arttırılmasını reddederek bu oluşumun dışında kalmıştır. BAE'ye gelince, Türkiye'nin Körfez ülkeleri yanı sıra arttırılan rolü karşısında tam bir memnuniyet göstermediğini belirtmek için bu girişime katılan son ülke olmuştur. BAE, Suudi Arabistan'ın sahip olduğu toplam güce (enerji, savunma, askeri, insani, diplomatik ve saha etkisi) sahip olmadığı için tepkisini düşük düzeyde tuttu ve son anda da olsa bu girişime dâhil olmuştur (Al-Rashdan ve diğ., 2018: 75).

2011 yılına kadar Ortadoğu'daki güç dengesi, Amerikan hegemonyasının gölgesindeydi. Bölgedeki Amerikan çıkarları ile tam uyumlu güç odağı olarak İsrail öne çıkıyordu. Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan gibi ülkeler ise mümkün mertebe Amerikan çıkarlarıyla ittifak halinde politikalar izlemişlerdir. Bölgesel bazı güçler de ABD yönetimine tam karşıtlığı ile öne çıkmaktaydı. Bu çerçevede Suriye, İran, Libya ve Sudan bazı konularda, ABD'nin tutumuna tam zıt konumda pozisyon almaktaydılar (Fürtig, 2014: 106).

Bu dönem içerisinde Rusya uluslararası alanda, hala SSCB'nin çöküşünün şokunu atlatmaya çalışıyordu. Çin ise 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne katılarak uluslararası sisteme entegre olma, ekonomisini dünyaya açma sürecinin içerisindeydi. Çin yükseliş ve entegrasyon sürecini ABD ile herhangi bir somut veya açık jeopolitik rekabetten uzak tutma yönünde belirlemiştir (Aljazeera.net, 2021a). ABD'nin bahsi geçen dönem sadece Ortadoğu bölgesinde değil aynı zamanda dünyada liderliğinde tam bir tek kutuplu sistemin kurulmasını sağladığını söylemek gerekir. Askeri gücü, nüfus büyüklüğü ve işlevselliği, bunların yanı sıra dünyanın kaynaklarını etkin bir şekilde kontrol ve işleyebilme yeteneği ve son olarak ekonomik, kültürel, medyatik ve örgütsel yeterliliği ile ABD dünya üzerinde etkili bir başat aktör ve sistemin tek kutbu/gücü olmuştur.

George Bush'un katı klasik realist stratejisi olarak tanımlanan Cumhuriyetçi stratejileri,¹² 2008'den sonra Beyaz Saray'ın yeni sahibi Barack Obama tarafından sahiplenilmemiştir (Matar, 2017: 90). Obama dış politika oluşumunda rasyonelliğin ve uluslararası sistemin tüm aktörlerinin yoğun diplomasi ve gelişmiş kurumsal entegrasyonu fikrini savunan liberal fikirli bir başkandı. Obama döneminde Amerikan dış politikası bağlamında pragmatizmin temelindeki ilkelerden vazgeçilmesi fikri savunulmuştur. Neo-realizm (yapısalcılık), müttefik ülkeler arasında iş birliğinin kapasiteleri nazarında yapısal bir dağılımını oluşturmak anlamına gelir. Obama'nın kurumsallığı ve yapısalcılığı müttefiklerin işlevsel rollerinin çoğalmasaı amacını taşımaktadır (Yalçın, 2015: 57-58). Başkan Obama, 2008'den 2016'ya kadar Ortadoğu'ya yönelik politikasını bu anlayışla izlemiştir. Bu, NATO'ya sağlanan hibelerin yanında 2008'de Irak'tan çekilme yoluyla Amerikan rolünün göreceli olarak gerilemesine yol açmıştır (Cabinet, 2022). Bu iklim içerisinde 2011 yılında başlayan Arap Baharı esnasında ABD'nin müttefiki olan Fransa, Libya'ya müdahale konusunda daha büyük bir rol üstlenmiştir (Annan, 2018: 25). ABD, Suriye meselesine büyük çapta bir müdahalede bulunmamıştır hatta 2015 yılında İran ile bir "nükleer anlaşma" imzalayıp Körfez bölgesindeki askeri varlığını da azalttı. Bu gibi örnekler ABD'nin Ortadoğu bölgesinde görece izolasyonunun göstergeleri olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. ABD Ortadoğu'dan ziyade kendisi için önemli olan diğeri bir bölge olan Çin'e odaklandı. Amerika'nın bu izolasyonist hamleleri için "*Obama Doktrini*" adı verilmiştir (idraksy.net, 2022).

2011'den sonra Suriye, Mısır, Libya ve Sudan'ın gücü ve etkisi gerilerken, Türkiye, Batı adına Arap Baharı devrimlerine yön veren bir ülke olarak elle tutulur roller üstlenir bir aktör halini almıştır. Bu süreçlerin sonunda İsrail'in konumu değişmezken, İran önemli bir bölgesel güç haline gelmiştir (Fürtig, 2018).

Diğeri yandan, Suudi Arabistan, halkların ayaklanıp taleplerde bulunması eğilimlerine zıt bir pozisyon almıştır. Bu nedenle Suudi Arabistan Krallığı'nın devrimci hareketlere karşı sağlam bir müttefike ihtiyacı vardı. Bu müttefik Birleşik Arap Emirlikleri ve diğeri

¹² Bu stratejiler ABD Bush Yönetimi tarafından şöyle sıralanmıştı: İsrail Güvenliğini sağlamak, terörü bitirmek, müttefik devletlerle olan ittifakları koruyup geliştirmek, Körfez'den çıkan petrolün akmasını garanti altına almak, tehdit teşkil eden devletlere karşı müttefiklerle ortak bir iş birliği kurmak.

körfez devletleriydi. Suudi Arabistan, BAE ile birlikte Bahreyn’de ardından Yemen ve sonrasında Mısır’da devrimin önünde durmuştur (Bradley, 2011).

Bu dengeler ışığında sahada bir yanda devrimleri destekleyen Türkiye ve Katar ikilisi öne çıkarken diğer yanda karşıt olan Suudi Arabistan ve BAE ikilisi belirginleşmiştir. Ancak ne askerî açıdan ne de diplomasi ve jeo-stratejik olarak Türkiye-Katar, Suudi Arabistan-BAE arasında büyük güçlerin müdahale ve mevcudiyetlerinin sebebiyle bir güç dengesi oluşmamıştır. Aksine bu cepheler arasında neredeyse bir tehdit dengesi oluşmuştur. Bahsedilen tehdit dengesi, ABD’nin görece dünya sisteminden izolasyonunun ardından etkisini artırmıştır. ABD’nin yerini Rusya, Çin, Fransa, İngiltere ve hatta İtalya ile Hindistan somut roller almaya çalışmıştır. Bu da 2011 sonrası Ortadoğu’nun güç dengesinin çok kutuplu bir sistemde kurulmasına sebep olmuştur (Fürtig, 2014).

2017 yılında ABD Başkanlığına gelen Donald Trump, müttefiklere ve rakiplere karşı tutumlarında klasik realizmin bir örneği olmuştur. Böylece Amerikan dış politikasında hüküm süren katı, tek taraflı yaklaşıma geri dönmüş olmuştur. Ancak stratejisi Obama’ninkinden farklı değildi. Yani, Ortadoğu’dan göreceli izolasyonun hedeflendiği Obama’nın stratejisiyle mutabık kalınmıştır. Böylece sınırları güçlendirmeye, ekonomik ve askeri üstünlük seviyesini arttırmaya dönük bir içe yönelme yaşanmıştır. Bu yaklaşım, Avrupa güçleri karşısında Amerikan üstünlüğünü sağlamak adına 1823’te, Amerikan Başkanı James Monroe’nun benimsediği stratejiyle “*Monroe Doktrini*” olarak adlandırılmıştır (Wahab, 2019). Trump’ın bu noktada yaklaşımı, uluslararası düzenin tüm aktörlerine güç ve irade dayatması çerçevesinde gerçekleştiği için Obama ile üslup veya yaklaşımda aynı düzeyde değillerdi. Ancak bu iki dönem de uluslararası arenada ABD’nin askeri, maddi ve insani sarfiyatını azaltmayı hedeflemeleri bakımından örtüşmektedirler (Harmoon Güncel Araştırmalar Merkezi, 2018). Trump döneminde, dünyadaki Amerikan harcamaları ve hamleleri minimuma indirilmiştir. ABD dâhil olduğu ittifakları büyük ölçüde öne sürerek ABD’nin insani, mali ve askeri maliyetlerini azaltmayı hedeflemiştir. Ortaya çıkacak masrafların müttefik devletler tarafından karşılanması öngörülmüştür. ABD bu denklemde diplomatik söylem gücünü kullanmayı hedeflemiştir (Harmoon Güncel Araştırmalar Merkezi, 2018). Bu politika gereğince Trump döneminde ABD, Avrupalı ve bazı Arap devletler Rusya’nın etkisini dengelemek adına Fırat’ın doğusundaki bölgede askeri varlıklarını arttırmıştır (Lebanon

24, 2019). Bölgedeki Amerikan tutumunu desteklemek adına atılan bu adımlarla birlikte ABD Suriye'deki askerlerinin sayısını 100'e kadar indirdi. Buna ek olarak ABD, Afganistan'da bulunan 14 bin askerın 7 binini çekerken Körfez bölgesinde bulunan bir dizi hava savunma sistemini geri çekme eğilimi gösterdi. ABD sistemlerin bir kısmının ancak tüm masrafları karşılanması mukabilinde Körfez ülkelerine konuşlanabileceğini bildirdi (BBC News, 2018a). Yaşanan bu gelişme Körfezi devletlerini, diğer Avrupa lkeleriyle ortak savunma anlaşmaları imzalamaya yönlendirmiştir. Bahreyn 2018'de İngiltere ile ortak savunma anlaşması imzaladı (Arabic-rt, 2018). Trump Körfez'den sonra, Aralık 2020'de tüm Amerikan askerlerini Somali'den de geri çekti (BBC News, 2018a). Trump'ın faaliyetleri sadece Ortadoğu ile sınırlı kalmayıp, maliyetleri azaltmak adına Almanya'dan ve diğer bir takım Avrupa ülkelerinden de 12.000 askerın geri çekilmesi ile devam etti (BBC News, 2018b).

Sekiz yıl boyunca Obama ile birlikte siyaset yapan ve onun Başkan Yardımcısı olan Joe Biden, 2021 yılında ABD Başkanı olduğunda, kendi yönetiminde de aynı siyaseti izlemiştir. Biden Obama döneminde yürütülen Ortadoğu'dan çekilme siyasetini devam ettirmiştir. Aynı şekilde Trump'ın Afganistan'dan çekilme eğilimini de tamamlamıştır (France 24, 2021b). Amerikan izolasyonu birden fazla alanda somut bir şekilde görülmektedir. Bu durum ABD'yi "*sopa diplomasisi*" stratejisini takip etmesi için bir tezat durumu yaratmaktadır. İzolasyon ile Amerikan kuvvetlerinin az bir sayıda kalması, rakiplerin çevrelenmesi ile kuşatılmasına ve gerektiğinde sert müdahaleye engel teşkil etmektedir (Telci, 2018).

Bu strateji, ABD'nin Ortadoğu'da müttefiki ve rakibi olan kutupların rolünün artmasına yol açmıştır. Yeni g dengesi Ortadoğu denklemlerinde faaliyet yürütmek ve etki yaratmak adına bölgesel ve küçük devletlerin de alanda varlık göstermesi için imkân sağlamıştır. Diğer ülkelerin pozisyonlarına geçmeden önce, özellikle Afganistan ve Irak savaşından sonra Ortadoğu'da Amerika'nın üstlendiği doğrudan müdahaleci role karşı oluşmuş psikolojik denkleme atıfta bulunmak gerekir. Zikredilen savaşlar, Arap devrimlerinin patlak vermesinden sonra bölgede Amerikan konumunu istenmeyen bir duruma getirmiştir. ABD bu yeni durumla merkez-evre ülke prensibiyle, sahada mevcudiyet gösteren bölgesel ve küçük ülkeler üzerinden aktif olmaya çalışmıştır. ABD, başta Türkiye olmak üzere bölgesel-evre devletler üzerinden küresel ve bölgesel hegemonyasının merkezileşmesini sürdürmek istemiştir.

Amerikan izolasyonundan sonra bölgedeki büyük devletlerin Ortadoğu'ya yönelik rolleri artmıştır. İngiltere, uzun bir aradan sonra bölgeye dönen güçler arasında yer almıştır. İngiltere'nin dönüşü Nisan 2018'de Bahreyn'de bir askeri üssün açılmasıyla görünür olmuştur (Aljazeera.net, 2018). Buna ek olarak İngiltere BAE ve Suudi Arabistan'da ortak operasyon merkezleri kurdu ve Suriye'nin doğusunda ile Mısır Süveyş Kanalı yakınlarına asker konuşlandırdı. Ayrıca İngiltere Libya'da Rusya'nın etkisini genişletmesi ihtimaline karşı bölgede Türkiye'nin diplomatik ve istihbari rolünü somut şekilde destekledi (Telci, 2018). Zikredilen birtakım göstergeler, büyük devletlerin ve Ortadoğu ülkelerinin, göreceli Amerikan izolasyonunun ardından bölgedeki yeni denkleme adapte olduklarını göstermektedir. Bu ülkeler aralarındaki iş birliği düzeyini yükseltme yolunu izlerken büyük güçler bölgedeki faaliyetlerini ve varlıklarını arttırmışlardır (Aljazeera.net, 2021).

Bahsedilen Amerikan izolasyonunun ardından Fransa aktifliği İngiltere'nin önüne geçmiştir. Fransa, Suriye'nin kuzeydoğusunda bir özerk yönetim kurulması meselesiyle yakından ilgilenmiştir. Fransa, Akdeniz havzasında geniş askeri varlık göstermeye amaçlarken Libya'da da aktif bir rol üstlenmeye çalışmıştır. Bunlara ek olarak Fransa Lübnan'da diplomatik rol üstlenmeye çalışırken Irak'a ve Kuzey Irak bölgesine aktif ziyaretler gerçekleştirip ekonomik ve güvenlik iş birliği düzeyini yükseltmeye çalışmıştır. Ayrıca Amerika'nın Körfez bölgesinden çekilmesinin ardından doğan güvenlik ve askeri boşluğu yüksek hacimli silah anlaşmalarıyla doldurmaya çalışmıştır (Sputnik, 2022). Yaşanan Amerikan boşluğu Ortadoğu ve dünyanın diğer bölgelerindeki varlığının seviyesini yükseltmek isteyen Rusya ve Çin'in yolunu da açmıştır.

Arap Baharı devrimlerinin patlak vermesinin ardından Rusya, şartların da kendisine uygun hale gelmesiyle "*Avrasyacılık stratejisi*" gereği Ortadoğu'ya yönelmiştir. Bölgede yaşanan krizlerin boyutu genişlerken, özellikle Suriye'deki krizin patlak vermesinden sonra Rusya'nın buradaki pozisyonu daha da belirgin bir hale gelmiştir. Rusya'nın Avrasyacılık yaklaşımı, bir ölçüde benzer kültürel bağlara sahip olduğu Asya ve Avrupa bölgeleriyle diplomatik, ekonomik, kültürel ve coğrafi iş birliği köprüleri kurmayı amaçladığı bir jeopolitik teoridir. Rusya, oluşturacağı bu köprüler aracılığıyla nihai amacı olan sıcak sulara ulaşarak, önemli deniz ticaret limanlarını kontrol etme ve Batı'nın bu limanlar üzerindeki hegemonyasının etkisini ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Böylece Rusya enerji kaynaklarına ve iletim yollarına hâkim

olabilecektir (Daly, 2016). Rusya, bu stratejiyi gerçekleştirmek için ağırlıklı olarak Suriye coğrafyasına odaklanmıştır. Rusya bölgedeki enerji kaynakları ve aralarında fosfatın da bulunduğu hammaddeler üzerindeki hâkimiyetini meşrulaştıran çeşitli anlaşmalar imzaladıktan sonra, Suriye’de güçlü bir askeri üs kurmuştur (Rezzak, 2021). Rusya ayrıca petrol-gaz arama faaliyetleri ve çıkan petrolü ve gazı Türkiye üzerinden Avrupa Birliği’ne ihraç eden hatları işletmek için Kuzey Irak bölgesine yönelmiştir. Bu hedef doğrultusunda 4 milyar dolarlık bir yatırım bütçesi öngörüldü. Rusya bu planını yürütürken merkezi Bağdat hükümetiyle güçlü ekonomik ve askeri ilişkilerini sürdürmek çabasıydı (İlyas, 2017). Bu çerçevede Rusya, Ortadoğu’da aralarında BAE, Sudan, Mısır, Kıbrıs Rum Kesimi ve Türkiye’nin de bulunduğu çeşitli ülkelerle askeri iş birliğinin hacmini artırmıştır (DW, 2019). Rusya Mısır’daki “*Sidi Barrani*” üssünden Hafter’e sağladığı destekle de Libya meselesinde bir rol üstlendi. Buradaki dahli sebebiyle Libya krizini çözmek için toplanan Berlin Konferansı’nda önemli bir diplomatik rol kazandı (Shaikh, 2020). Ardından Sudan limanı Port Sudan’da bir gemi bakım üssü kurmak için anlaşma imzalayarak Kızıldeniz’de de aktif rol almış oldu (Anadolu Ajansı, 2021a). Ayrıca Rusya 2016’da OPEC ile iş birliği içinde olacak ve enerji üreten ülkelerin dünya pazarındaki paylarının belirlendiği OPEC Plus girişiminde yer aldı. Böylece Rusya, küresel enerji kaynaklarının fiyatlarının ve arzının belirlenmesinde önemli bir rol üstlenmeye başlamıştır (Shaikh, 2020).

“*Bir Kuşak, Bir Yol*” girişimi 2013 yılında başlatılmasıyla, 2017’de Çin hükümetinin küresel etkisini barışçıl bir şekilde inşa etme stratejisi olarak kabul edildi. Bu strateji ile Asya’yı Avrupa’ya, Afrika’ya ve ötesine bağlayan ekonomik ağ ve altyapı oluşturmak amaçlanmaktaydı. Çin, dünya ekonomisi üzerindeki etkisini güçlendirmek için büyük kalkınma yatırımlarını teşvik edecek şekilde gelişmiş ekonomik bağlar oluşturmayı hedeflemiştir. Bu amacı pekiştirmek ve küresel ekonomik sisteme bağlılığını arttırmak adına Çin, ticari alt yapı sektörüne ciddi yatırımlar yapmaya yönelmiştir. Çin çeşitli dünya başkentleriyle ortak teknolojik bağlantı ağlarını kurarken bu ülkelerin limanlarını işletip, ülkelerin pazarlarını Çin mallarıyla doldurmayı amaçlamıştır (Al-Ani, 2021). Çin bu girişim kapsamında iş birliğini genişletmek için Nisan 2021’de, Ortadoğu’da aralarında Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, İran, Mısır ve İsrail’in bulunduğu 19 ülke ile anlaşmalar ve mutabakatlar imzaladı. Çin etkisi, Keohane ve Nye’nin ekonomik karşılıklı bağımlılık teorisine göre incelenebilir. Bu kurumsal liberal teoriye göre birkaç

uluslararası iletişim kanalı bulunmaktadır. Askeri yayılmacılık ülkeler için artık söz konusu bile olamaz hale gelmiştir. Bu yüzden yumuşak güç unsuru olarak öne çıkan kültürel ve ekonomik etki daha fazla önem taşımaya başlamıştır. Bu etkinin yaratılması için herhangi iki ülke arasında belirli bir alanda başlayan iş birliği diğer alanların dahil edilmesiyle dallanır ve sonuç olarak ekonomik karşılıklı bağımlılık durumunun ortaya çıkması öngörülmektedir. Sürecin ilerlemesiyle serbest ticaret iş birliği aşamasına girilmesi ve yasal zeminde artan iş birliğiyle kurumsal, işlevsel ve teknik olarak karşılıklı bağımlılık aşamasına girilir. Kurumsal yapı üzerinde yaşanan gelişme bağımlılığın hacmini arttıran bir unsur olarak öne çıkar. Böylece devletin, iş adamlarının ve toplumun çeşitli gruplarının menfaat sağladığı karşılıklı bağımlılığın ortaya çıktığı son aşama gerçekleşir. Devlet kademelerinin ve iş adamlarının hevesliliği iş birliğinin sektöre uğramaması ve istikrarlı bir şekilde devam etmesi için ilişkilerin garantisi halini alır (Akçadağ Alagöz, 2016: 35-45). Bu ilişkinin sonucunda nüfuz ve hegemonya sahibi olmak isteyen ülke ekonomik üstünlüğe sahiptir. Bu çerçevede somut ekonomik üstünlüğe sahip ülkeler, kendilerinden zayıf olan ülkelerle, eşit olmayan ancak güçlü yatırım ve ekonomik iş birliği yaratma eğilimindedir. Böylece ekonomik olarak üstün olan devletler, bu hegemonya altındaki ülkeler tarafından savunulan siyasi hegemonyanın sahibi olur. Böyle bir durumun gerçekleştirilmesi Samir Amin'in ortaya attığı bağımlılık teorisinin varsayımlarını yansıtmaktadır (Amin, 2017: 12).

Burada Çin, Susan Strang'ın uluslararası ekonomi teorisine de odaklanıyor gibidir. Bu teoriye göre güçlü devlet, bilgi ve teknolojiye, üretim ve ticarete, para ve finansmana, güvenlik askeri kapasiteye sahip olan devlettir. Bu devletler de “yapısal güç” olarak isimlendirilir (Strange, 1996: 25-29). Ortadoğu’da birçok ülkede somut etkiye sahip olan Çin bu teori doğrultusunda ilerlemektedir. ABD bunu Çin’in Ortadoğu’da güçlü bir etki yaratma hedefi olarak okumaktadır. Ancak Çin’in Ortadoğu’daki ana rakibi, Çin’in ağırlıklı olarak yatırım yapmak istediği limanları işletme konusunda büyük ekonomik üstünlüğün sahibi olmaya çalışan BAE’dir. Bu anlaşmazlık, Yemen ve Çin, 2014 yılında liman geliştirmek için bir anlaşma imzalamış olmasına rağmen, BAE’nin Çinli şirketlerin Aden limanında çalışmasını engellemesiyle ortaya çıktı (Aljazeera.net, 2015b). Ardından Nisan 2018’de Dubai Limanları Şirketi Çin’e karşı üstünlük sağladı. Çin, Cibuti’nin Doraleh limanında bir serbest ticaret bölgesi kurduğunda Cibuti hükümeti Dubai Şirketi ile yaptığı liman geliştirme anlaşmasını iptal etme yoluna gitti.

Ardından Çin ile bu alanda çalışmaya başlayan Cibuti, BAE şirketini yasal yaptırım uygulamakla tehdit etti (Aljazeera.net, 2018a).

Ortadoğu'nun, 2011'den sonra göreceli Amerikan izolasyonunun yarattığı denklem tarafından yönetildiği açıkça görülmektedir. Yarattığı diplomatik, ekonomik veya askeri boşluk çeşitli kutuplar tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Bu fiili durum Ortadoğu'daki bölgesel ve küçük ülkeler için manevra alanının genişlemesine yol açmıştır. Aralarında Türkiye ve BAE'nin de dahil olduğu birtakım ülkeler arasındaki bölgesel rekabetin doğası, bu yeni gerçekten doğrudan etkilenmiştir. Dünya çapında ve özellikle Ortadoğu bölgesinde güç dengesinde meydana gelen değişiklikler, birçok aktörün farklı jeopolitik hedefleri ile oluşturdukları çok kutuplu sistemin temellerini yansıtmıştır. Aktif olan büyük devletlerin farklı hedef ve nüfuzunun neticesinde kurulan dengesi çok kutuplu sistemin Ortadoğu'da tecelli eden emarelerin bağlamında;

“Bir bölgede güçlerin ve tehditlerin durumu değiştikçe bölgenin güçleri arasındaki kutupluluk ya da rekabet ortamı yoğunlaşmaktadır. Çok kutuplu (hiyerarşik) sistemde bölgesel, orta ölçekli ve küçük güce sahip devletlerin yoğun bir rekabete girmesi kesindir. Büyük ya da süper ölçekli güçlerin varlığı bir bölgede azalırsa ya da yok olursa orta ve küçük güçlerin etkisi ortaya çıkmaktadır. Süper güç ya da tek kutup yokluğu bir hegemonya boşluğu yaratıp çıkar ihtilafına yol açmaktadır. Orta ölçekli ve küçük güçler, bulundukları coğrafyaya göre ya da siyasi, ekonomik ve askeri şartlarına göre farklı ilgi alanları taşıyabilir ve aralarında rekabet oluşabilir”

hipotezin mevcudiyeti kolay bir şekilde fark edilmiştir.

3.3. Arap Baharı ve Tehdit Dengesi

Arap Baharı'ndan önce, Amerikan karşıtı güçler, Ortadoğu'nun jeopolitik denkleminde tehdit oluştursalar da ABD'nin öfkelerini açık bir şekilde üzerlerine toplamaktan çekiniyorlardı. Bu yüzden bu karşıt “haydut” güçlerin aleni bir şekilde faaliyet göstermeleri zordu. Bu çerçevede, 2005 yılında İran, Birleşmiş Milletler himayesinde Cenevre nükleer müzakerelerine katıldı (Aljazeera.net, 2005). Suriye ise Türkiye arabuluculuğuyla İsrail ile dolaylı müzakerelere başladı (Fürtig, 2014). Son olarak etkili bir bölgesel güç olmaya çalışan Libya ve Sudan Amerikan rüzgârı karşısında boyun eğdi. Hatta öyle ki 2005 yılında Güney Sudan'daki isyancılarla müzakereler başlatıldı. Temmuz 2011'de ise Güney Sudan'ın bağımsız bir ülke olarak ayrı bir devlet

haline gelmesi kabul edildi. Libya ise Kaddafi liderliğinde 2006 yılında ABD ile olan ilişkilerini düzeltme yolunu tercih etti (Reuters, 2009).

Teorik olarak, ABD ve dolayısı ile İsrail dolaylı ya da dolaysız uyumlu politikalar izleyen Türkiye-Mısır-Suudi Arabistan'a karşı İran-Suriye'nin güç dengesi oluşturmasından bahsetmek mantıksız olur. ABD'nin Müttefik bölgesel güç olarak değerlendirilen tarafların, hegemon küresel güç olarak tüm güçleri kanatları altına alan Amerikan rüzgârlarına karşı durmak için net planları veya niyetleri zaten bulunmuyordu. Amerikan karşıtı güçler ise (İran ve Suriye) bu çerçevede nisbi olarak tehdit dengesine yönelip askeri eylem gösteren hareketleri (Hamas, Hizbullah gibi) desteklemiştir (Khashayb, 2017). Özellikle Şam yönetimi Irak'a yönelen Sünni militanları serbest bırakıp Irak'ta ABD güçlerini hedef alan El-Kaide'nin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda bir Amerikan karşıtı güç olarak bilinen Sudan da Filistin'in bir direniş hareketi olarak bilinen Hamas'ı siyasi ve askeri olarak destekleyerek ABD ve İsrail'in çıkarlarına nisbi bir direniş göstermekteydi (Swissinfo.ch, 2005).

Stephen Walt, güç dengesinin gerçekçiliğinde bir paradigma değişikliği yapmıştır. Walt, bölgesel ya da küçük güçlerin büyük güçler karşısında, güç dengesini sağlayamayacaklarını, ancak tehdit ile dengeyi sağlayabildiklerini ve bu yolla askeri yeteneklerini artırmaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Stephen Walt, Kuzey Kore, İran ve Suriye'ye atıfta bulunarak tezini örneklendirmektedir. Walt, İran ve Suriye'nin Irak'taki Şii ve hatta Sünni direniş hareketlerini destekleyerek ABD'nin bölgedeki çıkarlarına coğrafi bir yakınlıkta bir tehdit oluşturmaya çalışmalarına dikkat çekti (Walt, 2013: 17-18).

Irak ve Filistin, ABD ve İsrail'in bu tarz tehdit dengelerinin tek sahası değildi. Lübnan da bu tehdit dengelerinin işlediği diğer bir saha olarak öne çıkıyordu. Lübnan'da İran'ın Hizbullah'ı desteklemesinin yanı sıra Suriye rejimi İran ve Suriye etkisinin karşısındaki en büyük rakip olan Lübnan'ın Sünni başbakanı Refik El-Hariri suikastının arkasındaki en muhtemel şüpheli olarak gösteriliyordu (Khashan, 2022). İran ve Suriye'nin Irak'ta oluşturduğu bu tehdit dengesi ABD ve aynı zaman da Türkiye açısından büyük zararlar doğurdu. Meseleye BAE açısından bakıldığında ise, bölge kendi etki alanından uzakta bulunmaktaydı. Bu nedenle, 2011 öncesi Ortadoğu'daki tehdit dengesi, BAE ile Türkiye

arasında siyasi veya güvenlik açısından doğrudan veya dolaylı olarak karşıtlık görülmemiştir. Aksine ABD'nin koordinasyonu ile NATO'nun İstanbul Girişimi'nde bir araya gelmişlerdir. İki taraf Afganistan'da "NATO" çatısı altında bir araya gelmelerine rağmen ABD ile yakın ilişkilerini ayrı ayrı sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Ancak aralarında herhangi bir rekabet yoktu (Jawarneh, 2017). Daha önce belirtildiği gibi her iki taraf ABD ve NATO'nun peşine takılma stratejisi ile bölgede mevcut olan tehditlere karşı aynı çatıda bulunmuşlardır.

2011'den sonra tehdit dengesi önemli ölçüde değişmiştir. İran, Suriye'nin sahneden çekilmesiyle Irak, Suriye ve Lübnan'da askeri ve mezhepsel milisler bulundurarak bölgenin tehdit dengesini ciddi bir şekilde etkilemiştir. Ardından Yemen'de doğrudan devlet dışı milis ve cihatçı silahlı gruplar aracılığıyla etki oluşturmaya başlamıştır. Bu iş birliği modellerinden bazıları doğrudan İran ve diğer ülkelerle bağlantılı, bazıları ise dolaylı olarak bölgedeki bazı ülkelerin, Rusya gibi, çıkarlarına hizmet etmekteydi. Bu model çerçevesindeki aktörler sadece mezhepçi ve cihatçı gruplar veya milisler değil, uluslararası alanda kendini gösteren güvenlik şirketleri de bulunmaya başlamıştır. Bunlara Rus "Wagner" güvenlik şirketi ve Sudanlı Janjaweed milisleri ve bunun gibi organizasyonlar örnek olarak gösterilebilir (Elsafari, 2021: 45). Birçok ülkenin ademi merkezi bir karışıklığa sürüklenmesi bu milislerin ve şirketlerin etkisini ve gücünü şüphesiz arttırmıştır (Al-Ashaal, 2016: 360).

2011 sonrasında Ortadoğu'nun fikrî denklemi için yapısal bir durum söz konusu olmuştur. Bu yapı bir tarafta halk devrimlerini destekleyen ülkeler, diğer tarafta bu devrimlere karşı çıkan ülkelerin olduğu bir denklemi ihtiva etmektedir. Bu yapısal denklem bağlamında birbirine karşı uluslararası-bölgesel ittifaklar oluşmuştur. Bu ittifaklar jeopolitik ve ekonomik çıkarları gerçekleştirmek için çatışmacı yaklaşımlar sergileyebilmektedirler (Bishara, 2013).

2015 yılında İran ile nükleer anlaşmanın imzalanması ve ardından Libya'ya müdahale edilmemesi, Afganistan'dan tamamen ve Körfez bölgesinden bir miktar askerin çekilmesi ile Ortadoğu bölgesi, göreceli olarak Amerika'nın izolasyonundan etkilenmeye başlamıştır. Ortadoğu denklemine Rusya, Fransa, İngiltere ve diğer büyük güçlerin etkisi tek kutupluluğun merkezi yapısının ortadan kalkmasıyla gözükür olmuştur. Böylece stabil bir güç dengesi yerine çok karmaşık ve tam oturmamış bir

tehdit dengesi büyük ölçüde hissedilmeye başlamıştır. Çok kutuplu sistemde Ortadoğu’da çıkarları ve zaman zaman bekası tehdit altında olan devletler kendi kendine yetme (self-help) yaklaşımı ile silahlanma ve jeopolitik nüfuzu artırmaya dayalı dengeleme politikalarına başvurmaya başlamıştır. Bu sistemde Ortadoğu devletleri, küçük ya da bölgesel, kendilerini eşit seviyede görmeye başlayıp hem bölgesel güç dengesini korumak hem algılanan tehditlere karşı bir grup tehdit oluşturmaya başlamışlardır. Bu ortamda Waltz’un statükoyu koruma ile ilgili savunmacı realizmin ilkeleri, Walt’un zayıf ya da güçlü devletler tarafından oluşan tehditlere karşı dengeleme politikaları ve son olarak John Mearsheimer’in ofansif realizm yaklaşımının proaktif davranışları hakim olmuştur. Anarşinin hakim olduğu bu ortamda algılanan tehditler çoğalır ve dolayısı ile devletler güvenlik esaslı politikaları artar. Burada önemli bir tespit yapılması gerekir; birçok gücün aktif olduğu çok kutuplu sistemde Walt’un benimsediği “*tehdit dengesi güç dengesinden daha önemlidir*” (Walt, 2013: 17) argümanı tam yerinde olmayabilir. Zira bu sistemde devletler algılanan tehditlere; etki açısından eşit olmaya yakın büyük güçlerin peşine takılmadan çok, self-help dengelemesi ön plana çıkmaktadır. Bu durumda hem tehdit algılamasına dayalı tehdit dengesi hem gücü artırma güç dengesi de önemli bir hale gelmektedir. Özellikle aynı bölgede olan devletler coğrafi yakınlığından dolayı artan saldırı kapasiteleri ve saldırı niyeti ya da ihtimali birbirlerini yoğun bir rekabet içine sokar. Bu ortamda tam bir güç dengesi olmasa da sonuç itibarıyla bir tehdit olduğu için bu tehdit coğrafi olarak yakın olduğu için devletler birbirlerinin hemen hemen bütün davranışlarını bir tehdit olarak görmeye başlar (Akçay, 2008: 17). Bunun örneği Türkiye ile BAE arasında çok net bir şekilde görülecektir.

3.4. Arap Baharı ve Türkiye’nin Konumu

Arap Baharı devrimlerinin patlak vermesiyle, dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, devrimleri tarihin doğal akışının bir parçası, kendiliğinden ve geç gelen, gerekli bir olay olarak “*Arap Tsunamisi*” şeklinde değerlendirdi (Taher, 2013: 170). Arap Baharı, Türkiye’yi belirgin bir yol ayrımına getiren en önemli olaydı. Türkiye, 2004’te Avrupa Birliği’ne tam üyelik eğilimindeydi. Ancak Annan’ın Kıbrıs adasının iki parçasını birleştirme planı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. ABD’nin Ortadoğu’ya yönelik hedefleri ve pozisyonları arasındaki yoğun bir anlaşmazlık bulunuyordu. Davutoğlu’nun stratejik derinlik, sıfır sorun ve komşularla jeokültürel köklerin canlandırılması çağrısı

da bu çevrede ortaya çıkmıştır. Arap Baharı devrimlerinin patlak vermesinden bir süre sonra Türkiye, bölgede öncü bir modelle bölgesel bir devlet konumuna yükselmek için kendi doğal akışı içerisinde altın bir fırsat bulmuştur (Taher, 2013: 170).

AK Parti iktidara gelmeden önce, bazı dönemler istisna teşkil etse de Türk dış politikasının yönelimleri, coğrafi ve tarihsel olarak bağlı olduğu İslam dünyasından ciddi bir kopukluk ve izolasyon eğilimi gösteriyordu. Avrupa'nın Türkiye karşısındaki tutumu da ne tam üye yapılmasını isteyen ne de kendisinden kopan bir Türkiye'yi tercih edilmesi yönündeydi. Arap Baharı devrimlerinin patlak vermesi ve etkilerinin genişlemesiyle Türkiye, stratejik derinliğini oluşturdu, bunun yanında Avrupa ile olan samimi ilişkisini de sürdürmüştür (Taher, 2013: 170).

Türkiye, Arap Baharı sürecinde, Arap Baharı devrimlerini doğrudan ya da hemen desteklemeye girişmedi. Türkiye'nin Arap Baharı devrimleri karşındaki tutumunu 4 aşamada incelenebilir:

Birinci Aşama: Tek Taraflı İhtiyatlı Tutum

Hemen hemen hiçbir istihbarat örgütünün öngöremediği Arap Baharı devrimleri, istisnasız tüm dünya ülkelerini şoke etmiş ve Türkiye'nin de tek taraflı ve ihtiyatlı davranmasını zorunlu kılmıştır. Ardından Türkiye, devrimlerin patlak vermesinden sonra, istikrarın sağlaması ve halkın öfkesini dindirecek demokratik reformların gerçekleştirilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bu çerçevede devrimlere olumlu yaklaşmış ve özgürlükçü siyasi reformları savunmuştur. Ancak Türkiye özellikle Libya ve Suriye gibi Arap ülkelerindeki ekonomik çıkarlarını koruma arzusuyla açık ve net bir destek vermemiştir (Taher, 2013: 170). Türkiye'nin bu pozisyonu rejimleri değiştirmek için uluslararası baskıların yoğunlaştığı dönemde kendisini bu tutuma karşı isteksiz bir şekilde konumlandırmasına sebep olmuştur. Hatta NATO'nun Libya devriminin ilk aşamalarındaki müdahale talebini sessiz bir şekilde eleştirmiştir. Türkiye'nin bu tutumu NATO'nun 19 Mart 2011'deki müdahalesini kabul etmesiyle değişmeye başlamıştır (Trambit, 2016: 126).

İkinci Aşama: Çekimser Ortaklıklar

Türkiye, artan uluslararası baskının yanı sıra belirginleşen Arap Baharı kuşağındaki ülkelerinin sevgisini kaybetme tehlikesi ve deyim yerindeyse ABD'nin cesaretlendirmesinin ardından çekimser ve aktif olmayan bir şekilde de olsa sahneye

çıkmağa başlamıştır. Bu çerçevede Türkiye NATO'nun Libya'ya müdahalesini reddetmemiş, ancak kendisinin sahada herhangi bir aktif rol üstlenmesinden kaçınmıştır (Al-Kholi, 2020: 38).

Türkiye bu siyasetiyle bir “*Türk De Gaulleizmi*” anlayışı geliştirmiştir. 1960’larda Fransa Cumhurbaşkanı olan Charles de Gaulle’ün NATO’nun askeri politikalarından göreceli bağımsız hareket etmeye çalışırken NATO’dan da tam bir ayrılmanın gerçekleşmesinden kaçınan bir politika yürütmüştür (Taher, 2013: 169-170). Bunun yanı sıra Türkiye kendi coğrafi hesaplarına ve önceliklerine yönelmeye çalışmıştır. Bu çerçevede dikkatini Suriye’deki olaylara vermeye başlamıştır. Türkiye kendisinin sınır komşusu olan Suriye yönetimindeki Esad rejimine demokratikleşme yolunda çeşitli tavizler vermesi için baskı yapmaya çalışarak aktif bir politika izlemeye yönelmiştir. Türkiye’nin Arap Baharı olaylarına etkisiz de olsa ilk baştaki katılımı uzun sürmemiştir. Haziran 2011’de Türkiye, parlamento seçimlerine yönelmiştir. Bu süreçte ise Türkiye kendi iç siyasetine dönük bir kapanma yaşamıştır (Habertürk, 2011).

Bu aşamada Türkiye, Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleriyle derin siyasi ve ekonomik ilişkilerinin bulunması nedeniyle, Bahreyn ve Yemen devrimlerine karşı ilgisizlik ve hatta görmezden gelme yönünde bir politika izlemiştir. Türkiye bu noktada iki ülkedeki iç krizlerin sona erdirilmesi ve toplumsal bölünmelerin barışçıl yollarla sona erdirilmesi çağrısında bulunmuştur. Bunun yanı sıra enerji piyasalarına muhtemel olumsuz etkilerine ek olarak özellikle İran’ın mezhepçi yaklaşımının olumsuz etkileri nedeniyle dış müdahaleleri reddeden açıklamalarda bulunmuştur. Ancak Türkiye’nin bu pozisyonu, Körfez İşbirliği Teşkilatı üye ülkelerini kendisiyle serbest ticaret anlaşması imzalayacak noktaya çekmesi için yeterli olmamıştır (Khalil, 2012). Aynı şekilde Türk hükümeti Libya devrimine destek verme konusunda çok istekli değildi. Libya’da o dönem 150 şirkete ek olarak 25.000 Türk işçi ve 25 milyar dolarlık Türk yatırımı bulunmaktaydı. Libya ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi 2010 yılında yaklaşık 10 milyar dolar seyrindeydi. Tüm bu nedenler ışığında Türkiye başta Libya devrimini desteklemekte tereddüt etmiştir (Taher, 2013:170).

Üçüncü Aşama: Tek Taraflı Proaktif Politika

Türk dış politikası, 2011 yılında icra edilen parlamento seçimlerinin ardından Arap Baharı devrimlerine yönelik daha proaktif bir politikayla öne çıkmaya başladı.

Türkiye'nin bu politikası, Birleşmiş Milletler'in "Mavi Marmara" olayıyla ilgili Türkiye'nin İsrail'e karşı önyargılı tutum sergilediğine dair bir rapor yayınlamasının ardından İsrail'e yönelik sert eleştirilere de yansımıştır. Türkiye Filistin meselesini destekleyecek ve Ortadoğu'yu aktif bir şekilde anımsatacak söylemlerle öne çıkmaya başlamıştır. Bu gelişmelerin ardından dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Kasım 2012'de Mısır'ı ziyaret etti. Bu ziyaretten önce Türkiye, halklarının yıkmak istediği rejimlerle ilişkilerinin yönünü değiştirmiştir. Türkiye, Kaddafi rejimi ile olan güçlü ve gelişmiş ilişkilerini bu yolda feda etmiştir. Aynı şekilde Esad ile Erdoğan arasındaki diplomatik ve hatta kişisel ilişkilerin karmaşıklığına rağmen, Türkiye, Esad'ın gerçek demokratik reformları başlatmayacağına kani olduğunda Türkiye Beşar Esad rejimiyle arasına mesafe koymuştur. Türkiye bu noktadan sonra halkı desteklemek yolundan gidip Suriye'deki yükselen olaylarda büyük destekçiler arasında yer almıştır (Khalil, 2012: 27). Türkiye'de Esad rejimi, İran ve Rusya'ya yönelik kamuoyu eleştirilerinin dozu arttırılmıştır. Bu sırada Türkiye Tunus'a ve Suriye'nin bazı bölgelerine acil insani yardım göndermeye başlamıştır. Türkiye, Suriye rejimi İdlib'teki Ariha bölgesine girdiğinde kaçan Suriyelileri de kabul etmiştir (Al-Jubouri, 2019: 186). Türkiye'nin o dönemdeki hedefi, Arap Baharı olaylarına öncülük eden bir bölgesel devlet olarak öne çıkmaktı (Khalil, 2012: 27). Bu aşamada sürecin bu şekilde ilerlemesinin belirgin nedenleri bulunuyordu:

Birincisi: Uluslararası ve bölgesel bir boyut

Arap Baharı devrimlerinin patlak vermesinin ilk aşamalarında Türkiye ve ABD'nin tutumları arasında bir uyum mevcuttu. ABD devrimleri ilk aşama tam desteklemekteydi. Devrimlerin patlak vermesinin şokuyla ABD için İsrail'in sınırında olan Suriye'deki devrimi yönetebilecek bir köprü ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Arap Baharı devrimleri, patlak vermeden önce istihbari olarak öngörülemediği ve mesele hakkında sağlıklı bilgi elde edilemediğinden dolayı Amerika yönetimi için bir şoktu. Bu dizi devrimler yaşanırken Amerika kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde bu yeni fiili durumla başa çıkmasının alanını daraltmıştır. ABD bu şartlar altında siyasi İslam yaklaşımına yakın olan Türk hükümetini, kendisi için bölge ile arasında köprü işlevini görmesi yaklaşımını benimsemiştir. ABD sözde demokratik bir sistem kurmak amacıyla 2003 yılında Irak'a ölümcül bir savaş açtı. Irak'ın başına neler getirdiği, güvenlik ve ekonomik yıkımın boyutu Arap halkının hafızasında tazeliğini koruduğu biliniyordu.

ABD devrimlerin doğrudan kendisi tarafından yönetilmesini engelleyen şeyin bu olduğunu biliyordu (Al-Baydani, 2015: 58).

ABD'nin Arap devrimlerine gerçekleştirmek istediği amacı düşünür Immanuel Wallerstein, “*Dünya Düzeni ve Bağımlılık*” teorisinde açıklamaktadır. Wallerstein modern dünya düzeninin bağımlılık sistemine dayandığını belirtir. Wallerstein bağımlı toplumun kaynaklarının ve kaderinin, egemen merkezi devletlerin çıkarlarına göre kullanıldığı ekonomik, kültürel, siyasi ve askeri ilişkilere dayandığını ifade eder (Wallerstein, 2004: 20-23). Arap Baharı devrimlerinin başlangıcında Amerika, Türkiye ve Müslüman Kardeşler arasındaki köprü ilişkisini açıklamak için en uygun teori bu teodir. Bu teoriye göre söz konusu küresel sistem üç kategoriden oluşmaktadır (Wallerstein, 2004: 35-40):

1. *Merkezi Devletler*; Çıkarlarını korumak için diğer ülke grupları üzerinde kontrollerini dayatmaya çalışan süper güçlerdir.
2. *Yarı-Çevre Devletler*; Stratejik bir coğrafi konuma ve oldukça istikrarlı bir siyasi ve ekonomik sisteme sahip olan ülkelerdir.
3. *Çevre veya az gelişmiş Devletler*; Bunlar istikrardan, demokrasiden ve gerçek kalkınmadan yoksun ülkeler.

Büyük güçlerin alt seviye devletlerle, onların istikrarsızlığı ve halkların kendisine karşı bazı tarihsel sebeplerden kaynaklı hoşnutsuzluğu sebebiyle doğrudan iletişim kurması zordu. Bu yüzden büyük güçler, bölgesel düzeyde dikkate değer siyasi, ekonomik ve kültürel etkiye sahip olan köprü ülkeler aracılığıyla bu ülkelere etki etme yolunu seçerler (Avcioğlu, 2014: 102-105). Bu denklem üzerinde büyük güçlerin alt seviye devletler ile etkileşimini sağlaması adına köprü ülke üzerinden gitmek yöntemi ortaya çıkmaktadır. Köprü devletler bu konseptte büyük güçler ve alt seviye devletlerarasındaki ilişkilerin gerçekleştirildiği bir bağlantı olarak kendisine zemin bulur. Ak Parti hükümeti, ideal ılımlı ve demokratik İslami modelin yüzünü temsil ediyordu. ABD, bazı Avrupa ülkelerini, Türkiye'yi Arap Baharı ülkelerine aşırı cılığa kaçılmması için sunulabilecek önemli bir model olarak görmeye yöneltti. Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerde Irak'taki kötü Amerikan rolünden dolayı hoşnutsuzluk bulunuyordu. Aynı şekilde Amerikan medyası, diplomasisi ve askeriyesi İsrail'in Filistin'e dönük saldırılarına (20002 ve 2009) destek vermiştir. Lübnan'da 2006'da

yaşananlar Arap halkının zihnindeki bu kötü imajı desteklemiştir. Ani bir şekilde ortaya çıkan ve ABD'nin bölgedeki bazı müttefiklerinin de yönetimden inmesine neden olan bu devrimlerle başa çıkmak için Amerika için geniş Arap halkları arasında olumlu bir imaja sahip olan Türkiye'den daha iyi bir bölgesel alternatif yoktu (Fuller, 2009: 134). Türkiye'nin devrimleri desteklemesi ya da yönetmesi monarşi rejimiyle yönetilen sadece BAE değil bütün Körfez ülkeleri için temel bir tehdit noktası olmuştur. Çünkü bu gelişme Türkiye'nin Ortadoğu'daki jeopolitik nüfuzunu artıracaktı. Türkiye ile BAE arasında yaşanan karşılıklı tehdit dengesi kurma noktası bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Türkiye, egemenliğinden taviz vermemesinin yanında Batı ile olan iyi ilişkilerinin bir sonucu olarak, Ortadoğu'da "*Türk modeli*" olarak anılmaya başlayan bir kimlik yaratmıştır. Türkiye parlamentosu, 2003 yılında ABD'nin Irak'a karşı savaşında topraklarının kullanılması aleyhinde oy kullanmıştı. Aynı şekilde Türkiye, İsrail'in 2009'da Gazze'ye düzenlediği saldırılara karşı tepkisini ortaya koymuştu. 2009'da Davos'da olan "*one minute*" çıkışı ile ve 2010'da Gazze'ye yardım götüren Türk gemisi olan Mavi Marmara'ya saldıran İsrail'e karşı sağlam bir Türk duruşu vardı (Erkman, 2009). Ayrıca AK Parti hükümetinin elde ettiği ekonomik başarı, Türkiye ile arasında coğrafi, kültürel ve ekonomik benzerlikleri bulunan Arap Baharı ülkelerinde Türk modeli kimliğinin güçlenmesine ve örnek teşkil etmesine katkıda bulunmuştur (Mahamed, 2019: 35).

ABD'nin son zamanlarda artan Türkiye etkisinin farkındaydı. İslami yönelimin toplumun geniş kesimleri üzerinde etki yarattığı bu süreçte en merkezi etkiye sahip olan Türkiye, bir model olarak da öne çıkmaktaydı. Bu bağlamda ABD Türkiye'yi Arap Baharı kuşağı ülkeleri ile kendisi arasında bir köprü devlet olarak kullanmaya çalışmıştır (Aljazeera.net, 2016).

Türk modeli, ABD'nin Arap halklarına ulaşması için en iyi ve tek seçenek olarak başarılı bir ılımlı İslami kimlik biçiminde belirginleşmiştir. Bu noktada İsrail'in güvenliğine tehdit oluşturan aşırı köktendinci İslami hareketlerin yayılmasına karşı koymak adına Türkiye, inşa edilecek yeni Arap rejimleri için ideal bir model olarak sunulmaktaydı. İnşacılık uluslararası ilişkiler teorisi (Constructivism) modern çağda halklar tarafından teveccüh gören bir kimliğe ve yapıya sahip ülkelerin, safi siyasi güç

açısından hegemonik devletlere nazaran daha etkili olabileceğini öngörmektedir¹³ (Elmasri, 2014: 318-319). Görünen o ki ABD, Arap Baharı kuşağındaki ülkelerin ve halkların nazarında Türk kimliğinin, kendi kimliğine üstünlüğünü anlamış ve Türkiye ile iş birliğine yönelmiştir.

Öte yandan Washington'da, İran ile nükleer anlaşmanın imzalanmasından önce Rus ve İran etkisinin genişlemesine dikkat çeken jeopolitik bir yönelim hâkimdi. Bu çerçevede ABD Suriye'deki İran etkisinin karşısında konumlandırılacak bir Türkiye öngörmekteydi. Böylece 2008'de ABD güçlerinin çekilmesinden sonra Irak'ta yayılan İran etkisinin dengelenmesi amaçlanıyordu. Bölgesel boyutta değerlendirildiğinde, Arap devletlerinin dağılmasıyla bölgede siyasi ve güvenlik alanında bir boşluk hâkim olmuştur (Zogby, 2011).

İkincisi: Uluslararası Çevre ile İlişki Boyutu

Türkiye, SSCB'nin dağılmasından sonra, doğuda NATO için ön savunma hattı sıfatından kaynaklanan önemini yitirmiştir. Türkiye patlak veren devrimlerle jeopolitik önemini yeniden kazanma fırsatını bulmuştur. Devrimler ve hareketliliklerin yol açtığı kaos, Türkiye'nin yeniden Batı'nın, Doğu'daki emniyet sınırı olacak şekilde jeopolitik ve coğrafi önemini elde etmesine sebep olmuştur. Türkiye de jeopolitik önemini yeniden kazanmak için bu fırsatı değerlendirmek istemiştir. Türkiye kendi çıkarları ile Batı'nın Ortadoğu'daki hedefleri arasındaki uyumluluğu yeni dönemde bölgedeki istikrarın sağlanması adına yeniden tesis etmiştir. Bu çerçevede Suriye devriminin patlak vermesiyle sahada yaygınlık gösteren İslami akımları absorbe etmek adına Batı-Türkiye yaklaşması dikkat çekmeye başlamıştır (Taher, 2013: 173).

AK Parti hükümeti bu süreçlerde klasik Türk dış politikasından farklı bir duruş sergiliyordu. Türkiye devrimler başlamadan önce Arap ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmeye çalışıyordu. Bölge siyasetinde Irak sorunu, Arap-İsrail çatışması ve nükleer program krizi gibi bir dizi önemli meseledeki aktif rolü sayesinde Türkiye, bölgesinde büyük bir varlık kazanmıştır. Türkiye, kendisini Ortadoğu'nun merkezi haline getiren, diyalog girişimlerinin yürütülmesi için bir model ve zemin olarak

¹³ Constructivism ya da inşacılık kısa bir tanımlamayla uluslararası ilişkilerin temel yapılarının maddi olmaktan çok sosyal olduğunu ileri süren bir teoridir. İnşacılık normatif, sosyal ve felsefi olanın maddi yapılar üzerindeki önceliğini savunur. İnşacılık teorisinin ortaya çıkmasıyla birlikte devletin kimlik imajı büyük bir önem kazanmıştır (Elmasri, 2014: 318-319).

sunmuştur. Arap Baharı'nın patlak vermesinden sonra bu Türkiye bu rolünü kaybetmemek için çabalamıştır. Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu yaşanan bu olayları normal akışı içinde gerçekleşen olaylar olarak değerlendirip, değişim rüzgârlarının önünde durmanın mümkün olmadığını ifade etmiştir (Khalil, 2015).

Üçüncüsü: Ekonomik Boyut

Bu boyut, Türkiye'nin ulusal çıkarları ile bağlantılıdır. Arap ülkeleri Türk malları için önemli bir pazardır. Türkiye devrimleri destekleme konusundaki isteksizliğinin, Arap Baharı'nın ardından kurulacak yeni yönetimlerin gelmesiyle bölgedeki ekonomik menfaatlerini kaybetmesine yol açacağından korkuyordu. Ancak daha sonra ticari faaliyetlerde, enerji hatlarının döşenmesinde ve yeniden imar faaliyetlerinde muhtemel bir dışlanmadan çekiniliyordu. Bu çerçevede dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'nin çıkarları için Arap Baharı ülkelerinin yeniden inşasında rol almak niyetiyle, bakanların da öncülüğünde 280 iş adamının eşlik ettiği üst düzey bir heyetle birlikte Arap Baharı ülkelere ziyaret gerçekleştirdi (Taher, 2013: 173). Yatırımların genişletilip, iletişim ağlarının yaygınlaştırılması hedefleniyordu. 2012 yılı başında Türkiye'nin Libya'ya yaptığı ihracat hacmini %139 oranında arttı. Yeni Libya hükümetiyle 100 milyar dolarlık yatırım anlaşmaları imzalandı. Türkiye'nin Tunus'a ihracatı %12,5, Mısır'a ise %23 arttı. Ancak bu ivme diğer rakip ülkelerin sahaya girmesiyle çok uzun süre devam etmemiştir (Khalil, 2015).

Dördüncüsü: Tarihsel Boyut

SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan fırsatı değerlendirememesinin tekrarından çekiniyordu. Türkiye, SSCB'nin yıkılmasının ardından Orta Asya ve Balkanlar'da doğan boşluğu değerlendirip geniş bir nüfuz elde edememiştir. Bu durum, Batı ittifakı gözünde Türkiye'nin stratejik öneminin azalmasına yol açmıştır. Bu çerçevede Türkiye, bölgedeki rolünü yeniden arttırmak için yaşanan olayların Arap ülkeleriyle ilişkilerinde gerilemeye yol açmasından korkmasına rağmen, devrimlerin etkisiyle kendisini rol model olarak öne çıkarmak adına hızlı bir şekilde politika geliştirmeye başlamıştır (Salah, 2017).

Beşincisi: Güvenlik Boyutu

Sahada herhangi bir bölgesel rol oynamak, bölgesel gündemin belirlenmesine katılmak anlamına gelmektedir. Bu durum Türkiye'nin önüne çıkan bir başka altın fırsat olarak belirmiştir. Bu fiili durum, başlangıçtaki mütereddit pozisyonundan sonra Türkiye'yi Arap Baharı devrimlerinde aktif bir rol oynama gerekliliğine ikna etmiştir. Irk temelli Kürt ayrılıkçı hareketi ve aşırı dini ideolojik grupların oluşturabileceği tehlikeler ve bu tehlikeleri bir tehdit dengesi çerçevesinde değerlendirecek devletlere karşı, Türkiye'nin savunma hattını olabildiğince sınırdan uzakta tutmak hedeflenmiştir. Bu boyut çerçevesinde Türkiye, olaylardan kaynaklanan bir istikrarsızlık halinin ortaya çıkma olasılığı konusunda başlangıçta tereddütlüydü. Ancak Türkiye "NATO'nun Libya'ya müdahalesinin ardından ortaya çıkacak yeni rejimlerle güçlü ilişkiler kurma konusunda rakiplerinin gerisinde kalma ihtimaliyle karşı karşıya kalmıştı. Bölgesel güvenlik denklemleri ve tehdit dengesinin hızla yeniden tesis edildiği bu süreçte pozisyon alma zorunluluğu doğmuştur (Khalil, 2012).

Türkiye'nin pozisyonu Arap Baharı devrimleri yaşanmaya başladıktan sonra netleşmeye başlamıştır. Türk dış politikası Arap Baharı devrimlerinin patlak vermesine bir yıl geçtikten sonra aşağıdaki ilkelerin esasında değerlendirdi (Duran ve Özdemir, 2012: 185-187):

- Halkın iradesine, demokrasi, özgürlük ve değişim arzusuna saygı duymak.
- Ülkelerin istikrarının ve güvenliğinin korunması, değişimin barışçıl bir şekilde gerçekleşmesi.
- Yeni bir Irak senaryosunun yaşanmaması için Arap ülkelerinin işgal veya bölünme tehdidine maruz kalma olasılığı ışığında Arap ülkelere yabancı askeri müdahalenin reddedilmesi.
- Her ülkenin iç koşullarına göre iç dönüşümlere yardım ve destek sağlanması.
- Yatırımlar ve ekonomik çıkarlar başta olmak üzere Türkiye'nin yüksek milli çıkarlarının gözetilmesi.
- Uluslararası meşruiyet ışığında uluslararası yasalar ve Birleşmiş Milletler kararları çerçevesinde hareket edilmesi.

- Türk askeri gücünün hiçbir Arap halkına karşı yönlendirmemesi ve Türkiye'nin rolünün, savaş dışı, insani yardım misyonları ve yardım çalışmaları ile sınırlandırılması.

Türkiye'yi bu devrimlere doğrudan müdahaleci bir pozisyon almaya iten kilit unsur, Arap Baharı devrimleri sonucunda bölgede ortaya çıkacak yeni tehdit dengesinin kendi aleyhinde olması ihtimaliydi. Türkiye'nin yürüteceği politikalar aşağıda belirtilen iki nokta çevresinde şekillenmekteydi:

1. Türkiye Arap halkını ve yeni siyasi sistemlerini kontrol etmeye çalışmadığı izlenimini vermek için kendini ilk başta olayların dışında tuttu. Sonrasında Türkiye demokratikleşme sürecini desteklediğini belirtip ılımlı laiklik vurgusunu öne çıkardı. Cumhurbaşkanı Erdoğan Kahire'deki konuşması sırasında ılımlı laikliğin uygulanması çağrısında bulunmuştu. Bu bağlamda, demokratik geçiş sürecinde Türk deneyiminden yararlanılabileceği ve ılımlı laiklik fikrinin anlaşılması ve derinleştirilmesi amacıyla Türk ve Arap aydınları arasında seminer ve diyalog toplantılarının sıklığının artırılması çağrısında bulunuldu. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mısır, Tunus ve Libya'yı ziyaret ederek buralarda bu çağrıda bulundu ve demokratik yönetime barışçıl geçişi sağlayacak bir iç çözüm yolu için çağrıda bulundu (Anadolu Ajansı, 2012a).
2. Türkiye'yi büyük bir bölgesel güç haline getirmek, diplomasi ile yumuşak güç araçlarının genişletmek ve çeşitlendirmek suretiyle ekonomik ve diplomatik iş birliğinin derinleştirilip Türkiye'nin kültürel etkisini arttırmak hedeflendi. Bu bağlamda Türkiye geliştirdiği medya söylemleriyle, periyodik kültürel seminerlerle, kamu diplomasisi gereği yapılan insani yardımlarla, meydanlarda yapılan ziyaretlerle ve devrimcileri temsil eden hareketlerin konferanslarına yaptığı ev sahipliğiyle Arap Baharı devrimlerini kendine uygun şekilde ele aldı (Shawadvi ve Abdel Aziz, 2016). Ancak daha sonrasında bu devrimlerden doğan anarşi ortamı, Türkiye'yi bölgenin diğer devletlerinden kaynaklanan tehdit algılamalarına ve bu devletlerin direk ya da dolaylı saldırı niyetlerine karşı askeri-jeopolitik faaliyetlerini artırarak bir tehdit dengesi kurma çabası içine girecektir.

3.4.1. Arap Baharı'nın Tehdit Dengesi Bağlamında Türkiye'ye Yansımaları

3.4.1.1. Siyasi Yansımalar

Türk modeli, özellikle din ve siyaset arasındaki ilişki açısından, Türk deneyiminden nasıl yararlanılacağı konusunda bir tartışma söz konusuydu. Arap Baharı kuşağı ülkelerindeki İslami akımların yükselişi ışığında bu konuda oldukça hassastı. Türkiye'nin bu kuşak ülkelerindeki aktif rolü, İslami akımların yükselişi ışığında devletin laikliğini ve uygarlığını sağlamak görünümü içerisinde bu hareketlerin yönlendirilmeye açık hale dönmesi ihtimali de tartışmaları tetiklemiştir. Aynı zamanda Arap Baharı kuşağında Türkiye modelinin başarıya ulaşmasını istemeyen hegemonya sahipleri de bulunuyordu.

Ordunun rolünün öne çıkmaya başlaması ve dış faktörler arasındaki rekabetin artmasıyla süreç farklı bir boyuta taşınmaya başlamış ki Türkiye için tehdit dengesi önemli bir rol kazanmıştır. Libya'da 2014 yılında iç savaşın patlak vermesiyle Türkiye'yi büyükelçiliğini kapatmaya zorlayan bir süreç başlamıştır. İç savaşların yayılmasıyla özellikle Türkiye'ye karşı, ayrılıkçı Kürt hareketi PKK'nın yarattığı tehdit de büyümeye başlamıştır. ABD'nin Suriye'nin kuzeydoğusunda nüfuzu artan ve PKK ile bağlantılı olan YPG'yi desteklemesi tehlikeyi artırıp süreci karmaşık bir hale getirmiştir. Bu süreçlerin eşliğinde uluslararası dengelerde değişikliğe yol açacak şekilde 2013'te Mısır'da Körfez'in desteğiyle darbe gerçekleşmiştir. Avrupa'nın bölgeye dönük tutumlarının da farklılaşmasıyla Türkiye'nin Arap Baharı ülkelerindeki rolünün hacmi gerilemeye başlamıştır (Shawadvi ve Abdel Aziz, 2016).

Siyasi yansımaların en belirginini; Türkiye'nin devrim karşıtı olan devletlerle zıt düşmesi idi. Buradaki konu sadece Türkiye'nin BAE yaşadığı rekabet değil aynı zamanda Suudi Arabistan ve Mursi sonrası Mısır ile ters düşmesiyle de ilgili olduğu açıktır. Durum bununla sınırlı kalmayıp 2011 sonrasında Ortadoğu'da etkin rol oynamak amacıyla etkisini artıran Rusya ve Fransa gibi devletlerle zaman zaman ve bazı bölgelerde somut bir rekabet içine girmiştir (Trendsresearch, 2021). Bu rekabet doğal olarak coğrafi yakınlıkta olan Arap Baharı ülkeleri ve Arap Baharı kuşağı içerisinde olmayan ülkelere belirlenen anarşi ve karmaşıklık ortamı Türkiye'yi kendisine yönelik ortaya çıkacak saldırı niyetleri ve kapasiteleri ile baş etmek için tehdit dengesi konsepti ile hareket etmeye yönelmiştir. Türkiye'nin tehdit dengesi kurma çerçevesindeki

faaliyetleri en coğrafi yakınlıkta olan Suriye, Irak ve nisbeten daha uzak ancak çıkarlarına yönelik bir tehdit kucaklayan Libya, Tunus ve daha sonrasında Sudan, Somali ve hatta Katar'da kendisini gösterecektir. Türkiye, tehdit dengesi çerçevesinde, rakip olan diğer devletlerin artan toplam gücüne karşı self-help taktiğiyle silahlanma ve jeopolitik faaliyetleri çoğaltma stratejisine net bir şekilde başvuracaktır.

3.4.1.2. Ekonomik Yansımalar

Türkiye'nin bazı Arap Baharı ülkeleriyle olan ilişkilerinin yükselen ivmesi uzun sürmedi. Türkiye'nin Libya, Mısır ve Suriye'ye ihracatı 2010 yılına göre %1,5'e geriledi (Taher, 2013: 175-177).

Arap Baharı Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik ihracatını büyük bir şekilde etkilemiştir. Arap Baharı sonrasında bazı ülkelerde meydana gelen kaos ve Türkiye'nin Arap Baharı devrimlerini destekleme tutumundan dolayı Ortadoğu'nun bazı devletleriyle ilişkiler kötü gitmiştir ve ihracat hacmi gerilemiştir. Bazı ülkeleri örnek olarak sunan aşağıdaki tablo bunu net bir şekilde göstermektedir (TÜİK, 2013):

Tablo 2
Türkiye'nin Arap Baharı'nın Yaşandığı Başlıca Ülkelerle Mal İhracatı (000 \$)

Yıllar	Toplam İhracat	Bahreyn	Libya	Mısır	Suriye	Tunus	Yemen
2005	73.476.408	41.915	384.167	687.299	551.627	294.785	197.193
2006	85.534.676	35.303	487.261	706.353	609.417	324.893	197.869
2007	107.271.750	76.651	643.150	902.703	797.766	530.277	274.289
2008	162.027.196	308.223	1.074.288	1.426.450	1.115.013	778.098	353.605
2009	102.142.613	113.628	1.795.117	2.599.030	1.421.637	645.767	379.263
2010	113.883.219	172.024	1.932.370	2.250.577	1.844.605	713.632	330.392
2011	134.906.869	160.418	747.629	2.759.311	1.609.861	802.302	272.733
2012	152.488.652	208.802	2.139.611	3.679.431	598.853	796.759	485.937

Tabloda görüldüğü gibi, Türkiye'nin ihracattaki artışlara paralel olarak, söz konusu Arap Baharı ülkelerine yapılan ihracatta da genel anlamda artışlar söz konusudur. Ancak dikkat edilirse artışların düzenli olmadığı görülmektedir. Arap Baharı devimlerinin patlak vermesi ile birlikte, tabloda bulunan devletlere yapılan ihracatta da genel anlamda dönem dönem gerileme söz konusudur. 2011 yılı ihracat rakamlarına bakıldığında bir önceki yıla (2010) göre Mısır ve Tunus hariç, devletlerin tamamına

yapılan ihracatta azalma yaşanmıştır. Tabloda yer alan veriler dikkate alındığında 2011 yılında altı devlete yapılan ihracat toplamının genel ihracat içindeki payı, bir önceki yıla göre %2 civarında azalmıştır (Buzkıran ve Kutbay, 2013: 154-155). Ancak daha sonraki yıllarda artan güvenlik tehdidi ve kaosun nedeniyle genel olarak Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine giden ihracatının kaybı %52 oldu (Adwan, 2019).

Buna ek olarak enerji fiyatlarında ciddi artışlar gözlenmiştir. Enerji ihtiyacının %90'ını yurt dışından karşılayan bir ülke olarak Türkiye'nin cari açığı 5,5 milyardan 9 milyar dolara çıktı. Dolaylı olarak Türkiye'yi etkileyen bu faktör Ortadoğu'nun bazı enerji kaynaklarının sekteye uğraması ve dolaysı ile enerjiyi başka kaynaklardan sağlama maliyetinde kaynaklamıştır (Taher, 2013: 177). Öte yandan Türkiye'nin turizm sektörü de olumsuz olarak etkilenmiştir. 2010 Arap devletlerinden Türkiye'ye gelen turist sayısı 3.707.829 iken 2012 yılında 3.499.653 oldu. Bu da %2 oranında bir düşüş temsil etmektedir (Şahin ve Şahin, 2014: 176-179). Turist yerine Türkiye'ye sığınan Suriyeli mülteci sayısı 2022 yılı itibarıyla 3.5 milyon oldu (Mülteciler Derneği, 2023). Bu yıla kadar Türkiye tarafından desteksiz harcanan direk harcamalar 500 milyon dolar oldu (Şahin ve Şahin, 2014: 180).

Arap Baharı'nın etkileri inşaat sektörünü de vurdu. 2011 öncesi Türk firmaları Irak büyük inşaat projelerinin %7.2'si ve Libya'da %8.4'ünü yürütmekteydi. Bu projeler Türkiye'ye yaklaşık olarak 20 milyar dolar sağlayacaktı. Ancak Arap Baharı'nın patlak vermesiyle Libya'daki projeler durdu ve Irak'ta faal olan projelerin yaklaşık olarak %85'i sekteye uğradı (Ansarian, 2019: 89-95).

3.4.1.3. Güvenlik Alanındaki Yansımalar

Türkiye, Suriyeli mülteci akını kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Bunun beraberinde çok sayıda Mısırlı, Yemenli ve Libyalı muhalif Türkiye'ye sığınmıştır. Organik ve ideolojik olarak Kürdistan İşçi Partisi'ne (PKK) bağlı olan PYD'nin, Türkiye sınırında geniş bölgelerde kontrolü ele geçirmesi sonucu Türkiye'nin sınır bölgesindeki istikrarsızlık ve tehdit durumu daha da artmıştır. Aynı şekilde Suriye'nin Türkiye sınır bölgelerinde IŞİD hakimiyeti söz konusuydu. Bunun yanı sıra, bölgede Rus ve İran destekli grupların da güçlenmesi durumu gözlemleniyordu. Bu noktada Türkiye, ona karşı güvenlik tehdidi oluşturan güvenlik yaklaşımlarını benimseyen komşu ülkelerle çevrili hale geldiğinden, bölgesel ittifakların biçimi de bu ölçüde değişmiştir. Bir yanda ayrılıkçı

Kürt unsurlarına açık destek veren ABD-Fransa-İngiltere-BAE ittifakı şekillenirken, öte yandan, bölgedeki, özellikle Libya'daki, Türk çıkarlarına karşı Körfez-Mısır-Fransız-BAE ittifakı ortaya çıkmıştır. Şekillenen jeopolitik denklem Türkiye kendisini izole bir hale düştüğünü fark etmiştir. Bundan dolayı John Mearsheimer'in ofansif realizm yaklaşımını benimseyerek önleyici-Proaktif askeri operasyonlar ve diplomatik manevraları yüksek bir seviyede artırmıştır (Ansarian, 2019: 89-95). Bunun örneği; Kuzey Suriye'de gerçekleştirilen askeri operasyonlar, keza Kuzey Irak'taki PKK mevzilerine yönelik birkaç operasyon gerçekleştirilmiştir (Sözcü, 2022).

1990'lı yıllardan sonra gitgide artan Ortadoğu, Balkan ve Kafkasya kaynaklı güvenlik tehditleri 2011 sonrasında daha fazla artıp Türkiye'nin NATO için tam bir “cephe” ülkesi konumunu pekiştirmiştir (Aydın ve Ereker, 2014: 144-145). Doğal olarak bu operasyonlar ve cephe ülkesi haline gelmesinin maliyeti Türkiye'nin bütçesine çok somut ve ağır bir şekilde yansıtmıştır. Şöyle ki 2010 yılının bütçesindeki savunmaya ayrılan pay %15.11 iken ve 31 milyar 31 milyon TL'ye tekabül ederken 2020 yılının bütçesindeki savunmaya ayrılan pay %56.26'ye yükseldi ve bu da 140 milyar TL'ye tekabül etti (Bayır, 2021: 39). Bu rakamların ışığında nettir ki Türkiye, duyduğu tehditlere karşı savunma ve jeopolitik manevraları çoğaltarak karşılık vermeye yönelmiştir. Ancak Türkiye bunu yaparken NATO ve ABD'nin peşine takılma stratejisinden tamamen vazgeçmemiştir. Bunun en tipik örneği Türkiye'nin F 35. Uçakların üretilmesi ve geliştirilme projesi çerçevesinde yer almasının (BBC Türkçe, 2022) yanı sıra NATO ile birlikte aktif bir iş birliği içinde olup NATO'nun Türkiye'de, özellikle incirlik üssünde, hala konuşlanması ve Türkiye'nin hava sahasını korumakta yer almasıdır.

Meydana gelen bu siyasi, ekonomik ve güvenlik esaslı yansımalar Türkiye için yüksek seviyeli birer tehdit teşkil etmiştir. Bu yansımalar Türkiye'yi Ortadoğu'da aktif bir rol oynamaya itmiştir. Türkiye'nin çıkarlarını korumak üzere devrimleri olan ülkeler ile ittifak kurması ya da devrim vuku bulan ülkelere faaliyet göstermesi monarşi ve devrimlere karşı olan BAE için coğrafi yakınlıkta olan Ortadoğu bölgesinde Türkiye'nin toplam gücünü artırması ve bir saldırı kapasitesi ile niyetini gösterme anlamına gelecektir. BAE de 2011 yılı öncesinde kurulu olan statükoyu korumak için Türkiye'nin devrim ülkelerinde ve bu ülkelerin dışında olan faaliyetlerine bir karşı tehdit oluşturmaya yönelecektir.

3.5. Arap Baharı'nın Tehdit Dengesi Bağlamında BAE'ye Yansımaları

3.5.1.1. Siyasi Yansımalar

Analistlerin tahmini doğrultusunda Arap Baharı rüzgârlarının Bahreyn'e gelmesinin ardından bu rüzgârın diğer Körfez ülkelerine de ulaşması bekleniyordu. Ancak, Körfez'in BAE de dâhil olmak üzere, enerji kaynakları bakımından zenginliği, hâkim aşiret ittifaklarının oluşturduğu yönetim sisteminin bulunması, var olan refah seviyesinin yüksekliği nedeniyle, bu ülkelerde yaşayan insanlar, mevcut durumdan genel bir rahatsızlık duymamaktaydı. Bu şartlar dâhilinde radikal değişim rüzgârları çok etkili olmamıştır. Küçük gösteriler gözlemlense de bu hareketlilik kısa sürede ivmesini kaybetti. Ancak yine bu hareketlilik Körfez ülkeleri için bir milli güvenlik tehdit niteliğindedir (Qantara, 2012).

BAE'nin de aralarında bulunduğu bazı Körfez ülkeleri, Arap Baharı devrimlerinin patlak vermesiyle birlikte bir dizi reform paketleri uygulamıştır. Bu uygulamalardan bazıları; Temerrüde düşen vatandaşların borçlarının ödenmesini, %100'e varan maaş artışlarını, altyapı iyileştirmelerini kapsıyordu. Devam edilen bu reformlar sahada genel bir memnuniyet havasının yanında bu hadiselerin geçici olduğu izlenimini yaratmıştır. Ancak Körfez ülkelerinin Arap Baharı rüzgârına karşı geliştirdikleri politika bununla sınırlı değildi. Körfez ülkeleri bu çerçevede “*en iyi savunma saldırısıdır*” anlayışı gereği Tunus, Mısır, Yemen, Bahreyn ve Suriye'de devrimlere karşı koalisyon şeklinde pozisyon alıp oralardaki gidişatı yönlendirmeye çalışmıştır (Nejat, 2022).

Bu gelişmelerin yanı sıra BAE'de, Müslüman Kardeşler'e bağlı bazı seçkin aydınlar *Reform ve Sosyal Rehberlik Derneği* aracılığıyla Arap Bahar'ını destekleyen söylemler geliştirmeye başlamışlardır. Bu derneğin Dubai, Ras Al Khaimah ve Fujairah'da şubeleri vardı. 3 Mart 2011 tarihinde dernek, demokratik ve anayasal reformlar için çağrıda bulunan bir bildiri yayınladı. Bu çağrı Federal Konsey üyelerinin belirlenmesi için seçim yapılması, ülkedeki yasama denetiminin seviyesinin yükseltilmesi gibi konuları içeriyordu (Ahmed, 2016). Ancak bu çağrı sert bir karşılık bularak Aralık 2011'de dernek kapatıldı ve başlatılan operasyonlarla derneğin çok sayıda lideri ve kadrosu tutuklandı. Bu kişiler vatandaşlıktan çıkarıldı ve Müslüman Kardeşler terör örgütü listesine eklendi. Bu yaşanan olay BAE hükümetinin, Arap Baharı karşısındaki pozisyonunun en açık göstergesi olarak kabul edildi. BAE'nin devrimler karşısındaki

rotası bu yaşanan olaydan sonra daha da belirginleşmeye başlamıştır (Aljazeera.net, 2014a).

BAE ve özellikle Abu Dabi Emirliği'nin, değişim rüzgârlarına, demokratik yönetim biçimlerine ve sivil toplum kuruluşlarının yönetime siyasi katılımına karşı hamleleri sadece anlık bir tepki değildi. BAE'nin bu tutumunun geçmişi hükümetin ülkedeki en büyük ve en etkili sivil toplum örgütü olan Islah Derneği'nin yönetim kurulunu feshetmeye karar verdiği 1994 yılına kadar uzanıyor. Derneğin Abu Dabi, Dubai, Ajman ve Fujairah'daki iç ve dışa yönelik faaliyetleri azaltılmıştır. O zamanki Resü'l-Hayme hükümdarı Saqr bin Muhammed Al Qasimi, bu kararı emirliğinde uygulamayı reddetti. Dernek faaliyetlerini Al Qasimi'nin vefat ettiği tarih olan 2012'ye kadar burada faaliyetlerini yürüttü. O yıl, Muhammed bin Zayid BAE'nin dizginlerini ele geçirmişti. 2012'de dernek alınan sert önlemlerle birlikte tamamen kapatıldı. Derneğin liderleri Emirlik genelinde tutuklandı (Watch, 2012). Bu faaliyetleriyle Muhammed bin Zayid, kendisinin tüm Emirliklerin fiili hükümdarı olduğunu, ülkesinin Arap Baharı devrimlerinin patlak vermesiyle esen değişim rüzgârlarıyla kararlı bir şekilde yüzleşeceğini göstermiştir. Islah Derneği, demokratik reform talebi nedeniyle “*terörist hücre*” olarak tanımlanmıştır. Ocak 2013'te 10 Mısırlı, o sırada Mısır'da hüküm süren Müslüman Kardeşler'e mensup oldukları iddiasıyla tutuklandı (Ahmed, 2016). Bu şekilde hareket eden BAE'nin Arap Baharı devrimleri ve bu devrimleri destekleyen tarafları en büyük tehdit olarak gördüğü net bir şekilde anlaşılmaktadır. Öyle ki devrimleri desteklemeyi bir strateji olarak gören Türkiye'ye sert bir tepki göstermesi bunun temelinde yatmaktadır.

3.5.1.2. Ekonomik Yansımalar

Arap Baharı devrimlerinin BAE'ye ekonomik yansıması Türkiye durumunda olduğu gibi meydana gelmemiştir. Tam tersi BAE'nin GSMH'si Arap Baharı devrimlerinden sonra giderek artmıştır. Öyle ki 292 milyar dolar olan BAE'nin 2010 yılındaki GSMH'si 2011 yılında 311 milyar dolara yükseldi. GSMH giderek artmıştır; 2012 yılında 316 milyar dolar bazında meydana gelirken 2013 yılında 332 milyar dolar şeklinde sonuç verdi (Dünya Bankası, 2022). Bunun temel nedeni ise bölgede artan kaosu sonucunda petrol fiyatlarının yükselmesi ve istikrarını sağlayabilen BAE'nin petrolüne yönelik olan uluslararası talebin artmasıdır (Al-Sayed, 2013: 61).

3.5.1.3. Güvenlik Alanındaki Yansımalar

Arap Baharı devrimlerine karşı BAE'nin faaliyetleri ülke hudutları ile sınırlı kalmamış yurt dışında da bu konudaki tutumunu devam ettirmiştir. Körfez İşbirliği Konseyi üyesi üzerinden Suudi Arabistan ile ortaklığını daha da güçlendirmiştir. ABD ve bir dizi Avrupa ülkesi ile stratejik bir yakınlaşma sağlamak için çok boyutlu askeri anlaşmalar imzalamıştır. BAE'nin tutumu Arap Bahar'ına karşıt faaliyetlere somut bir etki etmiştir. BAE kendi iç durumunu da bu alanda kullanmıştır. ABD'nin Mayıs 2015'te İran'la nükleer anlaşma imzalama eğiliminden sonra bölgeden göreceli tecrit oluşu, BAE'yi Suudi Arabistan ile iş birliğinin seviyesini yükseltme ve Arap Baharı devrimlerinin rüzgârlarıyla mücadele etme seçeneğine yöneltmiştir (Al-Zafer ve Al-Jaber, 2019: 50, 73). BAE tehdit olarak gördüğü Arap Baharı devrimlerini, anarşik mevcudiyeti yaratan bir güvenlik tehdit faktörü olarak görmüştür. Bu nedenle tehdit dengesini lehine çekmek için tehdit dengesinin kurma stratejilerini uygulamaya koymuştur. Somut olarak silahlanma, jeopolitik faaliyetleri çoğaltma ve bölgenin ülkeleri ile uyum ittifaklarını kurarak uygulanan dengeleme stratejisi ile yetinmeyen BAE ABD'nin peşine takılma stratejisini büyük silahlar satın alarak ve sıkı ilişkiler kurarak uygulamaya çalışmıştır.

Körfez ülkeleri genel olarak halklarının uzun vadede devrimci retorik'in etkisine girmesinden korkmalarının yanı sıra, meydana gelebilecek jeopolitik değişikliklerden de çekindikleri için istikrarı tercih eden monarşiler olarak bu devrimlerle karşı hamle geliştirerek yüzleşmeye karar vermişlerdir. Arap Baharı devrimlerine karşı Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan ittifakı, coğrafi yakınlık nedeniyle ilk olarak Yemen'de şekillenmeye başlamıştır. Bu çerçevede BAE, Yemen'deki hareketliliği kontrol altına almak amacıyla 3 Nisan 2011'de Suudi Arabistan tarafından başlatılan “*Körfez Girişimi'ni*” destekledi (Aljazeera Araştırma Merkezi, 2011). Yemen'deki olaylar daha sonra gelişecek ve Kuzeyden çıkıp Yemen'in devrik Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Saleh ile ortaklık kuran Husiler 21 Eylül 2014 yılında Yemen'in başkenti Sana'yı ele geçireceklerdi (Al-Suwaidi, 2017: 11). Bunun sonucunda BAE ve bazı Körfez ülkeleri (Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Katar; 2017 yılında çekildi) Suudi Arabistan liderliğinde kurulan ve Husileri Sana'dan çıkarmayı amaçlayan “*Arap Koalisyonuna*” katıldı (Fathi, 2021: 21). Kurulan Arap Koalisyonu Husilere karşı tam bir zafer kazanamamıştır. Aksine İran'ın desteğini alan Husiler Suudi Arabistan ve BAE'ye karşı birçok saldırı gerçekleştirmiştir. 2017 yılından 2022'ye kadar Husiler

BAE'nin birçok stratejik yeri ve kurumuna karşı (liman, havaalanı, elektrik nükleer santrali v.s.) saldırı gerçekleştirmiştir (Aljazeera.net, 2022a).

Yakın tehdit olarak değerlendirilen Yemen'deki Husiler BAE ve Körfez ülkeleri için Arap Baharı devrimlerinin sonucunda meydana gelen tek tehdit olmayacaktır. Körfez'in Arap Baharı devrimlerine karşı tutumu çok kararlı bir yapıyı içeriyordu. BAE, Suudi Arabistan ve Kuveyt 3 Temmuz 2013'te General Abdülfettah El-Sisi'nin seçilen cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'ye karşı gerçekleştirdiği darbeyi 23 milyar dolar değerindeki yardım paketiyle desteklediler (Aljazeera.net, 2014b). Bir yıl sonra, Mısır'daki BAE yatırımları yaklaşık 18,4 milyar dolara ulaştı. Bu yatırımlar gayrimenkul, petrol arama, turizm, kimya endüstrileri ve diğer birçok alanı kapsamaktaydı. Ayrıca hazırlattığı şarkılarla halkın hamasi duygularını harekete geçirip, yaşanan darbeyi Mısır'ı kurtarma girişimi olarak nitelendirmiştir (Rassd, 2014).

BAE'nin özellikle Mısır'a yönelik faaliyetlerini yürütürken; Mısır'ın kültürel, medyatik, güvenlik ve askeri ağırlık olarak bölgesel bir role sahip olduğunun bilincindeydi. Burada sağlanan hâkimiyet ile toplam gücünün artacağı ve dolayısıyla devrim rüzgârlarının yavaş yavaş söndürüleceği stratejisi hâkimdi. BAE'nin bu doğrultuda hareket etmesi doğaldı. Çünkü mutlak monarşik bir yönetim şekline sahip olan BAE, herhangi bir değişim talebi karşısında iktidardan olma durumu ile karşı karşıya kalacaktı. Bu devrimler BAE'ye yakın coğrafyada ve hatta kendi coğrafyasının içinde kendisini göstermesi BAE için bir beka tehdidiydi (Rassd, 2014).

Öngörülen de oldu. BAE, ilk önce askeri darbeyi gerçekleştiren ve sonrasında Mısır'ın Cumhurbaşkanlığını üstlenen El-Sisi aracılığıyla Mayıs 2014'te Libya'da demokratik yönetime karşı harekât başlatan General Hafter darbesini desteklemiştir. Bu sırada özellikle büyük güçler, Irak senaryosunun tekrarlanmasından çekindikleri için Libya'ya doğrudan müdahale etme konusunda isteksizdi. BAE bu boşluktan yararlanıp, Halife Hafter'i resmi karşılamayla ağırlamıştır. BAE toplam gücü, saldırıya geçme kabiliyeti ve onun çıkarlarına karşı tehdit teşkil edecek herhangi bir devlete karşı açık bir saldırıma niyetinin mevcudiyetini göstermek için Hafter'e açık destek vermiştir (Duran ve Alrantisi, 2022: 456). 2014 yılında askeri darbe lideri Abdülfettah El-Sisi'nin devlet başkanı olduğu Mısır ile iyi ilişkilere meyilli görünen Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDK) başkanı Ahmed El-Jarba ile Mısır üzerinden güçlü

ilişkiler ördüğü için, merkezi İstanbul olan Suriye Ulusal Koalisyonu içinde bir çatlak hali oluşmuştur. BAE-Suudi Arabistan eksenli, koalisyon içinde büyük çatlaklara neden olmuştur (Sarah, 2014). BAE'nin Suriye politikası ikirciklilik ve belirsizlik ile karakterize edilebilir. BAE Suriye'de olaylarla ilgili net pozisyonunu açıkça belirtmemiştir. BAE Esad ailesinin bazı üyelerini ağırlarken ve bazı BAE'li şirketlerin Suriye rejimiyle ilişkilerini sürdürmesine izin vermiştir (Ghadban, 2020). Aynı zamanda Suriyeli muhalif askeri grupları belli bir koordinasyonun altında yönetmek ABD tarafından kurulup desteklenen (Military Operations Center) “*Gurfet Ul-Mom'u*” destekleme eğilimindeydi. Bunun yanı sıra Suriye rejimine karşı oluşturulan uluslararası “*Suriye'nin Dostları*” oluşumuna katıldı. Ancak tüm bunlara rağmen diğer Arap ülkelerine emsal teşkil edecek şekilde 2018 yılının sonunda Suriye rejimi ile ilişkilerinin tamamen normalleştiğini duyurdu (BBC News, 2018b). BAE bu faaliyetlerinin yanı sıra Ürdün'e gösterilere sert bir şekilde müdahale etmesi için baskı yapmıştır. BAE Müslüman Kardeşler'in Ürdün'deki Başkan Yardımcısı Zaki Bani İrşid'in, Facebook'ta BAE'yi eleştirdiği bir yazısı gerekçesiyle tutuklanmasını istedi. BAE'ye mali olarak ihtiyacı olan Ürdün BAE'nin isteğini yerine getirdi (Ammonnews, 2014). Ayrıca BAE, Arap Baharı devrimlerinde önemli bir rol oynayan Müslüman Kardeşler'i terörist bir hareket olarak ilan edilmesi adına yasal düzenlemelerin yapılması için ABD ve İngiltere'de lobi yapılması için yüksek fonlar ayırmıştır (Emiratiaffairs, 2022). Bunun yanı sıra, “*İlmli İslam*” adı altında tasavvufi ve Selefi düşüncüyü desteklerken liberal ve seküler entelektüel atölyelere destek vermiştir. BAE Arap Baharı ülkelerinde siyasi tasavvuf fikirlerini yaymak için “*Taba*” adı altında güçlü bir platform oluşturmuştur. Bu kapsamda Yemenli Sufi şeyhi Ali Al-Jafri, Emirlik destekli medya ekranlarında boy göstermeye başlamıştır (Al-Dreisi, 2017: 20-27). Bu bağlamda BAE, 25 Ağustos 2016'da Suriye krizine doğrudan müdahale eden Rusya Federasyonu'na bağlı Çeçenistan'ın başkenti Grozni'de “*Ehl-i Sünnet vel-Cemaat*” konferansını finanse edip organize etmiştir. Bu çerçevede “*İslam'ın insancılaştırılması*”, ılımlı İslam yolunun izlenmesi, çağrısında bulunan El-Ezher alimlerinin liderliğindeki büyük bir alim grubunu bir araya getirmiştir. Bu sayede Arap Baharı devrimlerine öncülük eden Müslüman Kardeşler başta olmak üzere siyasi İslam örgütlerinin zeminini yok etmek hedeflenmiştir (Al-Dreisi, 2017: 1-2).

BAE, kimisi kendisine kimisi Suudi Arabistan’a bağı olan çok sayıda medya kanalına da ev sahipliğı yapıyor. Bu mecralar “*Arap  lkelerinde istikrarsızlığa sebep olmak*” ile suçladığı kesimlere karşı BAE politikası doğrultusunda yayın yürütüyor. Burada tırnak içerisinde belirtilen ifade ile kastedilen şüphesiz devrimlere destek veren aktörler arasında yer alan; Katar, Türkiye ve bazı siyasi  slam hareketlerdir (Areq.net, 2022).

3.6. Türkiye ile BAE Rekabetinde Tehdit Dengesinin Doğası

Türkiye ve BAE’nin Arap Baharı devrimlerine yönelik tutumları, iki taraf arasında bir rekabet durumunun temeli olarak öne çıkmaktadır. Bu fiili durum karşılıklı olarak ulusal güvenlik tehlikesi olarak görülüp, birini bu devrimlerin en büyük destekçisi olmaya, diğerini ise bu hareketliliğin karşısında olmaya itmiştir. Bu da sahada tehdit dengesi çerçevesinde şekillenen yoğun bir rekabet halinin doğmasına sebep olmuştur. İki taraf arasındaki ilişkilerin biçimi, iş birliğinden bir çeşit çatışma haline d n şm ştir. Bu sebepler dairesinde ikili ilişkiler 2011’den itibaren bozulmaya başlamıştır. Bu yaşanan ivme farkı her bir tarafın çıkarları aleyhinde değişen tehdit dengesi bağlamında gerçekleşmektedir.

Türkiye, karşılaşabileceği zorlukları ve engelleri hafifleterek, bölgesel bir rol üstlenmek için Arap Baharı devrimlerine erken aşamalardan ve tam destek vermeye istekliydi. Öte yandan BAE, Arap Baharı’nı bölgesel güç dengelerini aleyhinde değiştirecek bir r zg r olarak gördüğü için devrimlere karşıt bir eksende faaliyet y r tm ştir. BAE, 2000’lerin başından itibaren kendisini bölgesel rol sahibi olarak konumlandırımtır. Ancak bu devrim r zg rlar BAE perspektifinde çıkarları gereği, i  istikrarın sarsılması ve tehdit dengesinin aleyhine dönüşmesi potansiyelini barındırıyordu.

Uluslararası sistemin güç dengesi açısından değerlendirildiğinde, ABD’nin bölgeden görece izolasyonu ile bölgesel güçlerin ve ittifakların rolü artmaktaydı. Türkiye kendisi için sahada etkili bir bölgesel rol oluşturmanın gerekliliğini görüp proaktif politikalar y r tm ştir. Müslüman Kardeşler’in yanı sıra ülkelerinde halk tarafından sevilen Arap Bahar’ının seçkinleriyle ittifaklar kurulabileceğini d ş nm ştir.

Doğal olarak 2011 sonrası iki taraf arasında yükselen rekabet neticesinde BAE, Arap Devletleri Ligi, Körfez İşbirliği Konseyi ve  slam İşbirliği Teşkilatı,  yeliğini diplomatik araç olarak kullanacağının işaretlerini vermeye başlamıştır. Bu yolla BAE imkânlarını ortak politikalar oluşturmak çerçevesinde kullanıp Türkiye’nin bölgedeki

hamlelerine karşı örgütsel diplomasi geliştirirken aynı zamanda bazı bölgelerde vekâlet savaşlarını kullanarak ve güvenlik işbirliklerini kurarak Türkiye'nin çıkarlarını tehdit altında tutmaya çalışmıştır. Türkiye ise hem kendi jeopolitik faaliyetlerini çoğaltmaya geçip bölgedeki ve dünyadaki müttefikleriyle iş birliği yaparak karşılık vermeye çalışmıştır.

Türkiye'nin çok boyutlu diplomatik yaklaşımı, Rusya ile arasında var olan iyi ilişkileri sebebiyle BAE'nin Suriye'deki planları büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Aynı şekilde BAE'nin tek taraflı ABD ve İsrail ile geliştirdiği ilişkilerinin karşısında Türkiye, Katar, İtalya ve bir nebze Rusya ile çok boyutlu yürüttüğü temasları sayesinde nisbeten BAE için aynı senaryo Libya'da da yaşanmıştır.

Bahsi geçen Türkiye'nin diplomatik ilişkilerin çeşitliliği bağlamında Türkiye'nin örgütsel gücüne de dikkat çekmek gerekir. Türkiye, NATO üyeliği ve Avrupa Birliği'ne yakınlığı sebebiyle önemli bir örgütsel güce sahiptir. Bu sıfatları da onu işlevsel role sahip bir ülkeden çok bölgesel bir güç ve rol sahibi pozisyonuna getirmiştir. Bu sebepler dairesinde BAE'nin bölgedeki planları bazı zamanlar akamete uğramıştır. Ayrıca, iki tarafın da zaman zaman üst düzey diplomatik ziyaretler ve periyodik ekonomik toplantılar yoluyla karşılıklı tehdit dengesini yumuşatmaya yönelik sinyaller verdiğine de işaret etmek gerekir. Ancak iki taraf arasındaki stratejik anlaşmazlığın derinliği, ilişkilerinde normalleşmenin önüne geçti. Buna rağmen Ankara'nın ilişkileri iyileştirme girişiminin belki de en belirgin örneği, Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun 25 Nisan 2017'de Abu Dabi'yi ziyareti gösterilebilir. Bu ziyaret dâhilinde Çavuşoğlu mevkidaşı Şeyh Abdullah bin Zayid Al Nahyan, Başkan Yardımcısı ve Başbakan Muhammed bin Rashid Al Maktum ve Abu Dabi Veliaht Prensi Muhammed bin Zayid ile görüştü (Anadolu Ajansı, 2017a). Bu ziyaretin ardından BAE büyükelçisini yeniden Türkiye'ye gönderdi. Bu yumuşama çalışmalarının Emirlik tarafı için ise, Dışişleri Bakanı Abdullah bin Zayid'in 17 Ekim 2016 tarihinde Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyaret gösterilebilir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2016).

3.7. Arap Baharı Sonrası Tehdit Dengesi Açısından Türkiye-BAE İlişkileri

3.7.1. Siyasi Boyut

2011 yılına gelene kadar Türk-Emirlik ilişkileri, siyasi düzey de dâhil olmak üzere her alanda büyük bir gelişmeye sahne oluyordu. Ancak Arap Baharı devrimlerinin patlak vermesiyle her iki taraf birbirinden farklı karşıt bir tavır benimsedi. Böylece ilişkiler neredeyse bıçakla kesilmiş ve git gide bozulma eğilimi göstermiştir.

Türkiye, Batının tutumu doğrultusunda demokrasileri desteklemek temelinde Arap Baharı devrimlerinin yanında durmuştur. Öte yandan, Mutlak kraliyet sistemiyle yönetilen BAE, Ortadoğu'daki güç dengesinin şeklini değiştiren bu değişim rüzgârlarını kendisi için ideolojik-sistemik bir tehdit görerek istikrarını ve varlığını tehdit eden bu hareketliliğe karşıt pozisyon almıştır. Bu çerçevede Suudi Arabistan ile ittifak halinde hareket etmiştir. Mısır'da, Libya'da, Yemen'de ve Tunus'ta bu devrimleri kontrol etmeye ve bastırmaya çalışmıştır (İNSAMER, 2020). Böylece iki taraf arasındaki ilişkilerin şekli ilk başta ideolojik ihtilafta sonrasında jeopolitik bölgesel rekabet temelinde oluşmaya başlamıştır. İki taraf arasındaki tutum birinin varlığının diğerinin silinmesi anlayışı temelinde oluşmaya başlamıştır. Bölgesel denklemde iki taraf arasındaki rekabet git gide kızışmıştır. BAE kendisini Türkiye'nin etkisini sınırlama temelinde bölgesel denklemler içinde yer alan bir güç dengesi şeklinde konumlandırma eğilimi göstermeye başlamıştır. İran ile ilişkilerini ve sonrasında İsrail ile ilişkilerini bu anlayış üzerine düzeltmiştir. Akdeniz havzasında Türkiye etkisine karşıt bir ittifak oluşturma çabasına girmiştir (Duran ve Alrantisi, 2022: 457).

3.7.2. 2013 Mısır Darbesi

Türkiye ile BAE arasındaki diplomatik ve siyasi ilişkiler, Arap Baharı devrimlerinin patlak vermesinden sonra bile bir süre normal bir seyrindeydi. Ancak Temmuz 2013'te BAE, Arap Baharı'na karşı savunmacı taktikleri kullanmaktan ziyade saldırgan-proaktif taktikleri barındıran sert güç kullanma aşamasına geçip Müslüman Kardeşler hareketinin adayları olan Mısır'da seçilmiş Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'ye karşı General Abdülfettah El-Sisi'nin gerçekleştirdiği darbeyi savunması ve desteklemesi bir dönüm noktası oldu. İki taraf da bölgedeki olaylara ilişkin karşıt tutumlarını bu noktada açıkça ifade etmeye başladı. Türkiye bu darbeyi reddedip El-Sisi'yi tanımamak

konusunda katı tutumunu dile getirirken, BAE ile Türkiye'nin ülke arasındaki ilişkiler kesin bir ayrışmaya gitmiştir (Duran ve Alrantisi, 2022: 457).

Dönemin Mısır Devlet Başkanı Muhammed Mursi, 25 Eylül 2012'de Suriye ve Filistin meselesi başta olmak üzere bazı bölgesel meseleleri görüşmek üzere Ankara'ya konuk olmuştu. Bu ziyarette iki taraf, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın tecrit edilmesi ilkesine bağlı kalınması şartıyla Mursi'nin önerisi doğrultusunda Türkiye, Mısır, İran ve Suudi Arabistan'ı da kapsayacak şekilde bölgesel temas grubu içinde koordinasyonun sürdürülmesi gerekliliği konusunda mutabık kalmıştır (Aljazeera.net, 2012). Bu şekilde oluşturulan çerçevede bölge devleti statüsüne ulaşma hırsları taşıyan ve Türkiye ve Mısır'ın girişimlerine ayak uyduramayan BAE dışlanıyordu. BAE bu noktada Türkiye ve Mısır'ın yürüttüğü girişimleri bölgesel nüfuzu ve iç istikrarı için bir beka tehdidi olarak görmeye başlamıştır (Şavamreh, 2022). Sadece bölgesel nüfuzu açısından değil aynı zamanda BAE Türkiye ile Mısır arasındaki iş birliğinin Ortadoğu'nun birçok ülkesinde devrimci iktidar getireceği hesabıyla coğrafi yakınlığında olan devrimci iktidarların toplam gücünün (nüfus, askeri yetenek, coğrafi nüfuz v.s) artacağı ve devrimci fikirleri ile monarşi devletlerine herhangi bir vesile ile saldırmaya geçeceği endişesine kapılmıştır. Öyle ki Türkiye ile Mısır arasında sadece siyasi iş birliği değil aynı zamanda ekonomik iş birliği de oluşmaya başlamıştır. O dönemki Mısır Cumhurbaşkanı Mursi'nin 25 Eylül 2012 tarihinde Ankara'yı ziyaretinde kendisine, Türkiye ile Mısır arasındaki ekonomik iş birliğini geliştirmeye yönelik imkânları incelemek amacıyla 15 sektörü temsil eden 72 Mısırlı iş adamından oluşan bir heyet de eşlik ediyordu (Anadolu Ajansı, 2012b).

Mursi'nin ziyaretinden önce, dönemin Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 15 Eylül 2012 tarihinde Kahire'yi ziyaret etmişti. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Mısır ekonomisine olan güveni artırmak için Mısır Merkez Bankası'na 2 milyar dolar aktarılacağını ve dönemin Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın Mısır'ı ziyaret edeceğini duyurmuştu (The San Diego Union-Tribune, 2012).

17 Kasım 2012'de Erdoğan, Mısır'da Türk yatırımlarının önünü açma ve iki ülke arasındaki karşılıklı ekonomik ilişkileri güçlendirme hedefinin yanı sıra siyasi iş birliğini tesisi ve güven ortamını oluşturulması adına bir dizi Türk iş adamını yanına alıp Mısır'ı ziyaret etti. Erdoğan'ın Kahire ziyareti sırasında iki taraf, ticaret, yatırım,

eğitim, sağlık, altyapı, ulaşım ve şehirleşme alanlarında iş birliğini teşvik eden 27 ekonomik anlaşmaya imza attı. Mısır'da o dönem toplam 3,753 milyar dolar yabancı yatırım bulunmaktaydı. Türk yatırımları ulaştığı 169,2 milyon dolarlık seviyeyle Mısır'daki yabancı yatırımın yüzde 4,5'ini oluşturmaktaydı (Anadolu Ajansı, 2019a). Erdoğan'ın ziyareti, İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırılarıyla aynı zamana denk geldi. Türkiye ve Mısır bu münasebetle, İsrail saldırganlığını reddeden ortak bir tutum sergiledi. Bu durum oluşturulan ittifak ile iki tarafın bölgesel denklemin gidişatını etkileyecek ortak tavırlar alabileceğinin sembolik mesajı taşımaktaydı (Anadolu Ajansı, 2019a).

BAE, Türkiye-Mısır'ın yakınlaşmasını sadece bir tehdit unsuru olarak görmekle kalmamış aynı zamanda Ortadoğu'da mevcut olan güç dengesini değiştirebilecek bir eylem olarak görmüştür. BAE için bu yakınlaşma onu ve diğer Körfez ülkelerini sıkıştıran ve bu ülkeleri çıkarlarını ve hatta bekasını tehdit eden stratejik gelişme olarak değerlendirmiştir (Kablan, 2021: 93). Bunun değerlendirmenin ışığında BAE 7 Eylül 2012 tarihinde Cumhurbaşkanı Mursi'ye Abu Dabi'yi ziyaret etmesi için resmi bir davetiye göndererek Türkiye-Mısır yakınlaşması meselesinin önüne geçmeye çalışmıştır. BAE Dışişleri Bakanı Abdullah bin Zayid Al Nahyan, BAE ile Mısır arasında çeşitli alanlarda iş birliği ilişkilerini geliştirmek üzere davetini Mısır'a iletmiştir (Skynews, 2012). Cumhurbaşkanı Mursi, BAE davetine yanıt vermeyince iki ülke arasında ciddi bir gerilim yaratan tutuklu Mısırlılar krizi yaşanmıştır. BAE, Ocak 2013'te on Mısırlıyı Müslüman Kardeşler'e üye olma ve terörizmi destekleme suçlamalarıyla tutukladı (Ahmed, 2016). Dubai Polis Şefi Dahi Khalfan'ın Mısır Cumhurbaşkanı ve mensup olduğu Müslüman Kardeşler'e yönelik sert eleştirileri arka planında tansiyon yükselmiştir. Khalfan'ın cumhurbaşkanına hakaretlerine devam etmesi hakkında açıklama talep etmek için Kahire'deki BAE büyükelçisi Mısır Dışişleri Bakanlığı'na çağırıldı. BAE Dışişleri Bakanlığı, açıklamaların Khalfan'ın kişisel görüşleri olduğunu, BAE'nin resmi görüşünü temsil etmediğini belirtti. Bu durum Mursi'yi BAE'ye ziyaret etmek için acele etmekten alıkoydu. Ancak Mısır tarafı 13 Mart 2013'te bu krizi görüşmek üzere bir heyet BAE'ye gönderdi. Fakat heyetin gittiği adres Abu Dabi değil, Dubai Emirliği'ydi (Anadolu Ajansı, 2013a). Bu aşamada BAE Türkiye'nin faaliyetlerinden duyduğu güvenlik tehditlerini bastırmak için halen Waltz'un savunmacı realizm yaklaşımında ileri sürdüğü *“ülkeler mevcut güç dengesini*

ve statükoyu korumak için kolektif ittifak mekanizmasını kurma ihtiyacını duymaktadırlar” argümanı çerçevesinde hareket etmekteydi. Bir tehdit dengesini kurmak için harekete geçtiğini gösteren dengeleme ya da büyük güçlerin peşine takılma stratejileri henüz tezahür etmemişti.

23 Nisan 2012 tarihinde Türkiye ile Mısır arasında imzalanan Ro-Ro anlaşması ile Türk gemilerinin Süveyş Kanalı’ndan geçişine ilişkindi. Sağlanan bu anlaşma Türkiye’ye Mısır limanlarından yararlanma fırsatı sağlayıp mallarını Dumyat ve Port Said limanlarına indirmesinin önünü açacaktı. Bu yol üzerinden kara yolu ile mallar Adabiya limanına gidecek ve Kızıldeniz’e açılacaktı. Bu anlaşma kapsamında Mısır, Türkiye’ye gümrükte %60 gibi bir indirim de sağlayacaktı. Bu sayede Türkiye Suudi Arabistan’ın Cidde limanı üzerinden Körfez ülkelerine mal taşımada avantaj sahibi ülke olacaktı. Limanlarının önemini olumsuz yönde etkileyen anlaşmanın tehdidi ile acelen başa çıkmak gerektiğini hissine kapılan BAE durumla baş etmek kendisine müttefik arayışına gitmiştir (Anadolu Ajansı, 2018c). Anlaşma, Mısır limanlarının deniz seyrüseferindeki önemini artırarak, Türkiye ve Mısır’ın Sudan, Afrika ve Körfez’e ihracatını artırmayı amaçlıyordu (Anadolu Ajansı, 2012c). Bu anlaşmalar Türkiye ve Mısır’ın BAE’nin Ortadoğu limanlarını kontrol etme stratejisine büyük bir darbe yöneltmiştir. Türkiye ve Mısır’ın BAE’nin stratejisine bilerek tehdit niyetleri olmasa da BAE için büyük bir tehdit ve saldırı hareketi olarak algılanmıştır (Alaraby, 2014b).

Dönemin Mısır Başbakanı Hişam Kandil, 10 Mayıs 2013 tarihinde Yatırım ve Uluslararası İşbirliği Bakanları eşliğinde Türkiye’yi ziyaret etti. Ziyarette Başbakana Türk yatırımlarını cezbetmek ve Süveyş Kanalı’na yakın şehirleri geliştirmeyi hedefleyen Süveyş Kanalı Eksen Geliştirme Projesi adına Mısırlı iş adamları da eşlik ediyordu (Anadolu Ajansı, 2013b).

Proje; Mısır’ın ana limanları Port Said, Süveyş, İsmailiye ve çevre limanları olan; Safaga ve Ain Sukhna’yı kapsamaktaydı. Proje aynı zamanda kanal çevresinde gemiler ve konteynerler için yemek istasyonları ve yemek hizmetleri, kanaldan geçen uluslararası ticarete hizmet edecek lojistik merkezleri, tahıl, yakıt ve petrol malzemeleri için depolama ve işleme istasyonlarını da içermekteydi. Proje ile Sina’da üç serbest ticaret bölgesi kurulacaktı. Türkiye bu projeye içerisinde denizcilik ekipmanları üretimi, kimyasal gübre ve çimento ambalajlama ve ihracata yönelik sanayi kuruluşlarının

inşasına katkıda bulunacaktı. “*Mısır’ın Rönesansı*” projesi kapsamında tekne ve yat üretimi, ulaşım ve lojistik, enerji, turizm, iletişim ve bilgi teknolojisi alanlarında gelişme düzeyini yükseltmek hedefleniyordu. Ayrıca Safaga Tersanesi’nin geliştirilmesi işine bir Alman şirketi 1,1 milyar dolarlık teklif vermişti. Süveyş Kanalı bu geliştirmeler ışığında küresel lojistik için bir merkez haline dönüşecekti. Nihayetinde kanal gelirinin yıllık 5 milyar dolardan 11 milyar dolara çıkması öngörüliyordu (Ahram, 2016).

Mısır-BAE ilişkileri o dönem büyük bir gerilim içindeydi. Öte yandan Türkiye-Mısır ilişkileri büyük bir atılım safhasındaydı. Bu ilişkinin bir yansıması olarak Mısır’ı Ortadoğu ve Afrika’ya açılan kapı haline getirmeyi amaçlayan Süveyş Kanalı geliştirme projesi ilişkinin iki ucunu da ortaya koyabilen bir örnek olarak gösterilebilir. Geliştirilmesi planlanan bu liman Dubai ekonomisinin en önemli kaynağı olmakla beraber, Ortadoğu’nun en büyük, dünyanın ise dokuzuncu büyük limanı olan Jebel Ali Limanı’nı olumsuz etkilemekteydi. Bu projenin hayata geçmesi durumunda BAE’nin Afrika ve Ortadoğu limanları üzerindeki etkisi zayıflayacaktı. BAE, Dubai ve Abu Dabi Limanları aracılığıyla, limanlarındaki ve bölgedeki diğer limanlardaki ticaret ve boşaltma hacminin %60’ını kontrol ediyordu (Kasab, 2019). Bu sebeple BAE, Mısır Rönesansı projesini kendi ekonomik çıkarlarını doğrudan hedef alan bir proje, daha doğrusu bir tehdit olarak görüyordu. BAE tüm bu sebepler dairesinde bölgesel etkisini korumak ve kendi limanlarını işlevsiz veya etkisiz kılacak çalışmaların önüne geçmek hedefiyle liman savaşları stratejisi gereği General El-Sisi’nin darbesine uzun vadeli destekleme eğilimi gösterip algıladığı tehdit faktörlerini dengeleme stratejisi ile bastırmaya koyulmuştur (Al-Ansi, 2019).

BAE’nin bu tutumu sadece bu olaya verilen anlık bir reaksiyondan ibaret değildir. BAE’nin 2007 yılında Mısır’daki Safaga Limanı’nın işletme ihalesini kazandığını belirtmek gerekir. Ancak Mısır’da meydana gelen 25 Ocak 2011 devriminden önce o dönem Mısır yönetimini elinde bulunduran Hüsnü Mübarek’e ve ailesine sundukları kişisel menfaatler karşılığında Süveyş Kanalı’nın ekseninin geliştirilmesinden Mübarek yönetimi caydırılmıştı. Bu sağlanan kişisel menfaatlerin çapı yılda 12 milyar dolar tutarında nakdi ve petrol yardımını kapsamaktaydı. Buna karşılık BAE, 2008 yılında Ain Sokhna limanının yönetimi için yapılan bir ihaleyi aldı. Bu geçmişe binaen Türkiye’nin 2011’den sonra Mısır’a yönelik aktif siyaseti, BAE ve onun stratejik

ıkarları üzerinde jeopolitik baskı oluşturmaya başlamıştır. BAE ise karşı faaliyet olarak Cumhurbaşkanı Mursi ile ordu arasındaki anlaşmazlıktan faydalanmıştır. Konsey ile Mursi'nin arasındaki gerginliğin sebepleri arasında ise Mursi'nin cumhurbaşkanlığına bağlı bir yatırım organı geliştirme kararını alması gösterilebilir. Bu kara ekonominin tüm dinamiklerini elinde tutan orduyu kızdırmıştır (Barakat, 2019).

Bu gelişmelerin yanı sıra Cumhurbaşkanı Mursi, yıllardır yaşanan kesintinin ardından Mısır'ın İran ile olan ilişkilerini normalleştirmeye yönelik hamlelerde bulunmuştur. Mursi'nin bu faaliyeti BAE dâhil Körfez lkelerinde derin bir ideolojik ve stratejik korku havası yaratmıştır. Yaşanan bu gelişmeler Körfez'de Mısır-İran-Türk eksenin oluştuğunu korkusunu güçlendirmiştir (Bishara, 2016: 240-247). Bu gelişmeler BAE ve diğer körfez ülkeleri için bir beka tehdidi niteliğindeydi. BAE, Mursi'nin bu adımıını ciddi ve tehlikeli bulduğunu dile getirdi. Türkiye ile ilişkilerini güçlü bir şekilde geliştirmesinin ardından İran ile geliştirilen ilişkiler dikkat çekmiştir. Mahmud Ahmedinejad, 5 şubat 2013'te Kahire'ye ziyaret gerçekleştirdi. Ahmedinejad bu ziyaretıyla 34 yılın ardından Kahire'yi ziyaret eden ilk İran Cumhurbaşkanı olarak karşılandı (Bishara, 2016: 240).

Mısır'daki olaylar Türkiye ile BAE arasındaki rekabete dayalı diplomatik anlaşmazlığın derinliğini gözler önüne sermiştir. İki taraf arasında, Müslüman Kardeşler'in bölgedeki rolüne ilişkin var olan anlaşmazlığın neden olduğu karşılıklı bir gerilim bulunmaktadır. Anlaşmazlığın zemininde bulunan ideolojik sebepler anlaşmazlığı sıfır kutuplu anlaşmazlık denklemine (zero-sum game) yaklaştırmıştır. Bu anlayışla, taraflar arasında birinin varlığının diğerinin yokluğu pahasına olacağı anlayışının hâkim olduğu ifade edilmektedir. İki taraf arasındaki kıyasıya rekabet, tarafların birden çok bölgede yaşanan karşıtlık ile kendisini yansıtmıştır. İki taraf arasındaki gerilim, diğer bölgesel ve uluslararası güçleri de Ortadoğu'yu somut tehdit dengesine sürüklemiştir. Bölgesel ve uluslararası güçler bu iki taraftın oluşturduğu tehditler dengesinde ya Türkiye ya da BAE tarafında yer alarak bir hat oluşturdu.

İki taraf arasındaki rekabetin diğer coğrafi alanlarından bahsetmeden önce, Temmuz 2013 darbesinden sonra Türkiye'nin meseleleri bölgesel olarak tırmandırmak için büyük bir istek göstermediğini belirtmek gerekir. Türkiye darbeye itiraz etmiş olmasına rağmen, Mart 2014'e kadar BAE ile ilişkilerini sert bir gerilim olmadan yrtmştir.

Ancak Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn Mart 2014'te büyükelçilerini Doha'dan geri çektiklerinde ve Suudi Arabistan'ın desteğiyle BAE, Müslüman Kardeşler'i terörist örgüt ilan ettiğinde Türkiye önemli bölgesel ittifak yapısının kaçınılmaz olduğunu görmeye başlamıştır (Cafiero ve Wagner, 2016). Çünkü bu gelişmeden sonra anlaşıldı ki BAE, Suudi Arabistan, Bahreyn ve Mursi sonrası Mısır ile güvenlik esaslı bir ittifak kurup Türkiye ve Katar kaynaklı ideolojik (demokrasiyi yayma ideolojisi) ve jeostratejik mecrada algılanan tehditleri etkisiz hale getirmek için uyum ittifaklarını kurarak tehdit dengesini sağlamanın bir stratejisi olan dengeleme stratejisine başvurmuştur. Demokrasinin yayılmasını destekleyen Türkiye ile BAE ve diğer monarşi rejimleri arasında yaşanan rekabetin alevlenmesinin ideoloji ihtilafından kaynaklandığı açık bir şekilde görülmüştür. Bu bağlamda;

“İdeolojik farklılıkları olan aktörlerin ihtilafı ve çıkar çatışması, diğer aktörlere göre daha yoğun olmaktadır” ve “İdeoloji farklılığı bölgesel rekabet ortamını alevlendirip özellikle bu ideolojiler farklılığını taşıyan iki veya daha çok aktörlerde rekabeti arttırma fırsatı sunar”

mantığını ileri süren hipotezlerin doğruluk payı ortaya çıkmıştır.

3.7.3. Kızıldeniz ve Somali

Uluslararası ilişkilerde tehdit dengesi perspektifinde, Türkiye ile BAE arasındaki bir diğer jeopolitik rekabet Kızıldeniz-Afrika Boynuzu'nda özellikle Somali'de kendisini göstermektedir. İki taraf jeopolitik faaliyetleri çoğaltma ve tehditleri dengeleme ekseninde rekabet halindedirler. Afrika Boynuzu, Somali, Cibuti, Eritre ve Sudan'ı kapsayan bir bölgedir. Bu bölge, hem Kızıldeniz'e, Aden Körfezi'ne hem de Hint Okyanusu'na hâkim olması nedeniyle hayati bir liman alanı olarak jeostratejik öneme sahiptir. Aynı zamanda bu bölge Babülmendep Boğazı'na bakan yönü nedeniyle küresel ticaretin güvenliği açısından çok önemlidir. Ayrıca Afrika için ekonomik ve ticari bir kapı olması sebebiyle hayati önem taşımaktadır (Baghdady, 2006: 21). Ortadoğu'da önemli rol oynamak isteyen bütün ülkeler, Türkiye ve BAE dahil, Afrika Boynuzu'nda yüksek seviyeli bir nüfuz elde etmek istemektedir.

Bölge son zamanlarda bulunan gaz ve diğer doğal kaynak rezervleriyle Türkiye ve BAE'nin de aralarında bulunduğu uluslararası ve bölgesel rekabetin gözlemlendiği yerlerin arasında gösterilmektedir. Gaz konusunda, BAE RAK Gaz Şirketi tarafından bir arama lisansı alarak gaz aramak için Somaliland bölgesel yönetimi ile yasadışı iş

birliği faaliyetlerini yürütmektedir. Diğer yandan Türkiye da Somali ile 2016 yılında başlayan mutabakat muhtırası temelinde enerji ve madencilik alanında kapsamlı bir iş birliği devam ettirmektedir (Elhidaby, 2019). Türk ve BAE için Afrika Boynuzu, zellikle Somali, güneyde Arap Yarımadası'na ve doğru Doğu Afrika'ya açılan kapı olması hasebiyle büyük jeostratejik değer taşımaktadır (Muhammad, 2020). 2013 yılından beri iki taraf arasında yaşanan birbirlerinin çıkarlarını tehdit edip kuşatma gayretleri bahsi geçen jeostratejik değerden kaynaklanmaktadır.

Tarihsel olarak BAE'nin Kızıldeniz'deki jeopolitik faaliyetleri 2011 öncesine dayanmaktadır. BAE bölgedeki siyasi, ekonomik ve askeri etkisini en üst düzeye çıkarmak için Kızıldeniz kıyısı olan Cibuti'ye ait Doraleh limanına yoğunlaşmıştır. BAE 2006 yılında Cibuti ile liman için inşa ve yönetim anlaşması imzaladı. 2009 yılında liman faaliyete girdi. BAE aynı dönemde Cibuti'den Somali'ye yine bir liman anlaşmasını imzalayarak geçmeyi hedeflemiştir. Ancak Türkiye, Aralık 2012'de Mogadişu ile askeri bir anlaşma imzalayarak Somali'deki BAE'nin faaliyetlerinin önünde dolaylı olsa da bir engel teşkil etmiştir (Anadolu Yakın Doğu Araştırmaları Merkezi, 2021). İki taraf arasında o bölgedeki karşılıklı tehdit dengesi kurma çabaları o tarihte başlamıştır. Daha önce belirtildiği gibi 2011 öncesi mevcut olan tek kutuplu sistem içerisinde iki taraf aynı kutup içinde kalarak Ortadoğu bölgesinde jeopolitik faaliyet göstermeye çalışmıştır. Ancak tek kutuplu sistemde hakim olan ve müttefikleri aynı çatı altında yönlendiren başat bir gücün olması sebebiyle aralarında bir rekabet oluşmamıştır. Ne zaman ki 2011 sonrası çok kutuplu sistemin emaresi gözükmeye başladı iki taraf arasında belirgin bir rekabet ortaya ıktı. Mutlak kazanç içerisinde değil iki tarafın ideolojik olarak farklı tutum benimsemesinden dolayı çıkar atışması yaşanmıştır. Walt'un belirttiği gibi çıkar atışması ya da jeopolitik nüfuz rekabet alanında karşılıklı tehdit yaşanır. Devletin büyüklüğü önemli değil tehdit oluşturabilen herhangi bir devlet başka bir devletin çıkarını tehdit altında tutabilir (Akçay, 2008: 17). Bu bağlamda BAE'nin de bu teorik açıklamanın çerçevesinde hareket edip Türkiye'nin çıkarlarının alanını jeopolitik ve askeri faaliyetlerini çoğaltmak ile tehdit oluşturarak daraltmaya yöneldiği söylenebilir.

O bölgede Türkiye'nin artan jeopolitik nüfuzundan dolayı kendisi açısından hissedilen tehditleri dengelemek için BAE, idari olarak başkent Mogadişu'dan ayrılmış olan Somaliland bölgesel yönetimiyle müttefik olmayı tercih etmiştir. BAE bu ittifakını

Türkiye ile müttefik olan Mogadişu yönetimi üzerinde bir güvenlik kartı olarak kullanılmaktadır. BAE Mısır'daki 2013 tarihli darbeyi destekleyip başarıya ulaştıktan sonra jeopolitik olarak rahat bir nefes almıştır. Bu başarının ardından bölgedeki tehdit dengesini lehine çekmek için dikkatini diğer jeopolitik alanlara yoğunlaştırmaya başlamıştır. Ve bu alanların başında Somali gelmiştir. Liman savaşları stratejisi bağlamında oluşan stratejik derinlik ve askeri, diplomatik ve ekonomik nüfuzunu artırmaya çalışan BAE deniz taşımacılığı ve Ortadoğu ticaretinin kontrolü alanında üstünlük elde etme arayışı içerisine girmiştir (Fikir Stratejik Çalışmalar Merkezi, 2019: 33).

BAE Türkiye'nin jeopolitik faaliyetlerini nüfuzunu bitirecek bir unsur değerlendirip dengeyi korumak için 2012'de Cibuti ile Doraleh limanının işletilme anlaşmasını imzaladı (Elhidaby, 2019: 16-17). Bunun yanı sıra BAE 2013'te Babülmendep Boğazı yakınlarındaki Assab limanına ev sahipliği yapan Eritre'ye yakınlaşmıştır. 2015 yılının ortalarında ise BAE, Raimo Vayrynen'in aktif küçük devletin tanımı yaklaşımı doğrultusunda Afrika Boynuzu'nda dış müdahale düzeyini artırarak ve liman merkezli menfaatler üzerine odaklanarak Ortadoğu denklemi ve uluslararası sistemde yüksek dereceyle yüksek rol oynamak istediğini göstermek peşindedir. Bunun ışığında o bölgedeki çıkarlarını askeri ve ekonomik faaliyetlerini çoğaltarak güvence altına almaya yönelmiştir. Bu bağlamda 2015 yılında Kızıldeniz kıyı olan Yemen'in Aden limanını kontrolünü ele geçirdi (Oumar, 2020: 62). Aynı yılın içerisinde Eritre ile Kızıldeniz limanı olan Assab limanının civarında bir asker üs kurma anlaşmasını imzaladı (Aljazeera.net, 2017a). BAE'nin bu icraatlar ile hissettiği tehditleri lehine dengelemek için hem jeopolitik faaliyetlerini çoğaltarak hem ekonomik anlaşmaları ile askeri üs kurmayı kapsayan ittifak kurarak tehdit dengesinin dengeleme stratejisi çerçevesinde hareket ettiği denilebilir.

Kızıldeniz havzasında yer alan Somali'de faal olan Türkiye, BAE'nin bahsi geçen faaliyetleri Somali'deki varlığı için bir tehdit olarak görmeye başlamıştır. Bunun nedeni ise; coğrafi yakınlığı, toplam gücü çeşitliliği, saldırı kapasitesi varlığı ve BAE yetkili ve iktidara yakın gazeteci ile danışmanların net bir şekilde saldırı niyetlerini beyan etmeleridir (Eldorar, 2018; Arab-Turkey, 2018). Türkiye bu noktada boş durmayıp Somali sahasındaki toplam gücü ve saldırıya ya da harekete geçme kapasitesini yüksek tutmak için devasa askeri ve ekonomik anlaşmalar yaparak BAE'nin kurmaya çalıştığı

tehditleri dengelemeye yönelmiştir (Arab-Turkey, 2018). Gitgide iki taraf tehdit dengesini lehine çekmek için karşılıklı tehditleri bilinçli bir şekilde artırmaya çalışmaktaydılar.

Güvenlik esaslı oluşturulan tehditlerin başka bir emaresi Şubat 2017 tarihinde ortaya çıktı. O tarihte BAE, Somali devletinin ayrılıkçı bir bölgesi olan Somaliland ile ortak bir savunma anlaşması imzalayarak Türkiye'ye yönelik yakın bir coğrafyada tehdit kurma hedefini taşımıştır. Bu ittifak ile BAE, inşa edip ve geliştireceği Berbera limanını otuz yıl boyunca işletmeyi ve bir askeri üs inşa etmeyi hedefliyordu (Anadolu Ajansı, 2019a). Somaliland, 1991 yılında Somali'den ayrıldığını ilan etti ancak uluslararası alanda olarak tanınmayan bir bölge olduğu için BAE'nin yaptığı bu anlaşma uluslararası hukuku ihlal etmekteydi. Bu nedenle, Somali hükümeti BAE'nin Somaliland ile olan ittifakı ile ilgili olarak Güvenlik Konseyi'ne şikâyetinde bulundu (Czapliński, 2019: 104). Türkiye ise Ekim 2017 tarihinde BAE'nin tehdit olarak algılanan güvenlik faaliyetlerini dengelemek için Somali'de askeri üs açtığını duyurdu (Abu Deif, 2023: 37).

2018 yılında ise BAE ile Afrika Boynuzu'nun önemli bir ülkesi olan Cibuti arasında Doraleh limanı işletilme konusunda bir anlaşmazlık çıktı. Bu anlaşmazlığın temelinde ise Dubai Limanları Şirketi'nin işletme süresince, Cibuti'deki limanın terminalini kasıtlı olarak geliştirmeyerek buraya gelen gemileri bu bahane ile Dubai'deki Jebel Ali Limanı'na yönlendirmiş olduğu iddiası yatmaktadır. Mart 2018'de Cibuti hükümeti Dubai Limanları Şirketi'ni limandan çıkardı ve 50 yıllık işletme hakkını iptal etti. Bunu fırsat olarak gören Türkiye tehdit dengesini etkin bir şekilde kendi lehine çekmek için ittifak kurmak ve jeopolitik faaliyetleri çoğaltmak ile uygulanan dengeleme stratejisini yoğun çalışmalar doğrultusunda uygulamaya koymuştur. Türkiye Cibuti ile BAE arasında bozulan ilişkilerden bu sahada yararlanmaya çalışmıştır. Türkiye o bölgedeki toplam gücü ve manevra kapasitesini sadece Somali'de değil Cibuti'de de göstermeye önem vermiştir. Öyle ki Cibuti ile Aralık 2016'da bir serbest ticaret bölgesi kurmak ve savunma sanayisinde ortak iş birliği için imzalanan anlaşmaları aktif bir şekilde uygulamak için Cibuti yetkilileriyle yüksek istişare toplantıları başlatarak bu alandaki fırsattan yararlandı (Mahbub, 2020: 31). Bu hususta Türkiye de daha önce sahadaki varlığını 9 Mayıs 2013 tarihinde Etiyopya ile ortak savunma anlaşması imzalamak ile göstermişti (Anadolu Yakın Doğu Araştırmaları Merkezi, 2021). Cibuti ile ilişkileri bozulan BAE'yi sıkıştırmak için Türkiye 2020 yılında Etiyopya'ya savunma anlaşması

çerçevesinde birkaç insansız hava aracını verdi (Euronews, 2021). Bu anlaşmalar ve faaliyetler ile Türkiye BAE'ye yönelik tehdit algılamalarını çoğaltarak bir caydırma yaratmayı hedeflemiştir.

BAE'ye karşı Tehdit dengesini sağlamak için dengeleme stratejisine başvuran Türkiye Katar ile ittifak kurarak hareket etmiştir. Bunun sonucunda Katar Somali ve Sudan'a takdim edilen insani yardım ve askeri ile mali destek artırmıştır (Fikir Stratejik Çalışmalar Merkezi, 2021: 30). Türkiye ve Katar arasındaki iş birliğinin ışığında Türkiye ile Somali arasında sağlanan askeri anlaşmanın peşi sıra, Ekim 2017'de Mogadişu'nun merkezinde bir Türk askeri üssü açılmıştı. Bu üsse Katar mali destek sağlamaktadır (Abu Deif, 2023: 37).

Türkiye, Mogadişu'daki askeri üssünün açıldığını duyurduğundan beri, Somali'de terörist saldırılar gün be gün artmıştır. Bu bombalamalar daha çok Türk-Katar çıkarlarını hedef alıyordu. Katar büyükelçiliği, Kara Harp Okulu ve Türk üssü hedef alınan başlıca noktalardı. Bu saldırıların arkasında BAE'nin olduğu 4 Nisan 2018'de 10 milyon dolarlık askeri donanım ve teçhizat taşıyan özel bir uçak ele geçirildiğinde artık gizlenemez bir gerçek olarak gün yüzüne çıktı. BAE'ye ait bu uçaktaki para ve askeri yardımlar El-Kaide'ye bağlı El-Şebab örgütüne gitmekteydi. *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Yaptırımlar Komitesine Bağlı Uzmanlar Grubu*, 2018 yılında yayınladığı altı aylık raporunda, BAE'nin El-Şebab yararına Somali'ye silah kaçakçılığı yaptığını açıklayarak bu bilgiyi doğruladı. Ayrıca raporda BM Güvenlik Konseyi'nin yasağına rağmen BAE'nin El-Şebab'ın ülke dışına kömür ihraç etmesine aracılığı da yer aldı. Ayrıca BAE, Yemen'den Somali'deki IŞİD militanlarına silah geçişini sağlayıp Türk askeri misyonlarının ve Somali'deki üssün hedef alınmasını sağladığı da ortaya çıktı (United Nations, 2022). Türkiye, Somali'yi dünyanın hayati önem taşıyan nakliye yollarından bir kısmını barındıran bir bölge olarak görüyor. Bu nedenle bölgedeki siyasi nüfuzlarını artıran güvenlik ve ticaret ekseninde nüfuz inşa etmeye çalışıyor. Ancak BAE Türkiye'nin nüfuzunu bir tehdit gördüğü için bu nüfuza yönelik saldırılar düzenlemiştir. Liman savaşları Stratejisinin yanı sıra BAE ve bir nebze Suudi Arabistan Türkiye'nin Kızıldeniz havzasındaki varlığını bir tehdit olarak görmesinin nedeni İran ile Türkiye'nin bölgede uzanan jeopolitik nüfuzları arasında kalma endişesidir. Yemen'deki Husileri ve Irak'ta bazı Şii mezhepli askeri grupları destekleyen İran Hürmüz boğazını barındıran Arap Körfez'ine kıyısı olan bir ülkedir.

Bu nüfuz ile İran zaman zaman körfez gemilerini hedef almaktadır (Mehbub, 2020: 42-45). Körfez ülkeleri Doğu'dan onları sıkıştıran İran senaryosunun Türkiye'nin Nüfuzu ile Batı'da tekrarlanması endişesini taşımaktadırlar.

Sıralanan gelişmelerin bağlamında Walt'ın tehdit dengesi teorisinin avantajlarının BAE lehine bir fayda sağladığı görülmektedir. Walt'a göre tehdit dengesi iki temel avantaj sağlar: küçük veya orta büyüklükteki devletlerin herhangi bir tehlike ile büyük devletin tehdit algısını yönlendirebilmesi ve kapsamlı bir güç dengesi elde etmeden yani askeri yeteneklerde farklılıklar olsa bile küçük bir devletin başka bir kategoride olan bir devleti tehdit edebilmesidir (Walt, 2000: 128). Bu bağlamda, BAE tehdit dengesinin temellerini tam yerleştirme ve avantajlarından yararlanma hususunda tipik bir örnek göstermektedir. BAE Türkiye'yi Kızıldeniz bölgesinde bir tehdit olarak görmekte ancak tam bir güç dengesi kurma kapasitesine sahip olmadığı için tehdit dengesine başvurmuştur.

Bu durum Türkiye'nin nüfuz jeopolitik alanına yakın coğrafyadaki devletler ve devlet olmayan aktörler ile anlaşmalar düzenleyerek ve kendi varlığının hacmini artırarak toplam gücünün büyüklüğünü göstermeye çalışmıştır. Daha sonra bahsi geçen toplam güç ile saldırı kapasitesini artırarak saldırı niyetini net bir şekilde göstermiştir. Türkiye'ye karşı bir tehdit dengesi kurmaya çalışan BAE Türkiye'nin o bölgedeki çıkarlarını tehlike-tehdit altında tutmuş ve Türkiye ile aynı güç kategorisinde olmasa da onunla baş edebileceğini göstermenin peşindeydi.

İki taraf arasında rekabetin yaşandığı Kızıldeniz'de görüldüğü üzere süper ya da başat bir güç olmadığı için çok yoğun rekabet yaşanmıştır. Bu çerçevede *“çok kutuplu sistemlerde ve bir bölgede süper güce bağlı nüfuzun yokluğunda, bölgenin aynı aktörleri arasında yoğun bir nüfuz rekabetinin oluşma ihtimali yüksektir”* şeklindeki hipotez vuku bulur.

3.7.4. Sudan'daki Rekabet

Çeşitli sahalarda yaşanan gerginliğin ardından bu rekabet havası kendisini Kızıldeniz havzasının bir ülkesi olan Sudan'da da göstermiştir. Genel manada Türkiye, Somali, Cibuti ve Eritre ile geliştirdiği ilişkilere paralel olarak özellikle 2013 Mısır darbesinden sonra Sudan ile de ilişkilerini güçlendirme girişimini benimsemiştir. Türkiye'nin Sudan'a yönelik girişimleri yavaş bir ivme ile ilerlemiştir. Ancak eski Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Mısır'da darbe gerçekleşmeden kısa bir süre önce 15

Mart 2013'te, Sudan ile *Askeri Eğitim ve Teknik İşbirliği Anlaşması*'nı onayladı (Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi, 2013). Mısır'daki darbeden sonra Türkiye'nin Sudan'a olan ilgisi yoğunlaşmıştır. 2014'te dört Türk savaş gemisi Port Sudan'a demirledi. Mayıs 2017'de iki ülkenin savunma bakanları, askeri eğitim ve savunma sanayii alanlarında bir iş birliği anlaşması imzaladı. Türkiye'nin bu yakınlaşması Kızıldeniz limanlarındaki etkisini sürdürerek kendisine yönelik olumsuz tehdit dengesini azaltmaya çalışan BAE için tehlike çanlarının çalması manasına geliyordu. BAE, coğrafi öneme sahip Sudan ile ilişkilerinde güç ve tehdit dengesini kendi lehine çevirmeyi arzulamaktaydı. Çünkü BAE'nin özellikle Yemen ve Libya'daki askeri faaliyetlerde yararlandığı bir insan gücünü bu coğrafyadan sağlanmaktaydı (Tirab, 2022: 25-30).

Türkiye'nin faaliyetleri kapsamında, BAE için 2018'de Kızıldeniz'deki projelerine yönelik tehdit algısı doruğuna ulaşmıştır. Şöyle ki 2018'in Şubat ayında, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve dönemin Sudanlı mevkidaşı Ömer El-Beşir, 12 anlaşma imzaladı. Bunlardan en önemlisi, iki ülke arasında ikili, bölgesel ve uluslararası iş birliğini geliştirmek amacıyla *Stratejik İşbirliği Yüksek Kurulu*'nun kurulduğu "*Ortak Deklarasyon*" anlaşmasıdır (Al-Nour, 2018). Sağlanan bu anlaşma sadece BAE ile Türkiye arasındaki kutuplaşmayı değil aynı zamanda Türkiye-Katar ile Suudi Arabistan-BAE-Mısır eksenleri arasındaki kutuplaşmayı da kıvırtmıştır. Anlaşma kapsamında Türkiye'nin Kızıldeniz'deki Sudan adası Sevakin'in turistik ve lojistik bir liman haline getirilmesi için rehabilitasyonuna ilişkin yapılan ittifak, Türk ve BAE tarafları arasındaki çatışmayı daha da üst seviyeye taşımıştır (Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü, 2018).

Aslında Sudan, Arap koalisyonunun Yemen'deki savaşına insani, askeri destek sağladığı için 2015 yılına gelinceye kadar BAE'nin Sudan ile hayati öneme sahip ilişkileri vardı. BAE bu seyir içerisinde Sudan'dan Türkiye ile ilişki geliştirmemesini istemekteydi. Bu şartlar da Sudan'ı, Türkiye-Katar, Suudi Arabistan-BAE-Mısır eksenleri arasında dengeli bir ilişki kurmaya itmekteydi. Sevakin Adası'nda Türkiye-Sudan arasında nihai bir anlaşma bulunmuyordu. Olsa da adadaki Türk varlık yatırım çerçevesinde olacaktı. Ancak BAE için Kızıldeniz'deki hayati bir liman olma özelliği taşıyan bu adanın rehabilite edilmesi tehlike çanlarını çalmaya yetiyordu (Yeni Şafak, 2018).

BAE'ye göre Sudan'daki Türk etkisine ilişkin tehdit dengesi, ideolojik bir zemini barındırmaktadır. BAE'ye göre Katar, Sudan ve Türkiye arasındaki yakın ilişkinin bölgedeki Müslüman Kardeşler hareketini destekleyen “*siyasal İslam hilali*” anlayışı temelinde şekillendiğini düşünmekteydi. Bu da BAE'nin iç istikrarı, bekası ve bölgesel etkisi adına ciddi bir jeostratejik tehlike oluşturmaktaydı (Al-Nour, 2018).

11 Nisan 2019'da halk ayaklanmalarının yaşandığı günlerin ardından dönemin Sudan Savunma Bakanı Awad Ibn Auf, Ömer El-Beşir'in iktidardan ayrıldığını ve Askeri Konsey'in iki yıllığına geçiş yönetimini devralacağını bildiren bir açıklama yaptı (Aljazeera Mubasher Youtube Kanalı, 2019). El-Beşir'in özerk bir birlik olarak orduya dâhil ettiği Hızlı Destek Kuvvetleri “*Janjaweed milisleri*” komutanı Muhammed Hamdan Dagalo (Dagilo), hükümetin başında Awad İbn Auf'un yönetimini reddetti. Bundan dolayı Sudan'ı yöneten askeri konseyin başına Abdülfettah El-Burhan geçti. El-Burhan, Yemen'deki Sudan güçlerini denetliyordu. El-Burhan, Askeri Konsey başkan yardımcısı olan Dagalo ile istişarede bulunarak, Sudan'ın ihtiyaçları karşısında acil olarak BAE ve Suudi Arabistan'ın yardımını kabul etti. Buna mukabil Bahreyn Dışışleri Bakanı Halit bin Ahmed Al Halife, Hartum'da kabul edilirken Katar Dışışleri Bakanlığı heyetinin ziyaret talebi reddedilmiştir. Bu göstergeler dış siyasette Sudan yöneliminin BAE ve Suudi Arabistan'ın çıkarlarına uygun bir yönelim izlediğini işaret etmekteydi. BAE ve Suudi Arabistan'ın yakınlaşması, oluşan Türkiye-Katar eksenine karşıydı. Özellikle Türkiye-Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler Kaşıkçı suikastı krizinde en düşük seviyeye gelmiştir (Washington Institute, 2019).

Türkiye'nin Sudan'da yaşananlara ilişkin tutumu BAE'nin kendi aleyhine rolünün artmasına rağmen dengeli ve itidalliydi. Türk Dışışleri Bakanlığı, Ankara'nın Sudan halkının değişim taleplerine verdiği desteği ifade eden bir açıklama yayınladı ve olaylar hakkında net bir siyasi görüş belirtmedi (Anadolu Ajansı, 2019b). El-Beşir rejiminin düşmesinden sonra Sudan'daki güç dengesi ilk başta Türkiye ve Suudi Arabistan lehine değişiklik göstermiştir. Ancak daha sonrasında Türkiye-Katar iş birliği Sudan'da teraziye yeniden dengeye getirse de sahadaki rekabet devam etmektedir. Türkiye Sudan'ı, Mısır'a komşu ve Kızıldeniz'e bakan coğrafi konumu açısından jeostratejik bir eksen olarak görmektedir. BAE açısından ise Port Sudan Limanı, Jebel Ali Limanı'nın geleceği için stratejik bir tehdit olarak görülmektedir. BAE Türkiye'nin Sevakin Anlaşması ile Sudan'daki yatırımlarına geri dönmelerinden de çekinmektedir. Bu

yakınlaşmadan doğabilecek sonuçlarla BAE'nin Yemen'deki varlığının tehlikeye girmesi bir diğer çekince olarak öne çıkmaktadır. Bölgedeki ABD'nin Sudan'da değişimi destekleme yaklaşımını benimsemesi bölgesel güç dengesi açısından önem arz etmektedir. ABD açısından Etiyopya'da artan Rus etkisine, Eritre'deki İran etkisine ve son olarak Kenya ve Sudan'a komşu diğer Afrika ülkelerindeki Çin etkisine karşı koymak Sudan büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, Sudan'daki Türk-Emirlik rekabeti, her iki taraf diğerine üstün gelmeye çalışırken tarafların etkisinin diğerinden üstün olamadığı ancak ABD'nin çıkarına zarar vermeden devam eden rekabetin mevcut olduğu bir denge durumuna dönmüştür. Bu rekabette BAE cephesi *Hızlı Destek Milisleri*'ne yaptığı yardımla bir tarafta faaliyetlerine devam ederken, Türkiye de Katar ile ortak ittifak dahilinde Sudan devlet makamları ile resmi ilişkilerini geliştirme yolunu seçmiştir (Alestiklal, 2020). Yine anlaşılıyor ki başat bir güç olduğu zaman orta ölçekli ile küçük ülkelerin tehdit dengesi kapsamındaki faaliyetleri diğer bölgelerde olduğu gibi çok etkili ya da aktif olamamaktadır. Yine *“çok kutuplu sistemlerde ve bir bölgede süper güce bağlı nüfuzun yokluğunda, bölgenin aynı aktörleri arasında yoğun bir nüfuz rekabetinin oluşma ihtimali yüksektir”* şeklindeki hipotez kendisini göstermektedir. Zira süper bir güç olan ABD'nin varlığından dolayı iki taraf arasında Sudan'da yoğun bir rekabet yaşanmamıştır.

Türkiye-BAE rekabetinin süper bir güç olan ABD'nin varlığı ya da etkisinden dolayı Sudan'da düşük seviyede olsa da her iki taraf dengeyi kendi lehine çekmeye çalıştığı için bu rekabetin tehdit dengesi bağlamında devam etmesi anlamına gelir (Washington Institute, 2019).

3.7.5. Yemen Krizi

Yemen coğrafi olarak Türkiye'den uzaktır. Bu neden ile Yemen'de iki taraf arasında tam bir tehdit dengesi söz konusu değildir. Ancak Kızıldeniz, Babalümenep Boğazı ve Afrika Boynuzu'na yakınlığı olan Yemen Coğrafyası dolaylı olarak olsa da iki taraf arasında bir tehdit dengesinin teşekkül etmesine sebep olmuştur. Yemen'in, coğrafi olarak BAE'nin yakınında olması meselenin öncelikli olmasının belirli faktörleri bulunmaktadır.

1-Liman Savaşları: BAE, dünyanın dört bir yanından gelen önemli malların Jebel Ali Limanı üzerinden Ortadoğu ve çevresine lojistik olarak taşınmasını kontrol etme

hedefleriyle bağlantılı olarak Yemen'in Aden limanını stratejik bir tehdit ihtimali olarak görmektedir. BAE bundan dolayı Aden Limanı'nı liman savaşları kapsamına ekleyerek onu etkisiz bir hale getirmenin peşindedir. Mart 2015'te Yemen Cumhurbaşkanı Abdrabbuh Mansur Hadi'ye, Çin'e Aden limanını geliştirmek istediğini iletmesinden hemen sonra, BAE, Suudi Arabistan'ın başlattığı “*Asafet Al Hazm; Kararlılık Fırtınası*” operasyonuna hemen katıldı (Salih, 2016: 91). 2017 yılında Hadi Çin'e olan davetini tekrar etti. Bunun üzerine BAE 17 Aralık 2017 tarihinde Hadi'yi taşıyan uçağın Aden'e inmesini engelledi (Reuters, 2015). Bu durum BAE'nin güney Yemen'de kuzeyinden ayrılmaya çalışan ayrılıkçı Güney Geçiş Konseyi ile ittifakı ışığında, BAE'nin Yemen'e müdahalesindeki hedefini açıkça ortaya koymaktadır. BAE, Yemen limanlarını ve Babülmendep Boğazı'na bitişik adaları kontrol etme stratejisini yürütmektedir. BAE, Türkiye'nin Yemen'in karşısında olan Somali, Cibuti ve Sudan'da faaliyet göstermesini limanları kontrol stratejisine yönelik büyük bir tehdit olarak görmektedir. Bu bağlamda BAE, Türkiye'nin Yemen'e yakın coğrafyada olan Somali, Cibuti ve Sudan'daki jeopolitik varlığını bir saldırı kapasitesi ile niyetini taşıyan bir tehdit olarak görmektedir. Bunun farkında olan Türkiye ise orada varlığını yukarıda anlatıldığı gibi muhafaza etmeye çalışmaktadır.

2-Siyasal İslam Tehdidi: BAE, Arap Baharı devrimlerinin bölgede patlak vermesinin ana nedeninin İslami hareketin varlığı olduğuna inanmaktadır. Bu kapsamda BAE, Yemen devriminin ilk gününden beri yakın bir beka tehdidi olarak gördüğü Müslüman Kardeşler'in Yemen'deki kolu olan İslah Partisi'nin etkisini ve devlet aygıtı içindeki varlığını aşındırıp ortadan kaldırma stratejisini takip etmektedir. Aslında bu noktada da Türkiye ile BAE arasında Yemen'de bir ihtilaf yaratmaktadır. Türkiye; Somali, Sudan ve diğer Kızıldeniz ülkelerindeki çıkarlarını korumak için Yemen'e yönelik politikasını, Yemen'de nüfuzu yaygın olan İslah Partisi'yle güçlü ilişkiler kurarken Yemen'in birçok bölgesinde acil ve kalkınmaya yönelik insani yardımlar gerçekleştirmektedir (Partrick, 2017). Türkiye'nin Yemen'deki nüfuzu BAE'ninki ile kıyasen daha az seviyede olsa da BAE için yine bir stratejik tehlike göstermektedir. BAE, diğer bölgelerden farklı olarak Türkiye'nin Yemen ve Kızıldeniz bölgelerindeki nüfuzunu stratejik bir tehlike göstermektedir. Zira o bölgeler BAE için hem yakın coğrafya olarak hem de limanlar rekabeti için büyük bir önem teşkil etmektedir (Eyub, 2018).

3-Stratejik Tehlike: Zaman zaman BAE'yi de hedef alan İran'a bağlı Husi grubu, BAE için stratejik tehlike oluşturmaktadır. Ancak konu sadece bununla sınırlı değildir. BAE, 2013 yılında meydana gelen El-Sisi'nin darbesinden sonra Arap bölgesinde Suudi Arabistan ve Mısır'ın yerini hiyerarşik olarak alacak bölgesel bir devlet olmak istediğini göstermiştir. Hedefini gerçekleştirmek için hem kendi gücüyle hem de vekâlet güçleriyle sert gücünü göstermeye çalışan BAE'nin, El-Sisi darbesine uzun vadeli destekler sağlaması buna gösterge olarak kabul edilebilir. BAE, darbeden hemen sonra Mısır'a 4 milyar dolar sağladı. Ardından Mısır rejimini, Libya'daki darbenin lideri Halife Hafter'e askeri destek vermesi için zorladı. 22 Temmuz 2017'de Mısır'ı ziyaret eden Muhammed bin Zayid, El-Sisi ve Hafter'in gerçekleştirdiği ortak askeri tatbikata eşlik etti. Ayrıca Zayid Muhammed Najib askeri üssünün açılışına katıldı. Bu üs Hafter'e destek sağlanıp Libya'da nüfuz elde etmek için BAE tarafından finanse edildi (Rassd, 2019). BAE Yemen sahasında askeri olarak bulunmasının yanı sıra, El-Kaide'nin Yemen'deki liderine yakın Selefi şeyhi Hani bin Brik ve Güney Yemen'de kuzeyinden ayrılmak isteyen Güney Geçiş Konseyi lideri Aidarous Al-Zubaidi ile yakın ilişkiler kurup bu kişilerin sadakatini kazanmaya çalışmaktadır (Alaraby, 2020a).

2013'ten öncesinde ya da sonrasında, Türkiye'ye coğrafi uzaklığı nedeniyle Yemen, Türkiye ile BAE arasında büyük bir diplomatik anlaşmazlığın sahasına dönüşmemiştir. Ancak Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi yönetimindeki Mısır, Türkiye ile dayanışmayı bu alanda önemli bir fırsat olarak görmüştür. Bu nedenle Türkiye o dönemde Mısır, Somali, Cibuti ve Sudan ile ilişkilerini geliştirilmesiyle Kızıldeniz'de bir Türk etkisi yaratacağı için Yemen'deki BAE'nin etkisine karşı dolaylı bir strateji yürütmüştür (Jemal, 2020). Türkiye, Yemen'e yönelik aktif bir diplomasiyi kaçırmıştır. Türkiye Yemen konusundaki tutumunu Yemen'in meşru hükümetini tanıyarak ve Husi grubunun Sanaa üzerindeki hegemonyasını kınayarak göstermiştir. Bununla birlikte, Türkiye Yemen'deki ihvanın İslah Partisi'nin liderleriyle güçlü ilişkiler geliştirmiştir. Parti lideri Hamid bin Abdullah El-Ahmar 2014'den 2022 yılına kadar İstanbul'da yaşadı (Alyoum8, 2019). Bu noktada BAE, Türkiye'nin İslah Partisini güneydeki bazı Yemen vilayetlerinde faaliyetlerine karşı işlevsel bir araç olarak kullanabileceğini öngördüğü için rahatsızlık duymaya başlamıştır (Mansur, 2022).

Türkiye Yemen'deki İslah Partisi ile güçlü ilişkiler kurarak, BAE'ye baskı unsurunu oluşturmak ve Yemen'deki faaliyetlerine karşı çıkmak için diplomatik bir araç olarak

görmüştür. Bunun en açık örneklerinden biri, Türkiye'nin 2018'de Yemen'in Sokotra adasında Emirlik kuvvetlerinin konuşlandırılması konusundaki derin endişesini ifade etmesidir. Bu alandaki diplomatik faaliyetlerini Katar ile koordinasyon halinde yürütmüştür (Aljazeera.net, 2018b).

Yemen'de Türkiye ile BAE arasındaki bölgesel rekabet bahsi geçen hususlar ışığında görece sakin seyretmiştir. Yemen'deki Türkiye ile BAE arasındaki tehdit dengesi ya da rekabet denklemi doğrudan ve net bir hal almamıştır. Babülmendep boğazının çevresinde Kızıldeniz'in kıyılarında karşı karşıya gelen iki taraf (Türkiye Somali'de-BAE Yemen'de) arasındaki karşılıklı tehdit dengesinin kurulduğunun emareleri somut bir biçimde gözlemlenebilmektedir. BAE için siyasi ve askeri nüfuzunun ve limanlarının üstünlüğünü koruma stratejisi açısından çok büyük bir stratejik coğrafi önemi olan Kızıldeniz alanını diğer bölgelerin durumunda olduğu gibi Türkiye ile barışçıl çözümlerin dışında tutmuştur. Öyle ki Yemen'de faal olan ve Türkiye ile güçlü ilişkileri olan Islah Partisinin nüfuzunu sıfıra indirmeye çalışmaktadır., Somali ile diplomatik ilişkiler kurmanın yanı sıra Somali'nin ayrılıkçı bölgeleriyle güçlü istihbari ve ekonomik ilişkiler tesis etmenin peşindedir. Son olarak Kızıldeniz'in ülkelerinin (özellikle Eritre ve Sudan) iç denklemini ve dış politikasını mümkün olduğunca kendi stratejileri lehine yönlendirmek gibi taktikler yürütmektedir (Kablan, 2021: 86). Bunun karşılığında Türkiye Sudan, Somali, Etiyopya ve Yemen'de nüfuzu büyük olan Islah Partisi güçlü ilişkiler kurup jeopolitik faaliyetlerini çoğaltmanın peşindedir. Sonuç olarak iki taraf Kızıldeniz havzasındaki toplam gücünü artırarak, birbirlerinin nüfuzunu kuşatarak ve saldırı kapasitelerini ile niyetlerini göstererek tam bir tehdit dengesinin denklemini ortaya çıkarıp devam ettirmektedir.

3.7.6. Suriye Krizi

Rusya ve Çin, Esad rejimine karşı kararları engellemek için Güvenlik Konseyini bloke ettiklerinden Suriye halkını destekleyen ülkeler, farklı bir oluşuma giderek “*Suriye Dostları Grubu*”nu tesis ettiler. Türkiye ve BAE, 2013 yılında kurulan bu oluşumun çatısı altında bir araya geldiler (Al-Najjar, 2015: 62). İki taraf, muhalif güçlere askeri desteği koordine etmek için 2013 yılında ABD tarafından “*Al-Mom*” ve “*Al-Mok*” adı altında kurulan askeri yapılara destek için birlikte çalıştılar (Wahab, 2022: 161). 2013 yılında Mısır ve Kızıldeniz sahasında yoğun bir rekabet yaşayan iki tarafın başat bir

gücün kurduğu çatı altında bir araya gelmesi yeniden orta ölçekli ve küçük güçlerin uluslararası sistem ve denklemlerdeki hiyerarşi ve manevra sınırlarını belirlemektedir. Başat gücün varlığı diğer alanlarda olduğu gibi Suriye alanındaki iki tarafın rekabeti ilk başta (2011 yılından 2015 yılında kadar) açık bir mecrada gerçekleşmeyecektir. Bu pratik durumun teorik karşılığı Kenneth Waltz'un güç dengesi yaklaşımında mevcuttur. Ona göre; orta ve küçük güçler yapısal olarak, büyük devletlerin siyasetinin şekillendirdiği sistemin birer alt birimleridir. Büyük ya da başat gücün boşluğunda onların rolü daha yüksek olur (Waltz, 1979: 210).

Temmuz 2013'te, Ahmed El-Assi El-Jarba, Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDK) başkanlığını üstlendi. El-Jarba, Körfez tarafından desteklenen aşiretlere mensup bir kişi olarak öne çıkıyordu. El-Jarba, Mısır'daki askeri darbenin lideri Abdülfettah El-Sisi'yi Haziran 2014'te cumhurbaşkanlığı üstlenmesinden dolayı tebrik ederek, Suudi-Emirlik kutbuna (blokuna) yakınlık göstermiştir (Arabi21, 2014). El-Jarba, Suudi-Emirlik kutbu adına, Türk destekli ve BAE'nin kendi bekası açısından tehdit olarak gördüğü Müslüman Kardeşler'in (İhvan) koalisyon üzerindeki hegemonyasına karşı siyasi bir mücadele yürütmüştür. Bu kapsamda İhvan'ın Suriye koalisyonu içindeki ana ve tek temsilcisi Ali Sadr El-Din El-Bayanuni, El-Jarba'nın El-Sisi'yi tebrik etmesine tepki olarak istifa etti. Ardından El-Jarba, Müslüman Kardeşler'e bağlı olanlara karşı Mişhel Kilo liderliğindeki solcular ve liberaller ile ittifak kurmak için kararlı bir çaba göstermiştir. Bu çaba sonucu 9 Temmuz 2014'te yapılan seçim ile El-Jarba yeniden seçildi. Bu sayede koalisyonda Türkiye kutbu ve Müslüman Kardeşler kanadı seçimde kaybederken, Suudi-Emirlik kutbu ve El-Jarba öne çıkmıştır (BBC News, 2014). BAE, El-Jarba'yı destekleyerek Türkiye'ye coğrafi yakınlığı açısından olan Suriye meselesinde Türkiye aleyhine bir dış politika çizmenin peşindeydi. ABD müttefiklerini tek bir çatı altında toplamak istediği için BAE Türkiye'ye karşı açık tehdit içeren güvenlik esaslı faaliyetler yürütmemiştir. Ancak Türkiye'de barınan ve Türkiye'nin büyük bir etkisi ile yönlendirilen Suriye SMDK'yi Türkiye'nin hegemonyasından çıkarıp Suriye'de Türkiye'ye karşı tehdit oluşturma tohumlarını ekmek istemiştir.

Suriye'de Türk ve BAE-Suudi eksenleri arasındaki aşırı belirgin hale gelmemiştir. Belki Türkiye, Mısır ve Libya'da olanlara kıyasla bu alanda kamuoyu önünde herhangi bir rekabet izlenimi vermek istemiyordu. Suriye Türkiye'nin coğrafi olarak

komşusudur. Burada sahadaki aktif ülkeler ile bir rekabete girmek mantıklı bulunmuyordu. Zaman geçtikçe SMDK aşırı zayıf bir duruma düşmüştür. BAE, Ahmed El-Jarba'nın liderliğinde 11 Mart 2016'da Kahire'de "*Al-Ghad*" isminde bir hareket kurarak bu fırsattan yararlanmaya çalıştı. Açılış törenine BAE'nin bağlı güvenlik komutanı Muhammed Dahlan'ın da katılması BAE'nin Suriye meselesinde Türk nüfuzuna karşı çıkan kanatlara olan desteğinin en somut göstergesi olarak öne çıkmıştır (Arabic.rt, 2016). Bu gelişme BAE'nin Türkiye'ye karşı kurmak istediği tehdit dengesinin açık bir göstergesidir. Türkiye'nin sınırının dibinde BAE'nin Türkiye karşıtı grupları (Al-Ghad hareket ve "*Demokratik Birlik Partisi*" PYD) askeri ve mali açıdan desteklemesi Türkiye'ye coğrafi yakınlıkta saldırı kapasitesini artırarak Türkiye'ye toplam gücünü gösterme amacını taşımaktadır. Walt'un belirttiği gibi tehdit ne kadar yakın olursa tehdit yaratmak isteyen devlet için tehdit dengesinde o kadar avantaj sağlar. BAE'nin o dönemki amacı Türkiye ve Türkiye'nin milli güvenliği ile çıkarlarına karşı bir tehdit algısını yaratıp küçük devlet olduğu halde bir tehdit kurabildiğini göstermektiydi. BAE o tarihte Türkiye ile Kızıldeniz bölgesinde yaşadığı tehdit dengesinin denklemini Suriye'ye taşımaya ısrarlı olduğu fark edilmiştir. Bunun sebebi ise Walt tehdit dengesi teorisinde açıklanmıştır. Walt'a göre; devletlerin tehdit algılaması ve bu algılamının sonucunda takip edecekleri stratejiler tehdidin coğrafi olarak yakın olmasından etkilenmektedir. Bu noktanın temelinde, aktörlerin güçlerinin etkisi ve bu güçlerini yansıtmak kabiliyetlerinin coğrafi mesafeye göre azalma ya da artması fikri yatmaktadır. Doğal olarak yakın coğrafyadaki tehditler bir devleti daha çok etkileyebilmektedir (Walt, 1985: 10-12). Açıktır ki BAE, Türkiye'nin jeopolitik faaliyetlerinin teşkil ettiği tehditleri ancak Türkiye'ye karşı onlara muadil bir tehdit oluşturduğu zaman yenebilir fikrine kapılmıştır. Bu fikrin sonucunda BAE, Suriye'de etkili ve Türkiye'ye olumsuz sonuçlar doğurabilecek gelişmeler gerçekleştirmeye yönelmiştir. Bu gelişmeler iki taraf arasında yaşanan karşılıklı tehdit dengesinin açık göstergesidir.

BAE bu hedefin ışığında 2017 yılına gelindiğinde Suudi Arabistan ile iş birliği içinde *Suriye Demokratik Güçlerini* (SDG) ve PYD destekleme yoluna gitmiştir. Bu desteğin geldiği dönem Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn ve Mısır, Katar'a karşı ambargo uyguladığı dönem olarak hatırlanmaktadır. Türkiye bu dönemde Katar'ın yanında yer

almıştır. Suriye’deki bu gruplara yapılan destek, BAE ve Türkiye arasındaki rekabetin Suriye’ye yansımış en somut delili olarak ortaya çıkmaktadır (Köse, 2021: 70).

2018’in sonunda BAE, Esad rejimiyle diplomatik ilişkileri yeniden tesis etme yoluna gitti (BBC News, 2014). Atılan bu adım da iki taraf arasındaki rekabetin yeni bir faslını açmıştır. BAE, Esad rejimine üç milyar dolarlık destek sağladı. Bu desteğin ardından Rusya ile Türkiye arasında süren İdlib’deki ateşkesin seyrini bozacak sabotajlar sahada gözlemlenmeye başladı (Aljazeera.net, 2020a).

2016’dan sonra Türkiye, sınır hattı boyunca PYD’nin yayılmasını önlemeye yönelik harekâtlar yürütmeye başlamıştır. Türkiye’nin Suriye rejiminin devrilmesi öncelikli politikası yerini, Suriye’nin kuzeyindeki SDG ve PYD’nin hegemonyasını önleme politikasına bırakmıştır. Bu kapsamda Türkiye, Suriye’nin kuzeyine dönük doğrudan askeri operasyonlar düzenlemeye başlamıştır. Türkiye, Astana görüşmeleri kapsamında Rusya ve İran ile koordinasyon içinde İdlib’de 12 askeri nokta konuşlandırdı (Köse, 2021: 84).

Buradaki Türk ulusal güvenliğine yönelik olan tehlikenin ve tehdidin büyüklüğünün bilincinde olarak, BAE, Türkiye’nin ulusal güvenliğini sağlamak misyonuyla burada yürüttüğü faaliyetleri bozguna uğratma girişiminde bulunmuştur. BAE, Türkiye karşıtı Arap grupların yanı sıra PYD-YPG’ye Suriye’nin kuzeyinde destek sağlamıştır. Bununla da yetinmeyen BAE, Türkiye’nin Suriye’de yürüttüğü askeri operasyonlara karşı çıkan diplomatik beyanlarda bulunmuştur. BAE, Türkiye’yi Suriye’yi işgal etmek ve Suriye’nin egemenliğini ihlal etmek ile itham etmiştir (Diab, 2021). Buradaki hedef çok açıktı; Türkiye’nin Libya, Kızıldeniz, Körfez ve diğer bölgelerdeki faaliyetlerini bozmaktır. Bu da iki taraf arasındaki tehdit dengesinin yoğunlaştığını gösteren temel bir noktadır. BAE sadece Suriye’de Türkiye’ye karşı bir tehdit aracı olarak rejim ve ayrılıkçı Kürt teröristler ile iş birliği yapmak ile yetinmedi. Bunun yanında, Libya ve Sudan’da Rusya ile bölgesel iş birliği sağlayarak Türkiye’nin Suriye’deki etkisine karşı Rus tarafıyla mutabakatlar oluşturmaya da çalışmıştır (Diab, 2021). Suriye’de BAE’nin ABD ile anlaşıp SDG’nin olduğu bölgelerdeki bu bölgeler Türkiye’nin sınırlarına ve milli güvenliğine bir tehdit, hala mevcudiyet sunmaya çalışmaktadır (Arabi21, 2020). Bu da gösteriyor ki iki taraf arasındaki tehditler dengesinin çalışmaları Suriye’de devam

edecektir. Bu da büyük ihtimal BAE'nin, barışçıl çözüm yollarının yanı sıra, Türkiye'ye karşı bir koz elde etmek istemesinden kaynaklanmaktadır.

Walt'un işaret ettiği tehdit dengesi stratejileri; jeopolitik faaliyetleri çoğaltmak ve bölgenin ülkeleriyle ittifaklar kurmak ile ortaya çıkan uyum-dengeleme stratejisi ile büyük güçlerin peşine takılma stratejisi, iki tarafın Suriye'de kurmak istedikleri karşılıklı tehdit dengesinde açık bir şekilde tecelli etmiştir. BAE Fırat'ın doğasındaki askeri grupları destekleyerek Esed Rejimi'ne yaklaşarak ve en son özellikle Suudi Arabistan ile ortak hareket ederek dengeleme stratejisini uygulamıştır. Ayrıca, 2018 yılından sonra ABD'nin Fırat'ın doğusundaki çıkarları çerçevesinde hareket ederek büyük bir gücün peşine takılma stratejisini icra etmiştir. Diğer yandan Türkiye 2016 yılı sonrasında aktif askeri operasyonlar gerçekleştirerek, bazı muhalif grupları destekleyerek onları BAE'nin desteklediği gruplara karşı yönlendirerek; Barış Pınarı operasyonunda olduğu gibi ve en son Katar ile ortak hareket ederek dengeleme stratejisini benimserken Rusya'nın çözüm girişimi "*Astana Girişimi*"¹⁴, çerçevesinde hareket ederek bir nebze de büyük bir gücün peşine takılma stratejisini göstermiştir (Neciyev, 2021: 989-990).

3.7.7. Türkiye-Katar İttifakı

Katar bir Körfez ülkesi olmasına rağmen Arap Baharı devrimlerini destekleyerek Türkiye'nin izlediği politikayı takip etmiştir. Diğer Körfez ülkelerinin karşıt tutumuna rağmen Müslüman Kardeşler üyelerine kucak açarak savunma pozisyonuna geçmiştir (Kablan, 2021: 176).

Bu fiili durum Türkiye'yi bölgesel ilişkilerini yeniden düzenlemeye itmiştir. Özellikle Türkiye Katar'ın, Arap Baharı devrimlerine ağırlığını koyduktan sonra, Suudi-Emirlik ilişkilerinin derinliklerine giden yolu tıkamak ümidiyle Suudi Arabistan ile ilişkilerini güçlendirme yolunda ilerlemeye çalışmıştır. Türkiye'nin hedefi BAE'yi mümkün olduğunca yalnızlaştırıp onun bölgedeki etkinliğini azaltmaktır. Bu yaklaşım ABD'nin

¹⁴ Suriye krizini çözmek için Birleşmiş Milletler 2012 yılında Cenevre görüşmeleri başlattı. Uzun süren bu görüşmelerin sonucunda BMGK Suriye krizin temel olarak yeni bir anayasa hazırlamak ve yeni bir rejimin kurulması ile çözülmesini öneren 2254 kararını 18 Aralık 2015 tarihinde kabul etti. Ancak Suriye krizini kendi çıkarları lehine çözmek isteyen Rusya 23 Ocak 2017 tarihinde Türkiye, İran ve Rusya'nın garantörlüğü altında Astana görüşmelerini başlattı. ABD ve başka Batı devletleri tarafından desteklenen ayrılıkçı Kürt hareketlerin nüfuzunun genişlemesinden endişe duyan Türkiye bu görüşmelere katılıp onun sonucunda varılan kararların uygulanmasına yardımcı oldu (Neciyev, 2021: 989-990).

2015 yılında İran ile nükleer anlaşma imzaladığı iklimin koşulları altında ortaya çıkmıştır. Suudi Arabistan nükleer anlaşmanın imzalamasından dolayı bölgesel gücü açısından bir boşluk durumunu hissetmekteydi. Türkiye de bu durumdan faydalanmak için Yemen'e yönelik bazı Körfez devletlerinin yürüttüğü Kararlılık Fırtınası operasyonunu destekleme yolunu tercih etmiştir (Eldağşi, 2017: 55). Türkiye'nin bu yaklaşımına mukabil, Suudi Arabistan ve Katar'ın Suriye'de ortak tutum sergilemesi beklentisine girmiştir. Bu çerçevede Mart 2015'te Katar ve Suudi Arabistan koordinasyonunda İdlib'i kontrol edebilen “*Fetih Ordusunu*” kurdu (Shehata, 2017: 92). Türkiye bu alandaki varlığını genişletmek adına Haziran 2015'te Katar ile ortak savunma anlaşması imzaladı. Anlaşma kapsamında Katar'da iki tarafın ortak eğitim programları yürütmesi için Türk askeri üssü kuruldu. Bunun yanı sıra askeri ve istihbari iş birliği düzeyi artırıldı (Turkpress, 2015a).

Ancak BAE, Suudi Arabistan cephesinde Türkiye'nin önüne geçmiştir. BAE'nin Veliahtı Muhammed Bin Zayid, Suudi Arabistan Veliaht Prensi Muhammed bin Salman'ın iktidara gelmesi için onu diplomatik ve medya kanallarında destekleyerek ilişkisini sağlam bir temel üzerine inşa etmiştir. Bu durum da bölgede Türkiye'ye BAE'nin bölgesel güç dengesinde kendisiyle kıyasıya rekabetini hissettiren diğer bir alan olarak öne çıkmıştır. Nihayetinde Türkiye-Katar eksenine karşı BAE-Suudi Arabistan eksenine dayalı net bir eksen politikasının ortaya çıktığı söylenebilir. Bu denklemde Türkiye, Katar'ı sağlam bir duruşla desteklemeyi tercih etmiştir. Netleşen bu cephelerle Suudi Arabistan Suriye, Libya, Sudan ve diğer bölgelerdeki Türk nüfuzu için karşısında rekabete katılarak BAE cephesinde açıkça yer almıştır. Bunun karşısında da Türkiye Körfez bölgesinde Katar'da askeri olarak üs kurmasıyla önemli bir karşı hamle geliştirmiştir (Battaloğlu, 2021: 104-110). Bu eksenler bölgenin güç ve tehdit dengelemesini her taraf kendi lehine ayarlamayı amaçlamaktaydı.

İki taraf arasındaki temel çatışmanın durumu, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından “*terörist bir girişim*” olarak nitelenen 15 Temmuz 2016'da meydana gelen başarısız darbe girişiminden sonra daha da artmıştır (Duvargazete, 2017). Türk hükümetine yakın Yeni Şafak gazetesi Haziran 2017'de BAE'nin darbe girişimini 3 milyar dolar ile finanse ettiğini yazdı. Gazete BAE'yi başarısız darbe girişiminin hazırlandığı merkez olmakla ve saldırıların üssü olmakla itham etti (Aljazeera.net,

2017b). Bu ithamlar BAE tarafından tam bir saldırı niyeti olarak algılanmıştır (BBC News, 2021d).

Haziran 2017’de Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn ve Mısır, Katar ile bağlarını kesti ve ambargo uygulamaya başladı. Bu da ciddi bir Körfez krizine yol açtı. Türkiye’nin krize yaklaşımı başta tarafsızdı. Taraflara itidal ve diyalog çağrısında bulundu ve Kuveyt’in arabuluculuk çabalarına desteğini ilan etti. Ancak krizin daha karmaşık bir hal alması, Türkiye’yi Katar’a askeri güç göndermeye sevk etti. BAE, bu hamleyi Körfez’in iç işlerine açık bir müdahale ve düşmanca bir tutum olarak görmüştür. Türkiye’nin Katar’da bir üs açması BAE tarafından coğrafi yakınlıkta bir tehdit olarak algılayıp saldırı kapasitesini artırdığı ve saldırı niyetini benimsediği şeklinde değerlendirilmiştir (Diab, 2021). Türkiye’nin BAE’yi görmezden gelip Körfez krizinde pratik tarafsızlığını göstermeye çalışması BAE’yi daha çok endişelendirmiştir. Temmuz 2017’de Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan krizin çözümü için Kuveyt, Riyad, Manama ve Doha’yı ziyaret etti ancak Abu Dabi’yi es geçti (France 24, 2017). Diplomasi açısından ziyaret, Türkiye’nin BAE hariç Körfez ile ne olursa olsun dengeli ilişkiler sürdürme, krizin diyalog ve müzakere çerçevesinde çözülmesi arzusuna işaret ediyordu. Ancak Türkiye’nin bu tutumu başarıyla sonuçlanmamıştır. Çünkü Suudi Arabistan Prensi Muhammed Bin Selman, BAE’nin güçlü diplomatik desteğine ihtiyaç duyuyordu. Bunun sonucunda hem Suudi Arabistan hem de BAE Türk askerinin Katar’da konuşlanmasıyla hissettikleri tehdide karşı Suriye’nin doğu Fırat bölgesinde defacto olarak hüküm kuran ve PKK’yle organik bir bağı olan YPG güçlerine askeri ve siyasi destek vermeye yönelmiştir. BAE bununla yetinmeyip Türkiye için ciddi bir güvenlik durumunu teşkil edecek Kuzey Irak’ın bağımsızlık referandumunu hem maddi hem organizasyon olarak desteklemiştir (Diab, 2021).

3.7.8. Akdeniz’deki Rekabet

Akdeniz’deki anlaşmazlıkların temelinde *US Geological Survey Kurumunun raporunun* bölgede 122 trilyon metreküp gaz ve 107 milyar varil petrol rezervlerinin bulunduğunu göstermesi olarak belirtilmektedir (Bakir, 2018). Bahsi geçen bu büyük miktar, Akdeniz’e kıyısı olan ve olmayan ülkeleri bu pastadan paylarını almak için ellerinden gelenin en iyisini yapmaya itiyor. Bunun yanında bu rezervler bazı ülkeleri, konuyu Akdeniz’e kıyısı olan ülkelere, özellikle de diğer alanlarda rekabet halinde oldukları

ülkelere bir baskı aracı olarak kullanmaya yöneltiyor. Akdeniz’de keşfedilen ilk gaz sahası 1999’da Gazze Deniz sahası içerisinde yer almaktaydı. Keşifler, İsrail kıyı şeridinde yer alan Tamar, Leviathan, Tanin, Kariş ve Roy sahalarında peşi sıra gerçekleşmiştir. Kıbrıs karasularında bulunan Afrodit Havzası’nda aynı şekilde önemli bir rezerv bulunmuştur. Bu gelişmelerin ışığında, Mısır, Suriye, Lübnan ve Türkiye’nin karasularında da enerji rezervlerinin keşfedilmesi güçlü bir ihtimal olarak duruyor (Bakir, 2018).

Türkiye’nin Akdeniz’deki ana hedefi, üreten ve tüketen ülkeler arasında merkezi bir enerji transfer istasyonuna dönüşmektir. Aynı şekilde hem Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin hem de Türkiye’nin bulunan gaz rezervlerinden hakkının alınması Türkiye’nin öncelikleri arasında yer alıyor. Bu nedenle, Türkiye Kasım 2014’te, Türkiye ve Kıbrıs Türk karasularına giren herhangi bir sondaj gemisinin hedef alınmasını ve engellenmesini ön gören angajman kurallarını açıkladı (Noonpost, 2014). Şubat 2018’de Türkiye, Kıbrıs adası açıklarında gaz aramak için faaliyet göstermeye çalışan İtalyan Eni şirketine ait bir gemiye el koyarak belirtilen angajman kurallarını uyguladı (MC-Douliya, 2018). Aslında, bu angajmanlar uygulanmadan önce Türkiye, 30 Ocak 2017’de Libya’daki büyükelçiliğini yeniden açarak Akdeniz’deki denkleme güçlü şekilde dönüşünün işaretini vermiştir. Türkiye Libya ile 2019 yılında deniz sınır belirleme mutabakatını imzalamak suretiyle sahada ciddi bir manevra yapmıştır. Türkiye’nin Akdeniz havzasında enerji rekabeti konusuna ağırlığını bu suretle koymaya başlamıştır. Bu konuda herhangi bir bölgesel veya uluslararası gücün Türkiye’yi bypass etmesi zorlaşmıştır (Mısır Araştırmalar Enstitüsü, 2019).

Uluslararası alanda Fransa hariç Avrupa Birliği, Rusya’nın Avrupa Birliği’nin enerji arzının ana kaynağı veya kontrolörü olma hedefine dayanan dış politikasından kurtulmaya çalışıyordu. Rusya gaz konusunu Avrupa üzerinde bir koz olarak kullanıyordu. Bu çerçevede AB genel manada Türkiye’nin Akdeniz’deki rolünü desteklemektedir. AB’ye giden gazın %35’i ve petrolün %50’si Akdeniz’den geçmektedir. Bu durum da Akdeniz havzasını Avrupa Birliği için çok hayati bir bölge yapıyor (Mısır Araştırmalar Enstitüsü, 2019).

ABD’nin Akdeniz’deki konumu bir netlik göstermemektedir. ABD’nin Akdeniz’deki somut rolü, Amerikan şirketi olan Noble Energy’nin Kıbrıs Rum Kesimi’nin Afrodit

sahasından gaz çıkarmadaki faaliyetlerine dayanmaktadır (Duran ve Alrantisi, 2022: 388). Ama diplomatik açıdan bakıldığında, ABD'nin bir yanda Mısır-Fransız-Emirlik ekseninin, öte yanda Türk-İtalyan-Katar ekseninin etkin olmasını istediği açık. ABD'nin buradaki yaklaşımı her iki cephenin de güç dengesi açısından Rus-Çin etkisine karşı yeterli seviyeye gelmesi şeklindedir (Hasan, 2020).

İngiltere'nin bu denklem açısından önemine işaret etmek gerekirse Kıbrıs adasında kendisinin askeri istihbarat üsleri bulunduğunu hatırlamak gerekir. İngiltere'nin Mısır-Fransız-Emirlik cephesi ile iş birliği yapmaktan kaçınması doğaldır. Çünkü bu cephe yapısı gereği Rus etkisine açık bir cephe. İtalyan tarafına gelince, Fransa, İtalya'nın Akdeniz'deki tarihsel rakibidir. Bu sebeple Fransa cephesinin rolünde bir gerileme olması hedefler arasındadır. Bu bağlamda da İtalya'nın Akdeniz havzasında Türk etkisini daha fazla desteklemesi kendi çıkarınadır (Mısır araştırmalar Enstitüsü, 2019).

Akdeniz denklemi yukarıda işaret edildiği gibidir. Bu değişkenlerin ışığında Türkiye Akdeniz havzasındaki çıkarlarını korumaya çalışmaktadır. Akdeniz havzasında BAE ile Türkiye arasındaki jeopolitik rekabetin izdüşümleri birden fazla düzeyde yansımaktadır. BAE bu rekabetin doğa içerisinde, Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi ile siyasi, askeri ve ekonomik olarak yakın ilişkiler kurmuştur. Özellikle 2017'den bu yana müttefikler arasında birçok ortak askeri tatbikat gerçekleştirildi (The New Khalij, 2021). Bu tatbikat Türkiye'nin Katar'da üs kurmasından sonra gerçekleşmesi BAE'nin Türkiye'ye karşı kurmak istediği tehdit dengesi çerçevesinde bir karşılık vermek istediği ve karşılığın özellikle Türkiye'nin coğrafi yakınlıktaki milli çıkarlarına karşı bir tehdit oluşturduğunu göstermektedir. BAE bunu gerçekleştirirken küçük bir devlet olduğu için hem büyük güçlerin (özellikle Fransa) peşine takılma stratejisi hem de silahlanma, jeopolitik faaliyetlerini çoğaltma ve son olarak bölgedeki devletler (Yunanistan, Güney Kıbrıs ve daha sonra İsrail) ile koalisyon içine girmeyi kapsayan dengelem stratejisine başvurmuştur.

BAE bununla da yetinmeyip Eylül 2020'de imzalanan "*Abraham Anlaşmaları*" aracılığıyla İsrail ile enerji ve liman yönetimi alanında iş birliği düzeyini artırmaya yönelmiştir. BAE sadece bu kadarla da kalmayıp Türkiye tarafından desteklenen Trablus hükümetine karşı Libya'nın diğer kesimlerini desteklemek suretiyle Akdeniz'de açık bir BAE-Fransız-Yunan cephesi oluşturulmuştur (Anadolu Ajansı, 2020a).

Bir yanda BAE ve İsrail, diğer yanda Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi arasında yaşanan yakınlaşma, Türkiye'yi dışlayarak Avrupa'daki jeopolitik önemini azaltıp, Avrupa'ya gidecek hidrokarbonları taşımak için bir boru hattı EastMed hattını inşa etmek hedefiyle gerçekleşmiştir. BAE öte yandan Kıbrıs, Mısır, Yunanistan, İsrail, Ürdün ve Filistin'den oluşan *Doğu Akdeniz Gaz Forumu*'na gözlemci olarak katıldı. Akdeniz'e olan devasa kıyı şeridine rağmen Türkiye'yi bu oluşum kapsamamaktaydı. Forumun temel amacının Akdeniz'deki Türkiye'nin çıkarlarıyla çatışmak olduğu açıkça belirtilebilir (Duran ve Alrantisi, 2022: 122). BAE, EastMed projesini finansal olarak desteklemek istiyordu. EastMed projesi ile BAE Türkiye'yi ve enerji hatları denklemi içerisinde ABD ve Avrupa Birliği nezdinde daha az önemli kılmak arzusundaydı. BAE'nin bu politikası Akdeniz Forumu ve EastMed aracılığıyla Türkiye'nin Akdeniz'deki menfaatlerini baskı altına alarak güç dengesini kendi lehine döndürme amacı taşımaktaydı. BAE bu tutumunu, BAE-İsrail şirketi “RED” ile 22 Ekim 2020’de “MEED” şirketi arasında Emirlik petrolünün Eilat’tan Aşkelot’a uzanan bir boru hattı üzerinden taşınıp buradan da Avrupa’ya nakledilmesini içeren bir anlaşma imzalanmasıyla belirginleştirmiştir. BAE bu projeyi desteklemek suretiyle, Hayfa’da bir İsrail limanının yönetimini üstlenip Doğu Akdeniz’de ekonomik bir zemin oluşturmak istemekteydi. Böyle de Türkiye’nin bir enerji transfer merkezi olma hedefini sekteye uğratmanın peşindeydi (The New Khali, 2021). Hayfa limanı, Lübnan ve İsrail arasındaki Fransız şirketi Total’in varlık gösterdiği tartışmalı petrol bölgelerinin yakınında bulunmaktadır. Bu açıdan BAE’nin bölge ülkelerinin yanı sıra Fransa ile yakınlaşma yoluyla Türk enerji transferi projesine karşı bir cephe kurmaya çalıştığı açıktı. Yaşanan bu gelişmelerden önce BAE, 2018 yılında aynı hedef doğrultusunda Kıbrıs Rum Kesimi ile Limasol limanını işletmek için bir anlaşma imzalamıştı (Emirates News Agency, 2017). BAE bu faaliyetlere ek olarak 9 Eylül 2020’de Akdeniz’deki hareketlerinin merkeziliğini artırmak için İsrail ile ilişkilerini normalleştirmeye yönelmiştir (Siyam, 2021).

BAE, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile diplomatik ve askeri ittifaklar kurmak adına 12 Ocak 2021’de Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile askeri iş birliği anlaşması imzaladı. Emirlik-Kıbrıs yakınlaşması, Türkiye’nin gelecekte Avrupa Birliği’ne nakledeceği herhangi bir enerjiye yoluna alternatif olarak, bu ikili ittifakı Kıbrıs’tan çıkarılacak gaz ile öne sürmeyi hedeflemekteydi (The New Khali, 2021). Ancak

bölgede Biden'ın liberal yönelimini temsil eden Amerikan pozisyonu, meselenin ABD'nin müttefikleri arasında ayrışmanın devam ettirilmemesinden ve sahada olan ihtilafların kurumsal araçlar yoluyla çözmekten yana olan tutumunu belirterek belirginleşmiştir. Bunun ışığında ABD 2021 yılında EastMed projesine ihtimam göstermediğini beyan etti (The New Khalij, 2021). Burada yeniden süper güçlerin veya büyük güçlerin bölgesel güç ve tehdit dengesindeki önemi ortaya çıkmaktadır. Süper güçlerin azalan rolü, güç dengesinin olmaması nedeniyle bölgedeki rakip ülkeler arasındaki farklılıkların boyutunu arttırabilmektedir. Aksi senaryo bu durumun tam tersi de yaşanabilir.

3.7.9. Libya'daki Rekabet

20 Ekim 2012'de Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi yönetimi devrildi ve NATO'nun desteklediği Libya'lı devrimcilerin elinde öldürüldü (BBC News, 2012). Olayların ilk ortaya çıkışında Norveç, Kaddafi ve isyancılar arasında arabuluculuk yaparak Libya'daki krize barışçıl bir çözüme aracılık etmek istemişti. İki taraf neredeyse uzlaşmacı bir çözüme ulaşmak üzereydi. Ancak Fransa bu girişimi engellemiş ve tüm diplomatik güçleriyle Libya'da askeri bir operasyon yoluyla Kaddafi'yi tamamen ortadan kaldırma seçeneğini zorlamıştır. Fransızların bu şekilde bir tutum sergilemesi, Libya'nın birçok uluslararası ve bölgesel gücün petrol üzerindeki mücadelesinin bir üssü olacağının sinyalini vermekteydi (Independent, 2021).

2012'den 2014'ün başlarına kadar Libya'daki durum nisbeten istikrarlıydı. Ancak söz konusu dönemden sonra Libya'daki bu durum bölgedeki bölgesel kutuplaşmadan etkilenmiştir. 14 Şubat 2014'te emekli Libya'lı Tümgeneral Halife Belqasim Haftar, meşru Trablus hükümetine karşı darbe girişiminde bulundu. Haftar Libya topraklarının tamamını kontrol altına alınana kadar askeri operasyonlarını sürdüreceğini ilan etti (Lefèvre, 2014: 25).

ABD'nin Libya krizi ve Haftar'ın darbesi konusundaki tutumu, 2021'de Libya krizini barışçıl bir şekilde çözmek için toplanan Berlin Konferansı düzenlendikten sonra bile belirsizliğini sürdürüyor. Enerji pastasındaki en büyük payı ele geçirmek isteyen Fransa, 2014 sonunda Haftar güçlerini desteklemeye başlamıştır. Fransa'nın yanında Mısır, BAE ve Suudi Arabistan ve cüzi olarak Yunanistan'ı kapsayan bir cephe oluşurken Libya'da Fransa'nın tarihi rakibi olan İtalya cephesine daha sonra Türkiye ve Katar da

katılmıştır (arabicpost.net, 2019). 2015'ten sonra Fransa'nın liderliğinde, Mısır ve BAE'nin Haftar'e desteği gizli bir mesele olmaktan çıkıp açık bir destek haline gelmiştir. Çünkü Fransız hükümetinin 20 Temmuz 2016'da Libya'nın Bingazi kentinde meydana gelen helikopter kazasında 3 askerinin öldürüldüğünü açıklamasıyla Fransız varlığı resmi bir boyut kazanmıştır (BBC News, 2016). Görünen o ki Türkiye ile BAE Akdeniz cephesinde yoğun bir karşılıklı tehdit dengesini kurma peşindeydiler. Buradaki durum BAE açısından Suriye'de olduğu gibi Türkiye'ye yakın coğrafya yüksek bir tehdit algılamasını yaratıp başka bölgelerdeki Türkiye'nin faaliyetlerinin değişmesini sağlamak hedefi mevcuttu.

Libya'ya aynı bölgede yer alan Fas ve Tunus'un çabalarıyla 17 Aralık 2015'te *Skhirat Anlaşması*'na varıldı. Bu anlaşma çerçevesinde Birleşmiş Milletler gözetiminde, başkenti Trablus olan bir Libya uzlaşma hükümeti kuruldu. Tobruk merkezli Libya Parlamentosu'nun oyu Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin aleyhine oldu. Bu durum da Libya'daki iç ve dış bölünmeleri şiddetlendirmiştir (Awad, 2019: 163). Bu olaylar ve koşullar ışığında, Türk ve BAE rolleri ve rekabeti belirginleşmiştir. İlk başta Türkiye'nin Haftar'ın darbesine karşı tutumu Libya'daki Türk konsoloslugu ve elçiliği kapatılarak çekimser bir haldeydi. Çünkü Türkiye o dönem Suriye ve Irak gibi kendi ulusal güvenliğini tehdit eden daha önemli meselelerle ilgilenmekle meşguldü (Anadolu Ajansı, 2017b).

BAE Temmuz 2013'te Mısır'daki darbeyi desteklemişti. Burada sağladığı başarının coşkusuyla BAE, Libya devrimi karşısında da takip ettiği gidişatı sürdürme cesaretini göstermiştir. BAE Fransız desteğiyle halk devrimlerine karşı bölgesel bir eksen oluşturma yoluna gitmiştir. Tabii BAE'nin bu tutumu Türkiye'nin Libya ve Akdeniz havzasındaki etkisini olumsuz etkilemekteydi. Öyle ki 2014'ün sonunda Trablus'taki Türk büyükelçiliğinin kapatılmasından sonra bölgedeki Türk etkisi ortadan kalktı denilebilir. BAE'nin Libya meselesindeki perspektifi, bölgedeki klasik Arap rejimi anlayışına karşı, demokratik devrim fikriyle siyasi rejim kurma çabalarına engel olacak yönetimlerin kurulması temeline dayanmaktaydı (Ganim, 2022: 118).

BAE'nin halk devrimleri destekleyen siyasi İslam ideolojisiyle mücadele ettiği, onu engellemeye ve ortadan kaldırmaya çalıştığı iyi bilinmektedir. BAE rejimi, siyasi İslam ya da demokratik ortamın varlığını kendisinin ve diğer Arap rejimlerinin istikrarı-bekası

için bir meydan okuma ve kaos kaynağı olarak görüyordu ve bu BAE'yi Libya bulunduran temel faktördür. (Humaid, 2014: 53). Jeopolitik ve jeostratejik açıdan BAE, Babülmendep Boğazı açıklarındaki korsanlık faaliyetlerinin genişlemesi ve Kızıldeniz havzasında artan siyasi huzursuzluğu fark etmiştir. Bu gelişmeler ışığında Libya'nın önemli bir kara limanına dönüşeceği öngörülüyordu. Libya'nın muhtemel güçlü bir deniz nüfuzu kurma aşamasında olması nedeniyle, bölgedeki hayati limanları kontrolü altına alma politikası kapsamında BAE burada aktif olma niyetini taşıyordu. Bahsi geçen BAE'nin yaklaşımı ise liman savaşları stratejine dayanmaktaydı. Ayrıca BAE'nin, petrol zengini bir ülke olduğu halde komşu ülkelerin enerji ihracatçısı olup şirketleri aracılığıyla karlılığını sürekli hale getirme hedefi bulunmaktaydı (Duran ve Alrantisi, 2022: 51, 59, 416). Aynı bağlamda BAE, güney Libya'da altın arama faaliyetleri yürütmeyi hedefliyordu. Özellikle Tibesti Dağları'ndan Owainat Dağları'na uzanan sınır şeridi BAE'nin ilgisini çekmekteydi. Sıralanan hedeflerine ulaşmak için BAE, Hafter'e insansız hava araçları, füzeler, topçu ve zırhlı araçlar dahil olmak üzere çok boyutlu askeri destek sağlamıştır. Bu ucu açık destek Amerikan kongresinden, Amerikan silahlarının BAE üzerinden Hafter'e verilmesine itiraz eden sesler yükselene kadar devam etmiştir. BAE, ABD'den satın aldığı Javelin tanksavar füzelerini Hafter'e vermiştir. Bu durumun anlaşılması ABD Kongresi'nde tepki topladı ve BAE'ye Amerikan silahlarının satışının askıya alınması talep edildi (Alquds, 2019). ABD Kongresi'nin BAE'nin rolüne itirazına rağmen, BAE, Hafter'i Libya'da siyasi ve askeri olarak desteklemedeki rolüne açıkça belli etmekten kaçınmamıştır. BAE Veliaht Prensi Muhammed bin Zayid, 22 Temmuz 2017'de Mısır-Libya sınırındaki Mersa Matruh şehrinde Muhammed Najib üssünün açılış töreninin bir fotoğrafını yayınladı. Bu duruş BAE'nin Libya tarafları içerisindeki çekişmenin Haftar tarafına verdiği desteğin açık göstergesiydi (Youm7, 2017).

Hafter'e askeri olarak destek sağlamasının yanı sıra, BAE güçlü olduğu bu denklemde Libya iç çatışmasının iki tarafının yakınlaşmasını sağlamak üzere kendi lehine çevirmeye çalışmıştır (Reuters, 2017). BAE, Libya'nın ihtilaf taraflarını görüştürme ve uzlaştırma çabalarıyla diplomatik bir rol kazanmayı amaçlıyordu. BAE riayetinde düzenlenen ilk toplantı, Tobruk parlamentosu tarafından desteklenen Ulusal Ordu Komutanı Halife Hafter ile Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin meşru başkanı Faye El-Serrac arasında Mayıs 2017'de gerçekleşti. Bu toplantıda 2018'de seçim yapılması

kararlaştırıldı. Ancak Türkiye'nin Aralık ayında Libya'da büyükelçiliğini açarak sahaya dönmesi denklemi değiştirmiştir (Anadolu Ajansı, 2017b). Türkiye'nin Libya'ya yeniden aktif bir rol oynamak üzere dönmesi BAE olan tehdit dengesi denklemi ortaya çıkmıştır. BAE Türkiye'nin yeniden dönmesini bir tehdit olarak görüp Libya'daki faaliyetlerini artırma çabasına geçmiştir.

BAE'nin Libya sahasındaki doğrudan desteği ve arabuluculuk girişimi tek başına yürüttüğü bir süreç değildi. Özellikle bu faaliyetleri Mısır ve Fransa ile olan ittifakının bir parçasıydı. Birçok araştırma, Fransa'nın Hafter'e Mısır üzerinden ve BAE fonları aracılığıyla destek verdiğine işaret etmektedir. Bu araştırmaların en öne çıkanı Hollandalı "*Mediapart*" web sitesinde Radio France ve Fransız web siteleri Blingcat ve Disclose ile iş birliğiyle yayınlandı. Çalışma, Fransız savunma sanayilerinden alınan belgelere dayanarak, Fransa'nın Mısır ile "*Leclerc*" zırhlı araçları, çeşitli mühimmat ve "*Mirage 2000*" savaş uçaklarını içeren bir dizi silah anlaşması imzaladığını doğruladı. Stockholm Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün araştırmasına göre, Mısır 2019'da 6 milyar dolar değerinde Fransa'dan ithal ettiği kobra topçu radarları, "*Cougar*" askeri helikopterleri ve diğer birçok ekipman ve silah ile silah ithalatına en çok harcama yapan ikinci ülke oldu. Ancak aynı yıl Mısır bütçe harcamaları Mısır'ın sadece silah alımı için 3 milyar dolar harcadığını gözler önüne serdi (Öncel, 2020). Enstitüye göre, yukarıda belirtilen fark BAE aracılığıyla finanse edildi. Daha sonra sözde Mısır'a satılan bu silahların bir kısmı Hafter'in kullanması için götürüldüğü Hun askeri üssünde tespit edildi. Taraflara bu silahların birden çok kere Trablus'a saldırılırken kullanıldığı suçlaması yöneltilmektedir (Anadolu Ajansı, 2019c).

BAE, Libya'daki faaliyetlerini Fransa-Mısır ekseninde yürütülen iş birliği çerçevesinde olmasından pek memnun değildi. BAE buna alternatif olarak 1 Haziran 2018'de Moskova'da düzenlenen zirvede ikili arasındaki iş birliğini Rusya ile stratejik iş birliği sözleşmesini içerecek şekilde geliştirdi. Anlaşma, BAE'nin Hafter adına savaşmak için "*Wagner*" milislerinin finanse etmesi de dahil olmak üzere Libya'da askeri iş birliğini içeriyordu (Edris, 2020: 146-147). BAE bununla da yetinmeyip, Sudanlı, Çadlı ve Suriyeli milisleri kullanarak Hafter'e destek sağlama yolunu da tercih etmiştir (Alhurra, 2020). Bu gelişme BAE'nin niteliksel bir stratejik derinlik çizmek istediği ancak nüfus açısından küçük bir devlet olduğu için vekâlet savaşlarına başvurduğunu göstermektedir.

Türkiye, BAE'nin hamlelerinin bölgesel hatta uluslararası bir kordon oluşturduğunu ve tehdit dengesi çerçevesinde Libya'daki çıkarlarının olumsuz etkilendiğini gördükten sonra rolünü korumaya çalışmıştır. Türkiye'nin sahadaki çıkarları gereği Libya çok önemli bir yatırım alanı olarak öne çıkmaktaydı. Türkiye'nin Libya'daki ekonomik çıkarları inşaat sektöründe yoğunlaşmaktadır. Türkiye Muammer Kaddafi rejimiyle 304 inşaat sözleşmesi ve ticari sözleşme imzalamıştı. 2010 yılında imzalanan bu sözleşmelerin değeri 30 milyar dolara ulaşmaktaydı. Ancak 2011 yılında Libya'da halk devrimi patlak verince tüm faaliyetler askıya alınmıştır (Doha Institute, 2020). Kaddafi rejiminin çöküşünden sonra Türkiye, istikrarı destekleme tutumu ve kargaşa ortamının biran önce sonlandırılması yaklaşımıyla merkezi hükümetin kurulmasından sonra Libya ile ekonomik ilişkisini yeniden kurmaya çalışmıştır. Ancak Libya devletinin dağılması ve milis hegemonyasının şiddetlenmesi, özellikle 2013 yılında Mısır'da gerçekleştirilen askeri darbenin başarısının ardından Libya'ya dış müdahalenin artması ile Mısır-BAE-Suudi Arabistan-Fransa cephesinin kurulması Türkiye'yi hedeflerine ulaşma konusunda zorlamıştır. Tüm bunlara rağmen Türkiye süreç içerisinde Libya'daki meşru resmi makamlarla diplomatik ilişkilerinin seyrini sürdürmüştür (Doha Institute, 2020).

Hafter'in 2014 başlarında Libya'daki darbesinden sonra, Türkiye'nin Bingazi'deki konsolosluğun ve Trablus'taki büyükelçiliğin kapatılması hadisesi Libya'daki nüfuzunun büyük bir şekilde gerilemesine sebebiyet vermiştir (Assabeel, 2014). Türkiye'nin gerilemesi tam bir mevcudiyetsizlik ile sonuçlanmamıştır. Libya'daki meşru makamlarla diplomatik temasını sürdürmeye devam etmiştir. Türkiye Aralık 2015'te Fas'ın Skhirat kentinde imzalanan Libya Siyasi Anlaşması'na destek veren ilk ülkelerden biri oldu. Bu anlaşma ile Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) kuruldu (Noonpost, 2021).

BAE ve müttefiki Fransa, Skhirat Anlaşması'ndan memnun kalmamıştır. İkili Trablus'a saldırmaya başlayan Hafter güçlerine yaptığı askeri desteğin seviyesini yükselterek Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni düşürmeye çalışmıştır. Yapılan bu desteklerin neticesinde Trablus'ta Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin kontrol alanı çok sınırlı bir bölgeye gerilemiştir. Ayrıca Mısır da Hafter güçlerine sağladığı desteğin ivmesini arttırırken Ulusal Mutabakat Hükümeti, Trablus içindeki milis hareketlerini kontrol altında tutamamaya başlamıştır (Doha Institute, 2020).

Diğer yandan, Türkiye, Ocak 2017’de büyükelçiliğini tam kadro olarak yeniden açıp tehdit dengesi denkleminde yaşadığı gerileme safhasından aktif role geçmiştir. Türkiye bir aydan kısa bir süre sonra, Libya’ya güçlü bir şekilde geri döndüğüne dair herkesi tembih etmek için El-Serrac’ı Türkiye’de ağırladı (Al-Kholi, 2020: 45-48). Türkiye’yi aktif olarak Libya’ya geri döndürmeye iten faktör Türkiye’nin Akdeniz’deki ve diğer bölgelerdeki çıkarlarına karşı olumsuz faaliyet gösteren BAE’nin bölgesel kilit rol oynamaya başlaması olduğu şüphe götürmez bir durum olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca o dönem Türkiye Suriye krizini çözmek için Rusya ve İran ile iş birliği yaparak Astana görüşmelerini başlatmıştı. Türkiye’nin Suriye meselesini görece bir gidişata sokması Libya meselesinin gündeme alınması için bir alan da yaratmıştır (Duran ve Alrantisi, 2022: 425). Doğal olarak Türkiye komşusu olan Suriye’deki çıkarlarını bir nebze temin ettikten sonra Libya ve buna bağlı olarak Akdeniz’deki çıkarlarını temin etmeye müsait olmuştur.

Türkiye, 2017’den 2019’a kadar Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti’ne diplomatik ve askeri desteğini artırmıştır. Mayıs 2019’da Türkiye’nin UMH’ye zırhlı askeri araçlar göndermesiyle, Türkiye’nin UMH’ye açık desteği başlamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan da 19 Haziran 2020 tarihinde ülkesinin askeri iş birliği anlaşması kapsamında Ulusal Mutabakat Hükümeti’ne silah sağladığını duyurdu (Defense-Arabic, 2019). Bu da net olmuştur ki çıkarları tehdit altında olan Türkiye, BAE ve diğer güçlere yönelik karşı bir tehdit algısı yaratıp tehdit dengesini lehine çekmek istemiştir.

Diğer ülkeler Libya’ya silah ihracatını engellemeye yönelik BM Güvenlik Konseyi 1973 sayılı Kararını ihlal etmemek için örtülü askeri destek sağlasa da Türkiye’nin bu desteği aleniydi. Türkiye’nin bu desteğini alenen yapması, UMH’nin geçerliliğini ve kurumsallığını uluslararası alanda tesis etmek amacını taşıyordu (Hegazi, 2017). Türkiye’nin desteği süreç içerisinde devam etmiştir. Bu destek Ulusal Mutabakat Hükümeti’nin Haftar’ın güçlerine karşı dengeyi yeniden kurmasını sağlamıştır. Böylece UMH, Trablus ve çevresinde kontrol alanlarını genişlemeye başlamıştır (Doha Institute, 2020).

27 Kasım 2019’da Akdeniz’deki deniz yetki alanlarının belirlenmesine ilişkin bir mutabakat imzalanmasının ardından Haftar güçlerine ve Libya’daki destekçilerine karşı somut bir güç dengesi sağlamada Türkiye en büyük rolü üstlenmiştir (Türkiye

Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2019). Buna ek olarak Türkiye'nin ortak askeri iş birliğine ilişkin başka bir mutabakata imza atması Akdeniz ve Libya'daki BAE-Mısır-İsrail-Yunan-Fransız yönelimine stratejik bir jeopolitik darbe olmuştur. Türkiye, askeri danışmanlar, insansız hava araçları, zırhlı araçlar ve Suriyeli milisler dâhil olmak üzere Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne birçok alanda askeri destek sağladı. Yapılan bu destekler Hafter güçlerinin önünde fiili bir güç dengesi yaratarak, Trablus'a hapsedilen Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin kontrol alanını Sirte'ye kadar genişletmesine imkânı sağladı. Bu bağlamda, güçlü Türk-Katar iş birliğinden bahsetmek gerekiyor. Katar Libya'da birçok operasyonu finanse etmektedir. Buna ek olarak Libya konusunda Türkiye ile İtalya arasında ortak çıkarlar gereği diplomatik-askeri iş birliği de gelişme göstermiştir (Jusoor Araştırma Merkezi, 2020). Bu bağlamda kayıt edilmesi önemli nokta şu; karşılıklı tehdit dengesinde hiyerarşik üstünlük geçerliliğini korumaktadır. Her ne kadar küçük devlet orta ölçekli ve büyük güce karşı bir tehdit oluşturabilse de diplomatik, ekonomik ve askeri yeteneklerinin-güçlerinin işlevselliği ve uluslararası sorunların çok taraflı çözüm arayışında merkezi bir konumu daha üst olan orta ölçekli ve büyük güçlerin küçük güçleri birçok alanda geçme imkanı yüksektir. Çünkü küçük ülkeler ile orta ölçekli ülkeler arasında tam bir güç dengesi kurulamaz. Bunun ampirik örneği 2011 yılı sonrası meydana gelen Libya krizinde görülmüştür. Libya'da Türkiye ile BAE arasında güç dengesinin kurulduğu iddia edilemez. Ancak somut bir şekilde görüldü ki iki taraf arasında yoğun bir tehdit dengesi yaşanmıştır.

Libya'daki 2017 yılından sonra güçlü Türk müdahalesi birkaç temel sebebe dayandırabilmektedir:

1. *Libya'daki Ekonomik Çıkarlar:* Libya, 48 milyar varil petrol ve 1.5 trilyon metreküp doğalgaz rezervine sahiptir. Bu durum Türkiye'ye petrol ve gaza olan iç talebi, güvence altına almak ve belirli ülkelere olan bağımlılığını azaltmak için büyük bir fırsat sunmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye, Libya ile uygulamak istediği sabık yönetimden kalan 18 milyar dolar değerinde ticari sözleşmeler de söz konusuydu (Diab, 2021).
2. *Akdeniz'deki Kapasite:* Öncesinde US Geological Survey'in 2010 raporunda Akdeniz havzasının enerji rezervleri konusunda yapılan tahminden bahsedilmişti. Bu rapora göre Akdeniz'de 107 milyar varil ham petrolün yanında

122 trilyon metreküp gaz bulunmaktadır (Bakir, 2018). Bu devasa rezervlerin varlığı ışığında Türkiye, kendisinin ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin hakkını koruyup bu zenginlikten payını almak istemektedir. Türkiye'nin bir tür risk taşıyan bu yöndeki hamlesi, onun enerjideki iç talebin, petrol olarak yüzde 75'ini, doğalgaz olarak yüzde 99'unu dışından karşılaması gerçekliği zeminine oturmaktadır (Selmi, 2016). Ayrıca Türkiye başta BAE, Fransa, Yunanistan ve Mısır olmak üzere Akdeniz'deki rakip ülkelerin faaliyetlerine sadece seyirci kalmak istememektedir. Türkiye bu nedenle, Kıbrıs civarındaki enerji kaynaklarına yönelik kendi rızası dışındaki sondajlara karşı angajman kurallarını yürürlüğe soktu. Yanı sıra Türkiye'nin Libya tarafı ile yaptığı kapsamlı mutabakat muhtıraları, rakiplerin manevra alanlarını getirdiği güvenlik-ekonomik-hukuki ve deniz engelleriyle daraltmıştır. Türkiye attığı bu adımlarla gerek arama faaliyetlerinde gerekse Avrupa'ya enerji nakil hatlarının döşenmesinde olsun, Akdeniz'deki rakip tarafların hareketlerini önemli ölçüde kısıtladı (Debağ, 2014).

Türkiye Cumhuriyeti'ne göre, Türkiye ile UMH arasındaki Deniz Yetki Alanları Antlaşması, 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi ve uluslararası deniz hukukuna hâkim ilkeler çerçevesinde gerçekleşti (Karapınar, 2022: 13-21). Ortak güvenlik iş birliği anlaşması ise Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın 51. Maddesi çerçevesine oluşturuldu (Adalet Bakanlığı, 2022). Bu madde ülkelerin karşı karşıya oldukları risklerle mücadele etmesi için onlara ortak savunma anlaşmaları imzalama hakkı sağlar. Bunun ışığında Türkiye, Akdeniz havzasındaki ve Libya'daki faaliyetlerini Güvenlik Konseyi veya Avrupa Birliği tarafından kendisine uygulanabilecek her türlü yaptırım veya baskıdan uzak bir çerçeveye oturtmayı başarmıştır.

Şekil 7. Libya ile İmzalanan Deniz Yetki Alanları Antlaşması Sonrası Türkiye'nin Yeni Deniz Sahası 1

Kaynak: Selmi, 2016.

Şekil 8. Libya ile İmzalanan Deniz Yetki Alanları Antlaşması Sonrası Türkiye'nin Yeni Deniz Sahası 2

Kaynak: Selmi, 2016.

Bu göstergeler ışığında, Türkiye'nin Libya'ya yönelik politikalarının enerji jeopolitiği ve ekonomik çıkarlar çerçevesinde olduğu söylenebilir. Türkiye genel manada dış politikadaki kararlarını, çevre coğrafyadaki mevcut enerji kaynaklarından yararlanmak

yönünde geliştirdiği enerji jeopolitiği ile sürdürmektedir. Bu da şimdilik şu esaslara dayanmaktadır.

- Akdeniz’de dengeleri lehine değiştirecek müttefikler kazan
- Türkiye’yi bypass eden girişimleri engelle

2019 yılında çizilen haritalar Türkiye’nin bir orta ölçekli güç olarak tehdit dengesinde küçük bir güç olan BAE’yi bazı alanlar ve konularda geçebileceğini göstermektedir.

Türkiye’nin hamleleri BAE öncülüğünde, Mısır, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Yunanistan ve Fransa’nın Akdeniz’de oluşturdukları ittifak ile Hafter güçlerinin Ulusal Mutabakat Hükümeti’nin bölgelerine yönelik saldırılarında destek vermesinin karşısında gerçekleşmiştir. Türkiye, Libya meselesinde nihai bir çözüm ortaya çıktığında Suriye meselesinde yaşadığı kaybın tekrarlanması korkusuyla Libya’ya ve doğu Akdeniz havzasına doğrudan bir müdahale gerçekleştirmiştir. Ayrıca Türkiye bu hamlesiyle Rusya’nın Suriye’deki konumuyla doğu Akdeniz havzasına bakan en büyük oyuncusu haline gelmesine ek olarak, Mısır ile iş birliği yürüterek Libya’da da aktif rol oynama ihtimaline karşı girişimde bulunmuştur (Emirates Politika Merkezi, 2020).

Bölgesel ve uluslararası dengeler düzeyinde, Türkiye’nin eylemlerinin yalnızca BAE’ye değil, genel olarak bölgesel ve uluslararası aktörler nezdinde de güç dengelerine darbe vurduğu açıkça görülmektedir.

Türkiye’nin UMH ile iki mutabakat imzalamasıyla ilgili BAE resmi bir duruş sergilemekten kaçınarak sessiz kalmıştır. Ancak Hafter’e sağladığı diplomatik ve maddi desteğin yanı sıra medya organlarının olaya verdiği tepki göz önüne alındığında, anlaşmayı olumlu karşılamadığı açıkça anlaşılmaktadır. Aynı bağlamda BAE ve Suudi Arabistan aynı yönde tutum sergileyerek Tobruk parlamentosu ve Hafter liderliğindeki “Kerame” güçlerine açık diplomatik ve askeri destek sağlamıştır (Libyaalahrar, 2019).

Gelişmelerin Mısır tarafını irdelemek gerekirse, Türkiye’nin UMH ile mutabakat imzaladığını duyurulmasından sadece saatler sonra, Mısır Dışişleri Bakanı Samih Şukri, Yunan mevkidaşı Nikos Dendias ve Güney Kıbrıs Rus Kesimi’ndeki mevkidaşı Nikos Christodoulis ile telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Telefon görüşmesinin sonunda, dışişleri bakanları, “*Libya Başbakanı’nın yetkilerini aştığı için, sınır belirleme ile ilgili ikili mutabakat zaptının dikkate alınmayacağını*” bildirmiştir. Mısır tarafı yaptığı açıklamada “*Skhirat Anlaşması’na göre, sadece Konsey Başkanının değil, bir bütün olarak Bakanlar Kurulunun*

uluslararası anlaşmalar yapma yetkisine sahip olduğunu” ifade etmiştir (Mısır Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, 2019). Mısır Dışışleri Bakanlığı’nın yaptığı açıklamada, Libya denklemini konusundaki söyleminde yaşanan değişiklikler dikkat çekmiştir. Mısır tarafı 25 Eylül 2020’de Mısır Dışışleri Bakanlığı aracılığıyla yaptığı açıklamada, Libya’daki Türk rolünün terörist ve aşırılık yanlısı gruplara siyasi ve lojistik destek amacını taşıdığını ifade etmiştir. Ancak konuyla ilgili açıklamasında mutabakat metnini “*teröre destek*” bahanesine değil, “*Shkirat Anlaşmasını ihlal*” bahanesiyle reddediyordu. Buradan Mısır’ın münhasır ekonomik bölgeden ek alan kazanacağı için denizcilik bölümü ile ilgili mutabakat muhtırasını kabul ettiği anlaşılabilir. Ancak Mısır beyanı ile Türkiye’nin Libya’daki etkisine karşı çıktığının ve Türk etkisinin Akdeniz’de önemli ölçüde büyümesini istemediğinin mesajını veriyor. Çünkü Mısır nezdinde Türkiye sadece Libya’da değil, Sudan, Etiyopya ve Kızıl Deniz’de de bölgesel bir rakip olmaya devam ediyordu (DW, 2019).

Tobruk Parlamentosu, Birleşmiş Milletler ve Arap Devletleri Ligi’ne gönderdiği mektup ile Ulusal Mutabakat Hükümeti’nin tanınmasının iptal edilmesini talep etti. Bahsi geçen mektup Dönemin parlamento başkanı Akile Salih’in Riyad’ı 2 Aralık 2019 tarihli ziyareti sırasında gönderildi. Bu mektubun gönderilmesinden bir gün sonra Trablus’a yeni bir operasyon başlatıldı. Bu, BAE’nin Türkiye’nin bölgedeki jeopolitik etkisine karşı tutumuna paralel olarak, Suudi Arabist’in de Türkiye-Libya mutabakatını reddettiğini göstermektedir (Libyaalahrar, 2019). Şüphesiz Türkiye ile UMH arasında sağlanan mutabakat bölgede bir bütün olarak geniş bir yankı uyandırmıştır. Türkiye bu mutabakat ile siyasi süreçte etkin bir diplomatik rol üstleneceğini göstermiştir. Türk-Sudan, Türk-Somali yakınlaşmasına ek olarak bu gelişmeler, Suudi Arabistan cephesinde bölgedeki pozisyonun tehlikeye girdiği şeklinde yorumlanmıştır. Ek olarak Suudi Arabistan’ın İstanbul Konsolosluğu içinde öldürülen gazeteci Cemal Kaşıkçı davasının başlamasıyla iki taraf arasında gerginlik devam etmiştir. Bu durumdan BAE Libya’daki nüfuzu lehine bir fayda elde etmeye çalışmaktaydı (Alrantisi, 2021: 260). BAE Suudi Arabistan ve diğer müttefik devletleri ile çıkarlarına karşı tehdit olarak değerlendirdiği Türkiye’nin nüfuzunu püskürtmenin peşine düşmüştür. Ancak bölgesel bir devlet olan Türkiye BAE’ye manevra otonomisi ve her türlü kapasitesi ileri olduğu için BAE’nin Libya’da yaratmaya çalıştığı tam nüfuz ve sonrasında Türkiye’nin

Akdeniz’deki çıkarlarını tehdit altında tutma çabasını dengeleyebilecektir (Amarat ve Alrashydh, 2022: 67).

Şekil 9. Libya ile Türkiye Arasında İmzalanan Deniz Yetki Alanları Antlaşması Sonrası Doğu Akdeniz Havzası’nın Kıyıdaş Ülkelerinin Deniz Sahaları

Kaynak: Amarat ve Alrashydh, 2022: 67.

Fransa’nın Türkiye-Libya Deniz Sınırlarını belirleme Anlaşmasına tutumu sert bir şekilde öne çıkıyordu. Mutabakatın ilanından sonra Fransa Savunma Bakanı, altı geminin Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti’ne devredilmesini iptal ettiğini duyurdu. Bu Fransa’nın mutabakatı şiddetle reddettiğinin en büyük göstergesiydi. Avrupa Birliği’nin tutumu ise “Kıbrıs ve Yunanistan’ın “deniz sahalarını koruma hakkını” desteklemek üzere ortaya çıktı (Alarab, 2019).

Rusya, Türkiye ve UMH’ye “Libya ve Akdeniz’de gerilimi artıran adımlardan kaçınma” çağrısında bulunurken, sağlanan iki ittifaka karşı dengeli bir tutum sergilemiştir. Ama yine Rusya Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Mariya Zaharova yaptığı açıklamada, “Anlaşmanın Libya taraflarına silah tedarikini yasaklayan BM kararını ihlal ettiğini” söyledi (Arabic.rt, 2019). Rusya’nın bu iki ittifak karşısındaki duruşu dengeliydi. Çünkü Suriye sorunda Türkiye ile olan politikalarının koordinasyonlu ilerleyişinden ve Rus enerjisinin Türkiye’den geçen hatlar üzerinden Avrupa’ya transferindeki iş birliğinden doğan bir denge durumu söz konusuydu. Buna ek olarak Rusya Libya’da doğrudan ve çatışmalı bir rol üstlenmek konusunda isteksizdi. Türkiye’nin yanı sıra İngiltere ve İtalya’nın aralarında bulunduğu Avrupa ülkeleri ile doğrudan bir çatışmaya girmenin şu

an için Rusya tarafından bir gerekliliği bulunmuyordu. Ancak bu iki ittifak Akdeniz'deki enerji jeopolitiği açısından Rus stratejisini de etkilemekteydi. Bu anlaşma yarattığı etkiler açısından Rusya'nın enerji kaynakları açısından zengin olan sıcak sulara erişim sağlaması, enerji kaynağı açısından zengin ülkeleri kontrol edilmesi veya onlarla ittifak kurulması, Avrupa Birliği başta olmak üzere, tüketici ülkelere yönelik enerji kaynakları üzerinde kontrolün sağlanması açısından çeşitli etkiler doğurmaktadır. Bu da Rusya'nın neden daha sonrasında BAE ve Mısır ile Libya'da aktif bir politika yürüttüğünü açıklamaktadır. BAE Rusya'nın tutumundan faydalanmak üzere onunla Libya sahasının yanı sıra Suriye rejimini maddi olarak destekleyerek, Türkiye'ye karşı kurulan tehditler çemberini genişletmeye çalışmıştır (Şavamreh, 2022).

İngiltere, konuyla ilgili tutumunu resmi olarak açıklamamıştır. İngiltere Akdeniz havzasındaki tarihi geçmişi nazarında Kıbrıs'ta barışın garantörü sıfatıyla elinde bulundurduğu askeri üssü korumak eğilime göstermektedir. İngiltere, Fransız etkisinin Akdeniz havzasında ve tüm Afrika'da yayılmasından rahatsızlık duyuyordu. Aynı durum Fransa'nın Libya'nın “Nalut” sahasından ve diğer bölgelerden enerji kaynağı çıkartmak için anlaşmalar imzalaması için de geçerliydi. İngiltere'nin Akdeniz havzasına karşı genel politikalarından bir diğeri ise Rus etkisinin bu bölgede yayılmasının engellenmesi yönündeydi. Bu nedenle Türkiye'ye karşı sert ya da ters bir tutum göstermemiş olabilir (Mısır Araştırmalar Enstitüsü, 2019).

Bütün bu devletlerin pozisyonları sunduktan sonra sıra en önemli aktör olan ABD'nin tutumuna gelmektedir. O dönemde ABD'nin Libya krizi konusundaki tutumu büyük bir ölçüde muğlaktı. Dönemin ABD Yönetimi doğrudan müdahale etmeden çatışmaların yönlendirilmesini yaklaşımını taşımaktaydı. Bu pozisyonun temel özelliği, Amerikalıların sahada Hafter ile iletişim halindeyken aynı zamanda El-Serrac'ı Libya'nın uluslararası sahnede meşru temsilcisi olarak kabul ediyor olmasıdır (Alkhaleejonline, 2019). ABD, Nisan 2019'da Hafter güçlerinin Trablus'a doğru hareket başlattığı sırada meşru Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne, deniz sınırlarındaki güvenlik kapasitesini geliştirmesi için 500 bin dolar değerinde askeri destek sağlayacağını duyurdu. El-Serrac, Eylül 2019'da ABD'ye bir ziyaret gerçekleştirdi. Bu ziyaret Rusya'nın Hafter ve müttefikleri lehine artan etkisine karşı Amerikan eğiliminin bir güç dengesi oluşturmak için Ulusal Mutabakat Hükümetine daha fazla destek yönlendirmeye eğilimli olduğu şeklinde değerlendirilmiştir (Alkhaleejonline, 2019).

Uluslararası güçler meselelere ilgi göstermediğinde veya bölgeden izole olduklarında, ya da bölgede büyük güçler arasında iki kutuplu veya çoklu kutupluluk varsa bölgesel jeopolitik denklemler daha geniş bir boyut kazanmaktadır. Bu sebeple bu gibi durumlarda bölgesel güç dengesinden bahsetmenin belirleyiciliği bulunmaktadır. Bu, Türkiye'nin Akdeniz üzerinden gaz taşımadaki rolüne desteğini ifade eden ABD'nin tutumunda görülmektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 15 Ocak 2022'de İsrail, Güney Kıbrıs Rum Kesimi ve Yunanistan arasındaki EastMed hattıyla artık ilgilenmediğini açıklaması Türkiye ile Libya arasındaki deniz yetki alanı anlaşmasını fiili olarak kabul ettiğini göstermektedir (Anadolu Ajansı, 2022).

Bu gelişmeler ışığında BAE'nin ve müttefiklerinin Akdeniz ve Libya'daki faaliyetleri boşa düştü söylenebilir. Bu bağlamda, Ortadoğu ve diğer bölgelerde Rusya ve ABD arasındaki somut iki kutupluluğunun, Başkan Donald Trump döneminde Amerikan rolünün silikleşmesiyle, Türkiye ve BAE taraf Rusya'nın rolünden yararlanmaya çalışırken, tarafların Libya meselesindeki faaliyetlerinin daha da genişlediğini belirtmek gerekir. Ancak Joe Biden'in yönetimi başa geldikten sonra ABD'nin Türkiye'yi destekleyerek Rusya'ya karşı aktif politika izlemesiyle, güç dengesi Türkiye'nin lehine değişmiş ve BAE'nin sahadaki aktifliği belli bir coğrafi noktada; Libya'nın doğusunda, sıkışık kalmıştır. Ancak Libya sahasında veya başka meselelerde Amerika-Rusya kutuplaşmasının yükselmesi sonucu BAE-Türkiye çekişmesinin yeniden alevlenmesi ihtimali de pratik tecrübeler ışığında ve çıkar çatışmalarından doğacak potansiyel ihtilafların sebebiyle hala ihtimal dâhilinde görülmektedir.

Burada not edilmesi gerekir ki Türkiye ile BAE arasındaki Libya merkezli rekabeti, tehdit dengesi teorisinin tam tipik bir örneğidir. Şöyle ki Kenneth Waltz'un işaret ettiği gibi iki taraf uluslararası sistemde eşit oldukları yaklaşımdan hareket edip ve çıkarları için aynı işlev ve manevra yapmaya geçmişlerdir. Türkiye ile BAE Libya sahasında tam bir güç dengesinden bahsetmek zordur. Zira Türkiye'nin Libya meselesindeki askeri, ekonomik ve beşeri gücü, diplomatik ve örgütsel yeteneği, hiyerarşik konumu ve son olarak işlevsel ve davranışsal yeterliliğiyle BAE'yi kısa bir sürede geçmiş olmasına rağmen, BAE durumu idrak edip kendi gücüyle ve müttefiklerinin yardımıyla Türkiye'ye karşı caydırıcı tehdit dengesini kurup devam ettirmiştir. Burada BAE büyüklüğüyle değil oluşturduğu tehdit kapasitesi ile Libya'daki durumu mümkün olduğunca lehine çevirip Türkiye ile dengelemiştir. Bahsedilen dengelemenin çizgisi

BAE'nin müttefiki olan Mısır tarafından çizilmiştir. Türkiye'nin desteğiyle kontrolü büyük alana yayılan UMH Sirt (Sirte) ve Cufra'ya girmeden askeri operasyonunu durdurdu. Bu da Mısır Cumhurbaşkanı Abdülfettah El-Sisi'nin 20 Haziran 2020 tarihinde diğer müttefiklerini temsilen sarf ettiği tehditten dolayıdır. El-Sisi o tarihte Sirte ve Cufra'yı bir kırmızı çizgi olarak ilan edip angajman kuralları ve algısal tehdit dengesini belirlemiştir (Arabic.cnn, 2020).

Stephen Walt tehdit dengesi teorisinde *“karşılıklı oluşan tehdit durumu ülkelerin birbirlerini hedef almaktan kaçınmasına, kuşatma müzakere yoluyla uzlaşmaya doğru ilerlemesine sebep olur”* ileri sürmektedir (Walt, 2000: 128). Öyle ki yüksek seviyelere gelen karşılıklı tehditlerin etkisi altında kalan Türkiye ve BAE'nin Libya ve Akdeniz'de birbirlerini hedef almaktan kaçınmasına, birbirlerinin nüfuz alanını kuşatma yoluyla ve hedef almadan, müzakere yoluyla uzlaşmaya doğru ilerlemesine sebep olmuştur. Bu da iki tarafı Libya sorununun barışçıl çözülmesi için akdedilen 23 Haziran 2021'de Berlin 2'de diğer devletlerle katılmaya itip daha sonrasında ikili görüşme gerçekleştirmelerini sağladı (BBC News, 2021b). Bu görüşmeler ilk başta teknik ve istihbari konuları ele almak için BAE Milli Güvenlik Müsteşarı Tahnon Bin Zayid 21 Ağustos 2021 tarihinde Ankara'yı ziyaret etti (Turkpress, 2021). Daha sonrasında 24 Kasım 2021 tarihinde BAE Dışişleri Bakanı Abdullah Bin Zayid Ankara'yı ziyaret edip iki taraf aralarında kurulan tehdit dengesinin çerçevesinde ihtilafları mümkün olduğunca diplomatik mecralarla çözmeye yönelmiştir (Alhurra, 2021).

Buraya kadar sıralanan gelişmelerin doğrultusunda Libya ve diğer bölgelerde Türkiye ile BAE arasında siyasi, ekonomik ve askeri düzeyde yaşanan yoğun rekabet karşılıklı tehdit dengesinin nasıl geliştiğini ampirik bir şekilde göstermiştir. Bunun sonucunda çalışmanın temel amacını yansıtan;

“Ortadoğu'nun iki aktörü olan Türkiye ile BAE arasında yaşanan rekabet tehdit dengesinin ideal bir ampirik yansımasıdır. Bu yansıma iki tarafın birçok bölge ve alanda birbirlerine karşı çok sert karşılıklı tehdit oluşturmalarında görülmüştür. Uzun zaman süren bu rekabet birbirlerinin direk askeri olarak hedef alma aşamasına geçmemiştir. Bu rekabetin sonunda iki taraf, bir tarafın diğer tarafın çıkarlarına zarar vermesini engellemek için birbirlerini kuşatma altına alacak ve sonrasında kurulan dengeyi sürdürmek için müzakere yoluyla uzlaşmaya doğru gideceklerdir”

hipotezinin realitedeki varlığının somut bir biçimde ispatlandığı söylenebilir.

3.7.10. Tunus Krizi

Coğrafi yakınlık açısından Tunus ne Türkiye ne de BAE'ye yakındır. Ancak yine Tunus BAE-Türkiye arasında öne çıkan jeopolitik konulardan biridir. Libya'ya komşu olması ve Akdeniz kıyısı olması nedeniyle Tunus meselesi iki taraf için de önem taşımaktadır. Aynı zamanda Tunus Arap Baharı devrimlerinde görece başarılı olan tek demokratik model olması sebebiyle sembolik bir değer taşımaktadır. Türkiye devrim ilk çıkma yeri olan Tunus'ta aktif bir rol oynayarak diğer devim ülkelerine bir model görünmek istemiştir. Türkiye'nin bu tutumu daha önce belirtildiği gibi statükoyu muhafaza etmek isteyen ve bu devrimleri bir beka sorunu olarak gören BAE için büyük bir tehdit niteliğindeydi. Tunus'un Türkiye ve BAE arasındaki karşılıklı dengesinin hesaplarına düşmesi temel olarak bundan kaynaklanmaktaydı (Alaraby, 2022).

Tunus'ta devrim patlak verdiğinde, Türkiye henüz gidişat netleşmediği için meseleyi ciddiye alarak karşılamamıştı. Bu nedenle Türkiye'nin Tunus devrimi konusundaki tutumunu, “*bekle ve gör*” politikasına dayanan bir “*gözlemci*” pozisyonu olarak tanımlamak daha doğru olur. Ancak Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali'nin 14 Ocak 2011'de ülkeden kaçmasının ardından Türkiye, Arap devrimlerine ilgi göstermek mecburiyetinde kalmıştır (Khalil, 2012). Bin Ali'nin kaçışının ardından Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Tunus halkının iradesine saygı duyduğunu açıkladı. Peşi sıra Türkiye demokrasinin desteklenmesi çağrısında bulunup acil gıda ve temel yardım malzemeleri göndererek harekete geçti (Al-Kholi, 2020).

Tunus devriminin başarısından birkaç ay sonra Türkiye, Tunus ile dört ekonomik, eğitim, sağlık ve kültürel iş birliği anlaşması imzaladı. Bu anlaşmalar çerçevesinde Türkiye, Tunus'a on yıllık düşük faizli yarım milyar dolar kredi sağlayarak Tunus ekonomisinin canlandırılması için destek olacağının mesajını vermiştir. Bu yolla Türkiye, Tunus'ta Bin Ali sonrası rejimin desteklenmesinde aktif bir şekilde rol alacağının sinyalini vermiştir (Khalil, 2012).

Türkiye, Tunus güvenlik güçlerinin kapasitesini arttırmak amacıyla çevik kuvvet güçlerine 30 güvenlik aracı, 60 zırhlı nakliye aracı, 5 otobüs, 30 küçük otomobil, 100 motosiklet ve 2 bin kalkan hibesinde bulundu (Sabah, 2013). Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı “*TİKA*” da Tunus'a 62 tır, 30 buldozer ve 50 iş makinesi hibe ederek belediye hizmetleri alanında destek sağladı. Bu yakınlaşmaların ışığında

dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan 17-18 Mart 2013 tarihleri arasında Tunus’a bir ziyaret gerçekleştirdi (Khalef Allah, 2016).

2011’den 2014’e kadar Tunus’ta bir iç siyasi karışıklık yaşanmamıştır (Khalef Allah, 2016). Bu yıllar boyunca Türkiye, kazan-kazan denkleminde göre gelişmekte olan Tunus’a gelişmiş hizmetler sunan lider bir ülke gibi kendini sunmaya çalışmıştır.¹⁵ Türkiye’nin bu şekilde devam etmesi BAE için devrimcilik tehdidinin devam etmesi anlamına gelmekteydi.

BAE ile birçok alanda karşılıklı tehdit dengesi kızıştığı için Türkiye coğrafi ve sembolik bir değeri olan Tunus’u kendi ekseninde tutmaya çaba sarf etmiştir. Bu kapsamda Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve Türkiye Başbakan Yardımcısı Nureddin Canikli, iki ülke arasındaki stratejik ortaklığı güçlendirmek amacıyla Müslüman Kardeşler’in fikir mecrasından yol çıkan ve meclis seçimlerinde çoğunluk sağlayan Nahda Hareketi lideri Raşid Gannuşi’yle görüşmek üzere Tunus’a 29 Kasım 2016’da ziyaret gerçekleştirdi. Canikli, 2020’de Tunus’ta düzenlenen Uluslararası Yatırım Konferansı’nın başarısı konusundaki Türk hükümetinin olumlu beklentilerini Gannuşi’ye ilette (Khalef Allah, 2016). Gannuşi, 18 Temmuz 2017’de Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından kabul edilirken (Al-Sharq, 2017: dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Ahmet Davutoğlu ile de görüşmeler gerçekleştirdi (Turkpress, 2015b). Gannuşi Şubat 2017 ve Kasım 2017’de de Türkiye’ye ziyaret gerçekleştirdi (Turkpress, 2017). Bir partinin lideri olarak Gannuşi’nin Türk yetkililer tarafından birkaç kere karşılanması BAE için yüksek bir tehdit faktörü olarak görülmüştür. BAE bu durumun devam etmesi onu güvenlik esaslı bir endişeye sokmaktaydı. Türkiye’nin Tunuslu yetkili ve entelektüellerin katıldığı fikir konferanslarını ara sıra düzenlenmesi¹⁶ (Khalil, 2012) BAE tarafından devrimcilik fikrinin sürekli canlı tutulması anlamında değerlendirilmiştir (Al-Kholi, 2023: 70).

¹⁵ Bu bağlamda Türkiye Tunus ile kamu-özel ekonomik iş birliği konseyleri aracılığıyla iş birliğine dayalı ekonomik istişare programlarının yoğunlaştırılmasını, iki taraf arasında karşılıklı ticaret ve yatırım iş birliğini geliştirme hedefinin belirlenmesi, iki ülke arasında koordinasyonlu ticari ilişkilerin temel hedefi olarak ekonomik ve kalkınma alanında teknik desteğin sağlanması gibi hedeflerin gerçekleştirilmesine yöneldi (DEİK). Buna ek olarak Ekonomik Teknik iş birliğinin güçlendirilmesi hedefi de vardı (Sabah, 2012).

¹⁶ Bu konferansların en önemli; *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Merkezi* “SETA” çatısı altında, eski Türkiye Dışişleri Bakanı “Ahmed Davutoğlu” ve Nahda Hareketi üyesi Rafik Abdeslam’ın katılımıyla 11 Ocak 2012 tarihinde gerçekleştirilen “*Arap Baharı: Türkiye ve Tunus*” konferansı sayılabilir (Sabah, 2012).

Türkiye'nin İslami akımlarla ilişkilerini derinleştirmesinin yanı sıra özellikle Tunus ile siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda birçok anlaşma imzalaması, BAE ile bölgesel bir rekabet durumuna girmesindeki ana faktörü olarak gösterilebilir. BAE, Türkiye'nin Tunus'taki faaliyetlerini bir tehdit olarak değerlendirmesinin ana sebebi, başarı sağlamış Tunus devriminin demokrasi hayalini BAE dâhil Arap halklarının kalplerinde canlı tutmasıdır. Ayrıca, BAE Türkiye'nin Tunus'ta bir askeri üs kurup Libya ve Akdeniz'deki dengeyi kendi lehine çekip saldırı kapasitesi ve o bölgedeki toplam gücünü artırmaktan çekinmekteydi (Alhorria, 2020). Türkiye, Müslüman Kardeşler'i ve Arap devrimlerinden sonra siyasi arenada aktif olan diğer İslami hareketleri destekleyerek İslami akımları güçlü bir etki inşa etmek için bir köprü olarak görmüştür. Türkiye bu hareketlerle yaptığı istişareler çerçevesinde faydacı bir yaklaşımla politik olarak onlarla iş birliği yapmak istemiştir. Türkiye bu akımdan birçok hareketle görüşmeler gerçekleştirmiştir. Öte yandan BAE, bu akımları kendi çıkarları ve ulusal güvenliği için stratejik bir tehdit olarak görmüştür. Bu nedenle bu akımlara karşı şiddetli bir mücadele yürütmüştür. Ancak bu akımlara karşı BAE'nin yürüttüğü politikalar, ilk yıllarda Tunus'ta Nahda hareketi de dâhil olmak üzere pek sonuç vermemiştir (Abderrahim, 2017: 28).

Umduğu neticeyi elde edemeyen BAE Türkiye'ye karşı coğrafi yakınlığındaki tehditlerin çoğaltılmasına yönelmiştir. Bu tehditler daha önce belirtildiği gibi Türkiye'ye yakın coğrafyada olan Suriye ve Irak'ta baş göstermiştir. PKK ile bağlantılı ayrılıkçı PYD'nin BAE ve diğer devletlerin (Fransa, İngiltere, BAE, Suudi Arabistan vs.) tarafından desteklenmesi Türkiye bir milli güvenlik tehdidi yaratmıştır. BAE'ye bağlı çalışan Muhammed Dahlan'ın Suriye'nin kuzey doğusunda Türkiye'ye karşı olan bazı Arap milislerini desteklemesi ayrı bir tehditti (Köse, 2021: 70, 84). BAE'nin Eylül 2017 tarihinde Kuzey Irak Bölgesinde bağımsızlık referandumuna finansal destek ve organizasyon desteğini sağlaması Türkiye için büyük bir tehditti (Alaraby, 2017a). Yakın coğrafyadaki tehditlerin yanı sıra BAE Türkiye'nin, Tunus'un yakınında olan Libya ve Akdeniz'deki çıkarlarını tehdit altında tutmaya çalışmıştır. Ayrıca Tunus'un içinde dolayı bir güç dengesi kurmaya çalışmıştır. Nahda hükümetine muhalif siyasi kanatları desteklemiştir. Böylece Tunus'ta Türkiye ve BAE'nin önderlik ettiği bölgesel siyasi mücadele başlamıştır. BAE solcular ve milliyetçilerin partileri olan “*Nida Tunus; Tunus'un Sesi*” ve “*El-Desturi El-Hür; Özgür Anayasa Partisi*” ile ortak hareket etmeye

başlamıştır. Türkiye ise siyasi İslam yönelimi taşıyan Nahda hareketi ile ittifak bağlarını güçlendirmeye gitmiştir (Gouda, 2018).

Tunus'taki BAE rolü, Tunus'un Sesi Partisinin iktidara geldikten kısa bir süre sonra başlamıştır. 2014 yılında Tunus cumhurbaşkanlığı seçimini kazanan Tunus'un Sesi Partisi BAE'nin Nahda hareketini tamamen sahneden kaldırma planına uygulamayı reddetmiştir. Ancak hareketin uluslararası sahadaki faaliyetlerini durdurmaya ve bölgenin ülkeleri ile dengeli ilişkiler kurmaya çalışmayı kabul etmiştir. Bununla birlikte, Tunus'un Sesi Partisinin iktidara gelmesi ve Nahda hareketinin görece yetkinin yokluğu, Tunus ile Türkiye arasında somut bir kayıtsızlık durumu yaratmıştır. Bu durum, Türkiye'nin devrim sonrası Tunus ile ilişkisini, Tunus'a değil, Nahda hareketine bağımlı olarak inşa ettiğini ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin diplomatik nüfuzu, karşı devrimlerin birden fazla Arap Baharı ülkesini kontrol altına almasıyla somut bir gerileme yaşadı. Türkiye'nin bu handikaptan çıkamaması Tunus ile yakın ilişkiler kurmasını güçlü bir şekilde engellemiştir (Rezk, 2021). Bu sonuç gösterdi ki Türkiye Tunus sahasında, 2015 yılı sonrasında, BAE'ye karşı aktif bir jeopolitik faaliyet kuramamaya başlamıştır. Türkiye'nin Nahda hareketi üzerinden faaliyet kurması ise Tunus'un diğer partileri tarafından, özellikle iktidar partisi Tunus'un Sesi tarafından engellenmekteydi.

BAE açısından ise Türkiye'nin rolünün gerilemesi bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Tunus'ta iktidar olan Tunus'un Sesi meclisi feshetmeyi ve Nahda Hareketinin faaliyetlerini durdurmayı reddedince BAE istihbarat esaslı taktiklere başvurmuştur. İstihbari raporlara göre; Mayıs 2015'te Muhammed Dahlan tarafından yönetilen bir kriz hücresi kurulmuştur. Hücrenin misyonu ayaklanma çıkarmak için bazı Tunuslu siyasi şahsiyetlere suikast düzenlemektir. Bunun yanı sıra BAE, o dönemki Tunus'un Sesi partisinden olan Tunus Cumhurbaşkanı Kaid Es-Sibsi'den büyük sermaye aktarımı karşılığında Nahda hareketini devirmesini birçok kere talep etmiştir. Ancak Kaid Es-Sibsi bu teklifi reddedip Nahda ile uzlaşma yoluna gitmiştir (Alaraby, 2017b).

BAE'nin eylemlerine karşılık Türkiye Katar ile Tunus'a yönelik ittifak bağlarını güçlendirerek nüfuz oluşturmaya ilgi göstermişlerdir. Kasım 2016'da düzenlenen "Tunus 2020" Uluslararası Yatırım Sempozyumu'nda Tunus'a bir milyar 250 milyon

dolar hibe verildi (Alhurra, 2016). 2017 yılında Türkiye Tunus ile yatırım, askeri ve çevre iş birliği alanlarında üç anlaşma ve protokol imzaladı (Anadolu Ajansı, 2017c).

BAE, Tunus 2020 konferansına katılmadı (Sputnik, 2021). BAE'nin gündemlerini uygulamayı reddeden Tunus'un Sesi partisini desteklemekten Özgür Anayasa Partisini desteklemeye geçerek Tunus'taki etkisini derinleştirmeye çalışmıştır (Ultratunisia, 2017).

2015 yılı sonrası dengeli bir politika kurmak isteyen Tunus'ta hem Türkiye hem BAE Tunuslu partiler ile sıkı ilişki kurarak jeopolitik nüfuz kurma çalışmalarına devam edecektir. Ancak bunun yanı sıra karşılıklı tehdit dengesini korumak için her iki taraf ittifak kurmak ile ortaya çıkan uyum-dengeleme. Stratejisine başvuracaktı. Öyle ki BAE, Suudi Arabistan, Bahreyn ve Mısır'ın 5 Haziran 2017'de Katar'a boykot uygulaması ile başlayan Körfez krizinin ardından Türkiye-Katar ve BAE-Suudi Arabistan arasındaki kutuplaşma daha da yükselmiştir (BBC News, 2017). Bu çerçevede Katar ve Türkiye, aralarındaki iş birliğine dayalı nüfuzlarını genişletmeye daha fazla ihtiyaç duymaya başlamışlardır. Bu, özellikle Libya ve Akdeniz havzasına yakınlığı göz önüne alındığında Tunus'u iki ülke için çok stratejik bir bölge olarak öne çıkarmaktaydı. Tunus'ta iki ülkenin de sağlam bir pozisyona sahip olmaları bölgesel güç ve tehdit dengesi açısından önemliydi.

Kurulan ittifaklar Tunus'un iç siyaset hayatına çok net bir şekilde yansımıştır. 2019 meclis seçiminde sonra Türkiye tarafında yakın olan Nahda Hareketi ve devrimi destekleyen bazı partiler Tunus meclisinde BAE tarafından desteklenen Tunus'un Sesi ve Özgür Anayasa partileri arasında yoğun bir tartışma ve zaman zaman fiziki bir çatışma yaşanmaktaydı. Özellikle Özgür Anayasa Partisi parlamentonun çalışmalarını aksatmaya, yasaların yürürlüğe konmasına engel olmaya yönelik baskı yapmaktaydı (BBC News, 2017). BAE Özgür Anayasa Partisi aracılığıyla Türkiye ile 2017 yılında imzalanan anlaşmaları ile 2005 yılında imzalanan serbest ticaret anlaşmasını iptal etmek için medyatik ve siyasi açıdan yoğun bir lobi faaliyeti yürütmüştür (Sputnik, 2021).

23 Ekim 2019 yılında Tunus'un Cumhurbaşkanı olarak seçilen Kaid Said BAE'nin emellerini gerçekleştirdi. Said 21 Temmuz 2021'de Türkiye ve Katar ile yakın ilişkileri olan Nahda hareketi tarafından desteklenen hükümeti parlamentonun çalışmalarını

aksatması bahanesiyle görevden aldı. Tunus'taki güç dengesinin eğilimi önemli ölçüde BAE ve Mısır eksenine dönmüştür (Aljazeera.net, 2021b).

Öncelikler sıralaması ilkesi bağlamında Türkiye'nin, Tunus sahasında soyutlanması özellikle Suriye meselesiyle meşgul olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye, Suriye'deki Şii mezhepsel gruplar, DAİŞ ve Kürt ayrılıkçı hareketlerinin tehdidinden kurtulduktan sonra, Gülen grubu tehlikesi de büyük ölçüde bastırmıştı. Ancak bu süreç içerisinde BAE'nin, Libya ve Tunus bölgelerinde Mısır, Suudi Arabistan, Fransa ve Rusya ile koalisyon kurmasının etkisi Türkiye'nin ulusal çıkarları aleyhine büyümesiyle bir tehdit ve güç dengesi hali ortaya çıkmıştır. Bu Türkiye için büyük siyasi ve ekonomik kayıplara neden olmuştur. Bunun sonucunda BAE lehine olmuş ve Türkiye'nin Libya ve Akdeniz'deki çıkarlarına karşı bir tehdit durumunu yaratmıştır. Bu şekilde de Tunus direk olmasa da Türkiye ve BAE arasındaki tehditler dengesinin faaliyetlerinin içerisinde yer almıştır.

3.7.11. Filistin Meselesi

Filistin meselesinin Arap Baharı'nın gidişatı ile güçlü bir ilişkisi bulunmamaktadır. Tehdit dengesinin temel kriterlerinden olan coğrafi yakınlık açısından ne Türkiye ne BAE bir yakınlık göstermemektedir. Ayrıca, İsrail'in işgali altında kalan Filistin'de iki tarafın geniş jeopolitik faaliyet göstermesi söz konusu değildir. Ancak yine Türkiye ile BAE arasındaki bölgesel jeopolitik rekabetin durumu göz önüne alındığında, Filistin meselesi de iki taraf arasındaki ihtilaftan siyasi bir mecraada payını almıştır.

İki taraf arasındaki Filistin meselesindeki ana ihtilaf noktası, Türkiye'nin İslami Direniş Hareketi “*Hamas*”ın ofislerini 2015'ten bu yana İstanbul'da barındırması (Aljazeera.net, 2015c) karşılığında BAE'nin güvenlik lideri Muhammed Dahlan'a verdiği destek olarak gösterilebilir (Saleh, 2020: 153). İki tarafın bu politikası her birisi için bir tehdit olarak görülmektedir. Türkiye Dahlan'ın Filistin'in siyasetinde aktif bir rol almak istemezken BAE Hamas'ın Filistin siyasetindeki rolünü mümkün olduğu mertebede zayıflatmak ister.

2006 yılında başlayan İsrail ile Filistinliler arasındaki yoğunlaştırılmış diplomatik görüşmeler Ankara riayetinde gerçekleştiğinden, bu bağlamda Türkiye'nin rolü daha belirgindi. Ancak bu faaliyetler İsrail'in Gazze'deki Filistinlilere yönelik saldırganlığı nedeniyle 2009 yılında durmuştur (Aras, 2009). 2006 yılında Türkiye, İsrail ve

çevresindeki ülkelerle müzakerelere riayet ederek Ortadoğu'ya barış getirmek için aktif arabuluculuk trendinin öncüsü olmuştur. Ayrıca, Türkiye, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı “TİKA”nın Batı Şeria’da bir şubesini kurarak Filistin davasına ve barışın tesisine olan ilgisini yansıtmıştır. Buna ek olarak 2006 yılında İsrail ile Gazze Şeridi arasındaki bölgede *Türkiye Odalar ve Borsaları Birliği*’nin “TOBB” önerisiyle “*Filistin’de Barış İçin Sanayi Girişimi*” kampanyasını başlattı (Hassan, 2012: 104). Bu müzakereler, dönemin İsrail Başbakanı Ehud Olmert’in 23 Aralık 2008’de Ankara’yı ziyaret etmesine kadar aktif olarak devam etti. Bu tarihten sadece dört gün sonra İsrail, Gazze Şeridi’ne karşı şiddetli bir saldırı başlattı. Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, konuyu müzakerelerde arabuluculuk yapan Türkiye’ye saygısızlık olarak niteledi. Bunun ardından Erdoğan, Gazze’deki son durumu görüşmek üzere Ortadoğu’da aktif diplomasi turlarına çıktı. Erdoğan bu çerçevede Ürdün, Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan’ı ziyaret edip Gazze’ye yönelik saldırıyı durdurmak amacıyla Filistin Yönetimi Başkanı Mahmud Abbas ile görüştü (Hassan, 2012: 104). Türkiye 2011 öncesinde Filistin meselesinde bölgesel ve orta ölçekli bir devlet niteliğinde aktif bir siyaset ve arabuluculuk izlerken BAE’nin somut herhangi bir rolü ya da varlığı yoktu.

Gazze saldırısından dolayı Türkiye ile İsrail arasında yaşanan bu kırılmayla, Türkiye’nin tutumu Filistin meselesini büyük ölçüde desteklemek yönünde gelişmiştir. Dönemin Başbakanı Erdoğan, 2009 Davos konferansında İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres’e “one minute” çıkışını gerçekleştirdi. Konferansta Erdoğan, Tel Aviv’i Filistinlilerin öldürülmesinden zevk almakla suçladı (Alarabiya, 2009). 29 Mayıs 2010’da İsrail güçleri Mavi Marmara olarak bilinen yardım gemisine saldırdığında Türkiye’nin tutumu iyice belirginleşmiştir (İHH, 2020). Bu gelişmenin ardından Filistin meselesi, Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelik politikasında merkezi bir mesele haline gelmiştir. Söz konusu tarihte Filistin meselesine ilişkin BAE’nin tutumu, Filistin saldırılarını kınayan Türk ve Arap eğilimiyle uyumluydu.

Türkiye hükümeti, 2006’dan bu yana Filistin meselesini Ortadoğu’da etkili bir Türk rolü inşa etmek için önemli bir zemin noktası olarak görmekteydi. Türkiye, Tel Aviv ile ilişkilerini tamamen kesmeden İsrail’in Filistinlilere yönelik saldırganlığını caydırmaya dayalı dikkatli bir siyasi yaklaşım izlemiştir (Aras, 2009). Bu politika çerçevesinde Türkiye ile Filistinli siyasi ve askeri bir grup olan Hamas hareketi arasındaki yakınlaşma, Türkiye’nin 2005’te yapılan Gazze’de yapılan seçimlerinin sonuçlarını

tanımasının ardından kademeli olarak gerçekleşmiştir (Aras, 2009). İlerleyen zaman içerisinde Hamas 2011’de Suriye devriminin patlak vermesinin ardından gerçekleşen süreç içerisinde 2013’te Suriye’den ayrıldı. Hamas liderliği, Suriye rejiminin kendi halkına karşı yaptıklarını kınayan mesajlar yayınlamıştır. Türkiye’nin bölgedeki ağırlığı hissedilir olmaya başlamıştır. Hamas’ın da kendisine diplomatik ve siyasi koruma sağlayacak bölgesel bir güce ihtiyacı vardı. Bu çerçevede Hamas’ın siyasi ve medya ofisleri açısından Türkiye artık önemli coğrafi bir merkezdi (France 24, 2022).

Türkiye’nin Filistin meselesinde Hamas hareketiyle geliştirdiği güçlü ilişkiler onu Filistin meselesinde yüksek bir konuma yerleştirmiştir. Bu ilişkilerin yanı sıra Türk yardım kuruluşu olan “İHH”nin insani yardımları, devletin yardım ve kamu diplomasisi faaliyetlerini yürüten TİKA’nın insani ve kalkınmaya yönelik yardımları (Hassan, 2012: 90) ve her yıl yüzlerce Filistinli öğrenciye verilen burslar ve son olarak İsrail’in Filistinlilere ve Kudüs’e yönelik ihlallerine karşı sert medya açıklamalarıyla Türkiye Filistin meselesinde önemli ve somut bir role sahip olmuştur (Hassan, 2012: 90).

Türkiye’nin rolünün karşısında, BAE’nin Filistin meselesinde Ağustos 2017’den sonrasına kadar somut bir rolü yoktu. Bu tarihe kadar iki taraf arasında herhangi bir karşıya gelme rastlanmamıştır. Ancak Ağustos 2017 tarihinde BAE’de ikamet eden Filistinli lider Muhammed Dahlan, Kahire’ye Mısır istihbaratıyla görüşmek üzere gitti. Bu temas sırasında Hamas’ın yeni seçilen siyasi kanadıyla bir iletişim kanalının açılmasını sağlamak hedeflenmekteydi. Yahya Al-Sinwar faydacı-pragmatik bir şekilde Türkiye-Katar eksenine paralel bir eksen de oluşturmayı es geçmedi (Saleh, 2018: 47). Dahlan’ın hamlesi şüphesiz kendi inisiyatifi kapsamında gerçekleşmemiştir. Bu ziyaret şüphesiz BAE tarafının Hamas ile yeni bir sayfa açmak yönündeki arzusu temelinde gerçekleşiyordu. Ziyaretin hedefi Dahlan’ın faaliyetleri ile Hamas’ın eksenini birbirine yakınlaştırmak olarak görülebilir. Bunun etkinin şüphesiz ilk çıktısı Türkiye ile Hamas’ın arasındaki ilişkinin kapasitesinin düşmesi olacaktır (Wallis, 2017). Hamas ile Dahlan’ın arasındaki uzlaş, arada bir açılan Refah kapısının her gün açılması yönünde somut bir ilerlemeyle sonuçlanmıştır. Aynı şekilde Mısır’dan Gazze Şeridi’ne birçok malın girişi de kolaylaşmıştır. Bu çerçevede BAE’nin yatırım projelerini ve Filistinli gençleri desteklemek için BAE fonunun geçişi sağlanmıştır. Öte yandan, Dahlan’ın siyasi kadrosundan çok sayıda isim Gazze Şeridi’nde somut siyasi

alışmalara geri dönmüştür (Saquer, 2021). Sembolik ve tarihi bir öneme sahip olan Gazze’de BAE’nin adamı olarak nitelendirilen Dahlan’ın faaliyet göstermesi şüphesiz Türkiye’nin nüfuzu ve rolü üzerine düşen bir balta olmuştur. BAE bu hamle ile Türkiye’nin Filistin meselesindeki diplomatik ve insani rolünü etkisiz hale getirmek isteyip iki taraf arasında faal olan karşılıklı tehdit dengesi kapsamında Türkiye’yi Ortadoğu’nun sahasından uzaklaştırmayı amaçlamıştır. Uluslararası ilişkilerde önemli teorilerden olan inşacılık teorisine göre devlet bir kimlik yaratıp bu kimlik ile uluslararası saha bir g kazanmaktadır (zdemir, 2008: 117). Türkiye de Filistin meselesinde bir hami olarak tanıtılmak isterken BAE bu amacını baltalamak istemiştir (England, 2020).

Bu yeni denklem Türkiye ile Hamas ilişkileri üzerinde olumsuz etkisi yaratmıştır. Bu dönemde Hamas yeleri ve liderleri Türkiye’ye girişte geçmişte olduğu gibi kolayca vize alamaz olmuştur. Bu dönemde, Türk tarafı Hamas yönetiminden ziyade Filistin Yönetimi ile ilişkilerini geliştirir hale gelmiştir. Öyle ki bazı durumlarda İştambul’da ikamet eden Hamas bağlantılıların ikamet izinleri sorunları yaşamaya başlamıştır. Tabiri caizse Türkiye bir çeşit yaptırım uyguluyordu. Ancak bu ufak ayrıntıları göz ardı edersek Türkiye, Hamas’a hiçbir zaman boykot uygulamamıştır. Bunun yerine Türkiye’nin tutumu, durumun hassasiyeti çerçevesinde siyasi denklem kapsamında bazı ihtiyati tedbirler almak şeklinde yansıtmıştır (şavamreh, 2022).

Filistin, aktif bir bölgesel rol oynamak isteyen ve bölge ile ittifakları yeniden düzenlemeye yönelik girişimlerde yer almaya hevesli tüm taraflar için hayati öneme sahiptir. Bu nedenle, ABD Başkanı Donald Trump’ın sözde “*Yüzyılın Anlaşması*” nerisiyle Türkiye ile BAE arasında anlaşmazlık yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Türkiye açıklandığında bütün olarak bu projeyi reddettiğini açıklamıştı. Buna karşın BAE bu proje için çok hevesli olduğu belirtmiştir. Haziran 2019’da Yüzyılın Anlaşması’nın ilan edildiği Bahreyn konferansına BAE istekli bir şekilde katıldı (Diab, 2021). Burada herhangi bir tehdit dengesi denkleminde bahsetmek zordur. Zira Filistin meselesi sadece Türkiye ile BAE arasında olan bir mesele değildir. Filistin meselesi karmaşık bir uluslararası mesele ve birçok devleti ilgilendirmektedir. Ancak Türkiye ve BAE bu meselede işlevsel ve davranışsal bir rol oynayarak meseleyi kendi lehine çevirmekle bir koz elde etmenin peşinde olup başka bölgelerde kurulan tehdit dengesinin denklemini kendi çıkarlarına hizmet etmek için uğraşmaktadırlar.

3.8. Güvenlik ve Askeri Boyutu

Rekabet veya tehdit dengesi hakkında konuşurken, aralarında jeopolitik rekabetin olduğu iki ülke jeopolitik rekabetin yanı sıra kendi kendine yetme (self-help) gücüyle manevra alanını genişletmek için askeri boyutta da uzmanlaşmaya ya da rakip olduğu ülkenin düşmanlarına askeri destek sağlamaya çalışıp askeri bir rekabetin içine girerler. Kenneth Waltz'a göre bu rekabet kendisini hem jeopolitik hem askeri-güvenlik alanlarında da göstermektedir (Waltz, 1979: 199-200). Diğer yandan Walt'a göre; tehditleri baskılamak için silahlanma ve jeopolitik faaliyetlerin çoğaltılmasına başvuran devletler dengeleme stratejisine başvurmuş olurlar. Yine Walt'a göre; uluslararası sistemde artık devletler güce karşı değil tehditleri dengeleme arayışındadırlar. Uluslararası sistemde güç dağılımı son derece mühim bir faktör olmasına rağmen, tehdit seviyesi aynı zamanda coğrafi yakınlık, saldırı imkânları ve algılanan niyetlerden de etkilenir. Bu yüzden güç dengesi yerine tehdit dengesi daha önemlidir (Walt, 2013: 5). Birçok bölgede karşılıklı tehdit dengesini kurmak için hem Türkiye hem BAE silahlanmaya yönelip bu silahlanma ile iki taraf birçok bölgede birbirlerine karşı tehdit kurmaya çalışmışlardır.

İki taraf arasında silahlanma ve askeri jeopolitik faaliyetler çerçevesinde meydana gelen rekabetin en belirgin göstergesi, Kuzey Irak'ta BAE'nin *Kürdistan İşçi Partisi*'ne (PKK) verdiği askeri destektir. Irak'taki Kürt ayrılıkçı akımlara BAE güvenlik ve siyasi alanda destek sağlamaktadır. BAE, Eylül 2017'de Irak Kürdistanı bağımsızlık referandumunu açıkça destekledi. BAE tarafından fonlanan Emirlik Araştırmalar Merkezi, referandum sürecini organize etti (Alaraby, 2017b).

Kısa süre sonra BAE, kuzey Suriye'de aktif olan ve PKK'nin komutu ile yönlendirilen Suriye Demokratik Güçleri (SDG) (Fayganoğlu ve Fayganoğlu, 2023: 191) ile açık koordinasyon ilişkileri geliştirmiştir. BAE bunu siyasi ve istihbarat olarak kendisine bağlı olan Suriye Al-Ghad hareketini, SDG'ye katılmaya yönlendirmekle göstermiştir (Arabic.rt, 2016). Bu sayede Al-Ghad Kuvvetleri ve SDG birleşmiştir. BAE'nin fonladığı bu yapıların başındaki kişi eski SMDK Başkanı ve Al-Ghad Hareketi'nin başkanı Ahmed El-Jarba idi. Aynı şekilde Fırat'ın doğusundaki Suriye Cezire bölgesinin aşiretleriyle görüşerek ve onları SDG'yi desteklemeye ve Türkiye ile her türlü ilişkiden uzak durmaya ikna etmiştir. BAE bu yolla Türkiye'nin Suriye'nin

kuzeyindeki etkisini geriletmeyi amaçlamıştır (Arabicpost, 2020a) Aynı zamanda BAE Suriye meselesinde, Suudi Arabistan ile ittifak halinde ve ABD-Fransa ile koordineli bir şekilde, Suriye'nin Haseke şehrinde Türkiye sınırlarına ve nüfuzuna yakın El-Şeddadi üssüne çok sayıda askerini göndermiştir (Arabi21, 2018). Bunun yanında, BAE Türkiye ile iş birliği yapan bir dizi grubu da terör listelerine dâhil etmiştir. BAE daha sonra Suriye rejimi ile Türk etkisine karşı doğrudan temaslarda bulunmaya başlamıştır. Öyle ki Beşar Esad'a İdlib'deki ateşkese bozması için rüşvet teklif etmiştir. Ayrıca Kuzey Suriye'deki Türk askeri müdahalesine diplomasi ve medya sahasında şiddetle saldırmıştır (Arabi21, 2020). BAE bu faaliyet ile Türkiye'ye güvenlik esaslı beka tehdit unsurlarını Türkiye'ye çok yakın bir coğrafya geliştirmek istemiştir. BAE'nin özellikle Kuzey Suriye ve Irak'taki Türkiye'ye karşı güvenlik hamlelerini geliştirmesi Walt'un tehdit dengesinde esas unsur olarak tanımladığı beka ve çıkar alanlarını tehdit altında tutma kapasitesini gösterme çabası dahilinde değerlendirilmektedir (Walt, 2000: 128).

Türkiye'nin, BAE'yi 15 Temmuz 2016 darbe girişimine medya, finans ve güvenlik dâhil olmak üzere destek vermek suretiyle kendi topraklarında güvenliği tahrip etmekle suçlayınca iki taraf arasındaki güvenlik çatışması doruk noktasına ulaşmıştır. Muhammed Dahlan, Türkiye ile iş birliği yapan siyasi figürler de dâhil olmak üzere, muhaliflerini, Müslüman Kardeşler ve Hamas'ın Türkiye içindeki ve dışındaki bağlantılı şahıslarını izlemek için bir dizi casus tutmuştur. Türk güvenlik güçleri Nisan 2019'da Dahlan aracılığıyla BAE adına casusluk yaptıkları iddiasıyla iki Filistinliyi tutukladı (Arabi21, 2019). Bu hadise BAE'nin Türkiye içindeki açık güvenlik rolünün en belirgin örneğiydi. Türkiye, Kasım 2019'da Muhammed Dahlan'ı aranan teröristler listesine dâhil etti. Yakalanmasına yardım edecek bilgi için 700.000 dolar ödül koydu. Bu tutum Dahlan ve dolayısı ile BAE'nin Türk ulusal güvenliği üzerindeki yarattığı olumsuz etkiyi göstermektedir (TRThaber, 2019).

Askeri cephe incelendiğinde, iki tarafın bir yanda eşit güç dengesi, diğer yanda daha üstün bir tehdit dengesi kurmak için silahlanarak mücadele ettiği gözlemleniyor. Askeri olarak tehdit dengesi açısından, iki taraf en gelişmiş silah türlerine sahip olmak için rekabete girmiştir. Özellikle gelişmiş insansız hava araçları alanında bu mücadele kendini göstermiş ve iki taraf bu silaha sahip olup onu rekabet bölgelerinde, özellikle Libya'da, aktif olarak kullanmışlardır. Her iki taraf da eşit bir güç dengesine ihtiyaç duymadan daha doğrusu eşit bir güç dengesine ulaşılmadığı için birbirlerinin çıkarlarına

karşı tehdit unsurları yaratmak için yarışıp rekabete girmiştir. Konuyu doğru anlamak için öncelikle iki taraf arasındaki güç dengesindeki rekabetin her alanda üstünlük sağlamak temelli eşit şartlar içermediğini vurgulamak gerekir. Çünkü Türk askeri ve insani kaynakları BAE'nin kapasitesinin çok daha üstündedir. İHA'lar ve ağır savaş uçakları düzeyinde güçlü bir denge rekabeti görülmekle birlikte bazı sanayi sektörlerinde dolaylı rekabet gözlemlenmiştir. Ayrıca, Türk asker sanayisi çeşitli alanlarda uzmanlaşarak 2022 yılı itibarıyla %45'lik bir oranda kendi kendine yeterlilik sağlarken (Al-Asmar, 2022) BAE insansız hava aracı ve hafif silahlar alanlarında %10'luk bir kendi kendine yeterlilik sağlamaktadır (Musa, 2022). Askeri olarak tam bir güç dengesi kuramadığı için esas şiddetli rekabet, tehdit dengesine yoğunlaşmıştır. Tehdit dengesi çerçevesinde her iki taraf birbirlerine karşı silahlanarak etkili bir dengeleme stratejisine başvurduğu gözlemlenmektedir.

Tarihsel bir bakış çerçevesinde şuna işaret edilebilir ki; 1970li yıllarının başına kadar, Türk askeri sanayisinin başlangıcı yabancı ülkelerden her türlü silahın ithalatına ve satın alınmasına dayanıyordu. ABD Türkiye'ye silah tedarik ediyordu, ancak bu silahları kontrolünü sağlayan “kodlar” kendi elinde bulunuyordu. Türkiye ulusal güvenliğini koruma alanında veya herhangi bir askeri harekât yapma durumunda dışa bağımlılık ile karşı karşıyaydı. Türkiye, 1964'te Kıbrıslı Türkleri korumak için askeri bir operasyon kararı aldığı anda, ABD'nin Türkiye'nin bu operasyonda silahlarını kullanmasına izin vermemesi yüzünden operasyon düzenleyememiştir (Tarakçı, 2010: 76, 123). 1974'te Türkiye, ABD'den gelen tehdide rağmen Kıbrıs'taki Kıbrıslı Türkleri korumak için askeri bir operasyon düzenlemeye karar vermiştir. Türkiye bunun sonucunda tam bir uluslararası askeri ve ekonomik ambargoya maruz kalmıştır. Ambargo 1974'ten 1980'e kadar devam etmiştir. Türkiye askeri-stratejik ilerlemeyi başkalarına bağımlı olmadan tek başına self-help gerçekleştirmesi gerektiğini o dönemde anlamıştır. Bu adımı gerçekleştirmek için *Türkiye, Askeri Sanayi Şirketi ASELSAN, Askeri Havacılık ve Uzay Sanayii Şirketi TUSAŞ* ve füze sanayinde bağımlılığı azaltmak adına *ROKETSAN*'ı kurmuştur (Turkpress, 2015c).

1980'lerden 2002'ye kadar Türkiye önemli bir askeri gelişme sağlayamamıştır. Askeri olarak ABD, Fransa ve İsrail'e bağımlıydı. 2002 yılından sonra Türkiye, TUSAŞ ve ASELSAN'ın yönetim ve ortaklığını, hisselerinin büyük bir kısmını özel sektöre açarak özelleştirmeye yönelmiştir. Çünkü özel sektör daha iyi çalışıyor ve daha verimlidir.

Askeri savunma sanayinde özel sektör ve kamu sektörünün iş birliği sayesinde savunma sanayii geliştirme bütçesi 5 milyar doları aşmıştır. Bu yolla Türkiye askeri alanda kendi kendine yeterlilik düzeyini yüzde 45 seviyelerine çıkarmıştır. Türkiye, radarlar ve gözetleme cihazları, üs ve harekât alanı arasındaki telsiz iletişim cihazları, sivil ve askeri helikopter endüstrileri, otomatik sınır savunma sanayileri ve insansız hava araçları gibi birçok sektörde bağımsızlığını sağlamasının yanı sıra 2019 yılında silah ihracatı alanında dünyada 13. sıraya yükselmiştir (Aljazeera.net, 2020b).

Türkiye, meşru Trablus hükümetinin yanı sıra Ukrayna, Polonya ve Etiyopya başta olmak üzere birçok ülkeye askeri savunma sanayii tedarik etme seviyesine gelmiştir. Türkiye menfaatlerini müdafaa etmek için Irak, Suriye ve Libya'nın yanı sıra çeşitli alanlarda birçok taraf karşısında somut ve etkili saldırı kapasitelerini artıran bir tehdit dengesi oluşturmuştur. Bu durum açıkça BAE'nin çıkarlarını olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyindeki hâkimiyetini genişlemesi, Irak'ın kuzeyinde PKK unsurlarını başarılı bir şekilde hedef alınması, Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne Türk askeri desteği sayesinde Libya'da sağlanan ciddi başarılar arasında gösterilebilir.

Buna karşın BAE savunma sanayileri bağlamında, bazı çatışma sahalarında tehdit dengesi oluşturacak çeşitli askeri teçhizat geliştirmelerini de gerçekleştirmekteydi. BAE'nin savunma sanayilerindeki serüveni, 2000'lerin başından beri bölgede küçük ama aktif bir bölgesel oyuncu olarak ortaya çıkmasıyla paralel ilerlemiştir. BAE için özellikle 2011'den sonraki süreçle güvenlik ve askeri meseleler, daha önemli hale gelmiştir. Bu kapsamda 2011'in sonunda başkanlık koruma gücü tesis edildi. Ayrıca, 2014 yılında zorunlu askerlik getirildi. 2016 yılına gelindiğinde ise savunma işlerinden sorumlu devlet bakanı pozisyonu oluşturuldu (Mawlana, 2021). BAE'nin hedefi, askeri sanayileşme alanında Türkiye'ye bir denge oluşturup saldırı kapasitesi ve niyetini net bir şekilde göstermektir. Bu doğrultuda BAE desteklediği milislerin marjlarını arttırırken, savunma sanayisinde dışa bağımlılığı azaltarak siyasi özerklik elde etmeyi de arzulamaktaydı (Mawlana, 2021).

BAE bağımsızlığını 2 Aralık 1971'de ilan edildiğinde, tüm emirliklerin toplam nüfusu 180 bin kişiydi. Bu nüfus, BAE'nin 83 bin 600 kilometrekarelik alanını korumak adına bir ordu inşa etmek için çok yetersiz bir miktardı. Özellikle İran'ın 1971'de BAE toprakları olan Büyük ile Küçük Tunblar ve Ebu Musa adalarını işgal etmesinden sonra

BAE'nin acilen güçlü bir ordu kurması ve askeri alanda gelişme sağlaması zorunluluğu doğmuştur (Aljazeera.net, 2015c). BAE çerçevesinde sağlanan ittifakla, özellikle Şarika ve Füceyre emirlikleri arasında 1972 ve 1974 yıllarında artan görüş ayrılıkları patlak vermiştir. Füceyre ve Ras Al Khaimah arasında da bir çekişme söz konusuydu. Ardından 1976'da Dubai ve Şarika emirlikleri arasında bir sınır anlaşmazlığı da yaşanmıştır. Tüm bu sebepler BAE'nin birleşik bir ordu kurmasının önünde engel teşkil ediyordu. BAE hükümdarı Şeyh Zayid, birleşik bir ordunun kurulması ve savunma sanayii üretim tesislerinin kurulması için baskı yapmıştır. Ancak Dubai hükümdarı El-Mektum bu yaklaşımı reddedip her emirliğin bağımsızlığını savunmuştur (Mawlana, 2021). 1978'de savunma bakanının Dubai'den, yardımcısı ve silahlı kuvvetler başkomutanının Abu Dabi'den olacağı bir askeri konsey kurulmasına karar verildi. Emirlikler arasındaki ihtilaflar, 1979'da İran devriminin patlak vermesinden sonra azalmıştır. Bu sıcak gelişmelerin ışığında 1980'de İran-Irak savaşının patlak vermesi ve 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgaline yol açan Birinci Körfez Savaşı'nın çıkmasıyla meselenin sıcaklığı iyice artmıştır. Böylece Emirlikler arasında ihtilaflar bir kenara bırakılarak ortak payda olan ulusal güvenliğin dış tehditlerden korunması meselesi önem kazanmıştır. BAE'nin birleşik ordusu bu ortamda tesis edilmiştir. 1990 yılında BAE ordusunun kapasitesi 50 bin düzenli askeri geçmemekteydi. Bu ordunun BAE'yi savunacak güçlü silahları bulunmamaktaydı. Şeyh Zayid'i 1983'te Türkiye'den askeri destek talep etmeye zorlayan en büyük şart da bu durumdu (Mawlana, 2021).

BAE 1993'te büyük bir askeri geçit töreni düzenledi. Bu tarihten önce, BAE'nin siyasi ve güvenlik yönelimleri, ekonomik menfaatleri önceleyen barışçıl ilişkileri sürdürmeye çalışan bir anlayışla, Körfez ve Suudi Arabistan yönelimleriyle büyük çapta özdeşleşme ile karakterize ediliyordu. Ancak, 1993'ten sonra Muhammed bin Şeyh Zayid, BAE Genelkurmay Başkanı oldu. Bin Zayid, batılı askeri okullarından mezun olmuştur. Dış siyasette realist ekole mensup bir anlayışa sahipti. Bin Zayid BAE'nin dışa bağımlılığını azaltarak ülkesinin bağımsızlık seviyesini daha da arttırmak adına ülkesini koruyacak güçlü bir ordu kurmayı arzulamaktaydı. Bu çerçevede 1996'da BAE ordu güçleri tek bir yapıda birleşmiştir. Bu gelişmenin ardından BAE savunma teçhizatı üretimi için endüstrinin kurulmasına yönelmiştir (Mawlana, 2021). Ordunun kapasitesini artırma ve savunma sanayii alanına daha fazla yatırım yapma ihtiyacı, Arap Baharı devrimlerinin patlak vermesinden sonra Muhammed bin Zayid için daha da öncelikli hale gelmiştir.

Bin Zayid, devrimlerin yarattığı güçlü tehlikelerin seyri nedeniyle ülkesini saracak tehlikelerin bu boyutta olacağını hissetmiştir. BAE, özellikle siyasi İslam akımlarının gidişatı sebebiyle orduyu ve savunma sanayisini geliştirme eğilimine yoğunlaşmıştır. İran'ın füze kapasitesindeki artışın yanı sıra El-Kaide ve IŞİD gibi ulus ötesi örgütlerin tehdidinin ortaya çıkmasının ardından BAE için tehlike çanları çalmaya başlamış ve askeri yetenekleri geliştirmeye konusundaki kararlılık daha da artmıştır (Matar, 2016: 81).

Kendi topraklarına ulaşabilecek devrim kıvılcımlarını savuşturmak için Şubat 2011'de Başkanlık Muhafızlarının kurulması bu çerçevede gerçekleşmiştir. Bu bağlamda askeri personelin yeteneklerini arttırmak adına programlarını geliştirmek, zamanın ulusal, bölgesel ve uluslararası zorluklarını belirleme ve değerlendirme yeteneklerini geliştirmek, zorunlu askerliği getirmek için El-Mektum 2013 yılında Askeri okulun kuruluşunu ilan etti (Mawlana, 2021).

Tarihsel olarak BAE'nin askeri gücünün fiili gelişimi 2004 yılında başlamıştır. BAE hükümetinin, 62 metre uzunluğunda 6 fırkateyn üretmek için BAE Gemi İnşa Şirketi ile yaptığı sözleşme, bu dönüşümün sembolü sayılmaktadır. 2011 yılında hizmete giren bu fırkateynler, müdahale, gözetleme, sahil güvenlik devriyesi faaliyetleri yürütmekteydi. Ayrıca bu fırkateynlerde 20 kadar gemi savar füze sistemi bulunmaktadır (Sputinek, 2022). Ayrıca, BAE 2011 yılında, askeri verilerin analiz hızını artıracak ve askeri birlikleri tedarik edecek merkezi ağ kurma görevi ile ilk uydusunu yörüngeye fırlattı (Albayan, 2018). Böylece BAE'nin yıllık askeri harcamalarının boyutu 30 milyar doları buldu. BAE, yerli veya ortak şekilde silah üretimi hacmini artırmayı amaçlamaktadır. BAE'nin bu alandaki hevesi, 2018'de uluslararası silah ihracatçıları listesinde %0,3'lük bir oranla on sekizinci sırada yer almasıyla kendisini göstermektedir (Mawlana, 2021).

BAE, *Ekonomik Tawazun Konseyi*'nin 1992'de kurulmasıyla askeri sanayileşme alanında, başta savunma imalat sektörü olmak üzere çeşitli gelir kaynakları sağlamayı amaçlamaktaydı. Bu amaç doğrultusunda şu ana kadar 148 milyar dolarlık hacme sahip 40 şirket kuruldu. Tawazun Konseyi'ne paralel olarak 2013 yılında savunma sanayiinde faaliyet gösteren özel şirketlerin sayısı 160'a ulaştı. Bu şirketlerin 63'ü yerli, geri kalanı yabancı-yerli ortak sermayeli şirketlerdir (Mubasher, 2019).

BAE'nin bu alandaki şirketleri aktif bir rol oynamaya başlamıştır. Bunların başlıcaları arasında 2007 yılında kurulan bünyesinde insansız hava aracı ve hava balonu üretimi alanında faaliyet gösteren BAE *Aktif Otonom Sistem Yatırımları Şirketi*'ni de bünyesinde barındıran Tawazun Holding gösterilebilir. Tawazun Holding ayrıca bünyesinde, hava mühimmatı alanında faaliyet gösteren Tawazun Dinamik şirketini de bulundurmaktadır. Holding bünyesinde ayrıca meskûn mahal savaşlarında, keşifte, sınır kontrolünde ve toplumsal olay kontrollerinde kullanılan 16 çeşit askeri aracın üretimi de yapılmaktadır. Tawazun mikro askeri endüstri alanında da çeşitli geliştirmeler üzerine çalışmaktadır. Bunların yanı sıra Caracal şirketi de hafif silah üretimi alanında faaliyet göstermektedir. Burkan Mühimmat Sistemleri de çeşitli mühimmat ve uçak füzeleri geliştirmektedir. Tawazun ayrıca savunma sanayi alanında keskin nişancı tüfeklerinde de faaliyet göstermektedir. Bu ve benzeri alanlarda Tawazun Holding çatısı altında birçok şirket çok çeşitli savunma sanayii alanında faaliyet göstermektedir (Caracal.ae, 2022).

Bu şirketlere ek olarak savunma sanayiinde özel sektör de faaliyet göstermektedir. Bunların en önemlileri arasında 2016 yılında kurulan ve kurşungeçirmez yelek üreten *Alhosn Kalkan Şirketi* gösterilebilir. Ayrıca 2017 yılında *Aljasoor Şirketi*, kara ve amfibi zırhlı araç üretimi için *Türk Otocar şirketi* ile iş birliği yürütmektedir (Aljasoor, 2022). Bunu yanı sıra temeli 2007 yılında atılan *Mubadala Yatırım Şirketi*, çeşitli alanlarda faaliyet göstermesiyle beraber savunma sanayii alanında askeri uçak yedek parçalarında uzmanlaşmaktadır (Mubadala, 2014).

2011 yılından bu yana ismi geçen şirketler düzenli bir şekilde üretim ve geliştirme faaliyeti yürütüyorlar. Ancak insansız hava aracı alanındaki faaliyetleri henüz yeterli boyuta ulaşmış değil. Bu şirketlerin en büyük handikabının başında mühendis ekibinin çoğunlukla yabancılardan oluşmasıdır. Bu alanda büyük atılım yapmak adına gerekli insani kaynak BAE'nin dezavantajlı olduğu başlıca alandır. Bu durum endüstrinin yabancı eller aracılığıyla yerleştirildiğini ve sağlam bir zemine oturmadığını göstermektedir. Ayrıca BAE, ordusunun teknik kapasiteden tam olarak yararlanamaması problemiyle de karşı karşıyadır. Geliştirilen bu ekipmanların işletim sistemi genellikle yabancı kaynaklıdır. Bunun yanı sıra birçok önemli silahın üretimi, büyük yabancı silah şirketleriyle yapılan ortaklık sözleşmeleri kapsamında yapılmaktadır. Bahsedilen durum, BAE'de imal edilmiş silahların kullanımının

kısıtlanması veya BAE ile imzalanan sözleşmelerin feshi tehlikesini muhtemel dairede tutmaktadır. Bu tehlike kendisini İsviçre hükümetinin Suriye’de muhalefetin kamplarında BAE ve İsviçre tarafından geliştirilen silahların bulunmasının ardından (Arabicpost, 2020b: İsviçre şirketlerine BAE ile olan iş birliğinin 6 ay süreyle askıya alınmasını dayatmasıyla göstermiştir. Bu nedenle BAE savunma sanayisini, askeri açıdan bölgesel güç dengesi olarak sınıflamak doğru olmaz.

Türkiye ile BAE arasındaki askeri sanayi düzeylerini karşılaştırmak gerekirse, Türkiye’nin dünyada silah ihraç eden ülkeler listesinde on üçüncü sırada yer aldığını (Anadolu Ajansı, 2021b) BAE’nin ise on sekizinci sırada (Mawlana, 2021) yer aldığını kaydetmek gerekir. Bu gelişmişlikle Türkiye savunma sanayi için 5 milyar dolar bütçesi ayırmaktadır. Böylece Türkiye %45 kendi kendine yeterlilik sağlamış bulunmaktadır. Buna mukabil BAE savunma sanayine 30 milyar dolar ayırmaktadır. BAE bütçesinin büyüklüğüne rağmen, silah meselesinde henüz büyük bir kendi kendine yeterliliği oranını kaydedememiştir; bu oran hala %10 civarındadır (Musa, 2022).

BAE’nin üretim ve işletme sürecinde büyük ölçüde yabancı şirketlere bağımlılığına ek olarak kendi kendine yeterlilik oranları da istenen düzeyde bulunmamakta. Savunma sanayii meselesinde iki tarafın ürettiği askeri teçhizatın sayısı ve kalitesi bakımından iki taraf arasındaki silahlanma yarışında bir güç dengesinin ortaya çıkmadığı açıktır. Dengelerin bu ölçütte olmasıyla iki taraf arasındaki mevcut jeopolitik çatışma alanlarında bu silahların kullanımı tehdit dengesi ölçüsünde olmaya daha yakındır. Türk askeri sanayii kendini geliştirme aşamasında tanımlanırken, BAE’nin endüstriyel boyutu hala yatırım tarzı ile karakterize edilebilmektedir. Tehdit dengesinden kasıt, iki tarafın silahlarının askeri boyutta birbirlerinin hareketlerine etkileme boyutudur. İnsansız hava araçları ve zırhlı araçlar nezdinde Türk silahları, Trablus hükümetinin gücünü ve kabiliyetini arttırırken, Libya’daki denkleme önemli ölçüde değiştirmiştir. Aynı zamanda Türkiye 2014 yılında savunma sanayisinin geliştirdiği gemileri kullanarak Akdeniz havzasında angajman kurallarını deklare etmiştir.

Ayrıca Türkiye tehdit dengesi kapsamında Katar, Somali ve diğer sahalarda askeri üsler kurularak güvenlik-askeri iş birliğinde de öne çıkmıştır. Bu durum BAE’nin çıkarları için bir tehdit oluştuyordu. Ancak bu somut bir güç dengesi mücadelesine evirilmemiştir. BAE tarafına gelindiğinde ise 2014’ten bu yana Hafter’e sağladığı askeri

destekle Türkiye'ye yönelik tehdit dengesi etkisi ortaya çıkmıştır. BAE bunun yanı sıra Kuzey Irak'ta Kürdistan İşçi Partisi "PKK"ya verilen destek ve Suriye Demokratik Güçleri "SDG"yi desteklemesiyle bu faaliyetlerini yürütmüştür. Bunlar yaşanmadan önce Mursi'ye karşı düzenlenen darbeden sonra Mısır'a uzun vadeli askeri destek sağlamıştır. Aynı bağlamda Yemen'e ve Türk üssüne ev sahipliği yapan Somali'ye komşu Eritre sahilinde askeri üs kurmaya ve Eritre ordusuna askeri destek sağlamaya yönelmiştir (Noonpost, 2017). Bu faaliyetler Türk ulusal güvenliğine yönelik olumsuz bir tehdit oluşmasına yol açmıştır. Bu yönde de iki taraf arasında askeri güvenlik boyutunda bir güçler tehdidi kurulmuştur.

Sonuç olarak güç dengesi açısından iki taraf arasında Türkiye lehine bir hiyerarşik üstünlüğün mevcut olduğu söylenebilir. Ancak tehdit dengesi açısından iki tarafın silahlanmasının birbirlerine karşı birkaç bölgede etkili güvenlik esaslı tehdit oluşturabildiği kanaati vurgulanabilir.

3.9. 2011 Sonrası Ekonomik ve Ticari Düzey

2011 sonrası dönemde iki taraf arasındaki ekonomik ilişkiler karşılıklı kurulan tehdit dengesine rağmen gerilememiş hatta gelişmiştir. İhtiyaç anında ilişkileri geliştirmek için iki taraf da uygun fırsat elde edildiğinde kullanılacak bir arka kapı her zaman bırakmıştır.

2011 sonrası iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler karşılaştırıldığında, öncesine göre daha fazla geliştiği dikkat çekmektedir. İki taraf arasındaki ticaret hacmi istikrarlı bir şekilde artarak 2017'de 15 milyar dolara ulaştı (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Aşağıdaki tabloda, 2013'ten 2020'ye kadar iki ülke arasında gerçekleşen ticaret hacmi verileri paylaşılmıştır.

Tablo 3

2013'ten 2020'ye Kadar Türkiye ile BAE Arasında Gerçekleşen Ticaret Hacmi

Yıl	Ticaret Hacmi	Türkiye'den BAE'ye İthalat	BAE'den Türkiye'ye İthalat
2013	10,35 Milyar \$	4,96 Milyar \$	5,38 Milyar \$
2014	7,90 Milyar \$	4,65 Milyar \$	3,25 Milyar \$
2015	6,69 Milyar \$	4,68 Milyar \$	2 Milyar \$
2016	9,11 Milyar \$	5,41 Milyar \$	3,70 Milyar \$
2017	14,85 Milyar \$	9,18 Milyar \$	5,67 Milyar \$
2018	6,92 Milyar \$	3,14 Milyar \$	3,78 Milyar \$
2019	7,85 Milyar \$	3,51 Milyar \$	4,33 Milyar \$
2020	8,40 Milyar \$	2,80 Milyar \$	5,60 Milyar \$
2021	7,90 Milyar \$	5,50 Milyar \$	2,4 Milyar \$

Kaynak: Asharqbusiness, 2021; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022.

Yukarıdaki tablodaki rakamlar, iki ülke arasındaki büyük ticaret hacmini göstermektedir. Türkiye, BAE'ye değerli taşlar, mineraller, ağır makineler, elektronik cihazlar ve çeşitli silahlar ihraç ederek çok boyutlu bir ihracat gerçekleştirmektedir. Buna karşılık BAE, Türkiye'ye altın, hidrokarbon, plastik sanayi ile çeşitli nakliye hizmeti satmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Karşılıklı yapılan yatırım açısından incelendiğinde BAE, son 18 yılda 4 milyar doları aşan yatırım hacmiyle Türkiye'de yabancı yatırım alanında ilk sırada yer aldı. Finans, bankacılık, yenilenebilir enerji, gayrimenkul projeleri, gıda, ilaç ve medikal, tüketim malları, liman ve otelcilik sektörlerinde BAE'nin önemli yatırımları bulunmaktadır. Buna karşılık, 2002'den 2013'e kadar BAE'deki Türk yatırımlarının değeri yaklaşık 8,5 milyar doları buldu (TRTarabi, 2022). Türkiye'deki BAE yatırımlarından en ilgi çeken, askeri amfibi muharebe zırhlı araçları üretmek için Tawazun ile Otokar arasında askeri ortaklıktır. 2017 yılında bu girişim 400 adet zırhlı aracı teslim etti (TRTarabi, 2022).

Yukarıdaki veriler, her iki tarafın da ekonomik ve ticari cephelerde “*arka kapı*” ve “*politika ayrımı*” siyasetlerini izlediği görülmektedir. BAE’nin Türk lirası üzerinde spekülasyon adına bazı faaliyetler yürütmesine rağmen, yukarıdaki tabloda gösterildiği gibi, iki taraf arasındaki ticaret ve yatırım hacmi önemli ölçüde bu durumdan etkilenmemiştir (Al-Sharq, 2018).

İki taraf da “*politika-ekonomi ayrılığı*” siyasetini izlerken tüm Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleriyle iyi ticari ilişkilerini sürdürmek arzusundadır. Türkiye büyük bir ihracat ülkesi olarak sürekli tüketici pazarına ihtiyaç duymaktadır. Yıllardır devam eden ekonomik ilişkilerine olumlu yansıması için birbirleriyle dayanışma içinde olan ülkelerle istikrarlı ilişki kurmak istemektedir. Türkiye yıllardır Körfez İşbirliği Teşkilatı ülkeleriyle serbest ticaret bölgesi konusunda anlaşmaya varmak istemektedir. Bu hedefe ulaşmak için bu ülkelerle ticari ilişkileri güçlü tutmak gerekmektedir. Doğu Asya’dan Türkiye de dâhil olmak üzere bölge ülkelerine gelen malların çoğunun bir bağlantı noktası olan BAE limanları büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede büyük bir iş gücünü barındıran Türkiye, BAE’deki bir takım inşaat projelerinin üstlenilmesi yoluyla vatandaşlarına iş olanakları sağlamak için doğrudan yatırımlara ihtiyaç duymaktadır (Aljabour, 2017: 156). Türk tarafı bu politikaları izlemeyi, ilişkilerde kopukluk yaşamayı engelleyecek bir fırsat olarak görüyor. Türkiye böylelikle şekilde ekonomik gruplar ve bürokrasi arasındaki periyodik kurumsal toplantı yoluyla BAE’nin yönelimlerine dair bilgi edinme kabiliyeti kazanmayı arzulamaktadır. BAE de Türkiye ile ekonomik ilişkilerde aynı hedef doğrultusunda iki taraf arasında arka kapıyı açık tutmayı ve iletişimde sürekliliği sağlamayı çalışmaktadır. BAE tarafı siyasi farklılıklardan etkilenmeyen ekonomik çıkar zemininde politika ayrımı siyasetini izlemektedir. BAE’nin rakiplerine karşı izlediği politika bu yöndeydi. Aynı şekilde İran’la da ilişkileri bulunmaktadır (Aljabour, 2017: 159).

İki tarafın karşılıklı yatırımları aynı politikalarının izlerini taşımaktadır. BAE, şu anda Ak Parti hükümeti ile mevcut anlaşmazlıktan müstesna şekilde Türkiye’yle ilişkilerini yürütmeye çalışmaktadır. Sermaye sahibi BAE bu politikasıyla doğrudan yatırımlarını Türkiye ile ilişkilerinde kendi çıkarları doğrultusunda nüfuz oluşturacak yumuşak güç silahı olarak kullanmayı amaçlamaktadır.

Bu çerçevede iki taraf da aralarındaki siyasi çatışmanın yükselmesine rağmen ekonomik iş birliğini sürdürme konusunda karşılıklı niyetlerini göstermişlerdir. İş birliğinin en büyük zemini iki taraf arasındaki karma ekonomik konsey toplantılarını İstanbul ve Abu Dabi’de yapma azmini göstermeleridir (Anadolu Ajansı, 2017d). Buna istisna olarak limanların kontrolü gösterilebilir. Bu alanda BAE’nin müsamahası yoktur. Zira bahsi geçen alan bunun için çok stratejik bir öneme haizdir. Görüldüğü üzere Türkiye’nin Mısır, Sudan ve Somali’de yatırımları BAE için büyük bir tehdit olarak algılanmıştır. Anlaşıyor ki Türkiye ile BAE arasında ekonomik ilişkiler rekabet dışında bırakılmıştır. Ancak jeopolitik yanı olan yatırımlar tehdit dengesi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

3.10. Rekabetin Tehdit Dengesi Açısından Ortadoğu’ya Etkileri

İki taraf arasındaki rekabetin etkileri 2011’den bu yana etkilerini göstermektedir. Bu kapsamda jeopolitik rekabet alanlarındaki tehditleri dengelemek için sahada jeopolitik rekabet ve silahlanma yarışı gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra iki taraf arasında bir rekabet durumunu medya ve diplomatik sahada da karşılıklı pozisyonlara yansımış ve Kenneth Waltz’ın teorilerine göre bölgesel kutuplaşma düzeyine ulaşmıştır. Waltz, uluslararası ilişkilerin yapısının sürekli değiştiğine dikkat çekmektedir. Zaman içinde kimi ülkeler güçlerini kaybederken kimi ülkeler güçlenmektedir. Waltz’ın teorisine göre, devletler güçlenmek ve kaynaklara hâkim olmak için rekabet döngüsü oluşturur (Waltz, 2002: 29, 67).

İki ülke arasındaki rekabet durumunun bölgesel etkilerine değinmeden önce “İki tarafın rekabetinde uluslararası dengelerin pozisyonu ne boyuttadır?” sorusunu gündeme getirmek gerekmektedir.

Uluslararası ilişkilerin hiyerarşik haritasına göre doğal olarak karşımıza çıkan bu sorunun cevabı, Türkiye’nin bölgesel bir ülke, Birleşik Arap Emirlikleri’nin küçük bir ülke olarak sınıflandırılması şeklinde karşımıza çıkar. Bölgesel ve küçük devletlerin yanında büyük ve süper güçler de bulunmaktadır. Elbette bu ülkelerin bölgesel ve küçük ülkelere göre daha geniş ve daha kapsamlı bir eylem hacmi bulunmaktadır. Türkiye ile BAE arasındaki çatışma, bölgesel güç dengesinin doğal şartları ile şekillenmektedir. İki taraf da ekonomik, siyasi ve jeopolitik kaynaklara nüfuz etme gibi çeşitli alanlarda en fazla gücü elinde bulundurarak bu dengeyi kendi lehine dönüştürmeyi arzulamaktadır.

Bunun yanı sıra iki taraf bölgedeki tehditler dengesini birbirine karşı büyütme adına somut askeri rekabet içine de girmiştir.

Sonuç olarak ideolojik ve stratejik anlaşmazlığın temelinde iki tarafın ilişkilerini yönettiği ortaya çıkıyor. Bu durum güç dengesi çatışmasından ziyade tehdit dengesi ile açıklanabilir. Bu her iki tarafın diğerinin hareketini kendisine ve bölgesel rolüne yönelik büyük bir tehdit olarak değerlendirdiği anlamına gelmektedir. İki taraf arasındaki anlaşmazlığın temeli, BAE'deki hâkim ailenin, Türkiye'nin devrimci siyasi İslam hareketlerini desteklediğini düşünmesidir. BAE yönetimi bu yönelimin temelinde devletlerini yıkmayı amaçladığını tasavvur etmektedir. Ankara'da Türkiye'nin kendisinin özellikle Ortadoğu'da kendi nüfuzunu engellemeye çalıştığını düşünmektedir. Bunu göz önünde bulundurarak, ülkeler her türlü tehdidin karşılıklı olarak dengelendiği rekabetçi bir bölgesel rol aramaktadırlar. Ancak güç dengesi, BAE'nin tüm ilerleyişine rağmen hala kendisinden coğrafi, tarihi, askeri gücün yanında örgütsel güç, diplomatik ilişkiler ve siyasi irade dâhil olmak üzere daha büyük bir bölgesel devlet olarak Türkiye'den yanadır. Türkiye, gerek siyasi, diplomatik, ekonomik, askeri, gerekse güvenlik olsun, kaynaklarını ve olanakları yönetmeye ve bölge çerçevesinde etki yaratmaya daha müsaittir.

Yukarıda bahsedilen hususlar ışığında Ortadoğu ülkelerinin bölgenin denklemi ve gidişatını etkilemede gösterdikleri varlığın genişlediğinden bahsedilebilir. Yaptığımız çalışmanın en önemli kısmı, Türkiye ile BAE arasındaki rekabetin Ortadoğu'daki bölgesel denklem üzerindeki etkisini kapsamaktadır. Bu etkileri dile getirirken vurgulanması gerek husus; görülen etkiler Ortadoğu ve dünya genelinde meydana gelen çok kutuplu sistemin müktesebatlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Öyle ki bu sistemde daha önce dile getirildiği gibi devletlerin, güç hacmi fark etmeksizin, etkisi belli bölgelerde artmaktadır.

3.10.1. Cephelerin Oluşumu

Bahsi geçen cepheler Walt'un belirttiği bölgedeki ülkeler ile uyum içerisinde kurulan dengeleme stratejisi ve büyük ülkelerin peşine takılma stratejisine göre ortaya çıkmıştır. İki ülke arasındaki rekabetin sonucu olarak Ortadoğu'da kurulan başlıca iki cephe, Türkiye-Katar-Somali-Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti-İtalya'nın karşısında BAE-Suudi Arabistan-Bahreyn-Ürdün-Mısır-Yunanistan ve Fransa'nın oluşturduğu cepheler

olarak öne çıkmaktadır. Bu cepheleşme 2014 yılına kadar kamuoyu önünde sergilenen belirgin bir şekilde gerçekleşmiyordu. Ancak 2014'ten sonra yavaş yavaş fiili durum belirginleşmeye başlamıştır. Yine de bu tarihten önceye mesele götürülmek istenirse 3 Temmuz 2013'teki El-Sisi darbesinden sonra Mısır ve BAE arasında gelişen ilişkiye cepheleşmenin kökleri uzatılabilir. Bu tarihten sonra BAE, El-Sisi'nin darbesine 4 milyar dolara yakın destek verirken, Türkiye bu darbeye karşı sert bir tavır almıştır (Alkhaleejonline, 2017). İki taraf arasındaki tutum, gerginliğini Libya ve Suriye sahasına kadar taşımıştır. BAE ve Mısır koordinasyon halinde ilerlerken Suudi Arabistan ise Türkiye ile ilişkilerini gerilimden uzak tutma konusundaki tutumu nedeniyle keskin bir tavırla eşgüdüm içerisinde değildi. Bahreyn çevre ülke olması hasebiyle tutumu itibariyle büyük bir ehemmiyet taşımamaktaydı. Fransa ise her iki tarafı da destekleyebilecek mesafede meselelere yaklaşıyordu. Libya devriminin kazanımlarına risk oluşturması hasebiyle Mısır ve BAE askeri darbe yapan Hafter'i desteklemiştir. Taraflar Hafter'in tecrübeli bir asker olması nedeniyle meseleyi kolayca kendileri lehine döndürebileceği düşünülmüştür. Fransa'yı Libya özelinde, bir petrol imtiyazı ihtimali cezbetmekteydi. Fransa 2010'da Kaddafi döneminde Nalut Havzası özelinde imtiyaz etmeyi amaçlıyordu. Ancak Kaddafi diplomatik uyuşmazlığın sonucu olarak bu girişimi reddetmiştir (Al-Enein, 2020).

Libya meselesi, BAE ve Mısır'ın siyasi varlıklarını yeniden güçlendirmek için Arap Baharı ülkelerinde seçmenlerin yarattığı siyasi oluşumları canlandırmaya çalışan Türkiye'ye bir karşı-devrimci cephe oluşturmaları gerçekleşen yakınlaşmada kilit faktördü. 2013'ün Şubatında, BAE-Mısır tarafları Ulusal Mutabakat Hükümetine karşı darbe gerçekleştiren Hafter'in yolunu açmıştır (Anadolu Ajansı, 2020b). Libya, BAE'nin o zamanlar öncelikli olarak Suriye dosyasıyla meşgul olan Türkiye'ye karşı cephe oluşturmalarının ana çıkış noktasıydı. Türkiye 2014 Aralık ayının sonunda, Libya'daki varlığı nedeniyle çıkarlarına yönelik var olan yüksek tehdit sonucu Bingazi'deki konsoloslughunu ve Trablus'taki büyükelçiliğini kapatmak zorunda kalmıştır (Anadolu Ajansı, 2020b).

BAE, Mısır ve Fransa, Libya'daki çatışma taraflarının silahlandırılmasını önlemeyi amaçlayan 1970 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararını yok sayarak, sağladıkları askeri ve diplomatik desteğin yanı sıra Hafter'e para ve silah temin etmiştir. Bahsi geçen taraflar, Bingazi'nin güneydoğusunda yer alan El-Hadim hava üssü gibi askeri üsler kurarak

Hafter'e destek vermiştir. Ayrıca *Siwa Hava Üssü*'nde İnsansız hava aracı “*Wing Loong*” için bir kontrol üssü kurularak Bingazi'deki petrol hilali korunmaya çalışılmıştır. 22 Temmuz 2017'de ise Mısır'ın Libya sınırına yakın bölgesi olan Marsa Matrouh'ta BAE finansmanıyla *Muhammed Necib üssü* açıldı (Egypt's Projects Map, 2017). Bu üslerde BAE'nin pilotları ve danışmanları bulunuyordu. Ayrıca burası üzerinden Hafter'in kuvvetlerine birçok BAE ve Fransız silahı sağlanıyordu. Bölgeye giden Fransız silahları Mısır üzerinden geçmekteydi. 2021'de Fransa'dan en çok silah ithal eden ülkeler listesinde Mısır üçüncü sırada yer almıştır (Alkhaleejonline, 2020). Ancak Dünya Bankası'nın resmi verilerine göre Mısır silah anlaşmalarına sadece 4 milyar dolar harcamıştır. Mısır'ın ödediği rakamın küçüklüğü Fransa'nın Hafter'e uzun vadeli desteğinin ve BAE'nin Libya'daki yönetimin Mısır ile karşılıksız silah anlaşmaları üzerinden yürütüldüğünü ortaya çıkarmıştır. Bu silahların en önemlisi Mısır'ın Hafter'e teslim ettiği Fransız Mirage uçaklarıydı (İbrahim, 2021). BAE ile Fransa arasında 2011 yılından sonra, BAE'nin bölgedeki konumunu desteklemek ve güçlendirmek amacıyla silah alanında güçlü anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmaların en önemlileri 2019 yılında imzalanan 1,5 milyar dolar tutarındaki anlaşmaydı. Aynı yıl 4,7 milyar avro tutarında başka bir anlaşma da imzalandı (Anadolu Ajansı, 2020c).

Haziran 2017'de yaşanan Katar krizinden sonra, BAE, Bahreyn ve Mısır cephesine Suudi Arabistan da katılıp, Katar'a katı yaptırımlar dayatarak bu ayrımı net bir şekilde alenileştirmiştir. Bu cephe üyeleri Katar ile tüm diplomatik ilişkilerini koparmıştır. Bunun yanında birçok ülkeye Katar'a karşı adım atması için baskı yaparken, boykota katılan bu ülkelerin en önde gelenlerinden biri de Ürdün olmuştur. Bu krizden sonra Ortadoğu'nun tüm sahada Suudi Arabistan-BAE-Bahreyn-Mısır-Ürdün'e karşı Türkiye-Katar eksenleri oluşmuştur. Fransa, Libya'da Suudi Arabistan-BAE-Bahreyn-Mısır-Ürdün eksenine bağlı kaldı. Fransa Akdeniz'de somut bir tutumla Türkiye karşıtı bir cephe oluşturmada öncü olmuştur. Akdeniz'deki bu karşıt cephenin unsurları Suudi Arabistan-BAE-Mısır-Fransa-Yunanistan-Güney Kıbrıs Rum Kesimi olarak öne çıkmaktaydı (Diab, 2021). Ayrıca bu cephenin önemli üyeleri olan Mısır ve BAE, “FETÖ” unsurlarına medya mecralarında genişçe destekleyici şekilde yer vermiştir (Aljazeera.net, 2021c). Bu cepheleşme kendisini Sudan sahasında da göstermiştir. BAE, Mısır ve Suudi Arabistan güçlerini birleştirerek Sudan Devlet Başkanı Ömer El-Beşir'e Türkiye ve Katar ile olan ilişkilerini ilerletmemesi ve BAE-Mısır ittifakına

katılması için baskı yapmaktaydı. Mart 2015'te Arap koalisyonu Yemen'de askeri harekât başlamasından sonra, sahada BAE, Sudan'ın insani gücünü kullanma ihtiyacı duymuştur. El-Beşir de bu talebe olumlu yanıt vermiştir. El-Beşir'in bu tutumuyla Emirlikler ve Türkiye cepheleri arasında bölgesel güç dengesini korumayı gözettiği anlaşılabılır. Sudan'ın bu hareketi, BAE ile Türkiye arasındaki karşıt eksene karşı bir denge politikası izlediğini gösterir (Aawsat, 2015).

BAE'nin 2020'de Tunuslu kadınlara vizeyi kısıtlaması uygulaması Tunus-Körfez ilişkilerine yansımıştır (Al-Sharq, 2020). Suudi Arabistan aynı önlemi bir dizi Tunusluya karşı daha az sert bir şekilde almıştır (Sputnik, 2018). İki taraf ayrıca Türkiye-Katar cephesine yakın Nahda hareketini hedef almak adına Tunus'un Sesi ve Özgür Anayasa Partilerine önemli diplomatik, medya ve ekonomik destek sağlamıştır (Al-Mazghani, 2020).

Bu cepheleşmenin içerisindeki Suudi rolü, Türkiye'nin Suudi Arabistan ile doğrudan bir çekişmeye girmek istememesine rağmen artmıştır. 2 Ekim 2018'de meydana gelen Kaşıkçı krizi, iki ülke arasındaki son diplomatik bağları da koparmıştır (BBC News, 2021c). Suudi Arabistan Türkiye karşıtı pozisyonu git gide belirginleşmiştir. Bu çatışma, Suudi Arabistan'ın Suriye ve Irak'ta PKK'nın ayrılıkçı güçlerini desteklemede BAE'ye katılmasına yansımıştır. Ayrıca Suudi Arabistan, Mısır, Yemen, Somali, Eritre, Cibuti, Ürdün ve Sudan'ı kapsayan Kızıldeniz ve Aden Körfezi Kıyısındaki Arap ve Afrika Ülkeleri Konseyi bölgedeki Türk etkisine karşı tesis edilmiştir. Suudi Arabistan aynı şekilde Türkiye Trablus hükümetiyle mutabakat imzaladıktan sonra Hafter'e desteğini alenileştirmiştir. Suudi Arabistan, Hafter'i destekleyen Tobruk parlamentosu sözcüsü Akile Salih'i kabul etmiştir. Salih Suudi Arabistan'dayken Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin meşruiyetinin sona erdiğini ifade etmiştir. Fayiz El-Serrac, ertesi gün Hafter'in Trablus'a karşı askeri operasyon başlattığını duyurmuştur (Libyaalahrar, 2019). Şüphesiz Suudi Arabistan'ın bu meseledeki aktifliği BAE'nin yürüttüğü baskıların gölgesinde gerçekleşiyordu. Suudi Arabistan böylece var olan BAE-Türkiye rekabetinde, BAE ile yürüttüğü çıkar ilişkisi doğrultusunda Türkiye'nin nüfuzuna karşıt bir pozisyon sahiplenmiştir (BBC News, 2021c).

Eksen temelli bu hareketler güçlü bir kutuplaşmaya yol açmıştır. Sonuç olarak bu kutuplaşma Körfez ülkelerinin; El-Beşir'e karşı darbeyi desteklemesi, Hafter'e destek

sağlaması, Katar'a abluka uygulaması, PKK'ya hem Suriye hem Irak'ta destek olması, BAE'nin Doğu Akdeniz Gaz Forumu'na katılarak Türkiye'yi Akdeniz'de sıkıştırmaya çalışması, Suudi Arabistan ve BAE'nin Yunanistan ile yakınlaşması gibi sonuçları olmuştur. Türkiye ise bu tutumlara; Katar'a askeri güç göndererek, Libya'ya güçlü bir şekilde dönerek, UMH ile ortak savunma ve deniz sınırları anlaşması imzalayarak, Akdeniz havzasında angajman kuralları ilan ederek, Mısır, Suriye, Yemen gibi ülkelerdeki İslami eğilimli muhalifleri ülkesinde ağırlayıp BAE'nin medyada güçlü bir şekilde hedef alınmasını sağlayarak karşılık vermiştir. İki taraf arasındaki katı rekabet bahsedilen bu gelişmeler ışığında birçok yankıya ve sonuca sebep olmuştur. Muhammed bin Salman 2017'de Suudi Arabistan'da tahta çıktıktan sonra olan buydu BAE'in medyasına ve diplomatik desteğine şiddetle ihtiyacı duyuyordu. Oluşacak cephenin temelleri bu çerçevede gerçekleşmekteydi. BAE bunun karşılığında Suudi Arabistan'ı Türkiye'ye karşı tutum sergilemesi için zorlamaktaydı.

Bu cepheleşmenin son aşaması, Doğu Akdeniz Gaz Forumu aracılığıyla Türkiye'ye karşı Akdeniz havzasında Yunanistan-Güney Kıbrıs Rum Kesimi-İsrail-BAE arasında İsrail gazını Avrupa'ya taşımak için EastMed projesinin ortaya atılmasıyla yaşandı (Awida, 2019: 147).

İsmi geçen eksenleri özetlemek gerekirse, Türkiye ile BAE arasındaki bölgesel rekabet nedeniyle ortaya çıkan karşı ittifaklar şu şekilde belirtilmektedir:

- BAE-Suudi Arabistan-Bahreyn Arap Baharı devrimlerine karşı iken Türkiye-Katar bu devrimleri desteklemektedir.
- Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn, Mısır'da General AbdülFettah El-Sisi'nin 3 Temmuz 2013'te gerçekleştirdiği askeri darbeyi desteklerken Katar ve Türkiye tarafı bu darbeye karşı çıkmıştır.
- Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn ve Mısır ve daha sonrasında Ürdün Körfez krizi bağlamında Türkiye ve Katar'ın karşısında pozisyon almıştır.
- Libya ve Akdeniz Havzasında BAE, Yunanistan, Kıbrıs Rum Kesimi, İsrail, Mısır, Fransa, Rusya karşısında Türkiye, Katar, Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti, İtalya ve İngiltere yer almıştır.

3.10.2. Liman Savaşlarının Alevlenmesi

BAE'nin limanlar konusundaki stratejik planı, ticari ve siyasi nüfuz kazanmasını sağlayacak bir hegemonya inşa etmeye dayanmaktadır (İNSAMER, 2020) Türkiye'nin birden fazla açıdan harekete geçerek Somali, Sudan, Mısır, Libya ve Tunus'ta aktiflik göstermesi, BAE'yi en önemli limanı olan Jebel Ali limanına bir alternatif oluşturulması yönünde kaygılandırmıştır. Bunun yanında BAE Ortadoğu ve Afrika limanlarındaki hâkimiyetinin tehlikeye girdiği düşüncesine kapılmıştır. Bu savaşın yansımaları birden fazla alanda açıkça görülmüştür. Yukarıda bahsedilen hususlar bu doğrultuda değerlendirilebilir ve liman savaşları ile ilgili gelişmeler, iki taraf arasında diplomatik çözüm girişimi olsa bile bu çözümlerin dışında kalıp rekabeti sürdürecektir. Zira bu konu BAE için çok hassas ve jeostratejik bir öneme sahiptir. Türkiye'nin, BAE'nin hedef aldığı limanlara karşı net ve doğrudan bir stratejisi olmasa bile bu limanlara yakın herhangi bir siyasi, ekonomik ve askeri nüfuzu BAE için büyük bir tehdit olarak algılanacaktır.

3.10.3. Türkiye'nin Müdahalelerindeki Artış

Uluslararası ilişkilerde bölgesel orta seviye güç seviyelerini ölçmek için belirli ölçütler üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Orta güç ile ilgili kuramsal çerçeve kapsamında üzerine anlaşılan etki perspektifleri ele alınmıştır. Bu perspektiflerden İşlevsel “Fonksiyonel” Perspektif öne çıkmıştır. Bu perspektife göre; Uluslararası ilişkilerde belirli alanları, işleri ve görevleri etkileyebilecek bir ülkenin orta ölçekli güç olarak görüldüğünü kabul eder. Kanadalı diplomat Hume Wrong, bu perspektifi büyük ısrarla savunmuştur. Rong uluslararası topluluğun, Kanada'nın uluslararası arenadaki rolüne üç işlevsel kriterde orta ölçekli güç olarak saygı göstermesi gerektiğini söyleyerek üç işlevsel kriteri şöyle sıralamıştır: Katılım kapsamı, ilgi ve diplomatik, ekonomik ve askeri yetenekler (Shin, 2012). Diğer perspektif ise davranışsal perspektiftir. Bu perspektife göre; bir devlet, orta ölçekli gücün rolleri olarak kabul edilen belirli rolleri oynarsa veya kendini böyle gösterirse orta ölçekli güç olarak değerlendirilir. Andrew Cooper, davranışsal perspektifin 3 unsura dayandığını söylemektedir. O unsurlar şu şekildedir (Cooper, 1993):

- 1- Uluslararası sorunlara ve ihtilaflara çok taraflı çözüm arayışı
- 2- Uluslararası anlaşmazlıklarda çözüm ve anlayış tercihi

3- Entegrasyon kavramını uluslararası toplum örgütleri içinde güçlü bir şekilde benimsemek, yani uluslararası vatandaşlık kavramını kabul etmek

Son olarak Hiyerarşik Perspektif; bu yaklaşım, devletleri kapasitesiyle ilgili ölçütlerin uygulanması yoluyla sınıflandırır. Bu nedenle devletin kendi kapasitesini kullanma yeteneği ne kadar geniş olursa, orta ölçekli güç olmaya o kadar yakın olur.

Davranışsal perspektife göre, Türkiye, Ortadoğu bölgesinde faaliyet gösteren orta güçte bir bölgesel devlet olduğunu kanıtlamak için bölgedeki rolünün seviyesini yükseltme eğilimi göstermiştir. Türkiye'nin Suriye'ye doğrudan askeri operasyonlar düzenlemesi, Suriye krizinin çözümü için oluşturulacak müzakerelerde Türkiye'ye aktif bir etki sahibi olma imkânını vermiştir. Türkiye, Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne sağladığı uzun vadeli desteği bu anlayış içerisinde değerlendirmek mümkündür. Türkiye, Libya krizinin çözümüne ilişkin düzenlenen 1. ve 2. Berlin Konferanslarına katılım göstermiştir. Türkiye ayrıca Katar krizinde de aktif bir rol üstlenmiştir. Hatta öyle ki Türkiye Ortadoğu bölgesinin dışındaki krizlerde de rol sahibi olmaya başlamıştır. Türkiye 21 Şubat 2022'de başlayan Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinde de diplomatik bir rol üstlendi (Aljazeera.net, 2022b). Türkiye, davranışsal perspektif uyarınca, Ortadoğu'da önemli ve güçlü bir şekilde kabul edilen bölgesel bir devlet olma stratejisini takip etmektedir. Bu kapsamda Ortadoğu meselelerinde Türkiye, görmezden gelinemeyecek, saygın, etki alanı geniş, önemli roller üstlenen bir başkent olmaya çalışmıştır. Nihayetinde Ortadoğu meselelerinin çoğunda Türkiye'nin rolü aktif diplomatik katılımıyla daha önemli hale gelmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye askeri, ekonomik imkânlarıyla sadece Ortadoğu'da değil bölge ötesi sahalarda da aktif diplomatik çabalarla hayati meselelerin önemli bir tarafı olmuştur. Davranışsal ve işlevsel perspektifler, Türkiye'ye uluslararası ilişkiler hiyerarşisinde önemli bir hiyerarşik rol vermiştir. Diplomatik rolü, geniş imkânları Türkiye'yi yükselten bilinen özellikler olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan BAE, Türkiye'nin rolüne bölgede somut diplomatik, ekonomik ve askeri faaliyetlerle karşı koyma arzusu taşımaktaydı. Bu durum da iki taraf arasındaki rekabeti şiddetlendirmiştir.

Türkiye bu perspektifleri realiteye yansıtırken John Mearsheimer'in, proaktif hamleleri gösterme çabalarını gösterme eğilimini kasteden saldırgan ya da ofansif realizmi göz önünde bulundurmaktadır. Öyle ki rakiplerine kıyasla diplomatik, askeri ve ekonomik

gücünü maksimize etmeye yönelip önleyici proaktif dış politika hamlelerini Suriye, Libya, Irak ve birçok bölgede sert bir şekilde göstermiştir. Bu da doğal olarak Türkiye'yi, Kenneth Waltz'un savunmacı realizminin işaret ettiği statükoyu koruma yaklaşımını benimseyen devletlerle (BAE ve Suudi Arabistan: karşı karşıya getirmiştir.

3.10.4. Bölgesel Devletlerin Vekâlet Savaşlarına Yoğun Şekilde Başvurması

Günümüzde Ortadoğu'nun birçok bölgesi ve dünyanın diğer bölgeleri, uluslararası bir kargaşa ve bölgesel çatışmalara tanık olmaktadır. Günümüzün ülkeleri askeri, maddi ve insani kayıplarını azaltmak ve aralarında doğrudan kapsamlı savaşlara girilmesini önlemek adına vekâlet savaşı denen yöntemle başvurmaktadır. (Al-Issawi, 2014: 64). Birçok bölgede görüldüğü gibi BAE-Türkiye arasındaki bölgesel çatışmalarda son günlerde şiddetlenmiştir. İki taraf, güçlü ekonomik ilişkileri gereği doğrudan savaştan kaçınmışlardır. İki taraf da çatışma alanlarında siyasi ve askeri olarak kendi adlarına savaşın unsurlar üzerinden faaliyet göstermeyi tercih etmişlerdir.

Mesele sadece Türkiye ve BAE arasında bir mesele olmakla kalmamıştır. İki taraf arasındaki vekâlet savaşını maddi destekle besleyerek birçok ülke de devreye girmiştir. Bu ülkeler yukarıda da bahsedildiği üzere, BAE ile iş birliği yapan unsurlarını destekleyen Fransa, Suudi Arabistan ve Rusya olarak öne çıkmaktadır. Buna karşılık Katar ise Türkiye ile iş birliği yapan vekâlet unsurlarını destekleme yolunu seçmiştir (Siyam, 2021).

BAE, Suriye ve Irak'ta PKK ve onun kollarına önemli ölçüde fon sağlamıştır. BAE ayrıca Rus "Wagner", "Sheet" ve "Moran" şirketlerinden sağladığı milislerin yanında Sudanlı, Çadlı milisleri Hafter'in Libya'daki güçlerine destek vermeleri için bölgeye taşımıştır. Buna mukabil Türkiye ve Katar, Libya'ya bir dizi Suriyeli savaşçı göndermiştir. Ayrıca Yemen'deki İhvan'a bağlı İslah Partisi'yle de güçlü ilişkiler sürdürmüştür (Alaraby, 2020b).

3.10.5. İslami Akımlar Arası Rekabet: BAE'nin desteğiyle Sufi İslamcılığın Doğuşu

Müslüman Kardeşler ile mücadele, 2011'den sonra BAE'nin dış politikasının temel bir unsuru haline gelmiştir. Bu noktadan hareketle BAE, Türkiye'nin Müslüman Kardeşler'e sahip çıktığını ve onlardan bölgedeki etkisinden istifade ettiğini düşünmeye başlamıştır. Bu notada geride kalan BAE İslami akımlar üzerinde başlayan rekabetin fitilini ateşlemiştir. BAE, siyasi faaliyetlerden uzak durmayı bir ilke olarak benimseyen

Sufi İslamcılığı öne çıkarıp Müslüman Kardeşler etkisini silmeyi hedeflemiştir. BAE'nin desteklediği bu düşünce yapısının temelinde Müslümanların siyasetten müstesna bir hayat yaşaması fikri bulunmaktadır (Arabi21, 2015). Bu bağlamda BAE, Mısır'daki El-Ezher'i İslam'ın ılımlılığına çağrıda bulunan bir kurum olarak desteklemektedir. Burada siyasi süreçlerde aktif olmaya çalışan İslami akımlara karşı ılımlılık söylemi hâkimdir. Buna paralel olarak, 2014 yılında BAE, terörist bir yapı olarak gördüğü, Müslüman Kardeşler üyelerini kabul eden ve Türkiye ile Katar tarafından desteklenen Müslüman Âlimler Birliği ile mücadele etmek adına “*Müslüman Bilgeler Konseyi*” adı altında bir konsey kurmuştur (Arabi21, 2015).

Müslüman Bilgeler Konseyi'nin çoğunluğu, “*dinin sekülerleşmesini*” destekleyen dini-politik bir anlayışa sahip kişilerden oluşmaktadır. Bu konseyin üyelerinin çoğunluğu BAE'nin eğilimlerini desteklediği Sufi kişilerden teşekkül edilmektedir (Saad, 2019). Bu gelişme, mücadelenin BAE ve Türkiye ile sınırlı kalmayıp, BAE ile Ortadoğu'da faaliyet gösteren çeşitli İslami akımlar arasında bir rekabete dönüştüğünü göstermektedir. Bu eğilimin esas yansıması Tunus'ta, BAE'nin Müslüman Kardeşler'in yaklaşımına yakın olan ve BAE'nin Türkiye'ye güçlü bir şekilde bağlı gördüğü El-Nahda hareketine karşı Tunuslu siyasi ve İslami oluşumları güçlü bir şekilde desteklemesiyle görülmüştür (Arabicpost, 2020). Bu çerçevede BAE'nin İslami akımlarla mücadele etmek için aralıksız bir çaba sarf ettiği görülmektedir. BAE bu meseleyi Türkiye'nin Körfez dâhil Ortadoğu'nun derinliklerine muhtemel etkisine bir darbe olarak görmektedir. *Washington Araştırma Enstitüsü*, 2020 yılında Körfez halklarının üçte birinin Müslüman Kardeşler'e karşı olumlu bir tutum sergilediğini belirten bir araştırma yayınlamıştır (Özkılıç, 2017). Bu araştırma sonucunun çizdiği çerçeve, iki taraf arasındaki rekabeti kızgınlaştıran esas sayılabilir. Öyle ki BAE için beka tehdidi olarak sayılan ancak Türkiye tarafından desteklenen Müslüman Kardeşler'e Körfez halkının içinde hala ciddi bir sempati duyulmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Daha önce takdim edilen birçok tez ve çalışmada olduğu gibi, bu tez de birçok teorik ve ampirik sonuca ulaşmıştır. Sonuç bölümü bir yandan tezin sonuçlarını sunarken diğer yandan Türkiye-BAE 2011 öncesi ve sonrası ilişkileri tarihsel çerçevede değil tehdit ve güç dengesinin seyri açısından değerlendirilerek varılan hipotezler ve argümanlar ortaya çıkarılacaktır. Böylelikle tezin sonuç bölümünde tezin sonuçları, argümanları ve hipotezleri uluslararası-bölgesel güç dengesi ve dolayısıyla meydana gelen tehditlerin neticesinde ortaya çıkan tehdit dengesi kapsamında ele alınmaya dikkat edilecektir.

Teorik ve kavramsal tartışmaların yapıldığı birinci bölümde vurgulandığı üzere, tez bir taraftan gücün kategorik tanımlaması açısından orta ölçekli büyüklükte ve küçük güç olarak değerlendirilen aktörlerin tanımlaması ve dış politikada davranışlarını çizerken diğer taraftan bu kategorideki güçlerin bir tehdit dengesini kurabildiği ancak, gücü ne kadar yüksek olursa olsun, yine kutupluluk denklemine göre güç ve tehdit dengelerinde etkili olma sınırlarının belirlendiğinin altını çizmek hedeflenmiştir. Çok kapsamlı bu analiz, teorik düzeyde birinci olarak orta ölçekli ve küçük güçlerin değişim içinde olan kutupluluk denklemleri çerçevesinde değişiklik gösteren jeopolitik faaliyetleri ve manevra alanlarının sınırlılığı ve kapsamının belirlenmesine yardımcı olmuştur. Bu bağlamda başvurulmuş teorik analiz bir yandan başat bir güce sahip aktörün ikincil güç olarak değerlendirilen diğer aktörleri bir mutlak kazanç denklemi içerisinde nasıl tuttuğunu gösterirken diğer yandan çok kutuplu bir uluslararası sistemde orta ölçekli ve küçük güçlerin güç ve tehdit dengesinin oluşturulmasında nasıl rol oynadıklarını Türkiye-BAE'nin Ortadoğu'daki faaliyetlerini inceleyerek somut bir biçimde ortaya çıkarmaya imkân sağlamıştır.

Gücü, başat bir amaç olarak değil gerektiği zaman elinde onu bulunduran devletler tarafından kullanılan bir araç olarak tanımlayan Kenneth Waltz'un güç dengesi neorealizm (yapısal realizm) yaklaşımı çerçevesindeki çalışması, hiyerarşik güç tanımlaması, mutlak-nisbi kazanç dengeleri, güvenlik esaslı beka ve çıkar tehditleri, uluslararası sistemin anarşik yapısı ve bu yapının ikincil devletlerin üzerindeki etkisi, devletlerin güvenliğini korumaya çalışma ilkesindeki eşitliği gibi yapısal faktörlerin kapsamında ikincil aktörlerin duyulan tehditlere karşı davranışlarını ve tercihlerini

analize dahil etmesi Türkiye-BAE'nin 2011 öncesi ve sonrası ilişkileri üzerine yapılan bir çalışma için önemli bir teorik rehber olmuştur. Ayrıca, Kenneth Waltz'un güç dengesi çalışması çerçevesinde geliştirilen ve anarşi mevcudiyeti, toplam gücü artırma, saldırı gücü, tehditkâr olma kapasitesi, karşılıklı tehdit dengesi, tehdit caydırıcılığı faktörleri üzerine kurulan Stephen Walt'un tehdit dengesi çalışması, Türkiye ile BAE 2011 sonrası ilişkilerinin 2011 neden gerildiğini gösteren temel bir yöntem olmuştur.

Bu açıdan, çalışma Waltz'un uluslararası yapı-mutlak kazanç ve Walt'un anarşi-tehdit dengesi modellerindeki teorik hipotezleri doğrulamıştır. Waltz ve Walt'un çalışmalarında ileri sürdükleri gibi, Türkiye-BAE'nin 2011 öncesi ve sonrası ilişkilerini karşılaştırma çalışması uluslararası yapının anarşik ve değişken olduğundan devletlerin davranışlarının değiştiği, iki ve tek kutuplu sistemlerde aynı blokta olan devletler arasında mutlak kazancın kurulduğu, çok kutuplu sistemde ise tek ya da iki başat gücün yokluğunun sebebiyle tehditlerin yaygınlaştığı ve dolayısıyla bu sistemde orta ölçekli büyüklükteki ve küçük devletlerin jeopolitik faaliyetlerinin arttığı, tehdit dengesi zayıf-etkisiz devletler tarafından kurulamadığı gibi birçok hipotezinin doğrulandığını ortaya koymuştur.

Birinci bölümün *“uluslararası yapının anarşik ve güç dengesi açısından değişken bir yapı olduğundan bütün devletlerin davranışlarını etkiler”* şeklindeki ilk hipotezi 2011 sonraki Türkiye ile BAE arasındaki ilişkilerin seyrinin değişikliğe uğramasını gösteren unsur ve gelişmeleri incelemek ile doğrulanmıştır. Öyle ki 1980'lerde iki kutuplu sistem içinde SSCB'yi ve daha sonrasında İran ile Irak'ın yayılcılık politikalarının yarattığı anarşiyi ortak bir tehdit gören Türkiye ve BAE güvenlik iş birliğini kurup bu tehdide karşı aynı kutupta bulunmaya önem verirken 2011 sonrası çok kutuplu sistem denkleminde birbirlerinin faaliyetlerini birer tehdit olarak algılayıp bu yönde birbirlerine karşı davranmışlardır. Bu hipotez ile çok kutuplu sistemin çok anarşik bir yapı üzerine kurulacağından bölgenin bazı devletleri arasındaki karşılıklı tehdit dengesini kurma çalışmalarının daha yoğun olacağı sonucuna varılmıştır.

Aynı bölümde ileri sürülen *“bir devletin iç yeteneklerinin ve bir alanda uzmanlaşması dış politikasının şeklini etkiler”* hipotezi BAE ve Türkiye'nin 1990'lı yılların ortasına doğru geliştirdikleri kurumsal yetenekleri göstermek ile test edilip ispatlanmıştır. 1995 yılı sonrasında kurumları geliştirmeye yönelik BAE aynı yılda Fransız bir üssün

açılmasını kabul edip askeri kapasitesini nüfus ve silah açısından geliştirmeye yöneldiği gibi NATO'nun Kosova ve Afganistan'daki operasyonlarına lojistik bir destek sağlayarak insani yardım ve askeri lojistik destek sağlama alanında uzmanlaşmak istemiştir. Yeteneklerinin geliştiğini gösteren bu girişimlerle BAE uluslararası sistemde etki gücünü yükseltme anlamına gelen stratejik derinlik unsurunu kazanmak istemiştir. Diğer yandan 2002 yılında Türkiye'de iktidara gelen AK Parti hükümeti Türkiye'yi kendi bölgesinde sözü geçen ve rolü tanınan bir bölgesel devlet haline getirmeye amaçlamıştır. Aynı bağlamda AK Parti hükümeti, Türkiye'nin uluslararası sistemdeki işlevsel etkisi, davranışsal rolü ve hiyerarşik konumunu yükseltmek için ekonomik ve askeri yeteneklerini geliştirip katılım ve ilgi kapsamını genişleterek uluslararası ihtilaflara sorun çözmek için arabuluculuk faaliyetlerini aktif hale getirmiştir. Türkiye bu rolünü 2011 öncesi Filistin-İsrail ve Suriye-İsrail barış görüşmelerini misafir ederek çizmeye çalışmıştır. Aynı süre zarfında Türkiye NATO'nun 2004 yılında Ortadoğu'daki NATO'nun müttefikleri aynı çatı altında toplamayı amaçlayan İstanbul Girişimi'ni organize ederek askeri ve diplomatik yeteneğinin gelişmiş olduğu bölgesel bir devletin imajını pekiştirmeye çalışmıştır. Türkiye ve BAE'nin 2011 önce gelişen bu faaliyetleri karşılıklı tehdit dengesinin zayıf-etkisiz devletler tarafından değil kendisini iç kurumları ve yeteneklerini geliştiren ve uluslararası sistemde belli alanda uzmanlaşarak bir rol sahibi olan devletler kurulur sonucuna ulaşılmasına önemli bir katkı sağlamıştır.

Yine güç bağlamında şu hipotez ortaya çıkmıştır: *“orta ölçekli büyüklükte ve küçük güç olarak değerlendirilen devletlerin materyal kapasitesi arttığında otonomi arayışına yönelir”*. Önceki hipotez ile bağlantılı olan bu hipotez yine kendisini geliştiren devletlerin uluslararası sistemde rol oynayabileceği tezini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra, Waltz ve Walt'un öne sürdükleri gibi, beka ve güvenliğini koruma ilkesinin bütün devletler tarafından benimsendiği itibarıyla materyal kapasitesi 1990'larda Türkiye ve BAE'nin bekası ve güvenliği garanti altında tutmak ile çıkarlarını maksimize etmek için otonomi arayışına meylettikleri fark edilmiştir. Her iki taraf otonomisini John Mearsheimer'in proaktif (Offensive Realism) politikaları uygulama modeli ile Laurent Goetscheldir'in devletlerin yeteneklerini geliştirerek kendi iradesiyle davranışını ve diğerlerinin politikasını etkileme anlamına gelen olumlu güç (Influence) yaklaşımı çerçevesinde hareket ederek kazanmaya çalışmıştır. Bu mecrada hareket eden

devletlerin bazı alanlarda ters düşebilecekleri ve dolayısıyla aralarında karşılıklı tehdit dengesinin daha çok görülebileceği sonucu ortaya çıkarılmıştır.

Uluslararası sistemin yapısının bu çalışmada büyük bir öneme sahip olduğu ileri sürülmüştür. Bunu vurgulamak için şu hipotezi “*İki ile tek kutuplu sistem orta ölçekli büyüklükte ve küçük devletler arasındaki tehditleri azaltır*” teste tabi tutulmuştur. Fiilen Türkiye ile BAE’nin ilişkileri 2011 önceki süre zarfında incelendiğinde bu sonuca varılır. İki kutuplu sistem varlığında iki taraf için mutlak tehdit haline gelen SSCB’nin komünizm ideolojisi, İran’ın mezhepsel politikası ve sonrasında Irak’ın savaş politikaları ve onun sonucunda ortaya çıkan anarşi iki tarafı Waltz’un mutlak kazanç yaklaşımı çerçevesinde birleştirmiştir. Güç dengesi ve dolayısıyla kutupluluğun tehdit şeklini belirlemekte oynadıkları rolü test ederek iki kutuplu sistemde ikincil-alt birim aktörü olarak değerlendirilen orta ölçekli büyüklükte ve küçük güç devletleri iki kutupluluğun kuralı gereği bu yapıya karşı bir tehdit olarak algılanacak faaliyetlerden kaçınmaya dikkat eder. Zira herhangi bir hata iki başat gücün kurdukları güç dengesini olumsuz etkileyebilir. Olumsuz etkiden dolayı ortaya çıkan olumsuz etkinin külfeti, bu olumsuz etkiye sebep olan devlete yükletilir. Ayrıca, bu sisteme hâkim olan iki başat güç diğer güçlerin manevra alanlarını sınırlandırmaktadır. İki kutupluluk sisteminin gereği Türkiye ve BAE duyulan tehditlere karşı mutlak kazanç denklemi bağlamında güvenlik iş birliğini kurup duyulan tehditlere karşı bir tehdit dengesini kurma stratejilerinden olan uyum-dengeleme stratejisine ortak iş birliği içinde bulunarak başvurmuşlardır. Diğer yandan tek kutuplu sistemde bir başat güç hâkim olduğu zaman bu başat gücün müttefikleri arasında ihtilaf olsa bile bu ihtilafın bir rekabete dönüşmemesini hem müttefiklerinin kendileri dikkat eder hem de başat güç zaten bu ihtilafı bastırır. Bu bağlamda Türkiye’nin 1997 yılı sonrasında İsrail ile olan ilişkilerinin şekli, NATO’nun 2004 yılında kurmak istediği İstanbul Girişiminde Türkiye’nin lider ülke olması ve son olarak Kızıldeniz’de Türkiye ile BAE’nin düşük seviyeli bir nüfuz kurma çabaları ile ilgili görüş ayrılıkları ABD’nin başat güç olduğu uluslararası sistemde ve bu sistemde ABD’nin müttefikleri oldukları için herhangi bir rekabete sebep olmuştur. Bu da açık bir şekilde göstermektedir ki tek ve iki kutuplu sistemler orta ölçekli ve küçük devletler arasındaki tehditleri azaltır. Bundan yola çıkarak Waltz’un “*tehdit algılaması ile devletlerin güvenlik fikrinin oluştuğu ve dolayısıyla tehdit dengesinin güç dengesinden daha çok önemli olduğu*” iddiasının tehdit şekli ve

kaynağını göz arda ettiği gibi uluslararası sistemin yapısını da göz önünde bulundurmadiğı söylenebilir. Bu bağlamda daha önce de bahsedildiğı gibi, sistemin alt birimi olarak değerlendirilen devletlerin karşılıklı tehdit dengesini kurma çalışması uluslararası sistemin yapısı ile birebir bağlantılıdır.

Tezin birinci bölümünde yer alan son teorik hipotez, çok kutuplu sistem ile tehdit dengesi arasındaki bağlantıyı test etmeye yöneliktir. Bu hipotez şunu beyan etmektedir: *“Alternatif güçler ya da hiyerarşik düzenlerin sayısının artması, devletlere dış politikalarında otonomi arttırma fırsatını tanır, rekabet ortamını yoğunlaştırır ve dolayısıyla tehdit dengesi etkisini daha çok gösterir. Bu ortamda sadece büyük ölçekli devletler değil orta ve küçük ölçekli devletler de rekabet içinde rol oynamaktadırlar”*. Bu hipotez de ampirik olarak 2011’den sonra Ortadoğı ve dünya genelinde birçok büyük gücün aktif olduğu ve jeopolitik nüfuzun bu büyük güçler arasında dağıldığını gösteren gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan çok kutuplu sistemin içerisinde Türkiye ile BAE yoğun rekabet çerçevesinde kurulan karşılıklı tehditler dengesi bağlamında fark edilmiştir.

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümüne bakıldığında ise teorik düzeyde sıralanan hipotezlerin ampirik karşılığını ortaya çıkarmaya çalışıldığı görülmektedir.

Bu bağlamda Türkiye’nin nasıl bir orta ölçekli-bölgesel güç olduğu diplomatik, askeri, ekonomik ve yapısal gücünü göstererek test edilmiştir. Aynı test BAE’nin nasıl küçük bir güç tanımlandığı yaklaşımında kullanılmıştır. Tarihi konjonktür açısından Türkiye-BAE’nin 1983 ile 2011 yılları içerisinde ilişkilerini inceleyen ikinci bölümde Arap Baharı’nın Ortadoğı bölgesinde meydana gelmeden ve uluslararası sistem çok kutuplu bir düzene geçmeden önce iki ve tek kutuplu uluslararası sistemin içerisinde Türkiye ile BAE’nin jeopolitik faaliyet gösterme ve ittifak kurma çeşitliliğı faktörlerini kapsayan dış politika otonomisinin yokluğunun etkilerini ortaya çıkarmak hedeflenmiştir.

İkinci bölümün ilk hipotezi şöyle dile getirilmiştir: *“Mutlak tehdit haline gelen SSCB Komünizmi ve sonrasında İran’ın mezhepsel yayılmacılık politikasının Ortadoğı bölgesinin güvenliğini tehdit etmesi Türkiye ile BAE 1983’ten 2000’li yıllara doğru arasındaki ilişkilerin mutlak kazanç çerçevesinde gelişmesine sebep olmuştur”*. Bu bağlamda Kenneth Waltz’un mutlak ve nisbi kazançlar yaklaşımı kendisini göstermektedir. Uluslararası ilişkilerde herhangi iki aktör karşılıklı ilişkilerini mutlak

kazanç çerçevesinde çizip belirlediği sürece bu ilişkiler gelişir. Ancak ilişkiler azami düzeyde güç ve nüfuz elde etme yarışını ifade eden nisbi ya da göreceli kazanç çerçevesinde belirlenirse iki aktör arasında çıkar çatışması büyür ve iki aktör birbirlerine bir tehdit haline gelir. Bu hipotezin doğruluğu iki taraf arasında 1984 yılında imzalanan güvenlik ve ekonomik iş birliği anlaşmalarının varlığıyla ortaya çıkarılmıştır. 1983'ten 1990'lı yılların sonuna doğru BAE Türkiye'den birçok askeri ekipman alırken iki taraf arasındaki ticaret hacmi takriben 1 milyara ulaşmıştır. Bu göstergelerin doğrultusunda iki taraf arasında herhangi bir ciddi olumsuzluk yaşanmamıştır.

İki taraf arasında olumsuzluk ya da rekabetin yaşanmaması sadece ortak olarak algıladıkları tehditlerden dolayı değil o dönemde zayıf-etkisiz olmalarından da kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda yine “*Karşılıklı tehdit dengesi zayıf-etkisiz devletler tarafından kurulamaz*” hipotezinin doğruluğu test edilmiştir. Etkisiz devlet tanımı Robert Keohane'nin attığı bir tanımdı. Ona göre; uluslararası sistemin devletleri: karar alabilen, etki edebilen, aktif devletler ve etkisiz devletlerdir. Raimo Vayrynen'e göre ise; bir devletin etkisiz olarak değerlendirilmemesi için somut verilere ve algısal eğilimlere dayalı iç ve dış ölçekteki konum, görünen bir dış müdahale düzeyi, Belirli bir davranış kalıbı, bölgenin diğer devletlerine göre farklı menfaatler üzerine odaklanması, uluslararası sistemde somut rol oynaması gibi kriterlere sahip olması gerekir. Robert Keohane'nin kategorik sınıflandırması ve Raimo Vayrynen'in etkili olma kriterleri Stephen Walt'un tehdit dengesinin kurulması için temel bir şart olarak koştığı “*tehdit teşkil etme kapasitesi*” faktörüne denk gelmektedir. Ayrıca, Walt devletlerin tehdit algılamasını sağlayan kriterleri şöyle sıralamaktadır: artan toplam güç kaynakları, tehdit edilmesi gereken devletin sınırlarına ya da çıkarlarına coğrafi yakınlık, saldırı kapasitesi ve saldırı niyetini gösterme şeklindedir. Türkiye ve BAE açısından 2011 yılı öncesinde aralarında rekabet olsa bile Stephen Walt'un kriterlerini taşımadıkları için aralarında karşılıklı tehdit dengesi kurulamazdı. Bunun nedeni ise BAE o dönemde iç kurumlarını kuramamışken dış politikada zayıf ve korumaya muhtaç bir konum göstermiştir. Ayrıca askeri ve diplomatik yetenekler ile nüfus açısından zayıf olduğu için uluslararası sistemde farklı menfaatler üzerine odaklanıp jeopolitik faaliyetleri göstererek rol oynaması söz konusu değildi. Aynı zamanda Türkiye'nin 1991 yılında Irak'a karşı yürütülen uluslararası operasyona iç kurumsal ihtilaftan ve askeri yetersizliğinden dolayı katılamaması o dönemde zayıf olduğunu göstermiştir. Ne zamanki 2011 yılı

sonrasında askeri, diplomatik ve ekonomik yeteneklerini geliştirip taşımacılık ve limanların yönetiminin yanı sıra uluslararası operasyonların medikal ve insani lojistiklerini sağlamakta aktif bir jeopolitik rol oynama üzerine dış politikasını çizen BAE ve askeri sanayisi ile diplomatik ve ekonomik gücünü artırıp aktif bölgesel bir devlet olma yoluna koyulan Türkiye arasında karşılıklı tehdit dengesi kurulabilmiştir. Sonuç olarak etkisiz-zayıf devletler karşılıklı tehdit dengesi içerisine giremez neticesi kanıtlanmıştır.

İkinci bölümün başka bir hipotezi olarak Ortadoğu’da yönetim şekliyle ilgilidir. Bu hipoteze göre; *“Ortadoğu’nun çoğu ülkelerinde demokratik ve kurumsal rasyonel bir yönetim şekli olmadığı için, kişisel karakterin vizyonu ve isteklerinin dış politika üzerindeki etkisi çok büyüktür. Bu nedenle bölgenin ülkeleri arasındaki rekabet yoğunudur. Ortadoğu devletlerin geleneğinde kurumsal devamlılık nadiren bulunur. Yapısal olarak devletlerin monarşik ve kişisel rejimler tarafından yöneltildiği dolayısı ile devlet başkanının karakteristik yönelimleri devamlılık, kurumsallık ve bazen rasyonelliğini geride bırakır”*. Bu hipotezin ampirik karşılığı BAE başkanı Zayid Al Nahyan’ın oğullarından birisi olan Muhammed’in 1995 yılında genel kurmay oluşuyla benimsediği Batı ile çok sıkı ve yakın ilişkiler kurarak ülkesinin konumunu yükseltme vizyonunu sebebiyle Türkiye-BAE arasındaki ilişkilerin gerilemesidir. Gitgide rejim ve karar üzerine etkisi artan Muhammed bin Zayid’in iki taraf arasındaki ilişkilerin yoğun bir rekabet içine sürüklenmesinde temel bir faktör olduğu sonucu ortaya atılmıştır. Muhammed bin Zayid’den önce babası Zayid de benzer bir tutum göstermiştir. Baba Zayid’in İsrail karşıtı bir politika benimsediği vizyonunun doğrultusunda Türkiye ile olan ilişkileri kurumsallık ve devamlı menfaat açısından değil şahsi ve fevri karar çerçevesinde değerlendirip 1997 yılında bu ilişkilerin gelişimini durdurma kararını almıştır. Ancak Zayid, oğlu Muhammed’in aksine Türkiye ile bir rekabet yarışına girmeyip kısa bir süreden sonra ilişkileri yeniden, NATO ve ABD’nin etkisi çerçevesinde, düzeltmiştir.

Ele alınan hipotezi destekleyen diğer bir hipotez ise şunu iddia etmiştir: *“İktidarı devralan yeni lider; selefi ile farklı değerleri, ideolojiyi ve dış politika amaçlarını paylaşmıyorsa bu devlet, statükoyu ve oyunun kurallarını aynen devam ettirmez ve dost devletleri hasım-rakip görebilir”*. Bu hipotezin doğruluğu 2004 yılında vefat eden Zayid’in oğulları, özellikle Muhammed bin Zayid, karara hâkim olduktan sonra

ispatlanmıştır. Zira bu yıldan sonra BAE NATO'nun 2004 yılında Türkiye'nin liderliği altında kurduğu İstanbul Girişimine katılmamak üzere direnç gösterip en son katılan ülke olmuştur. Küçük ülkeleri tanımlayan algısal yaklaşıma göre, Muhammed bin Zayid'in BAE'nin önemli bir etki yaratması için tek başına veya küçük bir ittifak grubu aracılığıyla hareket edemeyeceğini kabul eden bir lider olduğu ve bu vizyonu doğrultusunda bölgenin devletlerini geçip-aşp büyük ülkeler ile yüksek seviyeli bir ittifak içinde olmak istediği sonucuna birçok gelişme göstererek varılmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda BAE ve Türkiye'nin jeopolitik faaliyet kurmak istediği bazı bölgeler aynı olduğu için iki taraf arasındaki ittifak bir rekabete ve husumete dönüştüğü görülmüştür. Walt'un tehdit dengesi yaklaşımında işaret etmediği bu hususun karşılıklı tehdit dengesinin hızlı bir şekilde alevlenip büyümesinde ne kadar önemli bir rol oynadığı fark edilmiştir. Aynı gelişmelerin bağlamında şu hipotez de *“Küçük devletlerin aşırı güvenlik sorunu yüzünden bölgesel güçlerle ya da bölgesel güçlerin aracı olduğu güvenlik iş birliğine soğuk bakıp doğrudan doğruya büyük ya da süper güçlerle iş birliğini tercih ederler”* doğrulanmıştır. Özellikle 1990-1991 yılları arasında Irak'ın Kuveyt'e saldırıp işgal etmesi Körfez devletleri için coğrafi yakınlıkta yüksek bir tehdit teşkil etmiştir. Bunun ardından BAE Türkiye gibi bölgenin devletleri ile değil ABD, Fransa ve diğer büyük devletlerle askeri iş birliği içine girdiğini gösteren davranışlar ele alınmıştır. BAE ile büyük güçler arasında gelişen çok boyutlu askeri ve güvenlik esaslı iş birlikleri küçük devletlerin ittifak tercihinin gösteren bir model olmuştur.

İkinci bölümde daha önce birinci bölümde doğruluğu ispatlanan *“İki kutuplu sistemin hâkim olması büyük devletler arasındaki çatışmayı engellediği ve dengeyi sağladığı gibi küçük ve orta ölçekli devletler arasındaki tehditleri azaltır. Çok kutuplu sistemde ise küçük ve orta ölçekli devletlerarasındaki rekabet seviyesi artar”* hipotezi Türkiye ile BAE arasındaki ilişkilerin olumlu seyri 1991 yılına iki kutuplu sistemin hâkim olduğu süre içerisinde sunularak test edilmiştir. 1991 yılından sonra tek kutuplu sistemin varlığında iki taraf arasında nisbi birkaç ihtilaf yaşansa da ABD'nin başat güç etkisi rekabete dönüşmemesi iki tarafın NATO'nun birçok operasyonuna ve girişimin ayrı olarak katılmalarına işaret ederek doğrulanmıştır.

2011 sonrası dönemde Türkiye ile BAE ilişkilerin seyrini, çok kutuplu sistemin hâkim olduğunun sonucunda anarşik bir ortamda gözeten üçüncü bölümün ilk hipotezi şu

şekildeydi: “İdeolojik farklılıkları olan aktörlerin ihtilafı ve çıkar çatışması, diğer aktörlere göre daha yoğun olmaktadır”. Bahsi geçen hipotez “İdeoloji farklılığı bölgesel rekabet ortamını alevlendirip özellikle bu ideolojiler farklılığını taşıyan iki veya daha çok aktörlerde rekabeti artırma fırsatını sunar” yaklaşımını benimsemektedir. Walt’un tehdit dengesi yaklaşımında ideoloji bir ittifak aracı değil rekabete yol açan bir unsur olarak geçmiştir. Çıkar aksine ideoloji esnek bir faktör değildir. İdeoloji şahsi bir katılıkla pekiştiği zaman bekanın tehdit altında olduğu algısı ortaya çıkmaktadır. Bu durumun itibarıyla ideolojik farklılıklar Türkiye ile BAE arasındaki rekabeti ateşleyen ve alevlendiren bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Öyle ki monarşik bir rejime sahip olan BAE, Türkiye’nin devrimcilik ideolojisini yaymak istediğini hissettiği için bu hissi beka tehdidi olarak görüp ona karşı bir tehdit oluşturma çabasına girdiği net bir şekilde gözlemlenmiştir. İdeoloji temelli ihtilafın iki taraf arasındaki rekabetin Mısır, Kızıldeniz, Akdeniz, Suriye, Libya, Tunus, Filistin ve son olarak Körfez bölgesini kapsamasına ve fiili olarak bu rekabeti artırıp yoğunlaştırmaya sebep olduğu sonucu elde edilmiştir.

Üçüncü bölümün içindeki gelişmeler 2011 yılı sonrası meydana geldiği ortamda birçok gücün Ortadoğu bölgesinde ve dünya çapında jeopolitik nüfuz elde etmeye çalıştığı için çok kutuplu sistemin kurulduğu kanaatine varılmıştır. Bu kanaatin kapsamında şu hipotezleri test etme çabasına koyulmuştur:

“Bir bölgede güçlerin ve tehditlerin durumu değiştikçe bölgenin güçleri arasındaki kutupluluk ya da rekabet ortamı yoğunlaşmaktadır. Çok kutuplu sistemlerde ve bir bölgede süper güce bağlı nüfuzun yokluğunda, bölgenin aynı aktörleri arasında yoğun bir nüfuz rekabetinin oluşma ihtimali yüksektir”,

İlk hipotezin doğruluğu ABD’nin yokluğuna bağlanarak ortaya çıkarılmıştır. İki tarafı 2011 öncesi rekabetten uzak tutan ABD’nin Ortadoğu’daki nisbi yokluğu iki tarafın manevra alanının genişlemesine neden olmuş ve dolayısıyla aralarında jeopolitik faaliyetleri çoğaltmakla ve bir yandan bölgenin güçleri diğer yandan büyük güçler ile ittifak kurularak bir rekabetin doğduğu gözlemlenmiştir. Güç dengesi ile alakalı diğer hipotez ise iki taraf 2011 öncesi mevcut olan güç dengesini bozmamak için dış politika davranışları ve müdahale düzeylerini çok temkinli ve çoğu zaman içe kapanık davranış kalıbı kapsamında tutarken, 2011 sonrası çok kutuplu sistemde oluşan güç dengesinin

istikrarını fazla öneme almayıp anarşik ortamdan dolayı beka ve çıkarlarını korumak üzere karşılıklı tehditler oluşturma anlamına gelen tehdit dengesi üzerine odaklanmaları sonucu birbirlerine karşı tehdit oluşturdıkları bölgeleri göstererek ortaya atılmıştır.

Tezin temel omurgasını temsil eden hipotez: *“Ortadoğu’nun iki aktörü olan Türkiye ile BAE arasında yaşanan rekabet tehdit dengesinin ideal bir ampirik yansımasıdır. Bu yansıma iki tarafın birçok bölge ve alanda birbirlerine karşı çok sert karşılıklı tehdit oluşturmalarında görülmüştür. Bu tehditlerin sonunda iki taraf, bir tarafın diğer tarafın çıkarlarına zarar vermesini engellemek için birbirlerini kuşatma alına alacak ve sonrasında kurulan dengeyi sürdürmek için müzakere yoluyla uzlaşmaya doğru gideceklerdir”* şeklindedir. Bu hipotez Türkiye ile BAE arasındaki tehdit dengesini tesis eden stratejilerin (uyum-dengeleme ve büyük gücün peşine takılma) nerede ve nasıl uygulandığı ile tehdit dengesinin kurulma kriterlerinin (toplam güç artırma, coğrafi yakınlık, saldırı kapasitesi, saldırı niyeti) yine her iki taraf arasında nerede ve nasıl gösterildiğini araştırarak doğrulanmıştır.

Örneğin; Kızıldeniz bölgesinde Türkiye askeri gücünü ve jeopolitik faaliyetlerini Somali’de kurarak, Etiyopya, Cibuti ve Sudan ile imzalanan askeri iş birliği anlaşmalarını aktif bir hale getirerek ve Katar ile yüksek koordinasyonlu bir ittifak kurarak BAE’nin nüfuzunu dengelemeye çalışmıştır. Diğer taraftan BAE Eritre ve Yemen’de askeri gücünü pekiştirerek ve jeopolitik faaliyetlerini göstererek Suudi Arabistan, Mısır ve Somaliland ile çok kapsamlı ittifak kurarak dengeleme stratejisine diğer yandan Somaliland’da faaliyet gösteren İngiltere’den askeri destek alarak büyük bir gücün peşine takılma stratejisine başvurmuştur.

Kızıldeniz’de ve diğer bölgelerde her iki tarafın, birbirine coğrafi yakınlığında bir tehdit oluşturmaya çalışırken toplam güç artırma faaliyetlerini güçlü bir zemine oturtmak, saldırı kapasitesini yükseltmek ve son olarak saldırı niyetini resmi ve resmi olmayan beyan etmek ile karşılıklı tehdit dengesinin kriterleri doğrultusunda hareket ettikleri açık bir şekilde müşahede edilmiştir.

İki taraf arasında hiddetlenen rekabetin sonunda birbirlerinin çıkarlarını kuşatmaya aldığı durum tam Kızıldeniz ve Libya’da görülmüştür. Kızıldeniz bölgesinde iki taraf birbirlerini askeri güç ve ittifaklar ile çevrelemiştir. Libya’da ise iki taraf birbirlerini askeri güç ile bölgenin devletleri ve büyük devletler ile kurulan ittifakların sayesinde

kuşatma altında tutmuşlardır. Libya’da bu kuşatmanın çizgisi Cufra şehri olmuştur. Walt’a göre kurulan kuşatma bir tarafın diğer tarafın çıkarlarına zarar vermesini engellemek için yapılır ve kuşatmanın gerçekleştirildiği hissedildiğinde tehdit dengesi kurulmuş olur. Tehdit dengesinin kurulmasının sonunda bu dengeyi sürdürmek için her iki taraf müzakereye başvurur. Türkiye ve BAE’nin müzakere yoluna başvurması ise Ağustos 2021 tarihinde olmuştur. Bu tarihten sonra iki tarafın dengeyi kurmak üzere ekonomik açıdan bir yaklaşma gerçekleştirdikleri görülmüştür.

Sonuç olarak her iki taraf birbirini çevreleyen açık bir tehdit dengesi kurmuştur. Bu tehdit dengesini, birçok bölgede jeopolitik faaliyet göstererek ve bölgenin güçlü aktörleriyle ittifak kurarak gerçekleştirmiştir. Yine her iki taraf bu dengenin devamını korumak için büyük güçlerin peşine takılarak askeri, ekonomik ve diplomatik ittifaklar kurmaya önem vermiştir. Bu sayede her iki taraf uluslararası sistemde işlevsel rolünü, davranışsal etkisini ve hiyerarşik konumunu aktif durumda tutarak kurulan tehdit dengesini en az önümüzde 10 yıl içerisinde muhafaza edecektir.

KAYNAKÇA

- Abderrahim, T., Theresa, L., Besbes, S., & Arren, K. M. (2017). *Tunisia's International Relations Since the Arab Spring: Transitions Inside and Outside*. Oxfordshire: Routledge.
- Abu Deif, F.H. (2023). *Afrika ve Uluslararası Rekabet Gücü: Türkiye... İran... Çin*. Kahire: Al-Arabi Lilneshr.
- Abu Matar, A. (2016). *İran Tehdidi: Gerçek Mi, Hayali Mi?* (3.Baskı). Amman: Al-Biruni Yayım ve Dağıtım Evi.
- Adwan, A. I. (2019). *Suriye-Türkiye İlişkileri: Temel Unsur ve Faktörler*. (1.Baskı). Amman: Al-Manhal Kitap Evi.
- Al-Qasimi, M. (2017). *Birleşik Arap Emirlikleri'nin Siyasi Tarihi 1805-1971*. Beyrut: Dar Al-Saqi.
- Al-Ashaal, A. (2016). *Sudan ve Uluslararası Ceza Mahkemesi- Sudan'ı Parçalamak İçin Yasal Mekanizmaların İncelenmesi*. (2.Baskı). Kahire: Jazarut Al-Ward.
- Al-Suwaidi, J. S. (2017). *Yemen'de Meşruiyeti Yeniden Tesis Harekatı'nın Arap ulusal Güvenliğini Güçlendirmedeki Rolü*. (1.Baskı). Abu Dabi: Emirates Stratejik Araştırmalar ve Çalışmalar Merkezi.
- Al-Baydani, İ. S. (2015). *ABD'nin Suriye Politikası*. (1.Baskı). Amman: Amwaj Yayıncılık ve Dağıtım Evi.
- Al-Dreisi, S. (2017). *İşlevsel Tasavvuf. Fikir ve Roller*. İstanbul: Fikir Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Al-Issawi, M.M. (2014). *Vekalet Savaşları: Amerikan Stratejisinde Uluslararası Kriz Yönetimi*. (1.Baskı). Kahire: Araby Yayım ve Dağıtım Evi.
- Aljabour, J. (2017). *Türkiye: Şahlanan Diplomasi Gücü*. Doha: Araby Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi.
- Al-Jubouri, İ. A. H. (2019). *Türkiye'nin Arap Bölgesindeki Bölgesel Rolü Model Olarak Suriye Krizi*. Musul: Dar Akademiyin Yayıncılık ve Dağıtım Evi.
- Alnuaimi, A. N. (2017). *Arap Türk İlişkileri (1945 – 2016)*. Amman: Al-Manhal Kitap Evi.
- Al-Najjar, H. (2015). *Suriye. Büyük Dönüşümler: Anavatan Sorunları Arapların Geleceği*. Sharjah: Sama Publishing.
- Al-Oqab, A. W. A. A. (2011). *Yemen-Suudi Arabistan İlişkilerinin Gelişimi 1900-1970*. (1.Baskı). Şam: Dar Ruslan Yayınları.

- Alrantisi, M. (2021). *Bölgesel Güç Dengelerinde Türkiy –Katar İlişkileri*. (1.Baskı). İstanbul: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA).
- Al-Rashdan, A.-F., Barakat, N., Jaffal, A., Gharbi, S., Baghdadi, A.-S., Al-Hajj, S., Shafei, B., Zweiri, M., Al-Sheikh, N., Qaddura, I., & Othman, M. (2018). *Arap Bölgesel İlişkileri – Realite ve Ufuklar* (1.Baskı). Amman: Ortadoğu Araştırmaları Merkezi.
- Al-Sayed, A. Kh. (2013). *Körfez İşbirliği Konseyi Ülkeleri ve Arap Baharı*. (1.Baskı). Doha: Alshark Press.
- Al-Shammari, M. İ. (2013). *Körfez'in Militarizasyonu: ABD'nin Körfez'deki Askeri Varlığı*. Kahire: Al-Arabi for Publishing.
- Al-Zafer, D. & Al-Jaber, K. (2019). *Körfez Bölgesinde Güvenlik ve Savunma İkilemi*. Washington: Gulf International Forum.
- Arabi, I. (1990). *Uluslararası İlişkiler Üzerine Notlar*. Cezayir: Kitap Ulusal Kurumu.
- Al-Kholi, B. (2020). *Arap Devriminin Arap Olmayan Bölgesel Çevre ile Etkileşimi*. Kahire: Basoni Elhkoli Elektronik Kütüphanesi.
- Al-Kholi, B. (2023). *Uluslararası Örgütlerde Arap Devriminin Yeri*. Kahire: Basoni Elhkoli Elektronik Kütüphanesi.
- Arafat, A. A.-D. (2020). *Regional and International Powers in the Gulf Security*. Londra: Palgrave Macmillan Publishers.
- Awida, S.S. (2019). *Doğu Akdeniz Havzasında Doğal Gazın İşletilmesi ve Bunun İsrail Etkisiyle İlişkisi*. Beyrut: Zaytouna Araştırma ve Danışmanlık Merkezi.
- Awad, J. A. (2019). *Amerika ve Arap Baharı: Arap Bölgesindeki ABD Politikasının Sırları*. Kahire: Alaraby Yayım ve Dağıtım Evi.
- Açar, D. A. (2008). *Small State Playing the Asymmetric Game: Continuity and Change in Albanian foreign policy*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akçay, N. (2008). *21. Yüzyılda Türkiye'nin Tehdit Algılamaları ve Güvenlik Açılımları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Al-Jalali, Z. R. H. (2021). *The Challenges of U.S. Hegemony in Throw The New International Changes*. Unpublished Master's Thesis. Nicosia: Near East University, Institute of Graduate Studies, International Relations Program.
- Al-Rahahla, A. S. (2014). *Turkey's Current Role in Tthe Middle East: Opportunities and Challenges*. Published Doctoral Thesis. Amman: Middle East University, Faculty of Political Science.

- Ansarian, M. (2019). *Arap Baharının Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ada, M., & Çakır, H. (2017). Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü'nün (NATO) Siber Güvenlik Stratejisinin İncelenmesi. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5(2), 632-656.
- Akçadağ Alagöz, E. (2016). Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında AB-Çin İlişkileri. *U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 35-45.
- Amin, S. (2017). A Dependency Pioneer. *Journal of Dialogues on Development*, 1(1), 12.
- Al-Aqili, M. (2016, Temmuz). George W. Bush II ve Barack Obama I Yönetimleri Döneminde Değişim ve Süreklilik Arasında Amerikan Dış Politikası. *Kahire Üniversitesi Siyaset ve İktisat Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 17(3), 117-120.
- Amarat, F.H. & Alrashydh, D.S. (2022). The Turkish-Greek Conflict in The Eastern Mediterranean: Its Causes and The Positions of The Regional Parties. *Middle East Studies Journal*, (93), 67.
- Annan, A. (2018). Hukuki Temellerin Kırılganlığından Uluslararası Meşruiyetin Sapmasına Kadar NATO'nun Libya'ya Askeri Müdahalesi (2011): Hukuki Bir Çalışma. *Algerian Scientific Journal*, 25(1), 25.
- Avcıoğlu, G. Ş. (2014). Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemi, Jeopolitik ve Jeokültür Kuramı. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 31, 102-105.
- Aydın, A. & Bakıncak, E. (2016). Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arasında İlişki. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1), 102.
- Aydın, M. & Ereker, F. (2014). Türkiye'de Güvenlik: Algı, Politika, Yapı. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 11(43), 144-145.
- Abu Eid, S.S. (2016). Uluslararası İlişkilerde Güç. *Mısır Araştırmalar Enstitüsü*. <https://2u.pw/QyP1J>. Erişim Tarihi: 15 Mart 2021.
- Aawsat. (2015). Sudan Kararlılık Fırtınasına Katılıyor. Erişim Tarihi 27 Aralık 2022, <https://aawsat.com/home/article/536521/السودان-في-إشراك-الحزم-عاصفة>. Erişim Tarihi: 16 Kasım 2022.
- Ahmed, E. (2016). BAE'deki Müslüman Kardeşler: Zorluklar ve Beklentiler. Mısır Araştırmalar Enstitüsü. https://eipss-eg.org/الإخوان_المسلمون_دولة_في_الإمارات_التحديات_والآفاق. Erişim Tarihi: 16 Kasım 2022.
- Ahram. (2016). Süveyş Kanalı Eksenini Geliştirme Projesinde Gerçek ve Hayal. https://gate.ahram.org.eg/daily/News/191965/76/538291/في-والحلم-الواقع_حوارات-السويس_أحمد-قناة-محور-تنمية-مشروع. Erişim Tarihi: 20 Kasım 2022.

- Akhbarak. (2018, Mart 4). Türk Askeri Gemileri Kıbrıs Sularında Sondaj Çalışmalarını Yapan Bir İtalyan Gemisini Durduruyor. <https://2u.pw/gMYfu>. Erişim Tarihi: 3 Nisan 2021.
- Alamy, W. (2021, Eylül 13). Küresel Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler Üzerine Etkileri. *Harmoon Güncel Araştırmalar Merkezi*. <https://2u.pw/Imxvh>. Erişim Tarihi: 13 Eylül, 2021.
- Al-Ani, T.M. (2021, Aralık 26). Çinli-Amerikan Rekabeti: Kuşak ve Yola Karşı Dünyayı Yeniden İnşa Etmek. *Aawsat*. <https://aawsat.com/home/article/3045571>. Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.
- Al-Ansi, A. (2019, Şubat 11). Dubai Limanları Emelleri ve Yatırımcıların Körfez ve Afrika Boynuzu'ndaki Savaşları. *BBC Arabic*. <https://www.bbc.com/arabic/middleeast-47156071>. Erişim Tarihi: 20 Kasım 2022.
- Alarab. (2019, Aralık 16). Türkiye ile Yapılan Anlaşmanın Ardından Fransa'nın Sarrac Hükümetine Öfkesi. <https://alarab.co.uk/م-الاتفاق-بعد-السراج-حكومة-من-فرنسي-غضب>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Alarabiya. (2009, Ocak 30). Davos'tan Öfkeyle Çekilmesinin Ardından Erdoğan'a Büyük Bir Karşılama. <https://www.alarabiya.net/articles/2009%2F01%2F30%2F65323> Erişim Tarihi: 18 Aralık 2022.
- Alaraby. (2014a, Nisan 3). Ankara Doğu Akdeniz ile İlgili Angajman Kurallarını Değiştiriyor. <https://2u.pw/ZewnA>. Erişim Tarihi: 3 Nisan 2021.
- Alaraby. (2014b, Kasım 19). Sisi Mursi'nin Süveyş Projesini Uyguluyor. <https://www.alaraby.co.uk/حول-وغموض-السويس-لقناة-موسي-مشروع-يستنسخ-السيسي>. Erişim Tarihi: 19 Kasım 2022.
- Alaraby. (2017, Mayıs 15). Moncef Marzouki: Hareket Demokratik Bir Alternatifte Hazırlanıyor. <https://www.alaraby.co.uk/للبيدل-الإعداد-بصدد-الحراك-المرزوقي>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Alaraby. (2017, Aralık 20). BAE sponsorluğunda Irak'ın Kürdistan Bölgesinin Ayrılmasına İlişkin Referandum. <https://www.alaraby.co.uk/كردستان-انفصال-استفتاء>. Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022.
- Alaraby. (2020a, Haziran 16). Yemen'deki BAE Araçları: Ayrılıkçılar, Kabileler ve El-Kaide Karışımı. <https://www.alaraby.co.uk/انفصاليين-مزيج-اليمن-في-الإمارات-أدوات>. Erişim Tarihi: 13 Aralık 2022.
- Alaraby. (2020b, Ocak 3). Wagnerden Sonra... Rus paralı Askerleri Shet ve Moran BAE Finansmanıya Libya'ya Varıyor. <https://www.alaraby.co.uk/22-فاغنر-بعد-22-موران-في-ليبيا-بتمويل-22-شيت-22-مترقة>. Erişim Tarihi: 28 Aralık 2022.

- Aljazeera.net. (2017b, Haziran 6). Yazar: Birleşik Arap Emirlikleri Türk Darbesini Desteklemek için Üç Milyar Harcadı. <https://www.aljazeera.net/news/presstour/2017/6/13/ثلاثة-أنفقت-الإمارات-كاتب>. Erişim Tarihi: 30 Kasım 2022.
- Aljazeera.net. (2018, Nisan 5). İngiltere Bahreyn’de Askeri Üs Kuruyor. <https://www.aljazeera.net/news/2018/4/5/في-عسكرية-قاعدة-تفتتح-بريطانيا>. Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.
- Aljazeera.net. (2018a, Temmuz 20). BAE, Çin’i Uyardı... Cibuti’de Bir Nüfuz Mücadelesi Var. <https://www.aljazeera.net/news/reportsandinterviews/2018/7/20/تحذر-الإمارات>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- Aljazeera.net. (2018b, Mayıs 11). Türkiye, Yemen Sokotra’da Kriz Hattına Giriyor. <https://www.aljazeera.net/news/arabic/2018/5/11/في-الأزمة-خط-على-تدخل-تركيا>. Erişim Tarihi: 18 Aralık 2022.
- Aljazeera.net. (2020a, Nisan 4). 3 Milyar Dolara Mal Oluyor.. Muhammed bin Zayid’in Türkiye’yi Suriye’de Zora Sokma ve Dikkatini Trablus Savaşından Uzaklaştırma Planının Ayrıntıları. <https://www.aljazeera.net/politics/2020/4/9/وقف-خرق-إلى-الأسد-دفع-زايد-بن-محمد>. Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022.
- Aljazeera.net. (2020b, Aralık 17). Türk Askeri Sanayileri... Ankara, İthalata Bağımlı Bir Ülkeden Yükselen Bir Uluslararası Güce Nasıl Dönüştü?. <https://www.aljazeera.net/news/2020/12/17/تحولت-كيف-التركية-العسكرية-الصناعات>. Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022.
- Aljazeera.net. (2021a, Mart 1). DTÖ Çin Ekonomisini Nasıl Değiştirdi?. <https://www.aljazeera.net/ebusiness/2021/3/1/كيف-غيرت-منظمة-التجارة-العالمية>. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021.
- Aljazeera.net. (2021b, Temmuz 26). Kartaca’nın Yumuşak Darbesi.. Qais Said.. Tunus’ta Demokrasi için Ölüm Belgesi Mi Yazdı?. <https://www.aljazeera.net/midan/reality/politics/2021/7/26/هل-الناعم-قرطاج-انقلاب>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Aljazeera.net. (2021c, Haziran 5). Mısır-Türkiye Yakınlaşmasıyla... Fethullah Gülen Hareketinin Kahire’deki En Belirgin Faaliyetleri ve Liderleri Bunlar. <https://www.aljazeera.net/politics/2021/6/5/أبرز-هذه-التركي-المصري-التقارب-مع>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- Aljazeera.net. (2022, Ocak 18). Husilerin BAE’ye Saldırısı İlk Değil. <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/2022/1/18/هجوم-الحوثي-على-الإمارات-ليس-الأول>. Erişim Tarihi: 29 Aralık 2022.

- Aljazeera.net. (2022, Nisan 9). Rusya'nın Ukrayna'ya Karşı Savaşındaki Gelişmeler. <https://www.aljazeera.net/politics/2022/4/9/بلحظة-لحظة-تطورات-روسيا-حرب-تطورات-بلحظة-لحظة>. Erişim Tarihi: 28 Aralık 2022.
- Alkhaleejonline. (2017, Aralık 8). Pazarlık ve Şantaj Üzerine Kurulu BAE ve Sisi İttifakı. <https://alkhaleejonline.net/المساومة-على-قائم-تحالف-والسياسي-الإمارات/سياسة>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- Alkhaleejonline. (2019, Aralık 15). ABD Neden Libya Mutabakat Hükümetini Silahlarla Destekledi ve BAE'nin Rolünü Görmezden Geldi?. <https://alkhaleejonline.net/دور-وتجاهلت-بالأسلحة-الليبية-الوفاق-أمريكا-دعمت-لماذا/سياسة>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Alkhaleejonline. (2020, Mart 30). Arap Ülkelerinin Dünyadaki Silah İthalatçıları Listesinin Başında Yer Almasının Sebepleri Nelerdir?. <https://alkhaleejonline.net/للأسلحة-المستوردين-قائمة-عربية-دول-تصدر-أسباب-ما/سياسة>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- Alkhanadeq. (2021, Kasım 24). İngiltere'nin Ortadoğu ve Körfez'e Dönüşü: Projesi Nedir?. <https://alkhanadeq.com/post.php?id=1792>. Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.
- Alluş, M. (2021, Kasım 25). Türk-BAE İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası Olma İhtimali. *Alaraby*. <https://www.alaraby.co.uk/opinion/في-أفاق-انعطافة-العلاقات-التركية-الإماراتية>. Erişim Tarihi: 30 Kasım 2021.
- Al-Mazghani, Z. (2020). BAE TV Ekranlarının Yıldızı Abeer Moussa. *Alestiklal*. <https://www.alestiklal.net/ar/view/3715/dep-news-1579626411>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- Al-Nour, K.T. (2018, Şubat 1). Sudan-Türkiye Anlaşmaları: Göstergeler ve Boyutlar. *Aljazeera Araştırmalar Merkezi*. <https://studies.aljazeera.net/en/node/4260>. Erişim Tarihi: 23 Kasım 2022.
- Alquds. (2019, Temmuz 6). BAE'nin Libya'daki Rolü: Gizli Olan Daha Büyüktü. <https://www.alquds.co.uk/أعظ-كان-خفي-ما-ليبيا-في-الإماراتي-الدور>. Erişim Tarihi: 14 Aralık 2022.
- Alrantisi, M. (2018, Şubat 28). Noonpost, Necmettin Erbakan'a Karşı Olan 28 Şubat Darbesi Başarılı mıydı?. *Noonpost*. <https://www.noonpost.com/content/22247>. Erişim Tarihi: 20 Kasım 2021.
- Al-Sawy, A.H. (2015, Temmuz 28). Yerel ve Bölgesel Gelişmelerin Türkiye Ekonomisine Etkisi. *Aljazeera.net*. <https://www.aljazeera.net/ebusiness/2015/7/28/أثر-التطورات-المحلية-والإقليمية-على>. Erişim Tarihi: 5 Nisan 2021.
- Al-Sharq. (2017, Temmuz 19). Erdoğan, Raşid Gannuşi'yi Ankara'da Kabul Etti. <https://al-sharq.com/article/18/07/2017/بأنقرة-الغنوشي-راشد-يستقبل-أردوغان>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.

- Al-Sharq. (2018, Haziran 1). BAE, Türk Lirasını Manipüle Etmeye Çalışmakla Suçlanıyor. <https://al-sharq.com/article/01/06/2018/الإمارات-التلاعب-بمحاولة-منهمة-الإمارات>. Erişim Tarihi: 25 Aralık 2022.
- Al-Sharq. (2020, Şubat 18). BAE, Tunuslulara Vizeyi Yasakladı. <https://al-sharq.com/article/18/11/2020/التونس-عن-التأشير-تمنع-الإمارات>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- Alyoum8. (2019, Şubat 14). Islah Önderleri Arasında İstanbul Savaşı. <https://alyoum8.net/posts/39098>. Erişim Tarihi: 17 Aralık 2022.
- Amar, M. (2015). Güç Teorisinin Siyasi Metodolojisi. *Felsefe Enstitüsü*. <https://2u.pw/KAfpa>. Erişim Tarihi: 15 Mart 2021.
- Ammonnews. (2014, Kasım 11). Devlet Milli Güvenlik Gücü Zeki Beni İrşaid'i Tutukladı. <https://www.ammonnews.net/article/212480>. Erişim Tarihi: 17 Kasım 2022.
- Anadolu Ajansı. (2012a, Ocak 13). Erdoğan'ın Mısır Ziyareti Arap Gazetelerinin Manşeti Oldu. <https://2u.pw/6E1KOT>. Erişim Tarihi: 16 Ekim 2022.
- Anadolu Ajansı. (2012b, Eylül 30). Mursi, Ankara Ziyaretinde 72 İş Adamına Eşlik Ediyor. <https://www.aa.com.tr/ar/تركيا-مصر-يصطحب-موسي-72-أعمال-رجل-لأنقرة-زيارته-في>. Erişim Tarihi: 15 Kasım 2022.
- Anadolu Ajansı. (2012c, Eylül 30). Mursi'nin Ziyareti Sonrası Mısır'daki Türk Yatırımlarında Bir Artış Bekleniyor. <https://www.aa.com.tr/ar/تركيا-زيادة-توقعات-تركيا>. Erişim Tarihi: 19 Kasım 2022.
- Anadolu Ajansı. (2013a, Haziran 15). Mısır Cumhurbaşkanlığı Heyeti, Tutukluların Krizini Görüşmek Üzere BAE'ye Gidiyor. <https://2u.pw/rCV01j>. Erişim Tarihi: 18 Kasım 2022.
- Anadolu Ajansı. (2013b, Mayıs 8). Mısır, Cuma günü Türkiye'ye Resmi Bir Ziyarete Yatırımı Teşvik Ediyor. <https://www.aa.com.tr/ar/تركيا-مصر-ترويج-مصر-للاستثمار-ترويج-مصر-للاستثمار-ترويج-مصر-للاستثمار>. Erişim Tarihi: 19 Kasım 2022.
- Anadolu Ajansı. (2017, Aralık 27). Tunus ve Türkiye Çeşitli Alanlarda Üç Anlaşma ve Protokol İmzaladı. <https://www.aa.com.tr/ar/التركي-تونس-العربية-الدول>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Anadolu Ajansı. (2017, Şubat 6). Türkiye ve BAE... 10 Ayda 8 İstasyon, Büyüyen İş Birliğine Yol Açıyor. <https://www.aa.com.tr/ar/التركي-العربية-الدول>. Erişim Tarihi: 25 Aralık 2022.
- Anadolu Ajansı. (2017, Ocak 31). Türkiye, İki Yılı Aşkın Süredir Kapalı Olan Libya'daki Büyükelçiliğini Yeniden Açtı. <https://www.aa.com.tr/ar/الدول-التركي-العربية>. Erişim Tarihi: 14 Aralık 2022.

- Anadolu Ajansı. (2018a, Şubat 2018). Türkiye En Çok Dış Temsilciliği Olan 5. Ülke. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-en-cok-dis-temsalciligi-olan-5-ulke/1058534>. Erişim Tarihi: 1 Nisan 2021.
- Anadolu Ajansı. (2018b, Nisan 15). Körfez Bölgesindeki Yabancı Askeri Üsler. <https://www.aa.com.tr/ar/-انفو غرافيك-إطار-الخليج-الأجنبية-العسكرية-القواعد-التقارير/1118959/>. Erişim Tarihi: 11 Nisan 2021.
- Anadolu Ajansı. (2018c, Mayıs 15). Ro-Ro Anlaşmasının Dondurulmasından Bu Yana Mısır ile Türkiye Arasında Ertelenen Kazanımlar. <https://www.aa.com.tr/ar/-الرورو-اتفاق-تجميد-منذ-وتركيا-مصر-بين-مؤجلة-مكاسب-التقارير/1149650/>. Erişim Tarihi: 19 Kasım 2022.
- Anadolu Ajansı. (2019, Haziran 6). Erdoğan ve Mursi... Tamamlanmamış Bir Ortaklığın Yolunu Açan İki Zirve. <https://www.aa.com.tr/ar/-أردوغان-العربية-الدول/1507199/>. Erişim Tarihi: 16 Kasım 2022.
- Anadolu Ajansı. (2019a, Eylül 26). Emirlikler ve Somaliland Arasında... Berbera Havalimanının Aktivitesindeki Değişikliğin Arkasında Ne Var?. <https://www.aa.com.tr/ar/-نشاط-تغيير-وراء-ماذا-الصومال-وأرض-الإمارات-بين-تحليلية-أخبار/1593482/>. Erişim Tarihi: 23 Kasım 2021.
- Anadolu Ajansı. (2019b, Nisan 12). Türkiye: Ülkelerinin Güvenlik ve İstikrarını Sağlamak için Sudan Halkının Yanındayız. <https://www.aa.com.tr/ar/-الدول-1449822/>. Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2022.
- Anadolu Ajansı. (2019c, Eylül 21). Çalışma: Mısır'a satılan Fransız Uçaklar, Libya'daki Hafta'ı Desteklemek için Kullanıldı. <https://www.aa.com.tr/ar/-الدول-1589736/>. Erişim Tarihi: 13 Aralık 2022.
- Anadolu Ajansı. (2020a, Haziran 16). İsrail ile BAE Arasındaki Normalleşme Anlaşmasının Şartları. <https://www.aa.com.tr/ar/-بين-التطبيع-اتفاق-بنود-العربية-الدول/1975353/>. Erişim Tarihi: 3 Aralık 2022.
- Anadolu Ajansı. (2020b, Ocak 3). Hafta.. Yarım Asırlık İktidar Arayışındaki Darbeler. <https://www.aa.com.tr/ar/-السلطة-عن-بحثًا-الانقلابات-من-قرن-نصف-حقت-العربية-الدول/1691328/>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- Anadolu Ajansı. (2020c, Kasım 6). Türkiye Karşıtlığı Bağlamında Türkiye-Fransa İş Birliği. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-karsitligi-baglaminda-bae-fransa-ismirligi/2034122>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- Anadolu Ajansı. (2021a, Mart 1). Sudan. İlk Rus Savaş Gemisinin Port Sudan'a Gelişi. <https://www.aa.com.tr/ar/-ميناء-إلى-روسية-حربية-سفينة-أول-وصول-السودان-العربية-الدول/2160037/>. Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.

- Anadolu Ajansı. (2021b, Mart 15). Uluslararası Rapor: Türk Silah İhracatı Yüzde 30 Arttı. <https://www.aa.com.tr/ar/تركيا/30-التركية-الأسلحة-صادرات-نمو-دولي-تقرير>. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2022.
- Anadolu Ajansı. (2022, Ocak 15). Washington: EastMed Boru Hattı Projesine Artık Öncelik Vermiyoruz. <https://www.aa.com.tr/ar/الأولوية-نعمطي-نعد-لم-واشنطن/دولي>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Anadolu Yakın Doğu Araştırmaları Merkezi. (2021, Haziran 21). 5 Yılda Türkiye Nasıl Değişti, 2015-2020 Yılları Arasında Türk Askeri Üsleri ve Müdahaleleri. <https://ayam.com.tr/ar/دراسات/turkish-military-bases-arabic/>. Erişim Tarihi: 23 Kasım 2021.
- Arabi21. (2015, Mart 6). BAE, Tasavvufu Destekleyerek Terör ve Selefilikle Nasıl Mücadele Ediyor?. <https://arabi21.com/story/814830/الإرهاب-الإمارات-تحارب-كيف>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- Arabi21. (2017, Mart 19). Türkiye ile Birleşik Arap Emirlikleri Arasında Ticaret Hacmi 9 Milyar Dolara Yükseliyor. <https://arabi21.com/story/992406/التبادل-التجاري-بين-تركيا-والإمارات-يقفز-ل-9-مليارات-دولار>. Erişim Tarihi: 2 Aralık 2021.
- Arabi21. (2014, Haziran 10). El-Jarba, Mısır'ın Cumhurbaşkanlığı Seçimini Kazanan El-Sisi'yi Tebrik Etti. <https://arabi21.com/story/754508/الجربا-يهنئ-السيسي-بتوليته>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- Arabi21. (2019, Haziran 23). Amerika. Suriye'den Ayrıldıktan Sonra Fırat'ın Doğusundaki Nüfuzunu Nasıl Koruyor?. <https://arabi21.com/story/1154318/كيف-سوريا-مغادرة-بعد-الفرات-بشرق-نفوذها-على-أمريكا-تحافظ>. Erişim Tarihi: 24 Kasım 2022.
- Arabic.cnn. (2020, Haziran 20). El-Sisi: Sirte ve Cufra Mısır için Kırmızı Çizgiyi Aştı.. Libya'ya Yapacağımız Her Türlü Müdahalenin Uluslararası Meşruiyeti Var. <https://arabic.cnn.com/middle-east/article/2020/06/20/sis-egypt-libya-sirte-gna-lna>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Arabic.rt. (2016, Mart 11). El-Jarba, Yarının Suriye Hareketini Kuruyor. <https://arabic.rt.com/news/814467/بالتدخل-ويشيد-جديدا-معارضا-سوريا-تيار-يؤسس-الجربا>. Erişim Tarihi: 23 Kasım 2022.
- Arabicpost. (2019, Nisan 19). Hafter, Fransa'nın Libya'daki Yasak Hayalini Gerçekleştirebilecek Mi?. <https://arabicpost.net/أخبار/2019/04/18/حفتر-تؤيد-فرنسا>. Erişim Tarihi: 14 Aralık 2022.
- Arabicpost. (2020a, Haziran 19). Bu zengin Arap Ülkesi Suriye Muhalefetini Nasıl Manipüle Etti ve Esad'a Kolay Bir Zafer Kazandırdı?. <https://arabicpost.net/تحليلات/2020/04/12/سوريا-التلاعب-الإمارات>. Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022.
- Arabicpost. (2020b, Kasım 15). BAE, Gelişmiş Ülkelerin Askeri Endüstrilerine Nasıl Girdi?. <https://arabicpost.net/تحليلات/2020/05/11/الإماراتي-السلح-لوبي>. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2022.

- Arabic-rt. (2018, Nisan 5). Bahreyn.. Körfez'deki İlk İngiliz Askeri Üssünün Açılışı. <https://arabic.rt.com/world/936669-البحرين-في-بالمنطقة-بريطانية-عسكرية-قاعدة-أول-افتتاح>. Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.
- Arabic.rt. (2019, Aralık 3). Rusya, Türkiye ile Libya Anlaşmasına İlişkin: Her İki Taraf da Libya ve Ortadoğu'da Gerilimi Artıracak Adımlardan Kaçınmalı. https://arabic.rt.com/middle_east/1065230-الوفاق-الليبىة-على-الطرفين-تجنب-خطوات-- /تزيد-التوتر-في-ليبيا-و-المتوسط. Erişim Tarihi: 23 Aralık 2021.
- Arab-Turkey. (2018). Bir BAE'li Yetkili Türkiye'yi Tehdit Etti. <https://arab-turkey.com/2017/11/18/باهظ-ثمن-بدفع-تركيا-يهدد-إماراتي-مسؤول>. Erişim Tarihi: 23 Kasım 2021.
- Arabi21. (2018, Kasım 28). ABD koordinasyonunda Fırat'ın Doğusundaki SDF ile Suudi-BAE Toplantısı. <https://arabi21.com/story/1140713-إماراتي-سعودي-اجتماع>. Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022.
- Arabi21. (2019, Nisan 19). BAE Casuslarının Türkiye'deki Davasının Detayları.. Dahlan'ın İlişkisi Nedir?. <https://arabi21.com/story/1175173-جواسيس-قضية-تفاصيل>. Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022.
- Arabi21. (2020, Nisan 8). Bin Zayid'in İdlib'deki Yangını Söndürmesi Karşılığında Esad'a Teklif Ettiği Buydu. <https://arabi21.com/story/1259685-ابن-عرضه-ما-هذا>. Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022.
- Arabicpost. (2020, Mayıs 28). Körfez Ülkelerini Saddam Hüseyin Rejiminin Güncellenmiş Bir Versiyonuna Dönüşen Birleşik Arap Emirlikleri'nin Türkiye'ye Yönelik Tüm Bu Öfkesi Neden?. <https://arabicpost.live/تحليلات/2020/05/28/العداء-الإماراتي-تركيا-الإماراتي>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- Aras, B. (2009, Ocak 20). Türkiye'nin Filistin Sorununa Yönelik Politikası. *Aljazeera Araştırmalar Merkezi*. <https://studies.aljazeera.net/ar/files/2009/2011721191447171542.html>. Erişim Tarihi: 18 Aralık 2022.
- Areq.net. (2022). Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki TV Kanalları. https://areq.net/list/المتحدة-العربية-الإمارات-في-تلفزيونية-قنوات_تصنيف. Erişim Tarihi: 17 Kasım 2022.
- Asharqbusiness. (2021, Şubat 15). 2021'de BAE ile Türkiye Arasındaki Ticaret Alışverişinin Değeri 8 Milyar Dolar. <https://www.asharqbusiness.com/article/32885/التبادل-قيمة-دولار-مليارات-8-إنفو غراف>. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2022.
- Ashraf, A. (2018, Nisan 29). Güç: Terimi ve Güncel Siyaset Bilimindeki Şekilleri. *Noonpost*. <https://www.noonpost.com/content/23101>. Erişim Tarihi: 21 Mart 2021.

- Assabeel. (2014). Ankara Bingazi'deki Konsolosluğunu Kapatıyor. <https://assabeel.net/notfound2014/5/19/موقتا-بنغازي-في-قنصليتها-تعلق-أنقرة>. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Assabeel. (2016). El-Jarba, El-Sisi'yi Mısır'ın Cumhurbaşkanlığını Üstlendiği için Tebrik Ediyor. <https://2u.pw/DmKTKK>. Erişim Tarihi: 23 Kasım 2022.
- Abdulvahab, R. (2019, Ocak 3). Monroe Doktrini... Şeytan Vaaz Veriyor. *Ahram*. <https://gate.ahram.org.eg/daily/News/202881/135/689572/-قضايا-عالمية-عقيدة-مونرو-الشیطان-يعط>. Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.
- Alhurra. (2021, Kasım 24). Ankara ile Abu Dabi Arasında Yıllarca Süren Gerilimin Ardından Muhammed bin Zayid Türkiye'ye Geldi. <https://www.alhurra.com/uae/2021/11/24/بين-التوتر-سنوات-تركيا-يصل-زايد-بن-محمد-وأبوظبي-أنقرة>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Baghdady, A. S. (2006). *Afrika Boynuzu'ndaki Çatışmanın Arap Dünyasına Yansımaları*. (1.Baskı). Amman: Ortadoğu Çalışmaları Merkezi.
- Balta, E. & Akça, İ. (2010). *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Bauwens, W. (1996). *Small States and The Security Challenge in The New Europe*. Londra: Potomac Books.
- Belkhirat, H. (2017). *Political Theory of the International Community*. Amman: Akademik Kitap Merkezi.
- Bjøl, E., Schou, A., & Brundtland, A.O. (Eds.). (1971). *Small States in International Relations*. (1st ed.). Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Blau, P. (2017). *Exchange and Power in Social Life*. Oxfordshire: Routledge.
- Başaran, D. (2017). *Uluslararası Güç İlişkileri Bağlamında İkinci Dünya Savaşı Sonrası Hegemonik Mücadelelerin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Giresun: Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bal, H. (2010). Bakü – Tiflis – Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 251.
- Battaloğlu, N. H. (2021). Ideational Factors in Turkey's Alignment with Qatar and Their Impact on Regional Security. *Italian Journal of International Affairs*, 56(4), 104-110.
- Bayır, F. (2013). Arap Baharı Sürecinde Türkiye'nin Güvenlik Operasyonlarının Bütçe etkisi. *SAVAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 31(1), 39-45.
- Browning, C. (2006). Small, Smart and Salient? Rethinking Identity in The Small States Literature. *Cambridge Review of International Affairs*, 19(4), 673-684.

- Buzkiran, D. & Kutbay, H. (2013). Arap Baharının Türkiye'ye Olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 154-155.
- Bakir, A.H. (2018, Nisan 19). Doğu Akdeniz'de Doğalgaz Tartışması ve Çatışma Riskleri. *Aljazeera Araştırmalar Merkezi*. <https://studies.aljazeera.net/ar/reports/2018/04/180419092055183.html>. Erişim Tarihi: 1 Aralık 2022.
- Barakat. (2019, Temmuz 15). Cumhurbaşkanı Mursi'ye Yönelik Körfez'in Komplolarının Kurmasının Nedenleri. *Alaraby*. <https://www.alaraby.co.uk/الخليجي-التأمر-أسباب-مرسي-الرئيس-على>. Erişim Tarihi: 22 Kasım 2022.
- BBC News. (2012, Mart 3). Kaddafi'nin Hayatındaki Son Saatlerden Detaylar. https://www.bbc.com/arabic/middleeast/2012/03/120302_libya_qaddafi_death. Erişim Tarihi: 13 Aralık 2022.
- BBC News. (2014, Ocak 6). El-Jarba'nın Muhalefetteki Suriye Ulusal Koalisyonu Başkanlığına Yeniden Seçilmesi. https://www.bbc.com/arabic/middleeast/2014/01/140105_syria_oppositon_election. Erişim Tarihi: 23 Kasım 2022.
- BBC News. (2016, Temmuz 20). Libya'nın Bingazi Kentine Ait Bir Uçağın Düşmesi Sonucu 3 Fransız Askeri Hayatını Kaybetti. https://www.bbc.com/arabic/middleeast/2016/07/160720_libya_benghazi_french_soldiers. Erişim Tarihi: 14 Aralık 2022.
- BBC News. (2017, Temmuz 11). Körfez Krizi: Önemli Dönüm Noktaları. <https://www.bbc.com/arabic/middleeast-40520227>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- BBC News. (2018a, Eylül 27). Patriot Sistemlerinin Geri Çekilmesi, Körfez için Ücretsiz Korumanın Sonu Anlamına Mı Geliyor?. <https://www.bbc.com/arabic/inthepress-45664711>. Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.
- BBC News. (2018b, Aralık 27). BAE, Suriye'nin Başkenti Şam'daki Büyükelçiliğini Yeniden Açtı. <https://www.bbc.com/arabic/middleeast-46692828>. Erişim Tarihi: 16 Kasım 2022.
- BBC News. (2019, Aralık 30). The Guardian'da: Amerikan İzolasyonu Ortadoğu'yu Yeni Bir Çağın Eşiğinde Bırakıyor. <https://www.bbc.com/arabic/inthepress-50942634>. Erişim Tarihi: 13 Eylül 2021.
- BBC News. (2020, Temmuz 20). Trump, Stratejik Bir Hamleyle 12.000 ABD Askerinin Almanya'dan Çekilmesini Onayladı. <https://www.bbc.com/arabic/world-53589213>. Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.

- BBC News. (2021a, Ocak 12). Arap Baharının Üzerinden On Yıl Geçti: Yasemin Devrimi Güvenliğe Ulaştı mı?. <https://www.bbc.com/arabic/interactivity-55637270>. Erişim Tarihi: 2 Aralık 2021.
- BBC News. (2021b, Haziran 25). Berlin 2: Ülkedeki Yabancı Savaşçıların Varlığı Işığında Libya Konferansının Sunduğu Yenilikler Nelerdir?. <https://www.bbc.com/arabic/inthepress-57612364>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- BBC News. (2021c, Nisan 7). Cemal Kaşıkçı: Cinayetinden Türk Yargısının Dava Dosyasını Suudi Arabistan'a Sevk Etmesine Kadar Bilmeniz Gereken Her Şey. <https://www.bbc.com/arabic/world-56219025>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- BBC News. (2022, Mayıs 14). Şeyh Muhammed Bin Zayid: BAE'nin Yeni Başkanı Kim?. <https://www.bbc.com/arabic/middleeast-61435913>. Erişim Tarihi: 7 Şubat 2023.
- BBC Türkçe. (2022, Haziran 12). Türkiye'nin F-35 Programından Çıkarılması. [https://www.bbc.com/turkce/articles/c88\(1406q91vo](https://www.bbc.com/turkce/articles/c88(1406q91vo). Erişim Tarihi: 16 Ekim 2022.
- Bishara, A. (2013, Ağustos). Devrime Karşı Devrim, Halka Karşı Sokak ve Karşı Devrim. *Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi*. https://www.dohainstitute.org/ar/lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/document_D95B36FF.pdf. Erişim Tarihi: 13 Mart 2022.
- Bradley, J. R. (2011, Ekim 13). Saudi Arabia's Invisible Hand in The Arab Spring. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/middle-east/2011-10-13/saudi-arabias-invisible-hand-arab-spring>. Erişim Tarihi: 13 Kasım 2021.
- Britannica. (2008). Balance of Power: International Relations. <https://www.britannica.com/topic/balance-of-power>. Erişim Tarihi: 30 Mart 2021.
- Bulut, S. (2021). Türkiye'nin Yüzölçümü En Büyük İlleri. *Milliyet*. <https://www.milliyet.com.tr/molatik/galeri/turkiyenin-yuzolcumu-en-buyuk-illeri-87466/3>. Erişim Tarihi: 13 Kasım 2021.
- Cooper, A. F., Higgott, R., & Nossal, K. R. (1993). *Relocating Middle Powers: Australia and Canada in a Changing World Order*. (2nd ed.). Vancouver: UBC Press.
- Czapliński, W. & Kleczkowska, A. (2019). *Unrecognised Subjects in International Law*. Delhi: Scholar Publishing House.
- Coşkun, Z. (2017). *1990 Sonrası Güçler Dengesinde (ABD-Türkiye-Rusya-İran) Ortadoğu Politikalarının Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü.

- Chapnick, A. (1999). The Middle Power. *Canadian Foreign Policy Journal*, 7(2), 73-82.
- Crowards, T. (2002). Defining The Category of Small States. *Journal of International Development*, 14(2), 143-160, 173.
- Cafiero, G. & Wagner, D. (2016, Haziran 8). Turkey and Qatar's Burgeoning Strategic Alliance. *Middle East Institute*. <https://www.mei.edu/publications/turkey-and-qatars-burgeoning-strategic-alliance>. Erişim Tarihi: 22 Kasım 2022.
- Caracal.ae. About. <https://caracal.ae/about-us>. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2022.
- Chandrasekaran, R. (2014, Kasım 9). In The UAE The United States Has a Quiet, Potent Ally Nicknamed Little Sparta. *The Washington Post*. https://www.washingtonpost.com/world/national-security/in-the-uae-the-united-states-has-a-quiet-potent-ally-nicknamed-little-sparta/2014/11/08/3fc6a50c-643a-11e4-836c-83bc4f26eb67_story.html. Erişim Tarihi: 22 Kasım 2021.
- CNN. (2019, Mart 31). BAE'nin GSMH'si 2018'in Sonunda 393 Milyar Dolara Ulaşmıştır. <https://arabic.cnn.com/business/article/2019/03/31/bmar19-uae-economic-gdp-oil-growth-diversity>. Erişim Tarihi: 12 Nisan 2021.
- Dar Al-Jalil. (2013). *İsrail'in Gözünde Körfez Ülkeleri*. Al-Jalil: Dar Al-Jalil Filistin Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2014). *Stratejik Derinlik-Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. (107.Baskı). İstanbul: Küre Yayınları.
- Desouki, İ. S. (2009). *The Middle East and America After The Cold War*. Kahire: Dar Al-Ahmadi for Publishing and Distribution.
- Duran, B. & AlRantisi, M. (2022). *Akdeniz Havzasında Türkiye ve Enerji*. Ankara: SETA Vakfı İktisadi İşletmesi.
- Diab, T. (2021). Uluslararası İlişkiler Uzmanı. *Yüz Yüze Görüşme*, 30 Kasım 2021.
- Daban, C. (2017). Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 79.
- Dahl, R. (1957). The Concept of Power. *Behavioral Science Journal*, 2(3), 202.
- Doeser, F. (2011). Domestic Politics and Foreign Policy Change in Small States: The Fall of Danish Footnote Policy. *Cooperation and Conflict*, 46(2), 223-224.
- Duran, H., & Özdemir, Ç. (2012). Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(2), 185-187.

- Daly, E.M. (2016, Eylül 27). Rus Jeopolitik Hayal Gücü ve Avrasya Uzayı. *Mısır Araştırmalar Enstitüsü*. <https://eipss-eg.org/المخيلة-الجيو-بوليتيكية-الروسية-القضاء-الاوراسي>. Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.
- Debağ, B. (2014, Kasım 10). Ankara, Doğu Akdeniz’de Deniz Angajman Kurallarını Değiştiriyor. *Alaraby*. <https://www.alaraby.co.uk/الخاصة-الاشتباك-قواعد-تعديل-أنقرة-المتوسط-شرق-بالبحرية>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Defense-Arabic. (2019, Mayıs 18). Türkiye, BM Yasağına Rağmen Libya Ulusal Ordusu’na Onlarca Zırhlı Araç Teslim Etti. <https://www.defense-arabic.com/2019/05/18/ا-الى-المدرعة-العربات-عشرات-تسلم-تركيا/>. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK). (2021). Türkiye – Birleşik Arap Emirlikleri İş Konseyi. <https://www.deik.org.tr/turkiye-ortadogu-ve-korfez-is-konseyleleri-turkiye-birlesik-arap-emirlikleri-is-konseyi?pm=&sm=raporlar>. Erişim Tarihi: 15 Kasım 2021.
- Doha Institute. (2020). Libya’da Türk Rolünün Yükselişi: Sebepler, Arka Planlar ve Tepkiler. <https://www.dohainstitute.org/ar/PoliticalStudies/Pages/The-Growing-Turkish-Role-in-Libya-Background-and-Responses.aspx>. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Dunne, M. & Walles, J. (2017, Ağustos 9). Egypt and the UAE are Maneuvering to Bring Mohammed Dahlan Back to Gaza. *Carnegie Endowment for International Peace*. <https://carnegie-mec.org/diwan/72729>. Erişim Tarihi: 19 Aralık 2022.
- Duvargazete. (2017, Haziran 12). 15 Temmuz’u BAE Finanse Etti İddiası. <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2017/06/12/15-temmuzu-bae-finanse-etti-iddiasi>. Erişim Tarihi: 30 Kasım 2022.
- Dünya Bankası. (2022). UAE’s GDP. <https://data.albankaldawli.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD>. Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.
- DW. (2019, Temmuz 13). Rusya silahlarını Orta Doğu’ya Satmayı Neden Başarıyor?. <https://www.dw.com/ar/ا-الوسط-الشرق-في-أسلحتها-مبيعات-زيادة-في-روسيا-تنجح-لماذا/a-51287468>. Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.
- DW. (2019, Aralık 14). Türk-Libya Anlaşması: Ankara ile Kahire ve Müttefikleri Arasındaki Mücadelenin Sebebi. <https://cutt.us/7szRK>. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Elman, M. F. (1995). *The Foreign Policies of Small States: Challenging Neorealism in Its Own Backyard*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elsafari, M. (2021). *Wagner Grubu ve Ortadoğu*. İstanbul: Stratejik Araştırmalar Fikir Merkezi.

- Erboğa, A. (2020). *AK Parti döneminde Türkiye'nin Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri Politikaları*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü.
- Eldağışi, A. M. (2017). Yemen Islah Partisi'nin Deneyimi. *Rouya Turkiyyah Dergisi*, 6(1), 55.
- Elmasri, H. (2014). Uluslararası İlişkilerde Yapısalcılık (Constructivism) Teorisi. *Şam Üniversitesi İktisadi ve Hukuki Bilimler Dergisi*, 30(2), 318-319.
- Elhidaby, E. (2019, Mayıs 1). Kızıldeniz Nüfuz Mücadelesi Bölgesel Bir Savaşa Mı Dönüşüyor?. *Fiker Stratejik Araştırmalar*. <https://fikercenter.com/2019/05/01/البحر-الأحمر-صراع-النفوذ-هل-يتحول/>. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Egypt's Projects Map. (2017). Muhammad Naguib Military Base. <https://egy-map.com/project/العسكرية-نجيب-محمد-قاعدة>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- Eldorar. (2018). BAE Dışişleri Bakanı Türkiye'yi Tehdit Ediyor. <https://eldorar.com/node/120129>. Erişim Tarihi: 23 Kasım 2021.
- Elsheikh, A. (2011, Mayıs 31). Bahreyn'de Devrim Çaresizliği. *AlJazeera Araştırma Merkezi*. <https://studies.aljazeera.net/ar/reports/2011/2011921171711343554.html>. Erişim Tarihi: 10 Aralık 2021.
- Emirates News Agency (WAM). (2017). DP World, Limasol Limanındaki Kruvaziyer Terminalini İşletmeye Başladı. <http://wam.ae/ar/details/1395302621672>. Erişim Tarihi: 3 Aralık 2022.
- Emirates Politika Merkezi. (2020). Türk Politikasının Libya'ya Yönelmesinin Nedenleri ve Yansımaları. <https://epc.ae/ar/search>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Emiratiaffairs. BAE, İslamcılara Karşı Vekalet Savaşlarını Nasıl Destekledi? <https://emiratiaffairs.com/news/view/763>. Erişim Tarihi: 17 Kasım 2022.
- Englane, A. (2020, Ekim 27). BAE ve Türkiye: Muhammed Bin Zayid ile Erdoğan Arasındaki Bölgesel Rekabet. *Noonpost*. <https://www.noonpost.com/content/38718/>. Erişim Tarihi: 19 Aralık 2022.
- Erkman, S. (2009, Ekim 19). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Gerginlik Nereden Kaynaklanıyor? *Ortadoğu Araştırma Merkezi (ORSAM)*. <https://orsam.org.tr/tr/turkiye-israil-iliskilerinde-gerginlik-nereden-kaynaklaniyor/>. Erişim Tarihi: 18 Mart 2022.
- Euronews. (2020, Aralık 17). Arap Baharının En Önemli İstasyonları. <https://arabic.euronews.com/2020/12/17/arab-spring-yemen-syria-egypt-bahrain-libya-tunisia>. Erişim Tarihi: 2 Aralık 2021.

- Euronews. (2021, Aralık 15). Türkiye İHA'lara Dayanarak Afrika Ülkeleri ile Geliştirmeye Çalışmaktadır. <https://arabic.euronews.com/2021/12/15/turkey-relies-drones-to-strengthen-its-relations-with-africa>. Erişim Tarihi: 23 Kasım 2021.
- Eyub, S. (2018, Mart 28). Ortadoğu ve Afrika Boynuzu'ndaki Limanlar ve Limanlar Savaşı. *Aljazeera.net*. <https://www.aljazeera.net/blogs/2018/3/28/الموانئ-حرب-والطريق-الحزام-مشروع-الخليج-في-البحرية-والمنافذ>. Erişim Tarihi: 19 Aralık 2022.
- El-Jazzaf, S. M. (2019, Kasım 12). Kuşak ve Yol Projesi Körfez'deki Liman Savaşını Ateşliyor. *Alqabas*. <https://alqabas.com/article/5725054-مشروع-الحزام-مشروع-الخليج-في-البحرية-والمنافذ>. Erişim Tarihi: 20 Kasım 2022.
- Fathi, H. (2021). *Kararlılık Fırtınası*. (1.Baskı). Abu Dabi: Dar Alasdiqa.
- Ferhavi, F. (2015). *Stratejik Etkileşimler: Arap Dünyası, Türkiye ve Afrika*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları.
- Fikir Stratejik Çalışmalar Merkezi. (2021). *İç Karışıklıklar ve Dış Müdahaleler Arasında Kalan Somali*. İstanbul: Fikir Stratejik Çalışmalar Merkezi.
- Fikri, M. (2020). *Uluslararası İlişkilere Giriş: Küreselleşme ve Evrenselleşme Ufukları*. İstanbul: Civilization Center for Studies and Research.
- Fox, A. B. (1969). *The Power of Small States: Diplomacy in World War II*. California: SAGE Publishing.
- Fuller, G. (2009). *Yeni Türkiye Cumhuriyeti: İslam Dünyasında Önemli Bir Ülke Olarak Türkiye* (1.Baskı). Abu Dabi: BAE Strateji Araştırmaları ve Çalışmaları Merkezi.
- Fürtig, H. (2014). *Regional Powers in The Middle East: Reshaping After the Arab Revolutions*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Fayganoğlu, K., & Fayganoğlu, P. (2023). Terör Örgütlerinde Öğrenme ve Değişim: PKK Örneği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 15(28), 191.
- Feierstein, G. M. (2020). Orta Doğu Bölgesel Rekabetinin Afrika Boynuzu'ndaki Güvenlik ve İstikrara Etkisi. *Middle East Institute*. <https://www.mei.edu/sites/default/files/2020-08/The%20Impact%20of%20Middle%20East%20Regional%20Competition%20on%20Security%20and%20Stability%20in%20the%20Horn%20of%20Africa.pdf>. Erişim Tarihi: 01/12/2022.
- France 24. (2017, Temmuz 23). Erdoğan, Körfez Krizini Çözme Gezisi Kapsamında Suudi Arabistan'dan Ayrılarak Kuveyt'e Geldi. <https://www.france24.com/ar/20170723-تهدة-أردوغان-جولة-الكويت-السعودية-تركيا-قطر>. Erişim Tarihi: 01/12/2022.

- France 24. (2021a, Ocak 27). Yemen: Salih Rejimine Karşı Devrimin Üzerinden On Yıl Geçti... Değişim Hayalinden Savaşa ve Kıtılığa. <https://www.france24.com/ar/-الثورة-على-سنوات-عشر-اليمن-20210127/الشرق-الأوسط>. Erişim Tarihi: 05/12/2021.
- France 24. (2021b, Eylül 29). ABD'nin Afganistan'dan Çekilmesi: Pentagon, Senato Önünde Hataların ve Stratejik Başarısızlıkların Meydana Geldiğini Kabul Etti. <https://www.france24.com/ar/أمريكا/20210929-الانسحاب-الأمريكي-أفغانستان-من-الأمريكي-الانسحاب>. Erişim Tarihi: 26/12/2022.
- France 24. (2022, Ocak 30). Türk Cumhurbaşkanı Türkiye'de Hamas için Bir İrtibat Ofisi Açılması Fikrini Benimsiyor. <https://www.france24.com/ar/20120130-حماس--الإسلامية-المقاومة-حركة-مكتب-فتح-يستبعد-لا-غول-الرئيس-تركيا>. Erişim Tarihi: 18/12/2022.
- Ganim, A. (2022). *Yemen'deki Siyasi Devrimci Harekette Gençliğin Rolü: 2011-2016 Dönemi İçin Sosyolojik Bir Çalışma*. (1.Baskı). Doha: Arap Araştırmalar ve Siyaset Çalışmaları Merkezi.
- Goetschel, L. (1998). *Small States Inside and Outside the European Union: Interests and Policies*. Lewes: Kluwer Academic Publishers.
- Gözen, R. (2019). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (1.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gueraiche, W., & Alexander, K. (2022). *Facets of Security in The United Arab Emirates*. Oxfordshire: Routledge.
- Gülbay, A. (2019). Türk Dış Politikasında İslam Dünyasına Yönelişin İdeoloji ve Güç Dengesi Bağlamında Analizi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (65), 176-177.
- GCC. (2020). Secretariat General of The Gulf Cooperation Council. <https://www.gcc-sg.org/en-us/Pages/default.aspx>. Erişim Tarihi: 14 Kasım 2021
- Ghadban, O.A. (2020, Aralık 31). BAE Dış Politikasının Suriye Devrimine Yönelik Dinamikleri. *Aljazeera Araştırma Merkezi*. <https://studies.aljazeera.net/ar/article/4881>. Erişim Tarihi: 16/11/2022.
- Global Fire Power. (2021). 2021 Turkey Military Strength. https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=turkey. Erişim Tarihi: 01 Nisan 2021.
- Gouda, G. (2018, Ocak 4). Devrimi Bitirecek Ağ: BAE'nin Kolları Tunus'ta Nasıl Çalışıyor?. *Noonpost*. <https://www.noonpost.com/content/21469>. Erişim Tarihi: 18 Aralık 2022
- Gül, M.Z. (2021). Türk Basınının Arşivinde Zayid. *Jamal Bin Horeb Araştırma Merkezi*. <https://jbhsc.ae>. Erişim Tarihi: 14 Kasım 2021.

- Hamie, M. T. (2016). *Türk Dış Politikası ve Arap Güvenliğine Etkisi*. (1.Baskı). Kahire: Al Arabi Publishing and Distributing
- Handel, M. (2006). *Weak States in The International System*. Washington: University of Washington Press.
- Hey, J. (2017). *Introducing Small State Foreign Policy: Explaining Foreign Policy Behavior*. Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Humaid, S. (2014). *Birleşik Arap Emirlikleri ve Körfez ulusal güvenliği ve işgal altındaki Birleşik Arap Emirlikleri adaları*. Dubai: Al-Mezmaah Çalışma ve Araştırma Merkezi.
- Hasnawi, R., & Rizkallah, M. (2015). *Türkiye'nin Ak Parti Hükümeti Döneminde Orta Doğu'ya Yönelik Güvenlik Politikası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Tebsi: Alarabi Tebsi Üniversitesi, Fen ve Teknoloji Fakültesi, Siyaset Bilimi Bölümü.
- Hassan, S. M. M. (2012). *Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti (2002-2010) Yönetimindeki İşgal Altındaki Filistin Topraklarında Türkiye'nin Kalkınmadaki Rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nablus: Najah Üniversitesi, Yüksek Araştırmalar Enstitüsü.
- Hisarlıoğlu, F. (2019). Güvenlikleştirme. *Güvenlik Yazıları Serisi*, (24), 12.
- Habertürk. (2011). 2011 Genel Seçimi. <https://www.haberturk.com/secim/secim2011/genel-secim>. Erişim Tarihi: 15 Mart 2022.
- Horness, P. (2021). Understanding Paradigms and Polarity in International Relations. *Core*. <https://core.ac.uk/download/pdf/229226899.pdf>. Erişim Tarihi: 12 Nisan 2021.
- Halimi, U. (2020, Haziran 23). Güncel Uluslararası İlişkilerde Güç Teriminin Gelişimi. *Arabi Demokrasi Stratejik Siyasi ve İktisadi Çalışmalar Merkezi*. <https://democraticac.de/?p=67404>. Erişim Tarihi: 16 Mart 2021
- Harmoon Güncel Araştırmalar Merkezi. (2018, Ağustos 16). ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi İçeriği ve Beklenen Sonuçlar. <https://www.harmoon.org/reports/استراتيجية-الأمن-القومي-الم-للالايات-القومي-الأمن-استراتيجية>. Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022
- Hasan, A.J. (2020, Ekim 18). Doğu Akdeniz'deki Gerilimler ve Bunun Türkiye ve Bölge Üzerindeki Etkileri. *Trendsresearch*. <https://trendsresearch.org/ar/insight/الوانعكاس-المتوسط-البحر-شرق-في-التوترات>. Erişim Tarihi: 03/12/2022.
- Human Rights Watch. (2012). BAE'deki İslami Bir Derneğe Yönelik Baskıların Yoğunlaştırılması. <https://www.hrw.org/ar/news/2012/07/18/247039>. Erişim Tarihi: 16 Kasım 2022.

- Hürriyet. (2020, Ekim 17). 2019'da Cari Açık Fazla Verdi. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/son-dakika-aralik-ayi-cari-islemler-verisi-aciklandi>. Erişim Tarihi: 5 Nisan 2021.
- Hürriyet. (2021, Ekim 30). Ak Parti'li Demiröz'den asgari Ücret ve Emekli Aylıklarıyla İlgili Açıklama. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/ak-partili-demirozden-asgari-ucret-ve-emekli-ayliklariyla-iligili-aciklama-41928434>. Erişim Tarihi: 5 Nisan 2021.
- Ibn Khaldun, A. M. (1958). *The Muqaddimah*. Oxfordshire: Routledge.
- İşyar, G.Ö. (2013). *Karşılaştırmalı Dış Politikalar*. (1.Baskı). Bursa: Dora Yayınevi.
- Ingebritsen, C. (2002). Norm Entrepreneurs: Scandinavia's Role in World Politics. *Cooperation and Conflict*, 37(1), 11-23.
- Independent. (2021, Mart 19). The Secret Talks That Nearly Saved Gaddafi. <https://www.independent.co.uk/news/world/libya-gaddafi-talks-nato-uk-france-b1819095.html>. Erişim Tarihi: 13 Aralık 2022.
- İbrahim, S. (2021, Eylül 12). Afrika'da Silah Haritası: Yeni Sömürge Politikaları ve Büyük Güç Rekabeti Arasında. *Aljazeera Araştırmalar Merkezi*. <https://studies.aljazeera.net/en/node/5133>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- İdrak Danışmanlık ve Araştırma Merkezi. (2016, Mart 27). Obama Doktrini. <https://idraksy.net/the-obama-doctrine/>. Erişim Tarihi: 25 Aralık 2022.
- İHH İnsani Yardım Kuruluşu. (2020). Mavi Marmara. <https://ihh.org.tr/ar/mavi-marmara>. Erişim Tarihi: 18 Aralık 2022.
- İlyas, S. (2017, Eylül 30). Kürt Kartı Moskova'nın Stratejik Hesaplarında. *Aljazeera.net*. <https://www.aljazeera.net/opinions/2017/9/30/>. Erişim Tarihi: 21 Aralık 2022.
- İnsani Araştırmalar Merkezi (İNSAMER). (2020, Ağustos 10). Türkiye – BAE İlişkilerinde Yol Ayrımı. https://insamer.com/tr/turkiye-bae-iliskilerinde-yol-ayrimi_3152.html. Erişim Tarihi: 14 Kasım 2021.
- İslam Araştırmaları Merkezi. (2021). İslam Araştırmaları Merkezi Tarihçesi. http://www.isam.org.tr/index.cfm?fuseaction=objects2.detail_content&cid=3&cat_id=1&chid=1. Erişim Tarihi: 17 Kasım 2021.
- Irak Cumhuriyeti-Bakanlar Kurulu Genel Sekreterliği. (2008). Irak Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Anlaşma. <https://www.cabinet.iq/PageViewer.aspx?id=8>. Erişim Tarihi: 25 Aralık 2022.
- Jawarneh, A. (2017). *Afganistan ve NATO*. (1.Baskı). Amman: Khalij Yayıncılık ve Dağıtım Evi.

- Jibril, Z. A. (2021). *Tehditler ve Dengeleme Stratejileri: Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn'in Arap Baharı Öncesi Dönem ile Arap Baharı Sonrası Dönem Stratejilerinin Karşılaştırmalı Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Jemal, I. (2020, Ağustos 4). BAE ve Türkiye: Nüfuz Mücadelesi, Gizli Savaşlar ve Doğrudan Çatışma Olasılığına İlişkin Sorular. *Alquds*. <https://www.alquds.co.uk/و-خفية-وحروب-نفوذ-صراع-وتركيا-الإمارات/>. Erişim Tarihi: 17 Aralık 2022.
- Jusoor Araştırma Merkezi. (2020). Libya'daki Nüfuz ve Kontrol Haritası 2020. <https://jusoor.co/ar/details/ليبيا-في-والسيطرة-النفوذ-خريطة-04-06-2020>. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Kablan, M. (2021). *Katar'ın Dış politikası: Coğrafyaya Karşı Strateji*. (1.Baskı). Doha: Alaraby Araştırma ve Politikalar Merkezi.
- Kadem, K. (2019). *Arap Baharı Sonrası Ortadoğu'nun Uluslararası İlişkileri ve Türk Dış Politikası*. (1.Baskı). Bursa: Bursa Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kadoura, E. (2021). *Türk Dış Politikası: Eğilimler, Esnek İttifaklar, Güç Politikası*. (1.Baskı). Doha: Alaraby Araştırmalar ve Politikalar Merkezi.
- Kahf, M. (2013). *Then and Now: The Syrian Revolution to Date*. (1st ed.). Saint Paul: St. Paul University.
- Kaplan, M. (2005). *System and Process in International Politics*. (2nd ed.). Colchester: European Consortium for Political Research.
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1989). *Power and Interdependence*. Evanston: Northwestern University Press.
- Khalil, A. (2015). *25 Ocak 2011 Devriminden Bu Yana Mısır'da Geçiş Dönemi Adaletinin Haritası*. (1.Baskı). Kahire: Dar Alkutub Almasriya.
- Kotchikian, A. (2008). *The Dialectics of Small States: Foreign Policy Making in Armenia and Georgia*. Düsseldorf: VDM Verlag.
- Köse, G. (2021). *2014 Sonrası Suriye iç Savaşı'nın Türkiye-ABD İlişkilerine Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazım, S. (2021). *Yüz Yüze Görüşme*, 21/07/2021.
- Karapınar, N. (2022). Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Alanlarına İlişkin Bazı Kavramlar. *Doğal Kaynak ve Ekonomi Bülteni*, 20, 13-21.

- Kaya, E. (2015). Dış Politika Değişimi: AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 72-92.
- Kaya, M., & Kaya, E. (2019). Türkiye'nin 2000'li Yıllarda Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Ülkeleri ile Ekonomik ve Siyasi İlişkileri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 50.
- Keohane, R. O. (1969). Lilliputians' Dilemmas: Small States in International Politics. *Journal of Cambridge University*, 23(2), 59-60.
- Keyik, M., & Erol, M. S. (2019). Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 18-19.
- Kınık, H. (2019). Türkiye'nin Çok Boyutlu Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye Katar İlişkilerinin Gelişimi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 10(1), 27-46.
- Knudsen, O. F. (2002). Small States, Latent and Extant: Towards a General Perspective. *Journal of International Relations and Development*, 5(2), 184-185.
- Kutlay, M., & Dinçer, O. B. (2012). Türkiye'nin Ortadoğu'daki Bölgesel Güç Potansiyeline İlişkin Ampirik Bir İnceleme. *Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü ve Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Akademik Ortadoğu Dergisi*, 6(2), 64-65.
- Khashan, F. (2022, Şubat 13). Refik Hariri Suikastının Üzerinden 17 Yıl Geçti: Başa Dönüş!. *Elaph*. <https://elaph.com/Web/NewsPapers/2022/02/1464866.html>. Erişim Tarihi: 13 Mart 2022.
- Khaleej. (2020, Ocak 13). BAE'nin Limanları Domine Etmesi: Ekonomik Hayal Mi Yoksa Politik Bir Proje Midir? <http://khaleej.online/P318DR>. Erişim Tarihi: 11 Nisan 2021.
- Khalef Allah, Z. (2016, Nisan 19). Arap baharı ve Mağrip-Türkiye İlişkilerinde Yeni Fırsatlar. *Turkpress*. <http://www.turkpress.co/node/20868>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Khalil, M. A. (2012, Haziran 3). Türkiye ve Arap Baharı Devrimleri. <https://acpss.ahram.org.eg/News/5313.aspx>. Erişim Tarihi: 15 Mart 2022.
- Khashayb, J. (2017, Aralık 20). Stephen Walt: Güç Dengesinden Kim Korkar?. *İdrak Araştırma ve Danışma Merkezi*. <https://idraksy.net/whos-afraid-of-a-balance-of-power/>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2021.
- Lasswell, H., & Kaplan, A. (2017). *Power and Society: A Framework for Political Inquiry*. Oxfordshire: Routledge.
- Lukes, S. (1974). *Power: A Radical View*. (3rd ed.). Londra: British Sociological Association.

- Lazhar, T. M. (2003). *Suriye Krizine Yönelik Türk Dış Politikasının Güvenlik Boyutu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konstantine: Mentouri Constantine Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Lefèvre, R. (2014). An Egyptian Scenario for Libya? *The Journal of North African Studies*, 19(4), 25-36.
- Lebanon 24. (2019, Kasım 11). Trump, Petrol Sahaları Uğruna Amerikan Güçlerini Fırat'ın Doğusunda Tuttu. <https://www.lebanon24.com/docs/644063>, Erişim Tarihi: 26/12/2022.
- Libyaalahrar. (2019, Aralık 2). Suudi-BAE-Mısır'ın Anlaşmanın Meşruiyetini Geri Çekme Planının Elçisi Olan Aqila. <https://libyaalahrar.tv/2019/12/02/سفیر-عقيلة-ل-مصرية-إماراتية-سعودية-خطة>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Mahamed, S. (2019). *Değişen Bölgesel ve Uluslararası Ortamda Türk Devleti'nin Konumu*. Cezayir: Cezayir Siyasi ve Stratejik Araştırmalar Ansiklopedisi.
- Mahbub, A. A. H. (2020). *Bölgedeki Türk ve İran Etkisine Karşı Suudi Arabistan'ın Rolü*. (1.Baskı). Londra: E-Kutub LTD.
- Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: Norton Publishing.
- Morgenthau, H. J. (1948). *Politics Among Nations*. New York: Alfred A. Knopf.
- Malici, A. (2005). Discord and Collaboration Between Allies: Managing External Threats and Internal Cohesion in Franco-British Relations During The 9/11 Era. *The Journal of Conflict Resolution*, 49(1), 95-116.
- Matar, S. A. (2017). Süreklilik İlkeleri ve Değişim Gereklilikleri Arasında Ortadoğu'ya Yönelik Amerikan Dış Politikası: Bush Jr. ve Barack Obama Yönetimlerinin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 92-96.
- McCraw, D. J. (1994). New Zealand's Foreign Policy Under National and Labour Governments: Variations on The Small State Theme? *Pacific Affairs*, 64(1), 7-22.
- Menek, A. (2016). 28 Şubat: Postmodern Darbe. *Şehir ve İrfan Dergisi*, 4(2), 142-145.
- Milish, F. (2014). Uluslararası ilişkilerde Güç ve Önemi. *Tishreen Halep Üniversitesi Araştırma ve Bilimsel Çalışmalar Dergisi*, 63(6), 75.
- Miş, N. (2011). Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 345-357.
- Mouritzen, H. (1991). Tension Between The Strong, and The Strategies of The Weak. *Journal of Peace Research*, 28(4), 217-230.

- Mansur, O. (2022, Ocak 29). Yerel ve Bölgesel Bir Perspektiften Türkiye ve Yemen İç Savaşına Yönelik Politika Değişikliği. Alınmıştır. *Sanaa Center*. <https://sanaacenter.org/ar/publications-all/analysis-ar/16364>. Erişim Tarihi: 17 Aralık 2022.
- Mawlana, A. (2021, Mayıs 21). Birleşik Arap Emirlikleri'nin Askeri Kuvvetinin Kökleri ve Ufukları. <https://capitalforum.net/البحرية-القوة-العسكرية-الإماراتية/>. *Capitalforum*. Erişim Tarihi: 29 Kasım 2021.
- MC-Douliya. (2018, Şubat 23). Türk Donanması, Kıbrıs Açıklarında Bir İtalyan Sondaj Gemisine Karşı Kuvvet Kullanmakla Tehdit Etti. <https://www.mc-douliya.com/articles/20180223-إيطالية-حفر-سفينة-التركية-البحرية-قبرص>. Erişim Tarihi: 2 Aralık 2022.
- Mısır Araştırmalar Enstitüsü. (2019, Aralık 19). Akdeniz'de Türkiye ve Libya Enerji Jeopolitiği. <https://eipss-eg.org/المتوسط-في-الطاقة-وجيوبوليتيك-وليبيا-تركيا/>. Erişim Tarihi: 2 Aralık 2022.
- Mısır Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2019). Türkiye – Libya Deniz Sınırları Mutabakatı Üzerine. <https://cutt.us/dKj1A>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Michael, B. (2010). America in The Middle East. <https://www.loc.gov/item/2021687927/>. *Library of Congress*. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021.
- Milliyet. (2021, Mart 4). Türkiye Konum Haritası: Türkiye Dünyanın Neresinde, Hangi Bölgesinde Yer Alır?. <https://www.milliyet.com.tr/egitim/haritalar/turkiye-konum-haritasi-turkiye-dunyanin-neresinde-hangi-bolgesinde-yer-alir-6308326>. *Milliyet*. Erişim Tarihi: 4 Nisan 2021.
- Mubadala. (2014). The launch of the Emirates Military Industries Company. <https://www.mubadala.com/ar/news/emirates-defence-industries-company-launchee>. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2022.
- Muhammad, H.A.M. (2020, Kasım 19). Afrika Boynuzu'nda Meydana Gelen Dönüşümler ve Değişimler. *Independentarabia*. <https://www.independentarabia.com/node/169821/التحولات-ومطولات-تحقيقات>. Erişim tarihi: 24 Kasım 2022.
- Musa. S.S. (2022, Şubat 23). Güvenlik Tehdidi... Körfez'in Askeri Olarak Kendi Kendine Yeterlilik Eğilimini Pekiştirecek Mi?. *7al.net*. <https://7al.net/2023/02/23/معمقة-تقارير-الخليج-الأمني-التهديد/>. Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022.
- Mülteciler Derneği. (2023). Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Ocak 2023. <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>. Erişim Tarihi: 13 Ocak 2023.
- Neumann, I. B., & Gstöhl, S. (2006). *Small States in International Relations*. Washington: University of Washington Press.

- Nye, J. S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: PublicAffairs.
- Neciyev, E. (2019). Cenevre'den Soçi'ye "Suriye" Probleminin Çözüm Arayışları. *Tarih ve Gelecek Dergisi*. 5(3), 989-990.
- NATO. (2010). Istanbul, Cooperation Initiative. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_58787.htm. Erişim Tarihi: 29 Kasım 2021.
- Nejat, A. (2022). BAE Dış Politikasının Bölgesel Çatışmalara Yönelik Dinamikleri. *Sharqforum*. <https://research.sharqforum.org/ar/2022/09/01/الخارجية-السياسية-الإماراتية/>. Erişim Tarihi: 17 Ekim 2022.
- Noonpost. (2014, Kasım 11). Türk Ordusu, Doğu Akdeniz'deki Aşırı Keşiflerle Başa Çıkmak için Angajman Kurallarını Açıklıyor. <https://www.noonpost.com/content/4261>. Erişim Tarihi: 2 Aralık 2022.
- Noonpost. (2017, Temmuz 17). BAE Askeri Üsleri Babülmendep'teki Vidaları Sıkıyor. <https://www.noonpost.com/content/18911>. Erişim Tarihi: 21 Aralık 2022.
- Noonpost. (2018, Şubat 15). Yurtdışındaki 6 Türk Üssü. <https://www.noonpost.com/content/22061>. Erişim Tarihi: 1 Nisan 2021.
- Noonpost. (2021, Şubat 15). Uluslararası ve Bölgesel Güçlerin Libya Siyasi Sürecindeki Roller. <https://www.noonpost.com/content/39778>. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Ólaffson, B. G. (1998). *Small States in The Global System: Analysis and Illustrations from The Case of Iceland*. Farnham: Ashgate Publishing.
- Orsi, D., Avgustin, J. R., & Nurnus, M. (2018). *Realism in Practice*. Londra: E-International Relations Publishing.
- Ott, D. (2000). *Small is Democratic: An Examination of State Size and Democratic Development*. (1st edition). New York: Garland Publishing.
- Oumar, A. M. (2020). 21. Yüzyılda Afrika Boynuzu'nun Uluslararası Politikada Önemi. *Akdeniz Havzası ve Afrikalar Medeniyetleri Dergisi*, 2(2), 62-69.
- Oğuzlu, T. (2019). Güçler Dengesi. Uluslararası İlişkiler Konseyi, No: 15. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/10/GuclerDengesi_TarikOguzlu_v.1.pdf. Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2021, s. 3-6.
- Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM). (2019, Temmuz 19). Müslüman Kardeşlerine Karşı Amerikan Politikasının Maceraları. <https://orsam.org.tr/ar/--36>. Erişim Tarihi: 17 Kasım 2021.

- Özdemir, H. (2008). Uluslararası İlişkiler Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3), 117-134.
- Özlük, E. (2009). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Soy Kütüğü. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 237-256.
- Önal, T., & Özdağ, A. (2016). Körfez Savaşı ve Türk Dış Politikasına Etkileri. https://www.researchgate.net/publication/320628344_Korfez_Savasi_ve_Turk_Dis_Politikasına_Etkileri. Erişim Tarihi: 19 Kasım 2021, s. 58.
- Öncel, R. (2020, Ağustos 10). Beş Soru: 2019 Küresel Askeri Harcama Eğilimleri. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*. <https://www.setav.org/ar/خمسۃ-ال-6665-ال-العسكري-الإنفاق-اتجاهات-أسئلة>. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Özkılıç, Ö. (2017, Aralık 5). Turkey and The UAE: Economic Allies But Regional Competitors?. *Politicstoday*. <https://politicstoday.org/turkey-and-the-uae-economic-allies-but-regional-competitors/>. Erişim Tarihi: 28 Aralık 2022.
- Polat, F. (2016). *Arap Baharı Sonrası Ortadoğu'da Kurulan İttifaklar: Suriye, Yemen, Libya Örneği (2011–2015)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Çalışmaları Enstitüsü.
- Petras, J. (1981). Dependency and World System Theory: A Critique and New Directions. *Journal of Latin American Perspectives*, 8(3), 148-151.
- Pusane, Ö.K. (2017). Türkiye'nin Kuzey Irak Politikasında Değişimi: Turgut Özal ve Tayyip Erdoğan Dönemleri Karşılaştırmalı Analizi. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 4(56), 43-56.
- Packworld Türkiye. (2021). Türkiye – Birleşik Arap Emirlikleri Ekonomik ve Siyasi İlişkilerimiz. <https://www.packworldturkiye.com/haber/turkiye-birlesik-arap-emirlikleri-ekonomik-ve-siyasi-iliskilerimiz.html>. Erişim Tarihi: 2 Aralık 2021.
- Partrick, N. (2017, Ekim 24). BAE ve Yemen'deki Savaştan Hedefleri. *Carnegie Endowment for International Peace*. <https://carnegieendowment.org/sada/73525>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Qantara. (2012, Kasım 5). Gulf States Reform: Are The Gulf States Immune to The Arab Spring? <https://ar.qantara.de/content/lslh-fy-dwl-lkhlyj-lrby-hl-dwl-lkhlyj-mhsn-dd-ryh-lrby-lrby>. Erişim Tarihi: 16 Ekim 2022.
- Rothstein, R. L. (1968). *Alliances and Small Powers*. New York: Columbia University Press.
- Rakipoğlu, M. (2020). Birleşik Arap Emirlikleri'nin Rejim Muhalifleriyle Mücadele Stratejisi. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*. https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/Analiz_245_tr.pdf. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.

- Rassd. (2014, Mayıs 20). Darbeyi Desteklemek için BAE Parası ve Şarkıları. <https://rassd.com/527234.htm>. Erişim Tarihi: 20 Kasım 2022.
- Rassd. (2019, Nisan 16). Sisi, Hafter ile Görüşmesinin Ardından Birkaç Gün içinde Muhammed Necip Üssüne İkinci Ziyaretini Gerçekleştirdi. <https://rassd.com/452355.htm>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Rawabet Araştırma ve Stratejik Araştırmalar Merkezi. (2015, Ekim 8). Kaçakçılık Koridorları: İran, Gazze ve Sina'daki Silahlı Grupları Nasıl Destekliyor? <https://rawabetcenter.com/archives/13407>. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021.
- Reuters. (2009, Temmuz 23). İç Savaşın Başlamasından Bu Yana Güney Sudan'da Yaşanan Olaylar Dizisi. <https://www.reuters.com/article/oegtp-sudan-south-war-ah6-idARACAE56M06220090723>. Erişim Tarihi: 15 Şubat 2022.
- Reuters. (2012, Temmuz 29). BAE: Birçok İslamcı Tutuklandı. <https://www.reuters.com/article/oegtp-uae-arrests-my2-idARACAE86S08A20120729>. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021.
- Reuters. (2015, Mart 17). Yemen Cumhurbaşkanı Çin'i Aden Limanını Geliştirme Anlaşmasını Etkinleştirmeye Çağırıldı. <https://www.reuters.com/article/oegbs-yeme-china-project-ar3-idARAKBN0MC2FM20150316>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Reuters. (2017, Mayıs 2). Hafter ve El-Serac Arasında Abu Dabi'de Yapılan Bir Görüşme, İki Taraf Arasındaki Çıkmaza Son Veriyor. <https://www.reuters.com/article/libya-ldr-ah4-idARAKBN17Y1NF>. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022.
- Rezk, H. (2021, Ağustos 2). Tunus'ta Nahda Hareketinin Zayıflaması Türkiye'nin Hesaplarını Karıştırıyor. *Almayadeen.net*. <https://www.almayadeen.net/articles/الحسابات-يربك-تونس-في-النهضة-حركة-إضعاف-التركية>. Erişim Tarihi: 18 Aralık 2022.
- Rezzak, A. A. (2021, Kasım 18). Rusya'nın Suriye Ekonomisi Üzerindeki Hegemonyasını Güçlendiren Anlaşmalar. *Alaraby*. <https://www.alaraby.co.uk/economy/السوري-الاقتصاد-على-روسيا-هيمنة-تعزز-اتفاقات>. Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.
- Saleh, M. E. (2020). *Libya ve Uluslararası Tarafsızlık: Haber Medyası Çerçevesi ve Analizi*. Kahire: Alaraby Yayın ve Dağıtım Evi.
- Saleh, M. M. (2018). *Filistin Stratejik Raporu 2016-2017*. Beyrut: Al-Zaytouna Araştırma ve Danışma Merkezi.
- Saleh, M. M. (2020). *Arap-İsrail Normalleşmesinin Gelişimi ve Bunun Filistin Davasına Etkisi*. Beyrut: Al-Zaytouna Araştırma ve Danışma Merkezi.
- Salha, S. (2017). *15 Temmuz 2016 Sonrası Türkiye ve Dünya*. Amman: Ortadoğu Araştırmaları Merkezi.

- Salih, H. M. (2016). *Kararlılık Fırtınası*. Amman: Aljanadria Baskı ve Dağıtım Evi.
- Sheehan, M. (2004). *The Balance of Power: History and Theory*. Oxfordshire: Routledge.
- Shehata, R. (2017). *Arap Dünyası: Başarısız Devletin Dünyası*. Mansura: Jeziratulward Kütüphanesi.
- Shin, D. M. (2012). *Concept of Middle Power and the Case of The ROK: A Review*. Leiden: Brill Publishers.
- Sönmezoğlu, F. (2011). *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sri El-Din, A.A. (1997). *Türk-İsrail Kışkıracının Çeneleri Arasında Kalan Üçgenin Devletleri* (1.Baskı). Kahire: Dar Al-Fikr Al-Arabi Baskı ve Yayıncılık Evi.
- Steinmetz, R., & Wivel, A. (Eds.). (2010). *Small States in Europe: Challenges and Opportunities* (3rd ed.). Farnham: Ashgate Publishing.
- Strange, S. (1996). *The Retreat of The State–The Diffusion of Power in The World Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schirm, S. A. (2010). Leaders in Need of Followers: Emerging Powers in Global Governance. *European Journal of International Relations*, 16(2), 197-221.
- Sırım, V. (2013). Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Sektörünün Son 10 Yılı ve Beklentiler. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(3), 101.
- Saad, A. (2019, Mayıs 15). Hallac ve İbn Arabi. BAE, İslam'ın Çarpıtılmış Bir Versiyonunu Formüle Ediyor. *Noonpost*. <https://www.noonpost.com/content/27775>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- Sabah. (2013, Mart 16). Türkiye'den Tunus'a Dev Yardım. <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2013/03/16/turkiyeden-tunusa-dev-yardim>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Sabah. (2014, Eylül 21). Güney Kafkasya Gazında Tarihi Gün. <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2014/09/21/guney-kafkasya-gazinda-tarihi-gun>. Erişim Tarihi: 4 Nisan 2021.
- Safi, N. (2020, Haziran 2). Yumuşak Güç Terimi.. Nasıl Ortaya Çıktı? Nasıl İcra Edilir?. *Al-Binaa*. <https://www.al-binaa.com/archives/251024>. Erişim Tarihi: 15 Mart 2021.
- Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü. (2018, Ocak 4). Sudan ile Türkiye Arasında Sevakın Anlaşması ve Kızıldeniz'de İş Birliği. https://ormer.sakarya.edu.tr/20,3,,283,_html. Erişim Tarihi: 23 Kasım 2022.

- Sakhri, M. (2020). Türkiye'nin Ortadoğu Bölgesine Yönelik Dış Politikası. *Cezayir Stratejik ve Siyasi Araştırmalar Merkezi*. <https://2u.pw/2Pjhw>. Erişim Tarihi: 18 Kasım 2021.
- Salah, M. M. (2017, Mayıs 26). Yeni-Osmanlılık Kavramı Işığında Ortadoğu'daki Yeni Türk Rolü. *Arap Demokrasi Merkezi*. <https://democraticac.de/?p=46797>. Erişim Tarihi: 16 Mart 2022.
- Saqer, A. (2021, Mart 15). Dahlan Hareketi Kadrolarının Bu Dönemde Gazze'ye Devam Eden Dönüşünün Arkasında Ne Var?. *Arabi21*. <https://arabi21.com/story/1344705/ماذا-كوار-عودة-تواصل-وراء-ماذا>. Erişim Tarihi: 19 Aralık 2022.
- Sarah, F. (2014, Ocak 15). El-Jarba'nın Mesajı ve Bayanouni'nin İstifası!. *Aawsat*. <https://aawsat.com/home/article/117976>. Erişim Tarihi: 16 Kasım 2022.
- Sarı, B. (2020, Nisan 20). Uluslararası İlişkiler Disiplininde Güç Kavramları. *Küresel Çalışmalar*. <https://kureselcalismalar.com/uluslararasi-iliskiler-disiplininde-guc-kavramlari/>. Erişim Tarihi: 20 Mart 2021.
- Selmi, J. (2016, Aralık 19). Türkiye: Enerji Nakil Hatları-Getiriler ve Beklentiler. *Mısır Araştırmalar Enstitüsü*. <https://eipss-eg.org/الطاقة-نقل-خطوط-تركيا/>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Shaikh, N. (2020, Ocak 26). Rusya Orta Doğu'da Nüfuzdan İnisiyatife. *Aawsat*. <https://aawsat.com/home/article/2099631/الشرق-في-المبادرة-إلى-التأثير-من-روسيا-الأوسط>. Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.
- Shawadvi, A. & Abdel Aziz, M. (2016, Temmuz 17). Türk-İsrail İlişkileri ve Arap Baharı Devrimleri 2002-2015. *Arap Demokrasi Merkezi*. <https://democraticac.de/?p=34162>. Erişim Tarihi: 16 Ekim 2022.
- Shazly, M. (2018, Mayıs 3). Küçük Isparta. Hacimden Büyük Rol Oynamak İsteyen Bir Devletin Hayalleri. *Noonpost*. <https://www.noonpost.com/content/23163>. Erişim Tarihi: 10 Nisan 2021.
- Shin, D. (2015, Aralık 4). A Critical Review of The Concept of Middle Power. *E-International Relations*. https://www.e-ir.info/2015/12/04/a-critical-review-of-the-concept-of-middle-power/#google_vignette. Erişim Tarihi: 23 Mart 2021.
- Siyam, A. (2021, Nisan 8). Türkiye ile Birleşik Arap Emirlikleri Arasındaki İlan Edilmemiş Savaş.. Gerginliği Azaltma Olasılığı. *Alquds*. <https://www.alquds.co.uk/2-والإمارات-تركيا-بين-المعلنة-غير-الحرب>. Erişim Tarihi: 3 Aralık 2022.
- Skynews. (2012, Aralık 6). BAE'den Mursi'ye Resmi Bir Ziyaret Davetiyesi. <https://www.skynewsarabia.com/middle-east/43700-لزيارة-مرسي-رسمية-دعوة>. Erişim Tarihi: 17 Aralık 2021.

- Sözcü. (2022, Kasım 20). Suriye ve Kuzey Irak'a Askeri Operasyon Teröristleri Korkuttu. <https://www.sozcu.com.tr/2022/dunya/suriye-ve-kuzey-iraka-askeri-operasyon-teroristleri-korkuttu-7489848/>. Erişim Tarihi: 2 Ocak 2023.
- Sputnik. (2022a, Şubat 4). Abu Dabi, IDEX 2023'e Hazırlanıyor... BAE'de Askeri Sanayileşmenin Tarihi Nedir? <https://sputnikarabic.ae/20230204/ل-تستعد-أبوظبي-1073105839.html>. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2022.
- Sputnik. (2022b, Haziran 5). Tunuslu Sanatçı Latifa'nın Umre Yapmak için Suudi Arabistan'a Girmesine Engel Olunması. <https://sputnikarabic.ae/20180605/حقيقة-1032857925.html>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2022.
- Sputnik. (2022c, Eylül 21). Fransa Neden Ortadoğu'ya Dönüyor? <https://sputnikarabic.ae/20200921/الأوسط-؟-الشرق-إلى-فرنسا-تعود-لماذا-1046597891.html>. Erişim Tarihi: 26 Aralık 2022.
- Sputnik. (2022d, Ağustos 21). Tunus Bu Nedenlerle Türkiye ile Olan Ticaret Anlaşmasını İptal Etmeye Gidiyor. <https://sputnikarabic.ae/20210821/الأسباب-لهذه-1049902948.html>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022.
- Stepsnews. (2021, Aralık 24). Arap Gaz Boru Hattı. Ortadoğu'nun En Büyük Ortak Ekonomik Projesi Hakkında Bilmediğiniz 10 Bilgi. <https://stepagency-sy.net/2021/09/24/خط-الغاز-العربي-10-معلومات-لا-تعرفها-1049902948.html>. Erişim Tarihi: 4 Nisan 2021.
- Swissinfo.ch. (2005, Ekim 18). Şer Ekseninden Radikal İslam İmparatorluğuna!. <https://www.swissinfo.ch/ara/من-محور-إلى-الشر-إمبراطورية-إسلامية-4790072>. Erişim Tarihi: 17 Aralık 2021.
- Şavamreh, N. (2022). Uluslararası uzmanı. *Yüz Yüze Görüşme*, 20 Aralık 2022.
- Şahin, M., & Şahin, Ö. U. (2014). Arap Baharının Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (23), 176-179.
- Tarakçı, M. (2010). *Kıbrıs Barış Harekâtı*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Trambit, I. (2016). *NATO'nun İç Çatışmalara Müdahalesi*. Amman: Akademik Kitap Merkezi.
- Taher, R. M. (2013). Arap Baharı Devrimleri Işığında Türkiye'nin Bölgesel Rolü. *Rouya Turkiyyah Dergisi*, (8), 170.
- Taş Yetim, H. (2020). Devletler Egemenliklerini Neden Transfer Eder? Hiyerarşi Yaklaşımı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 400-418.

- Tokatlı, S. G. (2022). Klasik Realizm ve Neorealizm Kuramının İncelenmesi: Devlet Kavramına Yönelik Analiz. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(21), 128-144.
- Tirab, A. T. (2022). Strategic Dimensions of The Sudanese–Turkish Relations and Their Impact on Turkish African Relations. *Journal of Africana*, 2(1), 25-30.
- Toledo, P. (2005). Classical Realism and The Balance of Power Theory. *Glendon Journal of International Studies*, (4), 61-76.
- Tür, A. M. (2020). Türkiye – Birleşik Arap Emirlikleri İlişkileri. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 69-90.
- Tür, Ö., & Salık, N. (2017). Uluslararası İlişkilerde Küçük Devletler: Gelişimi, Tanımı, Dış Politika ve İttifak Davranışları. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 14(53), 3.
- Tüysüzoğlu, G. (2019). Kızıldeniz’e Odaklanan Güç Mücadelesi: Sebepler ve Aktörler. *Ortadoğu Etütleri Dergisi*, 330-346.
- Tanap. (2021). Tanap Doğal Gazı Hattı. <https://www.tanap.com>. Erişim Tarihi: 4 Nisan 2021.
- Telci, İ. N. (2018). Lord of The Gulf: Why Britain Aim to Restore Its Dominance in The Gulf?. *TRTworld*. <https://www.trtworld.com/opinion/lord-of-the-gulf-why-britain-aims-to-restore-its-dominance-in-the-gulf-22002>. Erişim Tarihi: 15 Kasım 2022,
- The New Khalij. (2020). Muhammed Bin Zayid’in Liderliği Altındaki BAE’nin Politikalarını İnceleme: Ciddi Tehlikeler. <https://thenewkhalij.news/article/199620/السياسة-بشأن-زايد-بن-محمد-خيارات-في-تأملات>. Erişim Tarihi: 25 Kasım 2021.
- The New Khalij. (2021). BAE-Türkiye Rekabeti Avrupa’da Enerji Güvenliğini Nasıl Etkiler?. <https://thenewkhalij.news/article/229751/التركي-الإماراتي-التنافس-يؤثر-كيف>. Erişim Tarihi: 3 Aralık 2022.
- The San Diego Union-Tribune. (2012, Eylül 20). Mideast Ambitions: Turkey and Egypt Seek Alliance. <https://www.sandiegouniontribune.com/sdut-mideast-ambitions-turkey-and-egypt-seek-alliance-2012sep20-story.html>. Erişim Tarihi: 15 Kasım 2022.
- The United Arab Emirates’ Government Portal. (2021). Birleşik Arap Emirlikleri’nin Tarihi., <https://u.ae/ar-ae/more/history-of-the-uae>. Erişim Tarihi: 10 Nisan 2021
- Trendsresearch. (2021). Orta Doğu Türkiye İlişkileri ve Bölgesel İş Birliği Perspektifleri. <https://trendsresearch.org/ar/insight/turkish-relations-in-the-middle-east18-2/>. Erişim Tarihi: 15 Kasım 2022.

- TRTarabi. (2020, Ocak 7). Türk Akımı.. Türk–Rus Gaz Deviyile Bilmek İstedigin Her Şey. <https://www.trtarabi.com/now/-علاق-الغاز-السيل-التركي-كل-ما-تريد-معرفة-عن-علاق-الغاز-3427182-الروسي-التركي>. Erişim Tarihi: 4 Nisan 2021.
- TRTarabi. (2022, Şubat 14). Türkiye ile BAE Arasındaki Ticaret Hacmi ve Yatırımlar. <https://www.trtarabi.com/explainers/تركيا-بين-والاستثمارات-التجاري-التبادل-حجم-6368776-والإمارات>. Erişim Tarihi: 25 Aralık 2022.
- TRThaber. (2019, Mayıs 12). Türkiye'nin Aradığı İsim: Muhammed Dahlan. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/turkiyenin-aradigi-isim-muhammed-dahlan-444708.html>. Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022.
- TUİÇ Akademi. (2014, Ocak 30). Güçler Dengesi–Balance of Power. <https://www.tuicakademi.org/gucler-dengesi-balance-of-power>. Erişim Tarihi: 30 Mart 2021.
- Turkpress. (2015, Ağustos 6). Hukuki ve Stratejik Açıdan Katar ile Türkiye Arasındaki Askeri Anlaşma. <https://www.turkpress.co/node/11308>. Erişim Tarihi: 30 Kasım 2022.
- Turkpress. (2015b, Mayıs 8). Türkiye'den Gannouşi: Dünyanın Mazlumları Adalet ve Kalkınma Partisine Büyük Umutlar Besliyor. <http://www.turkpress.co/node/8261>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022
- Turkpress. (2015c, Ekim 7). Türkiye'nin Stratejik Askeri Gelişimi. <https://www.turkpress.co/node/13416>. Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022
- Turkpress. (2017, Şubat 9). Erdoğan, Gannouşi'yi Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda Kabul Etti. <http://www.turkpress.co/node/30855>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022
- Turkpress. (2021, Ağustos 21). Tahnoun Bin Zayid Ankara'da: Bedelini Kim Ödeyecek?. <https://www.turkpress.co/node/84334>. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022
- Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı. (2022). Birleşmiş Milletler Antlaşması. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2212020141836bm_01.pdf. Erişim Tarihi: 16 Aralık 2022
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2019). Doğu Akdeniz Denkleminde Stratejik Bir Adım: Türkiye-Libya Mutabakat Zaptı. https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/Libya_AR.pdf. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2022
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2016). BAE Dışişleri ve Uluslararası İş Birliği Bakanı'nın Türkiye ziyareti. https://www.mfa.gov.tr/the-visit-of-the-minister-of-foreign-affairs-and-international-cooperation-of-united-arab-emirates-to-turkey_ar.ar.mfa. Erişim Tarihi: 16 Kasım 2022
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2021a). Türkiye'nin Enerji Profili ve Stratejisi. https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa. Erişim Tarihi: 4 Nisan 2021

- United Nations-Security Council. (2022). Expert Team. <https://www.un.org/securitycouncil/ar/sanctions/2374/panel-of-experts/work-mandate>. Erişim Tarihi: 23 Kasım 2022.
- Ünver, A., & Kurnaz, A. (2022). Securitization of Disinformation in NATO's Lexicon: A Computational Text Analysis. *Journal of All Azimuth*, 11(2), 211-216.
- Vital, D. (1967). *The Inequality of States*. Sheffield: Clarendon Press.
- Van Loon, F. (2022). Middle-Power Aid Rivalry in The Horn of Africa: A Comparative Study of Emirati and Turkish Foreign Aid Policy in Somalia. *Journal of Indo-Pacific Affairs*, 84-98.
- Vellut, J.-L. (1967). Smaller States and The Problem of War and Peace: Some Consequences of The Emergence of Smaller States in Africa. *Journal of Peace Research*, 4(3), 254.
- Vayrynen, R. (1971). On The Definition and Measurement of Small Power Status. *Cooperation and Conflict*, 6(2), 92-97.
- Veliaht Prens Divanı. Devlet Başkanı Hakkında. <https://diwan.gov.ae/ar/>. Erişim Tarihi: 23 Kasım 2021.
- Wahab, H. (2022). *Hezbollah: A Regional Armed Non-State Actor*. Oxfordshire: Routledge.
- Walt, S. M. (1985). *Alliance Formation and The Balance of World Power*. Cambridge: The MIT Press.
- Walt, S. M. (2013). *The Origins of Alliances*. New York: Cornell University Press.
- Waltz, K. N. (1959). *Man, The State, and War: A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. New York: Random House.
- Waltz, K. N. (2002). *Structural Realism After The Cold War*. New York: Cornell University Press.
- White, J., & Gündüz, E. (2021). *Turkish Kaleidoscope-Factured Lives in a Time of Violence*. New Jersey: Princeton University Press.
- Wight, M. (1978). *Power Politics*. New York: Holmes & Meier.
- Wallerstein, I. (2004). *World Systems Analysis: An Introduction*. (5.Baskı). North Carolina: Duke University Press.
- Waltz, K. N. (1988). The Origins of War in Neorealist Theory. *The Journal of International History*, 52(4), 18.

- Waltz, K. N. (1993). The Emerging Structure of International Politics. *International Security*, 18(2), 44-79.
- William, C. (2009). Wohlforth, Unipolarity, Status Competition, and Great Power War. *World Politics*, 61(1), 28-57.
- Walt, S.M. (2000, Aralık 12). Keeping The World off Balance: Self Restraint and U.S. Foreign Policy. *Harvard Kennedy School (HKS)*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=253799. Erişim Tarihi: 1 Nisan 2021.
- Washington Institute. (2019, Mayıs 16). New Foreign Policy in Sudan: Status Quo or a Shift Towards The Gulf?. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/new-foreign-policy-sudan-status-quo-or-shift-towards-gulf>. Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2019.
- Yahya, B. (2021). Uluslararası İlişkiler Uzmanı. *Yüz Yüze Görüşme*, 30 Temmuz 2021.
- Yenigül, O. (2019). *AK Parti Dönemi Türkiye'nin Değişen Ortadoğu Politikası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi. Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalçın, H. B. (2015). Obama Stratejisi ve Ortadoğu. *Akademik Ortadoğu Dergisi*, 9(2), 57-58.
- Yeni Şafak. (2018, Ocak 9). Sudan Turizm Bakanı: Türkiye ile Sevakın'deki Ortaklığımız Turizm Yatırımıdır. <https://www.yenisafak.com/ar/economy/2989836>. Erişim Tarihi: 23 Kasım 2022.
- Youm7. (2017, Temmuz 22). Muhammed Bin Zayid. Muhammed Necip Askeri Üssünün Açılış Töreninden Fotoğrafları Instagram Üzerinden Yayınladı. <https://www.youm7.com/story/2017/7/22/افتتاح-حقل-من-صور-اينشر-زاييد-بن-محمد-قاعدة-محمد-3335603>. Erişim Tarihi: 14 Aralık 2022
- Zogby, J. (2011, Mart 17). Türkiye'nin Rolü ve Bölgesel Farklılıklar. http://www.arabtimes.com/portal/article_display.cfm?Action=&Preview=No&ArticleID=24830. Erişim Tarihi: 20 Mart 2022.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Jalal TS Selmi	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	TOBB ETÜ Üniversitesi
Fakülte	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bölümü	Uluslararası İlişkiler
Yüksek Lisans	
Üniversite	Gazi Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	İktisat
Programı	Uluslararası İktisat
Makale ve Bildiriler	
1. The Role of Radio and Ummu Kulthum's Voice in Spreading Nasserite Arab Nationalism – Akademik İncemeler Dergisi	
2. İsrail-Filistin Çatışması, Karşılıklı Ekonomik Bağımlılık ve Barış Tesisi – İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi	
3. Arap Liberal Akımının Dini Hükümlere Yaklaşımı: Model Olarak Mısır – İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi	
4. Türkiye and The Transformation into an Energy Distribution Center: Reality and Prospects – International Relations Journal	

